This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

WIDENER
HN Q7XT 6

Econ P 213.1

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

BOUGHT FROM THE

AMEY RICHMOND SHELDON
FUND

Nationaløkonomisk Tidsskrift,

Maanedsskrift

for

Samfundsspørgsmaal, Økonomi og Handel.

Udgivet af

V. Falbe Hansen og Will. Scharling.

Redigeret af

Aleksis Petersen.

Syttende Bind.

Kjøbenhavn.

P. G. Philipsens Forlag.

1881.

Econ P 213.1

HARVARD COLLEGE LIBRARY
BOUGHT FROM THE
AMEY RICHMOND SHELDON
FUND
Mar 17, 1936

Kjøbenhavn. — Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri.

Indhold.

Første—andet Hefte.

Side

Hvorledes staar det til med den danske Industris Statistik. Af cand. jur. C. Nyrop . . . . . 1.
Om Cheque og Clearinghouse-Systemet. Af Assistent i Nationalbanken cand. polit. E. Meyer . . . . . 28.
Danmarks Udenrigshandel i 1879 . . . . . 57.
Arbejdsherrernes Erstatningspligt. I. Af Aleksis Petersen 65.
Den engelske Lov om Arbejdsherrernes Erstatningspligt . . . . 84.
Fæstegaarde i Danmark . . . . . 90.
Det nationaløkonomiske Raad i Preussen . . . . . 95.
Krigens Love . . . . . 98.
Nationaløkonomisk Forening (Diskussion om Industristatistik) . 102.
Fortegnelse over Medlemmerne af Nationaløkonomisk Forening 110.
Ny udenlandsk Literatur (Schäffle: Grundsätze d. Steuerpolitik; Jahres-Berichte d. Fabrikinspekt.; Ompteda: Leben in England; Mosle: Unterscheidungszoll; Barth: Besteurung d. indirekten Einfuhr; Montan: Arbetarefrågan i Sverige; Ljungman: Universitetsfrågan) . . . . . 116.
Smaa Meddelelser (Antwerpens Handel og Skibsfart) . . . . . 123.

Tredje Hefte.

Danmarks Kridtpibefabrikation. Af cand. jur. C. Nyrop . . . . . 125.
Arbejdsherrernes Erstatningspligt. II. Af Aleksis Petersen 166.
Nationaløkonomisk Forening (Prof. Scharling: Bestemmelsen af en Families Indtægt; Diskussion) . . . . . 182.
Udmøntningen i de tre nordiske Riger 1873—80 . . . . . 186.
Nekrolog (Menier: Grevinde Hatzfeldt) . . . . . 188.
Anmeldelse (Bauer: Haandbog i Mønt-, Maal- og Vægtforhold) . 192.
Ny udenlandsk Literatur (Hamburg: Militairdienstversicherung) . 195.

Fjerde Hefte.

Side

Om Bestemmelsen af en Families Indtægt. Af Prof. Dr. Will. Scharling . . . . . 197.
Arbejdsherrernes Erstatningspligt. III. Af Aleksis Petersen 242.
Børsudvalgets Betænkning. Ved Aleksis Petersen . . . . . 246.
Nationaløkonomisk Forening (Gross. Adolf C. Levysohn: Import og Export af Kornvarer; Grosserer O. B. Muus: Bemærkninger om samme Emne) . . . . . 264.

Femte—sjette Hefte.

Amerikas Told- og Skibsfartsforhold. Af Chargé d'affaires C. St. A. Bille . . . . . 277.
Om direkte Dampskibsforbindelse mellem Danmark og de foren. Stater. Af Chargé d'affaires C. St. A. Bille . . . . . 310.
Brentano: Arbejder-Forsikringstvang . . . . . 318.
Wappäus: Statistikens Begreb . . . . . 350.
Ny udenlandsk Literatur (Cossa: Guida; Primi elementi; Gabaglio: Storia e teoria della statistica; Reichsgesetz betr. d. Wucher; Fitger: Steuerreformplan; Lammers: Staats-Armenpflege; Braun: Männer d. Zollvereins; Frantz: Adelsgeschlechter; Statist. Jahrb.; Statist. Aarb.; Annuario statistico; Westman: Nationalek. grunddrag; Engeström: Jordbrukets ekonomi) . . 369.
Smaa Meddelelser (Skandinav. nationaløk. Møde; tysk nationaløk. Kongres; Nekrolog: Fr. Krebs, W. Ellis, M. M. v. Weber, E. Seyd) . . . . . 380.
Bibliografi . . . . . 382.

Hvorledes staar det til med den danske Industris Statistik?*)

Af C. Nyrop.

Naar man ønsker at kjende et Lands industrielle Forhold, er Noget af det Første, man spørger om, hvor mange af dets Indbyggere der beskjæftige sig med eller leve af Industri, og for Danmarks Vedkommende kan dette let besvares, endog for en længere Aarrække.

1850	var	det	204 Promille
1855	—	—	211 —
1860	—	—	216 —
1870	—	—	209 —

Det ses heraf, at det omtrent er $^1/_5$ af Landets Befolkning, og naar man hører, at der kun er én talrigere, men rigtignok ogsaa meget talrigere Klasse, nemlig Agerdyrkernes, der i 1870 udgjorde 441 Promille, ser man, at de danske Industridrivende udgjøre en forholdsvis betydelig Del af Landets Befolkning. Efter de Industridrivende komme Daglejerne med 159 Promille og de, der leve af Handel, med 55 Promille.

Se vi nu nøjere paa Tallene, der fra 1850 til 1870 angive de Industridrivendes Promille-Forhold, ses det, at

*) Jfr. Artiklen: »Industristatistik« i Nationaløkonomisk Tidsskrift XVI, S. 341. Red.

der fra 1850 til 1860 er en Fremgang af ikke mindre end 12 Promille, men fra 1860 til 1870 en Tilbagegang af 7 Promille, Tallene vise det, men hvor rigtige disse end kunne være, kan denne forholdsvise Nedgang umuligt gjemme en absolut Nedgang i sig. Det nævnte Tiaar saa trods de indbrydende nationale Ulykker den industrielle Udvikling fortsat, som begyndte noget før 1840, og af særlig Betydning er det, at Næringsloven traadte i Kraft i dette Tidsrum. Loven af 29. December 1857 har virket fra 1. Januar 1862, og dens Ophævelse af de gamle Lavsforhold medførte, efter Kommunelæge F. Ulrik (Arbejderforeninger til gjensidig Hjælp, 1867, S. 19), at henved $^4/_5$ af Medlemmerne i nogle af de tidligere tvungne Foreninger gik ud af dem. Ja de i Kjøbenhavn aflagte Svendeprøver, sank, hvad vi nedenfor nærmere skulle komme til at omtale, efter i 1857 at have været 669, til i 1862 kun at være 263. Der indtræder med andre Ord en saadan Løshed i de industrielle Forhold, at det er naturligt, at mange af dem, som tidligere regnedes til de Industridrivende, gik over i Daglejerklassen. Til den industridrivende Klasse regnes i Statistisk Tabelværk industridrivende Hovedpersoner (Principaler, Fabrikejere, Mestere), disses Medhjælpere og de, der forsørges af disse to Klasser, men til Medhjælpere regnes kun Kontorbetjente, Svende, Drenge og faste Folk. Mange, der tidligere vare faste, ere imidlertid efter 1862 ophørt at være dette; de «Industridrivendes» Antal er altsaa forsaavidt aftaget, men samtidig maa Daglejernes Antal være steget, og det er det ogsaa.

1855 udgjorde de 150 Promille
1860 — - 151 —
1870 — - 159 —

Under Henvisning hertil har det altsaa endnu mere at sige, naar det kan paavises, at den ovenfor viste forholdsvise Nedgang i de Industridrivendes Antal ikke er absolut, og dette kan ses af følgende Tal:

	Industridrivende		Hovedp.		Medhj.
1850 var der	287,631,	hvoraf	70,022	og	34,888.
1855 — —	316,480,	—	75,549	-	43,724.
1860 — —	346,446,	—	85,352	-	43,727.
1870 — —	373,096,	—	88,575	-	50,393.

Af disse Tal kan endelig ogsaa ses, at medens der i 1860 kun gik 51 (faste) Medhjælpere paa 100 Hovedpersoner, gik der i 1870 57, noget, der peger paa en Forøgelse af de enkelte Bedrifter, eller med andre Ord paa en fremadskridende Udvikling. Det er, hvorledes vi end se det, næppe muligt at komme til det Resultat, at Danmarks Industri skulde være gaaet tilbage i Tiden fra 1860 til 1870.

Hvorledes det nærmere forholder sig med den ovenfor nævnte forholdsvise Tilbagegang, hvor den var stærkest: i Kjøbenhavn, i Landets øvrige Kjøbstæder eller paa Landet, skulle vi ikke undersøge. Derimod er det af Interesse, naar Statistisk Tabelværk (3. R., XVIII, S. XXII) udtaler, at det i Kjøbenhavn «navnlig er Bogtrykkere, Bryggere, Brændevinsbrændere, Garvere og Felberedere, Jernstøbere, Mel- og Gryn-Møllere, Naalemagere, Rebslagere og Vævere, hvis Antal er formindsket, medens derimod Antallet af Maskinfabrikanter, Sadelmagere, Smede, Skibs- og Baadebyggere og Tobakspindere er tiltaget.» Herved komme vi ind paa Enkeltheder, af hvilke nogle muligvis kunne kontrolleres, og det maaske endda paa en saadan Maade, at der herved kan gives et Bidrag til Bedømmelsen af det Materiale, som danner Grundlaget

for alle de Tal og Beregninger, som ovenfor ere anførte. Først og fremmest frembyde Brændevinsbrænderne sig; om dem gives der jo saadanne statistiske Oplysninger, som om ingen andre Industridrivende her i Landet. Just derfor skulle vi imidlertid ikke benytte dem som Exempel, skjøndt det ser tilstrækkeligt indbydende ud, at der efter Resultatet af Folketællingen i 1870 kun var 205 Hovedpersoner af Brændevinsbrænder- og Destillatør-Gruppen, medens det samtidig oplyses, at der i Finansaaret $18^{69}/_{70}$ var 327 Brænderier her i Landet. Oplysningerne om Brænderierne ere i Alles Hænder, dem skal jeg derfor ikke nærmere dvæle ved.

Af de andre særlig nævnte Industridrivende ere de vigtigste vistnok Bogtrykkerne og Jernstøberne; det er to Klasser Industridrivende, hvis talrige eller ikke-talrige Tilstedeværelse oplyser ikke alene Industriens Standpunkt i vedkommende Land men, jeg havde nær sagt, hele dets Kultur. Hvad nu Jernstøberne angaar da er der ikke faa Vanskeligheder ved at oplyse deres Forhold, de høre bl. A. sammen med og sondres dog fra Maskinfabrikanter; dem skulle vi derfor ikke beskjæftige os med*), og tilbage staar da Bogtrykkerne. De ere, siger Statistisk Tabelværk, sunkne i Antal i Kjøbenhavn i Perioden fra 1860 til 1870, Tabelværket meddeler nemlig, at der af Bogtrykkere var her i Landet:

*) Med Hensyn til Jernstøbernes Talrighed i Tiden fra 1800 til 1848 kan det oplyses, at der af Jernstøberibevillinger (jfr. C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, 1880; S. 25) udstædtes:

	for Kbhvn.:	for det øvrige Land:	i Alt:
1800—1809:	•	•	•
1810—1819:	2	•	2
1820—1829:	6	1	7
1830—1839:	7	7	14
1840—1848:	13	70	83

	I Kjøbenhavn:		Udenf. Kbhvn.:		I Alt:	
	Hovedp.	Medhj.	Hovedp.	Medhj.	Hovedp.	Medhj.
1850:	28	305	31	98	59	403
1855:	35	364	46	134	81	498
1860:	52	339	67	185	119	524
1870:	48	264	101	331	149	595

og herefter er der en absolut Nedgang i Bogtrykkernes Antal i Aarene fra 1860 til 1870 i Kjøbenhavn, men nu er Spørgsmaalet, om de anførte Tal ere korrekte, og til at udfinde dette skulle vi benytte de Hjælpemidler, som frembyde sig, nemlig Kjøbenhavns Vejviser og Aarsberetningerne fra det kgl. Bibliothek. Hvad disse sidste angaar udkom de første Gang for Finansaaret $18^{64}/_{65}$, og i dem gives Oplysning om, fra hvor mange Bogtrykkerier i og udenfor Kjøbenhavn Bibliotheket har modtaget Afleveringer, samt hvor mange der stod til Rest med den lovbefalede Indlevering, og herefter kan der opstilles en Række Tal. Da de «Resterende» imidlertid er et uklart Begreb, thi baade det Bogtrykkeri, der helt har undladt at indsende, og det, der har indsendt Noget, falder ind under det, har jeg søgt og velvilligt faaet Lejlighed til at gjennemgaa de originale Indberetninger fra Bibliothekets vedkommende Embedsmand, og herefter kan jeg, idet jeg har holdt Bogtrykkerierne i Vestindien, paa Island, paa Færøerne og i Grønland udenfor, meddele følgende Tabel*):

	I Kbhvn.:	Udfr. Kbhvn.:	I Alt:
1861:	26	60	86
$18^{62}/_{63}$:	26	62	88
$18^{63}/_{64}$:	29	66	95
$18^{64}/_{65}$:	30	65	95
$18^{65}/_{66}$:	32	65	97
$18^{66}/_{67}$:	31	69	100
$18^{67}/_{68}$:	33	76	109
$18^{68}/_{69}$:	35	79	114
$18^{69}/_{70}$:	33	81	114

*) De i Danmarks Statistik af V. Falbe Hansen og W. Scharling, V,

Herefter er der altsaa ingen Tilbagegang, og naar Aaret $18^{69}/_{70}$ opviser to Bogtrykkerier mindre end $18^{68}/_{69}$, er dette en ren Tilfældighed, hvad Meddelelserne for de følgende Aar bekræfte, Faget vedbliver Aar for Aar at voxe, saaledes som det vil ses af følgende Tal:

	I Kbhvn.:	Udfr. Kbhvn.:	I Alt:
$18^{70}/_{71}$:	35	81	116
$18^{71}/_{72}$:	37	82	119
$18^{72}/_{73}$:	35	86	121
$18^{73}/_{74}$:	37	93	130
$18^{74}/_{75}$:	41	102	143
$18^{75}/_{76}$:	46	98	144
$18^{76}/_{77}$:	49	100	149
$18^{77}/_{78}$:	52	103	155
$18^{78}/_{79}$:	57	103	160

Vi komme nu til Kjøbenhavns Vejviser. Ved dens Hjælp kunne vi imidlertid ikke komme tilbage til 1860. Den udkom første Gang med et Fagregister i 1863, og dette er i det første Aar, som let kan forstaas, mindre nøjagtigt; 1863 se vi derfor bort fra*), men derefter er Bogtrykkernes Antal:

1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870
33	32	30	32	34	32	32.

Spørgsmaalet om Tilbagegang eller Ikke-Tilbagegang synes herved at komme en Afgjørelse nær. Saa forskjellige Vejviseren og det kgl. Bibliotheks Aarsberetninger i Anlæg og Betydning ere, stemme de deri, at Tilbagegang — forsaavidt den kan kontrolleres ved henholdsvis Bogtrykkernes og Bogtrykkeriernes Antal — ikke har fundet

S. 33 meddelte Tal omfatte kun de Bogtrykkerier, der have afleveret, ogsaa de vestindiske o. s. v.

*) Det har under Rubriken Bogtrykkere 39, men dette viser Intet, thi f. Ex. Flyvepostens Bogtrykkeri figurerer 3 Gange. Først nævnes det selv og dernæst baade den, der nominelt og den, der reelt forestod det.

Sted, men forøvrigt staa vi endnu overfor stor Uoverensstemmelse. Efter Statistisk Tabelværk var der i 1870 48 Bogtrykker-Hovedpersoner med 264 Medhjælpere i Kjøbenhavn, medens der efter det kgl. Bibliotheks Aarsberetning til samme Tid var 33 Bogtrykkerier og efter Vejviseren for 1870 32 Bogtrykkere i Kjøbenhavn. Hertil kommer endnu, at en ved Aarskiftet 1871—72 opgjort Statistik i Skandinavisk Bogtrykker-Tidende (1872, S. 53 flg.) oplyser, at Kjøbenhavn den Gang havde 43 Bogtrykkerier*) med 348 Sættere, 80 Trykkere og 118 Lærlinge eller i Alt 546 Medhjælpere. Forholdet klares ikke herved, men den Udvikling, som det kgl. Bibliotheks Aarsberetninger pege paa, snarere bekræftes end afkræftes ved disse Tal, og Resultatet bliver da, at den af Statistisk Tabelværk udregnede Tilbagegang efter al Sandsynlighed slet ikke har fundet Sted.

Men er dette Resultatet, hvori ligger det da, at Folketællingslisterne ikke kunne bruges som Grundlag for finere Undersøgelser vedrørende Landets Industristatistik, thi slaa de ikke til overfor Bogtrykkerne, slaa de efter al Sandsynlighed ikke til overfor noget Fag**). Og Grunden hertil er da let nok at paapege. En virkelig Industristatistik maa gruppere sig om de tilstedeværende Virksomheder (Bedrifter) og ikke om de Personer, som virke, have virket eller affektere at virke i et vist Fag, men efter dette Princip udfyldes Folketællingslisterne. Enhver, der paa dem kalder sig Bogtrykker, hvad enten han er det, har været det eller blot ønsker at være det, er regnet som

*) I dette Tal maa dog muligvis to fragaa. Et medregnet Bogtrykkeri paa Frederiksberg ligger strengt taget udenfor Kjøbenhavn, og »Fædrelandets Sætteri« er intet Bogtrykkeri.

**) Jfr. med Hensyn til Musikinstrumentmagere C. Nyrop: Bidrag til d. dsk. Ind.s Hist. 1873, S. 373.

Bogtrykker, og derfor kunne Listerne Intet oplyse om Bogtrykindustriens virkelige Stilling. De ere med andre Ord ubrugelige i det her omhandlede Øjemed, hvor paalidelige de end se ud, naar de f. Ex. meddele, at Danmark i 1870 har to Pidskefabrikanter, en mandlig og en kvindelig, med i Alt een Medhjælper. Listerne synes, men ogsaa kun synes, at være meget fint mærkende. De have Rubriker for Guldtrækkere og Guldslagere men mangle fuldstændigt Oplysninger om f. Ex. Litografer og Fotografer. — Og som det forholder sig med Hovedpersonerne, forholder det sig med Medhjælperne, Statistisk Tabelværks Tal for disse ere i industrihistorisk Henseende ubrugelige. Medens de oplyse, at 28 Bogtrykker-Hovedpersoner i Kjøbenhavn i 1850 havde 305 Medhjælpere, skulde 35 i 1855 have haft 364 og 52 i 1860 kun have haft 339! Der er noget uforholdsmæssigt heri, og Uforholdsmæssigheden fortsættes, naar 48 Bogtrykker-Hovedpersoner samme-steds i 1870 kun skulle have haft 264 Medhjælpere. Muligvis ses heri en Følge af den med Næringsloven fulgte Løshed. Men hvorledes dette end forholder sig, er det sikkert, at man herved faar et galt Begreb om Bogtrykindustriens Stilling. Statistiken i Skand. Bogtr.-Tid. (1871—72) tildeler 43 Bogtrykkerier 546 Medhjælpere og det endda uden at den i de kjøbenhavnske Bogtrykkerier saa særdeles talrige kvindelige Medhjælp er medregnet. Det synes, som ovenfor nævnt, at blive fuldstændigt klart, at en ikke ringe Del af Daglejerklassen maa komme Industrien til Gode, naar det paa rette Maade skal opgjøres, hvor stor en Del af Danmarks Befolkning der lever af Industri*).

*) Denne Betragtning har jeg gjort gjældende allerede i 1872 i Indledningen til Kataloget for den nordiske Udstilling i Kjøbenhavn samme Aar; jfr. mine »Meddelelser fra Industriens Omraade«, 1876, S. 54.

Vejviserens Opgivelser ere væsentlig af samme Beskaffenhed som Statistisk Tabelværks, de maa benyttes med Varsomhed, og tilbage bliver da — for Bogtrykkernes Vedkommende — kun den private Statistik i Skand. Bogtr.-Tid. og Oplysningerne i det kgl. Bibliotheks Aarsberetninger, men at der kan henvises til endog to Steder, er overordentlig meget, thi for alle andre Fag, Brændevinsbrænderne undtagne, findes der saa godt som slet ingen Oplysninger udenfor Folketællingernes Resultater i Statistisk Tabelværk og Vejviseren. Den danske Industristatistik staar altsaa paa et kun mindre tilfredsstillende Standpunkt; den kan ikke oplyse, hvormange Virksomheder (Bedrifter) der findes i de forskjellige Fag.

Foruden de nævnte Hjælpemidler, kunde maaske En og Anden mene, at der findes i alt Fald to endnu: den i 1872 af statistisk Bureau udarbejdede Oversigt over Danmarks Fabriker og fabrikmæssig drevne Haandværk og dernæst de i Henhold til Loven af 23. Maj 1873 aarligt udkommende Beretninger om Arbejdstilsynets Virksomhed. Begge disse Hjælpemidler referere sig imidlertid, som det enes Titel udtrykkeligt siger, til Fabriker og fabrikmæssigt drevne Haandværk, og derved miste de for det Hele og Store en væsentlig Del af deres Betydning. Hvor er Grænsen mellem Fabrikdrift og Haandværksdrift? Det statistiske Bureaus Oversigt er udarbejdet efter Lister, som i Kjøbenhavn udfyldtes ved Byens 32 Rodemestere og udenfor Kjøbenhavn ved vedkommende Øvrighed, altsaa ved Personer, der som Regel hverken have Kjendskab til eller Interesse for Industrien, og i Oversigtens Indledning hedder det da ogsaa ved Omtalen af de kjøbenhavnske Lister: «Ved de meget forskjellige Anskuelser, der have gjort sig gjældende hos

Rodemesterne, om hvilke Næringsbrug der skulde optages paa Indberetningerne, er der saaledes, for at anføre et Par Exempler, af Bogtrykkerier paa Listerne kun anført 3 (med 43 faste og 2 temporære Arbejdere), hvoraf endda kun 1, nemlig Kleins, hører til de større Næringsbrug af denne Art, medens hverken Berlings, Lunos, Schultz's, Thieles eller Triers Bogtrykkerier findes nævnte», og paa lignende Maade forholder det sig med de lithografiske Etablissementer, Bagerierne, Vindmøllerne, Guldsmedene etc., flere af disse Fag ere derfor fuldstændigt udeladte ikke alene for Kjøbenhavns Vedkommende men for hele Landets Vedkommende, Indberetningerne fra Kjøbenhavn og Provinserne ere nemlig gjennemgaaende hinanden sørgeligt lige, og denne Skjæbne har bl. A. ramt Landets Bogtrykkere. — Vende vi os nu til Beretningerne om Arbejdstilsynets Virksomhed, da møde vi her, hvor det er de to Arbejdsinspektører, der efter Selvsyn give Indberetningen, ikke saadanne tilfældige Mangler, de have methodisk og principmæssig gjennemgaaet samtlige Næringsbrug, og deres Indberetninger ere derfor af stor praktisk Nytte i Henseende til, hvad der ved dem skal opnaas, Beskyttelse for de i Fabriker og ved fabrikmæssigt drevne Haandværk arbejdende Børn og unge Mennesker, men overfor Trangen til en samlet Industristatistik spille de ingen Rolle. Ogsaa i dem er Grænsen mellem Fabrik og Haandværk naturligvis trukken efter et Skjøn; hvad der skjønnes at høre til Fabrikdrift, faa vi Oplysning om, men over alt Andet ruger der et fuldstændigt Mørke, og hertil kommer endnu, at Skjønnet i Aarenes Løb ikke vedbliver at være det samme, Grænsen er til forskjellige Tider trukken forskjelligt, hvilket bl. A. kan ses af Antallet af de efter de

forskjellige Beretninger under Tilsynet inddragne Bog- og Stentrykkerier, de vare:

1874	1875	1876	1877	1878	1879
126	131	97	101	102	107

og herom hedder det i Beretningen for 1876: »Denne forholdsvis betydelige Nedgang har sin Grund deri, at man i Løbet af Aaret 1876 har udsondret en stor Del af de mindre, aldeles utvivlsomt ikke fabrikmæssigt drevne Bogtykkerier fra Tilsynets Kontrol. Da Fabrikloven nemlig for c. 3½ Aar siden blev sat i Kraft ved en almindelig Inddragelse af de forskjellige Arter af Bedrifter, som maatte antages at være fabrikmæssigt drevne, fandtes der i Provinserne et meget stort Antal Bogtrykkerier med Haandpresser, som iøvrigt i Størrelse og Produktionsevne langt overgik flere af dem, som dreves med Hurtigpresse. Som bemærket i Aarsberetningen for 1874 var det da ikke muligt uden efter et rent individuelt Skjøn i ethvert enkelt Tilfælde at foretage nogen Sondring mellem de forskjellige Bogtrykkerier efter deres mere eller mindre fabrikmæssige Karakter. Da imidlertid hele denne Art af Bedrifter i Løbet af de sidste Aar havde taget et saa betydeligt Opsving, at der efterhaanden var anskaffet en Hurtigpresse i ethvert Bogtrykkeri af nogen Betydning, kunde der ikke være nogen Tvivl om, at man nu burde foretage en Sondring, saaledes at alle de med Haandpresser drevne Bogtrykkerier, af hvilke nu intet, hvad enten man ser hen til Bedriftens Omfang eller til Arbejdsvirksomhedens Natur, kunde siges at være fabrikmæssigt drevet, fremtidig fritoges for Arbejdstilsynets Kontrol». Afgjørelsen er der i og for sig Intet at sige til, men en samlet Udsigt over den danske Bogtrykindustri kan ikke uddrages af Arbejdstilsynets Beretninger, de give efter deres Natur

kun en ensidig Meddelelse om en Del af Landets Bogtrykkerier*).

Hjælpemidlerne til at opgjøre en Statistik over de forskjellige Industrifags Virksomheder (Bedrifter) svinde sørgeligt ind, Alt maa ses i negativ Belysning, og vi vedblive at staa overfor en f. T. uløselig Opgave. Vi skulle derfor, for dog at give i alt Fald een positiv Antydning til Slutning hidsætte nogle Tal, der vise den store Udvikling, som har fundet Sted i den Industrigren, vi her væsentlig have dvælet ved, Bogtrykkeriet; den nedenfor staaende Tabel oplyser Antallet af de til de nævnte Tider her i Danmark værende Bogtrykkerier samt af de i dem arbejdende Svende (Sættere og Trykkere), Bilandenes og Koloniernes Bogtrykkerier ere ikke medregnede:

	I Kbhvn.:	Udfr. Kbhvn.:	I Alt:
1771:	12 med (?)	4 med (?)	16 med (?)
1806:	21 — 159	12 — (?)	33 — (?)
1871:	43 — 428	84 — 244	127 — 672
1879:	57 — (?)	103 — (?)	160 — (?)

Hvad angaar de Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede vedrørende Tal ere de uddragne af af en Artikel i Skand. Bogtr.-Tid. (1874, S. 49—54)**), hvori jeg har bearbejdet alle mig bekjendte Kilder til Oplysning om de daværende Bogtrykkeriers Tilstand; de andre Tal ere tagne fra den ovenfor oftere nævnte private Statistik og det kgl. Bibliotheks Aarsberetninger.

*) Se en Artikel «Bogtrykkerierne og Arbejdstilsynet» i Skand. Bogtr.-Tid. 1875, S. 97 flg.

**) Jfr. mine «Bidrag til den danske Boghandels Historie», I, 1870, S. 297—298. — I Skand. Bogtr.-Tid., 1875, S. 35 flg. har jeg givet en Fortegnelse over de Aar for Aar fra Trykkefriheds-Forordningen af 1799 til Næringslovens Ikrafttræden (1862) udstædte Bogtrykkeriprivilegier. Et i Texten oversprunget Privilegium er opført sst. under «Rettelser».

Efter saaledes at have undersøgt, hvad der kan oplyses med Hensyn til Antallet af de forskjellige Fags Virksomheder (Bedrifter) og Antallet af de i dem arbejdende Personer, skulle vi gaa over til et andet nok saa vigtigt Punkt, nemlig Spørgsmaalet om det Materiel, hvorved og hvormed der arbejdes. Skal man have Kundskab om et Fags Standpunkt, maa man vide, om det benytter mekanisk Bevægkraft (Damp, Vand, Gas eller lign.), om det bruger Arbejdsmaskiner og da hvilke, om det har fulgt med i Tidens nyeste Opfindelser med Hensyn til f. Ex. Indretningen af Brændovne o. s. v. i rig Uendelighed, men herom tier vor Statistik omtrent fuldstændigt.

En Ting, der uden stort Besvær maatte kunne oplyses, er Antallet af de her i Brug værende Dampmaskiner thi der har jo alt i en Række Aar existeret Love om Tilsyn med Dampkjedler (12. April 1851, 24. Marts 1875), men en saadan Statistik, der, naar den skulde være oplysende, maatte give mere end Dampmaskinernes Antal, Konstruktion og Hestekraft, findes ikke. Det Eneste, der findes, er en i Handels- og Industri-Tidenden for 1839 (S. 70 flg.) optagen Fortegnelse over de da i Brug værende Dampmaskiner, en Fortegnelse, der i Industriforeningens Tidende for samme Aar blev noget supleret (anf. Tidende 1838—39, S. 82, 100)*). Ja indtil jeg i 1876 (Meddelelser fra Industriens Omraade, S. 181 flg.) efter Arkivdokumenter oplyste, naar og hvorledes den første Dampmaskine kom i Brug her i Landet, var dette væsentlig ubekjendt. Den byggedes af en Englænder her i Landet til Brug ved Ankersmedning paa Holmen og kom i Gang i Slutningen

*) Jfr. C. Nyrop: Strandmellen, 1878, S. 272—275, 290—291; C. Nyrop: Ö. J. og P. J. Winstrup, 1880, S. 12, 14.

af 1790. — Naar jeg ovenfor har sagt, at en brugelig Statistik over Landets Dampmaskiner maa give Oplysning om Andet og Mere end deres Antal, Konstruktion og Hestekraft, sigter jeg til, at den ogsaa maa oplyse, naar og hvor (her i Landet eller Udlandet) de ere byggede samt hvilke Ulykkestilfælde de have foranlediget. — Om de her i Landet virkende Gasmaskiner, maa Oplysning kunne faas hos de forskjellige Gasværker. Den første Gasmaskine kom i Brug her i Landet 1870 (s. Skand. Bogtr.-Tid. 1871, S. 98 flg.).

Vende vi os nu til Arbejdsmaskinerne, da oplyser den oftere nævnte private Bogtrykkeristatistik, hvormange Hurtigpresser og Haandpresser der den Gang fandtes i Danmark, nemlig

i Kjøbenhavns	43 Bogtrykkerier:	78 Hurtigpr.	70 Haandpr.
i det øvrige Lands. .	84 — :	30 —	110 —
i Alt . . .	127 Bogtrykkerier	108 Hurtigpr.	180 Haandpr.

og i Arbejdstilsynets Aarsberetning for 1874 findes en Oplysning om det Samme; den omhandler

32 Bogtrykkerier	med	1 Haandpresse
14 —	•	flere —
44 —	•	1 Hurtigpresse
23 —	•	flere —
i Alt 113 Bogtrykkerier	med	124 Hurtigpr. og 102 Haandpr.

Skjønt disse Oplysninger nu ikke stemme overens, navnlig ikke med Hensyn til Bogtrykkeriernes Antal, hvorom henvises til Bemærkningerne ovenfor, ere de dog langtfra uden Betydning, de vise nemlig, hvor stærkt Brugen af Hurtigpresser har tiltaget i et Tidsrum af kun 3 Aar. Sættes Bogtrykkeriernes samlede Antal i 1874 (s. ovenfor) til 130, og regnes de herefter under Arbejdstilsynet ikke optagne 17 Bogtrykkerier som Bogtrykkerier

hvert med kun en Haandpresse — alle større ere selvfølgeligt indtagne under Tilsynet — ses det, at Haandpresserne fra 180 ere dalede til 119, medens Hurtigpressernes Antal fra 108 er voxet til 124. Det er en overmaade stor og hurtig Tilvæxt. Den første Hurtigpresse kom hertil i 1825, og den var i 10 Aar Landets eneste, 1841 efter 16 Aars Forløb var her endnu kun 8*); i Forhold hertil er en Tilvæxt paa 16 Hurtigpresser i 3 Aar noget betydeligt.

Udenfor hvad der her er nævnt, findes der med Hensyn til en Statistik over vor Industris Arbejdsmaskiner eller Arbejdsredskaber saa godt som Intet. Den af L. V. Scheel (Brændevinsbrændingen i Danmark, 1877, S. 216 flg.) givne Liste over Landets samtlige Brænderier den 1. Februar 1877 med deres Redskaber og Hjælperedskaber (Mæskekar, Kjedler, Gjærkar o. s. v.) er omtrent det Eneste, der kan henvises til, skjønt der ganske sikkert f. Ex. i de Motiver, hvormed vedkommende Ministerium har ledsaget forskjellige Lovforslag, kan findes Et og Andet til Oplysning om enkelte Industrigrene. Mærkes kan saaledes Forslag til Lov om Beskatning af Brændevinsbrænding (Rigsdagens ordtl. Saml. $18^{71}/_{72}$), Forslag til Lov om Beskatning af indenlandsk Roesukker (ordentl. Saml. $18^{72}/_{73}$ og $18^{75}/_{76}$), Forslag til Lov om Beskatning af indenlandsk Tobak (ordentl. Saml. $18^{72}/_{73}$), Forslag til Lov om Forbud mod visse Tændstikker (ordentl. Saml. $18^{73}/_{74}$) o. s. v. Selvfølgelig kan der ogsaa i vore tekniske Tidsskrifter findes lignede spredte Oplysninger.

Vi have nu behandlet to Punkter, de vedkommende

---

*) Se herom C. Nyrop: Meddelelser fra Industriens Omraade, 1876, S. 188 flg. og Skand. Bogtr.-Tid., 1875, S. 23 flg.

Virksomheders numeriske Styrke samt deres Maskiner og Redskaber, vi komme nu til et tredje Punkt deres Produktion og herunder deres Indførsel af Raamaterialer og Udførsel af færdige Varer. I saa Henseende have vi som Materiale kun Statistisk Tabelværks Lister over Danmarks Vare-Indførsel og Udførsel*), og disse Lister ere langtfra tilstrækkelige. Selvfølgelig give de et godt Billede af Mangt og Meget, men i den Retning, i hvilken vi ville raadspørge dem, slaa de ikke til. Det er af Interesse at se, at Overskudsindførslen af Stenkul, der i 1850 var 978,330 Tdr., i 1860 2,284,849, og i $18^{69}/_{70}$ 2,437,435 i 1878 er voxet til 3,824,774 Td. (en Kommercelæst er her regnet til 18 Tdr.), ligesom at Overskudsudførslen af Gjær og Handsker**) er i stærk Tiltagen:

	Gjær:		Handsker:	
1850:	overudførtes	2,253 Pd.;	overindførtes	1,150 Pd.
1860:	—	8,483 —;	—	1,862 —
$18^{69}/_{70}$:	—	507,054 —;	overudførtes	11,017 —
1878:	—	1,580,443 —;	—	20,495 —

Man faar herved et bestemt Indtryk af industriel Udvikling, og et lignende Indtryk faar man med Hensyn til Artiklerne formalet Korn og Øl, men spørger man t. Ex. om, hvorledes Danmarks Kunstindustri betaler sig, om den har skabt sig Marked i Udlandet, Spørgmaal, som det er af Vigtighed at faa besvaret, da række Ud- og Indførselstabellerne ikke til; de illustrere kun de forskjellige Positioner i Toldtarifen, og det er ikke tilstrækkeligt her.

---

*) Vejledende Oplysninger maatte kunne faas ved Danmarks Deltagelse i Verdensudstillinger. I Paris 1878 solgtes af danske kunstindustrielle Gjenstande for over 250,000 Frcs. (C. Nyrop: Danm.s Deltag. i Verdensudst. i Paris 1878, S. 68—69).

**) V. Falbe Hansen: Nogle nye Exportartikler (Nationaløk. Tidsskr. I, 1873, S. 63—67).

Den danske Kunstindustri omfatter væsentlig Snedkerarbejde, keramiske Arbejder, Broderier samt Guld- og Sølvarbejder, og undersøge vi med disse Fag for Øje de sidst udkomne Tabeller (for 1878), er Alt, hvad der kan oplyses følgende:

	Indførsel:	Udførsel:
Sovlstikker, samt Snedkerarbejde af fine udenlandske Træsorter etc.	85,933 Pd.	1,066,000 Pd.
Simplere Snedkerarbejde, mindre grovt Bødkerarbejde, Mahogni- og andre Finerer, Blokkedrejerarbejde etc.	386,213 —	1,109,857 —
Forgyldt og forsølvet Stentøj eller Fajence	4,643 —	782 —
Andre forgyldte og forsølvede finere Jord- og Lerarbejder	7 —	» —
Ikke forgyldt og forsølvet Stentøj eller Fajence	673,461 —	178,706 —
Ikke forgyldte og forsølvede finere Jord- og Lerarbejder	3,057 —	7,597 —
Forgyldt og forsølvet Porcelæn og Biskuit	57,037 —	2,749 —
Andet Porcellæn og Biskuit	64,981 —	76,147 —
Guld, Sølv, Platina og Aluminium i Arbejde	2,474 —	607 —

Det er ikke let herefter at danne sig et Begreb. Ikke at tale om, at Broderierne helt forsvinde, thi der er ingen Post paa Tabellerne, der i saa Henseende kan fremdrages, ser det misligt ud, at Svovlstikker, hvoraf Danmark exporterer en Del, findes Side om Side med finere Snedkerarbejde. Hvor meget skyldes disse og hvormeget hine i Ud- og Indførslen? Vende vi os dernæst til den keramiske Industri, ses det, at det væsentlig er Posterne «Ikke forgyldte og forsølvede fine Jord- og Lerarbejder» og «Ikke forgyldt og forsølvet Porcelæn og Biskuit», som spille en Rolle, men nogen stor Rolle er det ikke, og dog have vi her i Landet i alt Fald én betydelig Forretning, den Ipsenske Terrakottaforretning, som i alt Fald i alt Væsentligt er baseret paa Udlandet; den mindste

Del af dens Fabrikata bliver her i Landet*). Den største Del sendes direkte til Udlandet, men ved Siden deraf kjøbes en ikke ringe Del af Fremmede her, som selv udføre det Indkjøbte. Listerne give formentlig et kun ufuldstændigt Billede af den danske Kunstindustris Udførsel, og paa samme Maade forholder det sig sikkert med Hensyn til maaske endogsaa mange andre Klasser af Gjenstande. Exempelvis skal her peges paa, at det ikke er muligt af Listerne blot tilnærmelsesvis at faa oplyst, at der her fra Landet udføres ikke faa Bogtrykmaskiner. Firmaet J. G. A. Eickhoff har af Hurtigpresser (jfr. Skand. Bogtr.-Tid. 1875, S. 106) siden 1847 leveret henholdsvis

	1870	1874	1880
i Kjøbenhavn	31	52	92
til Provinserne	15	26	52
- Norge og Sverige . .	53	99	180
- Rusland og Finland	19	26	28
	118	203	352

Nr. 50 blev naaet i 1861, Nr. 100 i 1869, Nr. 200 i 1874 og Nr. 300 i 1878. — Selvfølgelig er dette en Specialitet, men ikke nogen ganske ringe Specialitet, der

*) Hvor bekjendt dette Etablissement er i Udlandet, kan bl. A. ses deraf, at Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid (Société Néerlandaise pour le progrès de l'Industrie) i Haarlem i Begyndelsen af 1880 henvendte sig til det for at faa gjort en Samling ægyptiske Kar efter opgivne Forbilleder. Etablissementet løste den det stillede vanskelige Opgave til Selskabets største Tilfredshed. — At der kan opnaas et Marked for danske Kunst- og Kunstindustri-Arbejder i Udlandet, fremgaar af den i en Række Aar i London bestaaende Forretning (A. Borgen & Kp.), fra hvilken der i 1874 udgik to illustrerede Værker (Dr. Le Roy de Sainte-Croix: Notice historique et descriptive sur les galeries royales d'art danois, 60 S. 8°; Ch. Boutell: The arts and the artistic manufactures of Denmark, 156 S., 4°) til Oplysning om Forretningen. — Tidligere mislykkede Forsøg paa Udførsel f. Ex. til Australien i 1853 skal her ikke dvæles ved (C. Nyrop: Meddel. f. Ind.s Omr., 1876, S. 311; Blad f. Arbejderforen. af 1860, 1868, Nr. 28).

i Ud- og Indførselstabellerne formentlig skal søges under Positionen Nr. 173: Grove støbte og smedede Jernvarer etc. Det er heller ikke meget oplysende, at f. Ex. Positionen »Skind og Huder i Arbejde« kun er delt i »Handsker« og »andet Arbejde«; under denne sidste falder baade Sadelmagerarbejde, Skomagerarbejde og Bundtmagerarbejde.

Med Hensyn til Bogtrykkeriernes Produktion findes en Oplysning i Fortegnelsen over, hvad de Aar for Aar aflevere til det kgl. Bibliothek*), og i Statistisk Tabelværk Meddelelser om Brænderiernes Produktion. Disse Oplysninger omfatte saavidt muligt den absolute Produktion og ikke blot Udførslen, hvad der er noget aldeles Enestaaende.

De ovenfor omhandlede Punkter ere sikkert de væsentligste i en Industristatistik, men denne er dog langt fra udtømt ved dem. En god Industristatistik maa t. Ex. paa særlig Maade omhandle de industridrivende Aktieselskaber, deres Stiftelse, deres Udbytte og Ophør, og ved Siden af dem endnu de saakaldte Produktionsforeninger. Det er væsentlig i 1840, at Interessen for industridrivende Aktieselskaber vaagner her i Landet, fra 1840 til 1846 dannes her 11, men kun 2 af disse overlevede Krigsaarene efter 1848; i 1872 begynder en anden Periode, og saa vidt mine Oplysninger strække, er der derefter her i Landet af industridrivende Aktieselskaber stiftet:

1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879
17	31	22	16	8	6	2	3.

Af Produktionsforeninger stiftedes der i Aarene fra 1872 til 1875 ikke mindre end 8. Senere ere disse vistnok alle ligesom en stor Del af Aktieselskaberne forsvundne**).

*) Se Bibliothekets Aarsberetninger og Danm.s Statistik af V. Falbe Hansen og W. Scharling, V, S. 33.

**) Se herom W. Scharling i Nationaløk. Tidsskr., I, 1873, S. 238—241; VIII, 1877, S, 52—67; XI, 1878, S. 86—94; XVI, 1880, S.

Som Punkter, der ogsaa bør oplyses i en Industristatistik, skal her endnu nævnes Landets Industri- og Haandværkerforeninger samt Fagforeninger, stedfundne Industriudstillinger, udtagne Patenter, tekniske Undervisningsanstalter, aflagte Svendeprøver, viserede rejsende Haandværkssvende, stedfundne Arbejdsnedlæggelser, særlige Haandværkersygdomme og stedfundne Ulykkestilfælde, ikke at tale om Lønningsforholdene samt den i Fængsler og offentlige Arbejdsanstalter drevne Industri.

Om det næstsidste Punkt foreligge de af Indenrigsministeriet i 1874 udgivne «Oplysninger om Arbejdernes økonomiske Vilkaar i Kongeriget Danmark i Aaret 1872», om hvilke jeg kun kan sige, at jeg, da de udkom, forbavsedes over, at de udkom*). De Lister, paa hvilke Oplysningerne for Kjøbenhavns Vedkommende ere udarbejdede, gik alle gjennem mine Hænder, da det af Kommunalbestyrelsen nedsatte Udvalg havde overdraget mig Arbejdet ved Listernes Fordeling og Indsamling, og af den Skrivelse, hvormed Udvalget under 18. April 1873 indsendte de udfyldte Lister til Kommunalbestyrelsen, ses det, at medens det til Byens Næringsdrivende havde udsendt i Alt 3364 Skemaer, kunde det kun indsende 1165 i udfyldt Stand, og hertil kommer endnu, at den «udfyldte Stand», hvormed Udvalget trods al anvendt Umage som oftest maatte lade sig nøje, var alt Andet end god. Det

---

140 flg.; A. Jensen og H. Collins Aktie- og Obligationskalender, 1877, samt mine «Meddel. fra Industriens Omraade», 1876, S. 201 flg., 278 og mine fra 1875 fortsatte aarlige Revuer i Industriforeningens Maanedskrift over Danmarks Industri.

*) Jfr. W. Scharling i Nationaløk. Tidsskr., IV, S. 218 flg., hvor to i Odense udgivne Skrifter om de derværende Fabriks- og Haandværksarbejderes Fortjeneste omtales. Se nu ogsaa Th. Sørensen: Et Bidrag til Belysning af Kjøbstadarbejderes Vilkaar, 1880.

paa et saadant Grundlag udarbejdede Værk kan ikke være fuldkomment, men hvilke Indvendinger der end kan gjøres imod det, maa det paaskjønnes; det er det eneste officielle Forsøg paa at give en Statistik over de ovenfor nævnte Forhold, med Hensyn til hvilke der forøvrigt paa forskjellige Steder findes nogen, men ogsaa kun nogen Oplysning. De trænge alle til nærmere Bearbejdelse, og det gjælder saaledes endogsaa om de udtagne Patenter*), idet kun den samlede Sum af de hvert Aar udtagne Patenter er meddelt; men ikke t. Ex. hvor mange der falde paa Udlandet og hvor mange paa Indlandet. Der udtoges af Patenter her i Landet:

1835	1840	1850	1860	1865	1870	1875	1879
10	10	38	36	39	77	151	207.

Om de her i Landet afholdte Industriudstillinger ligesom om Danmarks Deltagelse i Verdensudstillingerne kan der, hvad der ikke er uden Interesse, oplyses, at Danmark (eller rettere Kjøbenhavn) har haft en Industriudstilling saa tidligt som i 1810. Fra 1810 til 1819 foranstaltedes Udstillingerne af Selskabet for indenlandsk Kunstflid; 1834 og 1836 var det Landhusholdningsselskabet, Kunstakademiet og Selskabet til Naturlærens Udbredelse, der virkede, senere har det været Industriforeningen i Kjøbenhavn. Antallet af Deltagere ved de forskjellige (i Kjøbenhavn) afholdte Industriudstillinger er**)

1810	1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1819
66	88	115	90	92	71	118	86	73

1834	1836	1840	1844	1852	1872
198	274	252	256	752	3673.

*) Forslag til Lov om Patenter paa industrielle Opfindelser, forelagt i Samlingen 1874—75; C. Nyrop: Vor industrielle Eneret (Industriforen.s Maanedsskr., 1869, S. 353—378); de fra Fr. Wolffs internationale Bureau udgivne Patent-Fortegnelser for 1864—74 og 1875—79.

**) C. Nyrop: Bidrag til den dske Ind.s Hist., 1873, S. 144, 190—93;

Med Hensyn til Danmarks Deltagelse i Verdensudstillingerne skal det her meddeles, hvor mange danske Udstillere der deltog i dem, samt hvor stort Statens Tilskud til dem var*):

	1851 (London)	1855 (Paris)	1862 (London)	1867 (Paris)	1873 (Wien)	1878 (Paris)
Udstillernes Antal:	47	126	267	235	435	437
Statens Tilsk., Kr.:	7,256,	14,000,	48,847,	31,867,	36,308,	135,000.

Overalt voxe Tallene; Bevægelsen og Livet mellem de Industridrivende bliver intensivere, og det er derfor naturligt, at ogsaa Antallet af Landets Industri- og Haandværkerforeninger er i Vext. Om de omtrent 80 saadanne Foreninger, der existere her i Landet, kan det oplyses, at der

1838—47	er stiftet	5
1848—57	—	14
1858—67	—	22
1868—77	—	37

Den forholdsvis fyldige Statistik, der existerer med Hensyn til disse Foreninger**), skyldes Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk, og denne Forening er for Tiden beskjæftiget med at udarbejde en Statistik over de over hele Landet i de sidste Aar aflagte Svendeprøver samt over de i de forskjellige

---

Den nordiske Ind.- og Kunstudst. i Kbhvn. 1872; se om provinsielle Udstillinger i Danmark C. Nyrop: Meddel. fra Ind.s Omraade, 1876, S. 98 flg. og mine aarlige Revuer i Industrif.s Maanedsskr.

*) C. Nyrop; Danmarks Deltagelse i Verdensudst. i Paris 1878, S. 14—36, 73. — Naar de her givne Tal paa Udstillernes Antal og Statunderstøttelsens Størrelse ikke stemme med de i Nationaløk. Tidsskr. VII, S. 216 af mig opgivne Tal, maa det bemærkes, at disse sidste for Udstillernes Vedkommende kun omfatte Udstillerne i Industriafdelingen for det egentlige Kongerige; med Hensyn til Statstilskudene ere de simpelhen ikke korrekte.

**) Danm.s Ind.- og Haandværkerf., 1879; jfr. Arbejderen 1871, S. 44 C. Nyrop: Meddel. f. Ind.s Omraade, 1876, S. 88—93.

Kjøbstæder viserede rejsende Haandværkssvende. Denne Statistik vil forhaabentlig om kort Tid komme til at foreligge i Repræsentationens Meddelelser, og her skal kun som Exempel paa, hvor vanskeligt det kan være at skaffe en Ting statistisk oplyst, knyttes nogle Bemærkninger til en af Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn til Fællesrepræsentationen udarbejdet Fortegnelse, over de i Kjøbenhavn aflagte følgende Svendeprøver; Antallet var i

1852: 652	1862: 263	1872: 405
1853: 652	1863: 333	1873: 421
1854: 657	1864: 288	1874: 443
1855: 683	1865: 356	1875: 518
1856: 667	1866: 379	1876: 495
1857: 669	1867: 353	1877: 419
1858: 623	1868: 341	1878: 457
1859: 566	1869: 372	1879: 532
1860: 490	1870: 451	
1861: 511	1871; 412	

Og denne Liste er ikke uden Interesse. Næringsloven af 1857 lader strax Antallet synke, og nu vedbliver det at synke, til det i 1862, det Aar Loven træder i Kraft, er sunket til 263 imod 669 i 1857. Dette Resultat vakte imidlertid forskjellige Bestræbelser for paany at bringe Svendeprøver i Ære, og nu voxer Antallet igjen Aar for Aar, men kun smaat, og i 1879, atten Aar efter Lovens Ikrafttræden, er man kun naaet lidt over det Minimum af Svendeprøver, der blev aflagt i 1861, det sidste Aar, da Lavsvæsenet endnu bestod. Haandværkerforeningens Statistik er trykt i Fællesrepræsentationens Beretning Nr. 3 og 6. Et Spørgsmaal er det imidlertid, hvor paalidelig denne Statistik er, og her, jeg havde nær sagt som ved alle statistiske Arbejder, viser det sig, at det er meget vanskeligt at skærme Tallene mod Kritiken. Efter Næringslovens § 27 aflægges der Svendeprøver for en særlig

Kommission, men ved Siden heraf er Magistraten tilstede ved Antagelsen af Svendeprøver aflagte i flere af de gamle Lav, og der existerer saaledes jævnsides to officielt anerkjendte Rækker af Svendeprøver (efter de nye Regler og efter de gamle Regler), og over dem begge fører Magistraten Protokol. Efterse vi de saaledes førte Protokoller, faa vi følgende Tal:

	Efter de nye Regler:	Efter de gl. Regler:	I Alt:
1862:	21	274	295
1863:	91	175	266
1864:	56	138	194
1865:	102	161	263
1866:	118	166	284
1867:	101	154	255
1868:	121	137	258
1869:	147	120	267
1870:	154	159	313
1871:	164	140	304
1872:	145	129	274
1873:	170	107	277
1874:	174	102	276
1875:	226	133	359
1876:	209	125	334
1877:	160	105	265
1878:	160	121	281
1879:	186	135	321

men disse Tal stemme aldeles ikke med Haandværkerforeningens, der ere meget højere. Dette kan nu nok forklares derved, at der finder mange efter bestemte Regler aflagte Svendeprøver Sted, som aldrig komme til Magistratens Kundskab, og disse har Haandværkerforeningen, som efter hele sit Anlæg har Adgang til at kjende dem, medtaget; men Sagen er dog langtfra klaret herved, thi Magistratens Lister have en Række Haandværk, som ikke findes i Haandværkerforeningens For-

tegnelse*), der altsaa ikke udenvidere har Tallene for de for Magistraten aflagte Svendeprøver i sine Tal**). Sagen trænger til yderligere Oplysning; her som overalt savne vi en officiel Statistik.

Efter disse Bemærkninger, der selvfølgelig kun give Antydninger men langtfra ere udtømmende med Hensyn til Spørgsmaalet om hvad en Industristatistik skal indeholde, staar der endnu et Spørgsmaal tilbage, som ikke kan forbigaas, nemlig om hvorledes det saaledes paapegede Indhold bedst kan skaffes tilveje. Min personlige Erfaring ikke alene fra de ovenfor nævnte Lister til Oplysning om Kjøbenhavns Arbejderforhold, men fra en Række Udstillinger, ved hvilke jeg har søgt at skaffe Oplysninger om Udstillernes Virksomheder, har vist mig, at det ikke er tilstrækkeligt at udsende Blanketter til velvillig Udfyldning, og Andre have gjort samme Erfaring. For at faa Oplysninger til Brug ved Udarbejdelsen af sin Afhandling i det Lettertedtske Tidsskrift (for 1880): Fabrikindustrien i Sverig, Norge og Danmark udsendte Docent Aug. Thomsen c. 600 Blanketter, men fik næppe en Sjettedel tilbage og deraf ikke faa med kun tarvelige Oplysninger. Endnu skal jeg her fremhæve den afdøde Chef for statistisk Bureau Davids allerede ovenfor berørte Udtalelser angaaende de til Oplysning om Danmarks Fabrikvirksomhed i 1872 udsendte Lister. De bleve udfyldte ved Øvrighedens Hjælp,

*) nemlig Damaskvævere, Forgyldere, Frisører, Glarmestere, Gørtlere, Handskemagere, Kandestøbere, Kurvemagere, Linnedvævere, Sejlmagere, Stenhuggere, Tapetserere og Tobakspindere. Omvendt findes følgende Fag paa Haandværkerforeningens Liste, som mangle paa Magistratens: Bagere, Barberere, Bundtmagere, Garvere, Naalemagere, Possementmagere og Urmagere.

**) Det Samme synes ogsaa at være Tilfældet med Tallene for Aarene før 1862 jfr. en Artikel af mig om Svendeprøver og Lærlingeforhold i Berl. Tid. for 27. August 1874.

men Udbyttet var kun maadeligt, og Resultatet bliver da, at vil man have paalidelige Oplysninger, maa det for det Første ikke være en frivillig Sag at give dem, men dernæst maa de indsamles ikke gjennem Øvrigheden, som ikke altid ser med milde Øjne paa det den derved paalagte Extraarbejde, og hvis kontrolerende Indflydelse kun kan være saare ringe. I den i Departements-Tidende for 1867 (S. 558 flg.) meddelte Betænkning fra en Kommission, der var nedsat for at fremme Foreninger til indbyrdes Understøttelse, vil man kunne finde det ganske fyldigt omtalt, hvor uheldigt det kan gaa med Lister og Meddelelser, der omdeles gjennem Øvrigheden. Arbejdet maa utvivlsomt ske ved en særlig sagkyndig Myndighed, og i saa Henseende frembyder sig da strax Arbejdsinspektionen. Den strækker sig efter Loven af 1873 kun til den fabrikmæssigt drevne Virksomhed, som beskjæftiger Børn eller unge Mennesker, men maatte i saa Fald selvfølgelig udvides, hvad meget taler for, aldeles bortset fra Hensynet til en Industristatistik. Der er noget Abnormt ved, at de Børn og unge Mennesker, som arbejde i fabrikmæssigt drevne Virksomheder, ere under Tilsyn, medens de andre, der ofte arbejde under ugunstigere Forhold, kunne overanstrenges paa enhver Maade. Udvidedes Institutionen og fik den som Del af sin Virksomhed at frembringe i alt Fald Materialet til en Industristatistik, vilde den aldeles utvivlsomt kunne oplyse Bedrifternes og Arbejdspersonalets Antal og gjensidige Forhold ligesom hvilke Kraft- og Arbejdsmaskiner Virksomhederne beskjæftige, og hermed var meget vundet. Spørgsmaalet om Produktions- samt Ind- og Udførselsforholdene vilde for Arbejdsinspektørerne som for alle blive det vanskeligste Punkt, og det er sikkert særligt med Hensyn til det, at David i 1872 saa stærkt

betoner, at det er umuligt at tilvejebringe en fuldstændig Industristatistik, og at intet Land har en saadan. Men selv om saa er, er jeg overbevist om, at et Forsøg gjennem Arbejdsinspektionen eller en lignende Inspektion i vort lille Land vilde føre i alt Fald til et nogenlunde Resultat. Som Forholdene nu ere, have vi slet ingen Industristatistik, hvad klart viste sig, da Kjøbenhavns Magistrat i 1878 ønskede at faa oplyst, om der var eller ikke var Arbejdsløshed i Kjøbenhavn. Ingen vidste Besked om Noget, og man skjønnede og skjønnede stik imod hinanden*). En Forandring heri kunde være ønskelig, og ved ovenstaaende Bemærkninger, som dog langtfra udtømme Emnet, har jeg søgt at gjøre opmærksom herpaa. Jeg tror langtfra blindt paa de ved en Statistik fremskaffede Tal, jeg har selv beskjæftiget mig for meget med saadanne til ikke at have gjort forskjellige kritiske Iagttagelser, men jeg tror desuagtet, at en samvittighedsfuldt udarbejdet statistisk Udsigt over Danmarks Industri og industrielle Forhold kunde gjøre nogen Nytte og bringe Oplysning om Adskilligt.

*) Industriforeningens Maanedsskrift, 1879, S. 13—14.

Om Cheque- og Clearinghousesystemet.

Af Bankassistent **Emil Meyer.**

I højere eller ringere Grad karakteriseres den nyere Tids kommercielle Udvikling bl. a. ved at Banknotens Rolle i Omsætningens Tjeneste indskrænkes, og at andre Omsætningsmidler træde i dens Sted, samtidig med at Regeringerne næsten overalt drage snævrere Grænser for Retten til Udstedelse af Banknoter, men derimod lade et meget frit Spillerum for den Bankvirksomhed, som skaber de moderne bankmæssige Omsætningsmidler, Chequen, Giroanvisningen og de nogle Steder benyttede Bankvexler (f. Ex. de svenske Postremisvexler og de engelske Bankbills, der dog benyttes i en langt ringere Udstrækning end Cheques. — Til denne Art af Omsætningsmidler høre ogsaa Nationalbankens Banksolavexler).

Angaaende Spørgsmaalet om Friheden til Udstedelse af Banknoter (free trade in banking) har der været ført mange hidsige Kampe mellem Nationaløkonomerne, Kampe, der efter 1844 navnlig have drejet sig om den peelske Bankakt som Midtpunkt; men som Sagerne nu staa, maa det vistnok siges, at Antallet af Forkæmpere for den absolute, ubegrænsede Frihed er svundet betydeligt ind, og i Praxis har den modstaaende Opfattelse for Øjeblikket

næsten overalt Overtaget, saa at Banknoteudstedelsen i det civiliserede Europa kun er fri Næring i nogle schweiziske Kantoner og med visse Indskrænkninger i Belgien (hvor der imidlertid kun findes én Seddelbank) og Sverig. Indskrænkningerne i de andre Lande gaa i dobbelt Retning, idet man dels har monopoliseret Retten (enten paa én eller flere Hænder) eller gjort Lovgivningsmagtens Tilladelse i hvert enkelt Tilfælde til Betingelse for Oprettelsen af Seddelbanker, dels nøje begrænset de existerende Seddelbankers Magtfuldkommenhed, dels endelig kombineret begge Fremgangsmaader. Foruden i Rusland, hvor der findes en monopoliseret Statsbank, har man gjort Seddeludstedelsen til Monopol i en enkelt Banks Haand i Frankrig, Østrig, Spanien, Holland, Norge og Danmark; i England, Skotland, Irland og Italien er Monopolet fordelt paa flere Hænder, men nye Seddelbanker kunne ikke oprettes; i Tyskland kan Oprettelsen af nye Instituter kun ske ifølge Lov. Naar England og Tyskland i denne summariske Oversigt er kommet i de Staters Række, der have en Flerhed af Seddelbanker, maa man imidlertid ikke glemme den aldeles prædominerende Rolle, som Lovgivningerne have tildelt de to store Centralbanker, Bank of England og deutsche Reichsbank. Jævnsides med Monopoliseringen gaar næsten overalt andre Indskrænkninger i Henseende til Fundering, Begrænsning af Notemængden, Minimum for Noternes Størrelse, i hvilken sidste Henseende endnu Aaret 1879 betegner et Skridt videre frem paa den betraadte Bane ved Ophævelsen af de svenske enskilda Bankers Ret til Udstedelse af Femkronesedler.

Med Hensyn til den Bankvirksomhed, der ikke benytter Seddelen som Instrument, er Udviklingen gaaet ganske

den modsatte Vej. For private er denne Virksomhed saa at sige overalt lige saa fri som enhver anden Næringsvej, og for Aktiebanker fordres i Almindelighed ikke andre Betingelser end de, der gjælde for alle andre Aktieselskaber. Særlig Interesse frembyder denne Modsætning i England som det Land, hvor den egenlige Bankvirksomhed er mest udviklet, og Lovgivningens Udvikling dèr skal derfor udførligere fremstilles:

Den i Aaret 1694 oprettede Bank of England fik i 1697 det Privilegium, at foruden den maatte ingen Bank med mere end 6 Deltagere udstede Noter*). For Firmaer med mindre end 6 Deltagere stod Seddeludstedelsen aaben, og af saadanne private Seddelbanker oprettedes i Provinserne en hel Del fra Midten af det 18. Aarhundrede indtil Revolutionskrigene; men i den følgende kritiske Periode fallerede mange, og da man indsaa Nødvendigheden af at aabne Muligheden for et solidt Bankvæsen i Provinserne, (Bank of England havde ingen Filialer), blev i 1826 Privilegiet indskrænket til London med en Omkreds af 65 engelske Mil. En endelig Ordning af Forholdet kom derpaa ved Peels Akt af 1844, hvis Hovedbestemmelse forbød nye Seddelbankers Oprettelse, indskrænkede de bestaaende Provinsbankers Seddelmængde til det Beløb, de dengang havde cirkulerende, og med Hensyn til Bank of England indførte det meget omtalte

*) It shall not be lawful for any body politic or corporate whatsoever, erected or to be erected (other than the said Governor and Company of the Bank of England) or from any other persons whatsoever united, or to be united in covenants or partnership, exceeding the number of six persons, in that part of Great Britain, called England, to borrow, owe, or take up any sum or sums of money on their bills or notes payable on demand or at any less time than six months from the borrowing thereof.

Reglement, hvorefter ethvert Seddelbeløb, der udstedes udover 14 (senere ved nogle Provinsbankers Ophævelse forøget til 15) Millioner £, skal være dækket med Metal.

I Begyndelsen ansaa man ogsaa de ikke seddeludstedende Aktiebankers Oprettelse for at være forbudt ved den citerede Klausul i Charteret af 1697, der stadig var blevet fornyet for 12 Aar ad Gangen; men i 1833 forandredes Opfattelsen, og fra den Tid skriver sig Oprettelsen af de første Joint Stocks Banks. En Hindring for Systemets Udvikling var dog Aktielovgivningen, der i Almindelighed ikke tillod Dannelsen af Selskaber med begrænset Ansvarlighed. Som Følge heraf vare alle Joint Stock Bankerne «unlimited» d. v. s. alle Aktionærerne hæftede solidarisk med hele deres Formue. I 1855 tillodes det at danne Aktieselskaber med begrænset Ansvarlighed, men Banker vare undtagne herfra og først i 1858 tillodes det disse at komme ind under den almindellge Regel, saa at det eneste, der nu adskiller Betingelserne for Dannelsen af en ikke seddeludstedende Aktiebank i England fra Dannelsen af et hvilketsomhelst andet Aktieselskab, kun er Forpligtelsen til at offenliggjøre halvaarlige Regnskaber. Som man ser, er Forholdet i England altsaa dette, at Retten til Seddeludstedelse er saa indskrænket som vel muligt, og at der derimod udenfor Seddeludstedelsens Omraade hersker den mest udstrakte Bankfrihed. De sidste Aars Lovgivning paa dette Omraade maa ogsaa siges at indeholde en Begunstigelse for Aktiebankerne; da nemlig City of Glasgow Banks Fallit afgav et slaaende Exempel paa de Kalamiteter, der kunne være en Følge af den ubegrænsede Ansvarlighed, kom dette Spørgsmaal stærkt op i England, og Resultatet blev en Lov, hvori der aabnedes de Banker, der frygtede Farerne

ved den ubegrænsede Ansvarlighed, men paa den anden Side ikke vilde undvære den Fordel, som laa i Publikums Tryghedsfølelse, Adgang til at gaa en Middelvej ved at vælge den saakaldte «reserved liability» hvor Aktionærerne beholde Forpligtelsen til Indskud af en bestemt Sum, der kun kan indkaldes i Tilfælde af Bankens Likvidation, men forøvrigt ere uden Ansvar. Følgen af denne Lov og af hele den sidste Tids Bevægelse paa dette Omraade har været, at saa godt som alle londonske Aktiebanker, deriblandt den ældste og anseligste, nemlig London and Westminster Bank have forladt den ubegrænsede Ansvarlighed.

Saaledes er Lovgivningen i England; ser man nu hen til den anden Side af Sagen, nemlig den Plads som paa den ene Side Sedlerne, paa den anden Side de andre bankmæssige Omsætningsmidler indtage i Omsætningens Maskineri, vil det vise sig, at de sidstes Overvægt under Udviklingens Gang er bleven aldeles overvældende. Ifølge en Opgjørelse af I. B. Martin*) er den samlede Banknotecirkulation i England fra 1844 til 1869 steget fra £ 28,421,000 til £ 32,710,000 eller omtrent 15 pCt., medens Befolkningens Størrelse samtidig er voxet fra 16,535,000 til 25,165,000 eller omtrent 52 pCt., saa at Noteudstedelsen i denne Periode, der udmærker sig ved et umaadeligt Opsving i Handelsomsætningerne, ikke engang paa langt nær har holdt Skridt med Befolkningens Tilvæxt. Hvilken Tilvæxt de i Bankerne paa Folio indestaaende Summer have faaet i den samme Periode, er det desværre ikke muligt at opgive. Aktiebankerne skælne i deres offenliggjorte Balancer ikke altid strængt imellem disse Beløb

*) «Bank Notes», i Journal of the Institute of Bankers, Marts 1880.

og deres andre Forpligtelser, som Accepter o. l., og de private «Bankers»*), der spille en saa overordenlig stor Rolle paa dette Omraade, offenliggjøre aldeles ikke deres Status. Et Middel til at gjøre sig bekjendt med Forholdenes Udvikling paa dette Omraade har man derimod i Størrelsen af Omsætningerne i Clearinghouse. I 1840 udgjorde disse ifølge Hulshoff**) 974 Millioner £, i 1858 (det første Aar, i hvilket Aktiebankerne deltog i Clearingen) 1900 Millioner, i 1866 4588 Millioner og efter Opgjørelserne i «Economist» beløbe de sig nu til mellem 6 og 7 Milliarder aarlig, hvilket i en Periode af omtrent 20 Aar giver en Tilvæxt af mellem to og tre hundrede pCt.

At Forholdene have udviklet sig paa denne Maade skyldes en Kombination af mange forskjellige Grunde, og den Aarsag, der først frembyder sig for Betragtningen er netop den ovenfor omtalte, meget forskjellige Maade, hvorpaa Lovgivningen behandler de to Arter af Bankvirksomhed. Det er indlysende, at naar Lovgivningen drager saa snævre Grænser for Seddeludstedelsen, maa den stadig voxende kommercielle og industrielle Virksomhed skaffe sig andre Omsætningsmidler, og et Blik paa Forholdene i Skotland viser, hvorledes Udviklingen kan gaa en noget anden Vej, naar Logvivningen stiller sig anderledes. Den i 1695 oprettede Bank of Scotland har aldrig været udrustet med noget Monopol; den fik allerede før Midten af det attende Aarhundrede to jevnbyrdige

*) De engelske Bankers (hvilken Betegnelse ogsaa af og til bruges om Aktiebankerne) maa ikke forvexles med Kontinentets Bankierer, der drive Spekulations- og Kommissionsforretning, medens en engelsk Banker kun giver sig af med at modtage Indlaan og give disse en bankmæssig Anvendelse.

**) De cheque uit een economisch en juridisch oogpunt beschouwd pag. 48.

Konkurrenter (Royal Bank of Scotland og British Linen Company) og da Loven af 1845 bestemte, at der for Fremtiden ikke maatte oprettes flere Seddelbanker, og at de existerendes Emission skulde indskrænkes til hvad der dengang cirkulerede med Tillæg af den til enhver Tid tilstedeværende Metalbeholdning, havde Skotland 10 betydelige Seddelbanker, der omspændte Landet med et Net af flere hundrede Filialer. Hertil kommer — og dette er vistnok det Moment, der har haft den største Indflydelse — at Sedlernes Minimumsstørrelse i Skotland (ligesom i Irland) sattes til 1 £, medens den i England sattes til 5 £. Seddelcirkulationen er siden den Tid voxet med omtrent 75 pCt., medens Befolkningen kun er steget 33 pCt.*).

Men Lovgivningen er langtfra den eneste Grund til at Cheque- og Depositosystemet i England har udvidet sig saa stærkt paa Seddelemissionens Bekostning; den har været et Moment, der har fremskyndet den Udvikling, som paa Grund af Sagens Natur af sig selv tidlig eller sent vilde være kommet. Sagen er nemlig den, at Chequen ved en Mængde kommercielle Omsætninger er et langt fortrinligere Betalingsmiddel end Banknoten. En Del af Fordelene ved Benyttelsen af Cheques blev allerede 1844 med stor Klarhed fremstillede af Tooke i følgende Ord:**) «De fritage for den Ulejlighed, der er forbunden med at betale en lille Del af Summen i Mønt; de gjøre i mange Tilfælde Brugen af stemplede Kvitteringer overflødige, fordi Bankernes Bøger kunne tjene som Bevis for Betalingen. De fjerne den Fare for Tyveri eller Ildebrand, som for Personer, der ikke have ild- og dirkefri Gjemmer,

*) Martin anf. St.

**) An inquiry into the currency principle pag. 23—24.

følger med Besiddelsen af Banknoter. Udstedernes Chequebøger tjene ogsaa til at bevare en Gjenpart af Betalingens Detailler og hjælpe derved til at finde mulige Fejl eller Uregelmæssigheder i Betalingen eller Bogføringen. Og Brugen af «crossed cheques» gjør det, for saa vidt angaar de londonske Bankers, der benytte Clearinghouse, muligt for Udstederne af saadanne Cheques at regulere deres Ind- og Udbetalinger i Tiden mellem Kontorernes Aabning og Kl. $3^1/_2$ eller 4, saa at deres Banker kun har at betale eller modtage eller overføre Differencen». Af de anførte Fordele gjælde nogle særlig for Brugen af Cheques, medens andre (særlig Fjernelsen af Fare for Tyveri og Ildebrand) overhovedet ere forbundne med den Skik at have sin Kassebeholdning indestaaende paa Folio i en Bank, og der er i og for sig intet i Vejen for, at det sidste kan bestaa uden det første. I Skotland er det saaledes vistnok det almindeligste, at Foliohaveren hver Morgen i Banken hæver et saa stort Beløb i Banknoter, som han mener at have Brug for i Løbet af Dagen; men han gaar herved Glip af de andre af Tooke fremhævede betydelige Fordele, navnlig af dem, der ere forbundne med Brugen af «crossed cheques», en i dansk Praxis aldeles ukjendt Institution, hvis overordenlig store Betydning vil blive nærmere udviklet nedenfor. — Ogsaa i Tyskland (med Undtagelse af Hamborg) har det i det mindste indtil den nyeste Tid været almindeligst, at Indehaveren af en Girokonto selv hævede de Beløb, han skulde bruge til Udbetaling. Man har ment, at den ydre Omstændighed, at man af Hensyn til Stempellovgivningen bruger Kvitteringsformen i Stedet for Anvisningsformen ved Cheques (noget der ogsaa indtil Chequeloven af 1865

var det eneste brugelige i Frankrig) har bidraget til at fastholde denne Vane*).

Naar det saaledes maa erkjendes, at Chequen er et fuldkomnere Omsætningsmiddel end Banknoten, frembyder der sig dernæst det Spørgsmaal, om der da er en saadan Væsensforskjel paa de 2 Omsætningsmidler, at den helt modsatte Maade, hvorpaa Lovgivningen behandler dem, kan begrundes derved. Man har nu været tilbøjelig til at statuere en saadan Væsensforskjel; man har troet, at de havde en grundforskjellig Oprindelse, og at deres Virkning paa de økonomiske Forhold, paa Varepriserne, paa Rentefoden, paa Spekulationen langtfra var den samme. Man har set paa Chequens første Opkomst og glemt, at den i Tidernes Løb var bleven til noget ganske andet, og man har endelig forset sig paa den ydre Lighed, der er mellem Banknoterne og kontante Penge, navnlig Staternes Papirpenge.

Chequens Oprindelse kan spores tilbage til de hollandske «kassiersbriefjes» og til de gamle Girobanker. Hvad de sidste angaar, af hvilke den i Amsterdam oprettedes 1609 og den i Hamborg 1619, var Forholdet det, at der i begge de nævnte Byer kurserede Mønter af højst forskjellig Art og Nationalitet, og at de fleste endda vare i en uhyggelig høj Grad beklippede og tildels forfalskede, hvilket gjorde alle Betalinger besværlige og usikre. Girobankernes Oprettelse afhjalp nu denne Ulempe derved, at enhver, der deponerede Penge i dem, krediteredes for den Vægtmængde fint Sølv, han havde indbetalt; derved blev Girobankens Kvitteringer eller Anvisninger paa Banken et sikkert og uforfalskeligt Betalingsmiddel, de vare lige-

*) H. Hartung: Der Check- und Giro-Verkehr der Deutschen Reichsbank.

frem Anvisninger paa en bestemt Mængde Sølv, som laa i Bankens Kjælder — saaledes troede man i det mindste, og saaledes var det ogsaa virkelig Tilfældet for Hamborgerbankens Vedkommende; Amsterdammerbanken derimod havde, som det viste sig ved den franske Invasion 1790, gjort ulovlige Udlaan af sine Midler, navnlig til det ostindiske Kompagni. Kassiersbriefjes havde indtil dette Aarhundrede den Lighed med de gamle Giroanvisninger, at de repræsenterede Penge, der laa urørte i de Personers Værge, hos hvem de vare deponerede, men i dette Aarhundrede have de hollandske Kassiers begyndt at udlaane af de deponerede Penge og ere derved i denne Henseende kommet til at staa ganske ved Siden af andre Depositobanker — kun med den Forskjel, at de endnu tage Provision af deres Foliokunder, en Omstændighed der gjør, at de ikke kunne udholde Konkurrencen med Bankerne og nu ere i Færd med at dø ud. Ifølge Hulshoff*) existerede Kassiers i Amsterdam allerede almindeligt i det 16. Aarhundrede og det blev hurtigt Skik og Brug, at enhver, der havde større Omsætninger, ikke holdt selvstændig Kassebeholdning, men havde Penge indestaaende hos disse Kassiers og afgjorde sine Betalinger ved Hjælp af Anvisninger, Kassiersbriefjes. I Aaret 1770 begyndte de at udvexle Anvisninger paa samme Maade som det sker i det i 1775 oprettede londonske Clearinghouse. Regeringerne havde ikke noget venligt Øje til dem, og f. Ex. udkom der i 1684 en Forordning, i hvilken de blandt andet stilledes lige med Vexellere, Jøder og andre farlige Personer; men de vare saa fuldstændig indgroede i den økonomiske Orden, at de vedblev at florere til Trods for

*) Anf. Værk pag. 30 flg.

Forordningerne og Regeringernes Uvilje. Paa Dronning Elisabets Tid forsøgte Thomas Gresham, der havde en for sin Tid usædvanlig klar Indsigt i Pengevæsenets Theori, at faa Systemet indført i England; men det kom først senere som en Frugt af selve den økonomiske Udvikling. — De første Banker i England opstod under Karl II og deres Oprindelse skildres af Macaulay*) paa følgende Maade:

«Under Williams Regering levede der endnu gamle Folk, som kunde huske den Tid, da der ikke var et eneste Bankhus i London. Endnu saa sent som under Revolutionen havde enhver Handlende sit eget Jærnskab i sit eget Hus, og naar en Accept blev ham præsenteret, talte han Kronerne og Karolinerne op paa sin egen Disk. Men Velstandens Forøgelse havde frembragt sin naturlige Virkning, Arbejdets Deling. Før Slutningen af Karl II's Regering var en ny Maade at betale og modtage Penge paa kommet i Mode blandt Hovedstadens Handlende. Der opstod en Klasse af Mellemmænd, hvis Bestilling det var at opbevare Handelshusenes rede Penge. Denne nye Forretningsgren faldt naturligt i Hænderne paa Guldsmedene, som vare vante til at gjøre betydelige Forretninger i de ædle Metaller, og som havde Hvælvinger, hvori store Masser af Metal kunde ligge sikrede mod Ild og Tyveri. Det var hos Guldsmedene i Lombard Street at alle Betalinger i rede Mønt skete. Andre Handlende gav og modtog kun Papir. Denne store Forandring fandt ikke Sted uden megen Modstand og Spektakel. Kjøbmændene af den gamle Skole klagede bittert over, at en Klasse af Folk, som for 30 Aar siden havde indskrænket sig til

*) History of England (Tauchnitz Edition, 7. Bd. pag. 301 flg.).

deres egenlige Bestilling og havde haft en smuk Indtægt af at lave Sølvopsatser og Skaale, indfatte Juveler for smukke Damer og sælge Pistoler og Pjastre til Folk, der rejste til Kontinentet, var bleven hele Stadens Skatmestre og var nær ved at blive dens Herrer. Disse Aagerkarle, sagde man, spillede Hasard med det, som andre havde erhvervet og opsamlet ved Flid og Sparsommelighed. Hvis Terningerne faldt heldigt, blev den Slyngel, som opbevarede Pengene, Borgmester; hvis de faldt uheldigt, gik den stakkels Taabe, som gav ham Pengene til Opbevaring, fallit. Paa den anden Side blev Fordelene ved den nye Fremgangsmaade fremsatte i beaandede Ord. Det nye System, sagde man, sparede baade Arbejde og Penge. To Kontorister i ét Kontor udrettede det samme som under det gamle System maatte besørges af 20 Kontorister i 20 forskjellige Etablissementer. En Guldsmedsnote kunde omsættes 20 Gange i den samme Morgen, og saaledes kunde hundrede Guineas indelukkede i hans sikre Hvælving udrette det samme, hvortil man tidligere behøvede 1000 Guineas spredte i mange forskjellige Skabe, nogle paa Ludgate Hill, andre i Austin Friars og atter andre i Tower Street.»

Cheques kom imidlertid sandsynligvis først i Brug omtrent 1770; før den Tid udstedte Guldsmedene promissory notes for de modtagne Penge. (Man maa erindre, at Udstedelsen af Noter indtil 1844 var aldeles fri Næring for Firmaer med ikke over 6 Deltagere); men efter den Tid ophørte de londonske Bankers' Noteudstedelse aldeles saa at den eneste Seddelcirculation i London var Bank of Englands. — Som man kan se af Macaulays Fremstilling begyndte Guldsmedene allerede meget tidlig at bruge de dem betroede Penge til Udlaan og endda ikke altid

til de allersikreste Udlaan; navnlig led de og deres Kunder store Tab ved at de laante Karl II Penge, som de aldrig fik igjen.

Det er altsaa fra Girobankerne, fra de hollandske Kassiers og fra de engelske Guldsmede, at Deposito- og Chequesystemet har sin Oprindelse; men det har i Tidens Løb undergaaet enorme Forandringer. Det gaar imidlertid ofte saaledes med Bedømmelsen af gamle Institutioner, at man stirrer sig blind paa den ydre Form og overser, at det Indhold, der skjuler sig bag de gamle, traditionelle Former, efterhaanden ganske har skiftet Karakter; saaledes er det gaaet mange ved Betragtningen af disse Forhold, og saaledes gik det i en ganske særlig Grad de Mænd, i hvis Lod det faldt i første Halvdel af dette Aarhundrede at fastslaa Normerne for Englands Bankpolitik. Disse Mænd havde ikke sat sig nogen ringere Opgave end at umuliggjøre fremtidige Handelskriser; man var ikke tilfreds med at forhindre Gjentagelser af Misèrerne fra Revolutionskrigene og Napoleonstiden, da Bank of England maatte standse sin Seddelindløsning og dens Noter faldt langt under pari; nej man vilde regulere Rentefoden, Varepriserne og Spekulationen, og alt dette troede man at opnaa ved at foreskrive Regler for Seddeludstedelsen. Man opstillede den under Navn af Currencydoktrinen bekjendte Theori, hvorefter Stadighed i alle Prisforhold skulde opnaas ved at man lod Papirpengenes Mængde fluktuere ganske paa samme Maade, som Mængden af Metalpenge vilde have fluktueret, hvis der ingen Papirpenge havde været. Doktrinen i sin Helhed maa paa Nationaløkonomiens nuværende Standpunkt betragtes som forlængst opgivet (det er et Særsyn at en Mand som Wolowski ikke var fri for at hælde til den paa flere Punkter),

og det er unødvendigt at gjentage de Argumenter, som dens Modstandere, særlig Tooke og Fullarton i sin Tid have fremført mod den; hvad der her interesserer os, er kun den Side af Sagen, at man troede at opnaa alle de mærkelige Virkninger, man tilsigtede, alene ved at regulere den cirkulerende Seddelmængdes Fluktuationer. Man lod sig som sagt skuffe af den ydre Form. Man mente, at Seddelbankerne gjennem deres Noteudstedelse kunde forøge den cirkulerende Pengemængde saa meget det skulde være og derved øve den allerstørste Indflydelse paa Varepriserne, men man saa ikke, at en Depositobank kunde gjøre omtrent lige saa meget — eller lige saa lidt. Seddelbankerne, sagde man, skabte et helt nyt Omsætningsmiddel, hvis Mængde afhang af dem selv, Depositobankerne kunde ikke gjøre andet end at overføre alt i Forvejen existerende Penge fra en Haand til en anden; hvad de betalte ud til den ene var ikke andet, end hvad de havde modtaget af den anden. Man var jo nødsaget til at indrømme, at den, der mødte paa Varemarkedet med en Cheque, var i Stand til at kjøbe lige saa meget, til at gjøre lige saa store Spekulationer og til at øve ganske den samme Indflydelse paa Varens Pris som den, der mødte med det samme Beløb i Banknoter; men det var dog noget andet, mente man; Banknoten var et selvstændigt Omsætningsmiddel, hvis Mængde kunde forøges ganske i det uendelige, saa længe der bare var Folk, der henvendte sig til Banken for at faa Laan, Chequen derimod repræsenterede et Pengebeløb, der var indbetalt i Banken, og det var derfor aldeles umuligt for Depositobankerne at øve nogen Indflydelse paa Cirkulationens Størrelse. Det er tydeligt nok, at man kun kan opstille denne Distinktion, naar man mere eller mindre

bevidst forestiller sig, at Sagerne gaa ganske som i Systemets Barndom; en Giroanvisning paa den hamborgske Girobank eller et Kassiersbriefje paa en amsterdamsk Kassier repræsenterede ganske vist et bestemt Beløb i rede Sølv, som laa i den betruknes Kjælder, og selv efter at den «amsterdamsche wisselbank» havde begyndt at laane ud af de betroede Midler, var der dog en bestemt Grænse for dens Virksomhed, fordi dens Kunders Foliotilgodehavende kun opstod ved kontante Indskud. Men ved de moderne Depositobanker, særlig i England, er Forholdet et ganske andet. En overordenlig stor Del af Foliotilgodehavenderne opstaa aldeles ikke ved Indskud af kontante Penge, men derved, at Bankens Kunder paa deres Folio indsætte Anvisninger paa andre Banker, Vexler og i det hele taget Fordringer af forskjellig Art, og de kunne ganske paa samme Maade som Seddelbankernes Noteudstedelse fremkomme ved Bankernes Diskonteringer og øvrige Udlaansvirksomhed. Begge Arter af Banker udfolde derved den samme Art af Virksomhed, nemlig at udmønte Krediten i dens forskjellige Former; hos begge er Forretningens Natur ganske den samme: Bankens Kunder give Banken et eller andet mindre kontant Kreditmiddel, enten Vexler eller andre Forskrivninger eller (som ved Kassakrediter og de i England brugelige overdrawn accounts) den rent personlige Sikkerhed, og modtage til Gjengjæld et Kreditmiddel, som kan benyttes til kontante Indkjøb; i det ene Tilfælde er dette en Bunke Banknoter, i det andet Tilfælde en Godskrivning paa Foliokonto, over hvilken der kan disponeres ved Hjælp af Cheques. Naar alt dette er indrømmet, er der endnu en Indvending tilbage, som synes at have spillet en stor Rolle hos Currencydoktrinens Forsvarere under

den store Inquiry, der gik forud for den Peelske Bankakt*) nemlig den, at da Banknoterne vedblive at cirkulere, medens enhver Cheque maa betales med Banknoter eller Mønt, er det aldeles tilstrækkeligt, at Banknoternes Mængde reguleres, da Mængden af Cheques med Naturnødvendighed maa rette sig derefter. Dette Argument fortjener neppe nogen alvorlig Imødegaaelse: et Blik paa et Land med udviklet Bankvæsen viser, at det kun er et aldeles forsvindende Antal Cheques, der betales kontant; i det londonske Clearinghouse likvideres der hver Dag gjennemsnitlig 20 Millioner £ uden Brug af en eneste Banknote. Cheques vil i en By som London kun i 2 Tilfælde præsenteres til Betaling, nemlig for det første, naar man skal bruge Penge til visse Arter af Betalinger, der ligge udenfor de kommercielle Omsætningers Omraade, og for det andet, naar man har Brug for Guld til Export — men i sidste Tilfælde kan man rigtignok heller ikke hjælpe sig med Banknoter. Der er ført mange Stridigheder og spildt mange Ord paa Spørgsmaalet om, hvorvidt Krediten, særlig Bankkrediten, er «Kapital» eller et Middel til at skabe Kapital eller ingen af Delene; men i ethvert Tilfælde maa en saadan kapitalfrembringende Ævne i lige høj eller lige ringe Grad tilskrives begge de to Arter af Bankvirksomhed. Uden at komme ind paa subtile Undersøgelser kan man sige saa meget, at Krediten forlener den, der nyder den, med en Kjøbeevne, som sætter ham i Stand til at sætte de i Samfundet tilstedeværende produktive Kræfter i Bevægelse, og at de af Bankerne skabte Kreditmidler, enten de have den ene eller den anden Form, i en ganske særlig Grad give deres

*) Uddrag af Referaterne findes bl. a. hos Macleod: Theory and practice of banking.

Besidder denne Magt, fordi de i en særlig Grad ere egnede til at modtages som kontant Betaling paa det kommercielle og industrielle Marked. Bankkrediten er derfor i begge sine Former et mægtigt Middel til at fremme det produktive Arbejde og det økonomiske Fremskridt — og den kan i begge Former ved at misbruges hjælpe med til at frembringe de største Kalamiteter paa Penge- og Varemarkedet. Det har i denne Udvikling kun været Hensigten at vise, at Depositobankernes Indflydelse paa dette Omraade ikke behøver at staa tilbage for Seddelbankernes; af den nedenfor følgende Fremstilling af det engelske Cheque- og Clearinghousesystem vil det fremgaa, at Chequesystemet, saaledes som det dér har udviklet sig, gjemmer Spirer til langt mægtigere Virkninger end Seddelsystemet.

Naar jeg saaledes tror at have paavist, at de Theorier, der se en Væsensforskjel mellem den Virkning, som Cheques og Banknoter kunne udøve paa et Lands økonomiske og kommercielle Status, ere byggede paa falske Forudsætninger, vilde det dog være forhastet paa Grundlag heraf at bryde Staven over de Lovgivninger, der behandle dem saa forskjelligt. Sagen er nemlig den, at der er en betydelig Forskjel tilstede, men den maa søges paa andre Punkter. — Naar man istedetfor at indlade sig paa vidtsvævende økonomiske Betragtninger vælger Beskyttelsen for Bankernes Kreditorer til Hovedsynspunkt, vil det vise sig, at dette Hensyn gjør sig gjældende paa en væsenlig forskjellig Maade ved Cheques og Banknoter. Vil man se Sagen fra denne Side, maa det først bemærkes, at Banknoten er et Cirkulationsmiddel, Chequen derimod kun et Betalingsmiddel. Det er netop Hensigten med Noten, at den skal gaa fra Haand til Haand og stadig modtages

som kontant Betaling fra den ene til den anden; det er kun paa denne Maade, at Bankerne drage nogen Fordel af deres Udstedelsesret; en Cheque er derimod aldeles ikke bestemt til Cirkulation, hvortil den af mange Grunde ikke egner sig: dels fordi den ikke altid, saaledes som Banknoterne, lyder paa en rund Sum, og dels fordi det almindelige Publikum ikke føler sig saa tryg ved at modtage en af en privat udstedt Cheque, som ved den af en Bank udstedte Note. Følgen heraf er, at Chequen i Almindelighed aldeles ikke cirkulerer, men enten hurtig præsenteres til Indløsning eller, hvad der i Lande med udviklet Bankvæsen er langt almindeligere, indsættes paa Folio i en Bank, der da strax præsenterer den til Likvidation, hvorved den ligeledes gaar ud af Verden. Den, der modtager en Cheque, bliver derved kun for en kort Tid Bankens Kreditor, og endvidere bør man lægge Mærke til, at i denne korte Tid har han endda Regres til den, af hvem han har modtaget Chequen, og maaske til flere — ja det er endog disse, der ere hans virkelige Kreditorer, og ikke Banken, som jo i Almindelighed ikke overfor ham har paataget sig nogen Forpligtelse til at betale Chequen. Medens saaledes en Notebank staar i stadigt Skyldforhold til hele det seddelforbrugende Publikum, bliver Depositobankens virkelige, stadige Kreditorer ikke dem, der modtage Cheques i Betaling og derefter saa hurtig som muligt bringe dem ud af Verden igjen, men derimod Bankens Foliokunder, de Personer, der have Penge indestaaende i Banken, og dette Forhold giver Anledning til en meget forskjelligartet Behandling. Den, der betror en Bank sin Kassebeholdning, staar i en stadig intim Rapport til denne bestemte Bank, og man kan med Billighed stille den Fordring til ham, at han saa vidt muligt skal gjøre sig bekjendt

med dens Soliditet og øvrige Forhold; men en saadan Fordring kan aldeles ikke stilles til den, der i sin daglige Handel og Vandel modtager i Betaling Sedler udstedte af Banker, som han ikke staar i nogensomhelst Forbindelse med. Forskjellen vil navnlig blive klar, naar man erindrer til hvilke Betalinger det er, at Sedlerne benyttes, og hvem der modtager dem i Betaling. Medens Brugen af Cheques i Almindelighed vil være indskrænket, om just ikke til kommercielle Omsætninger, saa dog til Betalinger af forholdsvis større Beløb og altsaa indenfor Samfundsklasser, der selv have Midlerne til at danne sig en Mening om Soliditeten af det Betalingsmiddel, de modtage, og medens navnlig Foliohaverne i Bankerne, der som ovenfor paavist ere de egenlige Kreditorer i dette Forhold, i Regelen ville høre til de højere Samfundsklasser, bruges Sedlerne til Betalinger i alle mulige Forhold lige ned til meget smaa Beløb, og Bankernes Seddelkreditorer bliver Publikum i videste Forstand, herunder de allerlaveste Samfundsklasser, for hvilke det er en absolut Umulighed at danne sig noget Begreb om de forskjellige Seddelbankers Soliditet, samtidig med at det har den allerhøjeste Betydning, at de Betalingsmidler, som disse Samfundsklasser modtage i god Tro, ikke pludselig vise sig at være værdiløse eller forringede i Værdi. Man maa erindre, at det i Virkeligheden ikke er nogen frivillig Sag for disse Mennesker, om de ville modtage Sedlerne i Betaling eller ej. Enhver vil kunne sige sig selv, hvor umuligt det f. Ex. vilde være for en Arbejder at nægte at modtage sin Løn i Sedler, og ganske afset fra de Tilfælde, hvor Sedlerne, saaledes som Bank of Englands og Banque de Frances Noter (men f. Ex. ikke den tyske Rigsbanks) i Kraft af Lovgivningen ere tvungent Betalingsmiddel, findes

der overalt en grundfæstet Opinion for, at Betaling i Banknoter er aldeles lig med Betaling i rede Penge, en Opinion, som det ganske sikkert vilde være fuldstændig frugtesløst at forsøge paa at udrydde, navnlig hos de mindre kyndige Samfundsklasser. Hvor grundfæstet denne Opfattelse af Sagen er, illustreres tydeligt af en Anekdote, der er meddelt i Hr. I. Heckschers Afhandling om de svenske Seddelbanker i dette Tidsskrifts 16. Bind. Da Stockholms enskilda Bank under de økonomiske Kalamiteter i 1878 var kommet en Del i Miskredit, udtog en Mand sit i denne Bank indestaaende Depositobeløb, og da han havde faaet Beløbet udbetalt i Bankens egne Sedler, lagde han disse i sin Pengeskuffe med den Bemærkning, at nu skulde ingen faa ham til mere at betro sine Penge til en Bank. — At man ved at modtage en Banknote i Betaling bliver Bankens Kreditor, er noget, der ingenlunde staar tilstrækkelig klart for den store Masse. Dette er efter min Formening de Grunde, der tale for at afvige fra Principet om Bankfrihed overfor Seddelbanker, og jeg skal til Slutning kun gjøre den Bemærkning, at man af og til hos Forfattere, der iøvrigt se klart paa det hele Forhold, finder Forsøg paa at opstille en yderligere Forskjel mellem Cheques og Banknoter, der neppe ere holdbare. Naar saaledes R. Hildebrand*) anser Deposita for at være sikrere for Bankerne end Noteudstedelsen, fordi Banken kjender hver enkelt af sine Kunder og forud kan beregne, hvilke Bevægelser der vil finde Sted paa hans Konto, holder dette neppe Stik, naar Talen er om en stor Bank med mangfoldige Foliokunder, hvor det bliver ganske umuligt at føre Kontrol med Be-

*) Das Chequsystem und das Clearinghouse in London, pag. 38.

vægelsen paa hver enkelt Konto; men Sagen faar ogsaa mindre Betydning, fordi Hovedsynspunktet ikke bør være Bankens, men Publikums Sikkerhed. Naar endvidere Hulshoff*) siger at «bij betalingen buiten de stad zal men meestal aan bankpapier (hvormed han mener Banknoter) de voorkeur geven», da er dette kun rigtigt med stor Begrænsning og modsiges navnlig af Erfaringerne fra England.

I det Foregaaende er der opstillet en Sammenligning mellem Cheque- og Seddelsystemet, og det er antydet, at det første gjemmer Spirer til en langt fyldigere Udvikling af Kreditens Brug i Omsætningens Tjeneste end det sidste; dette vil navnlig blive klart, naar man kaster et Blik paa Systemets praktiske Udvikling i England og især paa det dér existerende Clearinghouse-System. Det londonske Clearinghouse (der iøvrigt havde haft Forgængere i Amsterdam og indenfor selve Storbritannien i Edinburgh) opstod som tidligere bemærket i 1775 derved at en Del londonske Bankers enedes om daglig at udvexle de Fordringer, de gjensidig havde paa hinanden, i Stedet for at præsentere dem til Betaling. Medlemmerne af dette Clearinghouse forholdt sig i Begyndelsen meget exclusive, navnlig vilde de, efterat der i 1833 var givet Tilladelse til Oprettelsen af Aktiebanker, ikke optage disse, saa at f. Ex. et Institut som London and Westminster Bank har maattet vente paa at blive Medlem i over 20 Aar efter sin Oprettelse. Bank of England admitteredes først 1864; nu er Forholdet dette, at alle betydelige Bankers i Westend ere Medlemmer, hvorved Systemet først faar sin fulde, gjennemgribende Betydning. Bankerne i Eastend ere for

*) Anførte Værk pag. 41.

langt fjernede til at deres Deltagelse under de nærværende Forhold kan blive praktisk mulig. Forretningsgangen er den, at hver Banker 2 Gange daglig sorterer alle de Cheques og Vexler paa de andre Medlemmer, som han i Dagens Løb har modtaget, i Pakker (saaledes at alle Anvisninger paa én Banker komme i samme Pakke) og indfører i den saakaldte «inclearing book» det samlede Beløb af de Fordringer, han paa denne Maade har paa hver enkelt af de andre Bankers; derefter sendes en Udsending med alle Pakkerne hen i Clearinghouses Lokale, hvor hvert Medlem har sin Pult, og her fordeler han Pakkerne paa de forskjellige Pulte; naar Fordelingen er færdig, undersøger hver Bankers Udsending alle de Pakker, der ere lagte paa hans Pult, og ser deraf, hvor stor en Fordring hver af de andre Medlemmer har paa hans Bank*); disse Beløb indføres i «outclearing book» og Differencen mellem In- og Outclearingsbeløbet viser, hvor meget han har at betale eller modtage. Dette Resultat meddeles til Clearinghouses tilstedeværende Bestyrer, der fører en Liste, paa hvilken alle Medlemmerne ere opførte; paa denne Liste opføres alle de fremkomne Saldi henholdsvis i Debet- og Creditsiden, og det vil let ses, at naar der ingen Fejl er begaaet, maa Debetsidens samlede Sum være ligestor med Creditsidens. Betalingen af Saldoerne foregaar paa den Maade, at hvert Medlem af Clearinghouse har en Konto i Bank of England, og at de endvidere alle have en Fælleskonto sammesteds, over hvilken Clearinghouses Bestyrer er bemyndiget til at disponere. Den, der har en Saldo at betale, leverer Bestyreren en Cheque paa Bank of England, og den, der

*) Forsaavidt der er Fordringer deriblandt, som Bankeren ikke vil honorere, maa Meddelelse herom gives inden Kl. 4¾.

har faaet en Saldo tilgode, modtager ligeledes en Cheque paa Bank of England udstedt af Bestyreren i Foreningens Navn. Det er paa denne Maade at der uden Brug af en eneste Sovereign eller Banknote udvexles Beløb, der under almindelige Omstændigheder er 15 Millioner £ daglig, men paa de halvmaanedlige Fondsreguleringsdage stiger til 50 Millioner, og hvis gjennemsnitlige daglige Beløb er cirka 20 Millioner. Man vil kunne indse, at dette Beløb for de deri deltagende Banker medfører en enorm Rentebesparelse og Mulighed for Udvikling af deres Forretningsomraade, da de uden det stadig maatte holde en stor uproduktiv Kassebeholdning i Guld eller Sedler for at kunne betale alle de Cheques, der præsenteres dem til Betaling; men det vil endvidere indses, at Systemet først naar sin fulde Udvikling, naar det er en gjennemgaaende Regel, at den, der modtager en Cheque, ikke præsenterer den til Betaling, men indsætter den paa Folio i en Bank; dette er imidlertid i Virkeligheden i stor Udstrækning Tilfældet i England, og Grunden hertil er dels den Omstændighed, at enhver nogenlunde større Handlende og mange private have deres Bank, der saa at sige besørger alle deres Ind- og Udbetalinger, dels de Regler, der have uddannet sig med Hensyn til de saakaldte «crossed cheques», som det derfor vil være Umagen værd at skjænke en nærmere Omtale.

Den saakaldte «Crossing» af Cheques har allerede meget tidligt været i Brug i England, og opstod paa et Tidspunkt, da Cheques altid udstedtes til Ihændehaveren og ikke kunde endosseres, men det er en Misforstaaelse, naar nogle franske Forfattere*) mene, at den har tabt sin

*) f. Ex.: Le Mercier: Etude sur les chèques, pag. 125.

Betydning nu, da Endossement kan finde Sted. Hensigten er at lægge en Hindring i Vejen for at Cheques komme i fejle Hænder og præsenteres til Betaling af en uberettiget, og dette søges opnaaet derved, at en crossed Cheque kun maa betales til en Banker; den, der er kommen i uretmæssig Besiddelse af en crossed Cheque kan saaledes, hvis han ikke har Konto hos en Banker, slet ingen Brug gjøre af den, og en yderligere Hindring for den uretmæssige Ihændehavers Brug af Chequen fremkommer, naar den er «crossed specially», hvilket strax skal blive nærmere forklaret. Forholdet er nu ordnet ved Lov af 15. August 1876. Efter denne Lov kan Udstederen eller enhver senere Ihændehaver af en Cheque krydse den «specially» eller «generally»; det første sker ved at skrive Navnet paa en Banker tværs over den, det sidste ved at man kun skriver Ordene: «and company» eller & Co., og i første Tilfælde maa den kun betales til den, hvis Navn er skrevet over den, i sidste Tilfælde til en hvilkensomhelst Banker. Naar en Cheque er krydset «generally» kan enhver senere Ihændehaver krydse den «specially», men iøvrigt er det forbudt at udslette eller forandre den engang stedfundne «Crossing». Vil man have en yderligere Betryggelse kan man under Bankerens Navn eller under Ordene «& Co.» tilføje «not negotiable» og dette har følgende Virkning: medens det ellers er en absolut Regel, at den, der i god Tro og uden grov Uagtsomhed modtager en Cheque af en uretmæssig Ihændehaver, bliver Ejer af den, er det modsatte Tilfældet, naar den bærer Ordene «not negotiable», og i dette Tilfælde kan den retmæssige Ejer, der beviser, at Chequen er ham frakommen, forhindre, at den bliver betalt til nogen anden end ham selv eller hans Banker paa hans Vegne. Sin

store økonomiske Betydning faar Crossed-Cheque-Systemet derigjennem, at da disse Cheques kun kan præsenteres gjennem en Banker, komme de, forsaavidt angaar Medlemmerne af Clearinghouse, altid til at passere gjennem dette. Denne Omstændighed bevirker ikke alene en enorm Udvidelse af Omsætningerne i Clearinghouse og en stor Rentebesparelse for Bankerne, men den medfører ogsaa en overordenlig stor Fordel for disses Kunder. Enhver Forretningsmand, der paa samme Dag har store Ud- og Indbetalinger at præstere og modtage, navnlig Bankierer og Fondshandlere, der skulle modtage og levere store Poster, lider ofte betydelige Rentetab og har navnlig stor Ulejlighed og meget Arbejde paa Grund af den store Kassebeholdning han maa bringe til Veje for at kunne betale de kjøbte Poster, medens Pengene atter gaa ind samme Dag ved Leveringen af hvad han har solgt, men dette kan ganske undgaas ved Brugen af crossed Cheques. Han kan nemlig ganske rolig give crossed cheques for de Beløb han har at betale, og derpaa efterhaanden som han faar Pengene ind, deponere dem i Banken; han er nemlig sikker paa, at hans Cheques ikke i Dagens Løb ville blive præsenterede til Betaling; de ville først ved Banktidens Slutning blive præsenterede i Clearinghouse, og til den Tid vil der være Dækning tilstede for dem. Clearinglignende Institutioner ere ikke ganske ukjendte andre Steder, og som Exempler kunne nævnes de berlinske Vexellerere og Bankierers «Bank der Berliner Cassen-Verein» og Foreningen af de parisiske Agents de change, to Institutioner, der for deres Medlemmer frembringe lignende Virkninger, som de ovenfor fremstillede Regler om Clearinghouse og crossed Cheques for de engelske Bankers Foliokunder; men den betydelige Forskjel bestaar

deri, at de begge kun ere til Fordel for en indskrænket Kreds af Medlemmer, medens det engelske System kommer hele det omsættende Samfund tilgode. Ogsaa Crossing af Cheques har et Sidestykke i Tyskland, idet Udstederen eller Ihændehaveren af en Giroanvisning med Retsvirkning kan skrive tværs over samme: «Nur zahlbar an einen Girokunden der Reichsbank».

Hvad angaar den engelske Lovgivnings Stilling til Chequessystemet skal jeg foruden det ovenfor anførte endnu berøre to Punkter af Betydning, nemlig Stemplet og Reglerne om Trassentens og Endossenternes Ansvar. Cheques vare oprindelig stempelfri, men bleve senere belagte med et Stempel af 1 d. og gaa nu ind under den almindelige Regel i Stempelloven af 1870, hvorefter alle avista Vexler betale 1 d. Stempel. Med Hensyn til Spørgsmaalet om Ansvaret fastholder Lovgivningen det korrekte Synspunkt, at Chequen er et Betalingsmiddel, der ikke er bestemt til at cirkulere, og at den, der giver en Cheque i Betaling, saa hurtigt som muligt bør befris for sit Ansvar. En Cheque skal derfor præsenteres «within reasonable time» hvilket fortolkes saaledes, at den i Almindelighed skal præsenteres Dagen efter at den er modtaget; Forlængelse indtræder dog, naar Modtageren bor andetsteds end der, hvor Chequen er betalbar, idet det da er tilstrækkeligt, at den Dagen efter Modtagelsen afsendes med Posten. Har man præsenteret den within reasonable time kan man gjøre Regres gjældende overfor sin Cedent, men overfor andre Endossenter kun, naar den er præsenteret within reasonable time fra den Tid, de cederede den. Overfor Trassenten gjælde disse Regler kun, naar han er uden Skyld i Mangelen af Betaling og vilde lide Tab ved at Ansvaret blev gjort gjældende imod

ham; ellers hefter han i 6 Aar fra Udstedelsesdagen*). Lignende Regler findes i andre Lande; saaledes bestemmer f. Ex. den franske Lov af 14. Juni 1865 Art. 5: «Le porteur d'un chèque doit en réclamer le paiement dans le délai de cinq jours, y compris le jour de la date, si le chèque est tiré de la place sur laquelle il est payable, et dans le délai de huit jours, y compris le jour de la date, s'il est tiré d'un autre lieu. — Le porteur d'un chèque qui n'en réclame pas le paiement dans les délais ci-dessus, perd son recours contre les endosseurs; il perd son recours contre le tireur, si la provision a péri par le fait du tiré, après lesdits délais».

Ved den nævnte Lov søgte man i Frankrig at skaffe Systemet Indgang i Landet ved Hjælp af Stempelbegunstigelse (efter Loven skulde Cheques være fuldstændig stempelfri, men efter Krigen, da man var nødt til at forhøje Statens Skatteindtægter, blev dette forandret ved Lov af 19. Februar 1874 Art. 8, hvorefter Cheques betale en Stempalafgift af 10 c., naar de ere betalbare paa samme Sted som de udstedes, og i modsat Tilfælde 20 c.) men det har endnu ikke naaet nogen stor Udvikling dér, og det er ogsaa indlysende, at en Lov af denne Art ikke med et Slag kan tilvejebringe en Forandring i et Lands Sædvaner paa Kreditens Omraade. I England har det i Aarhundreder været Skik, at enhver større Forretningsmand lod saa at sige hele sin Kasseomsætning forvalte af en Bank; i Frankrig derimod har man altid haft en udpræget Mangel paa Tilbøjelighed til at lade sin Kassebeholdning slippe ud af Hænderne paa sig. — Et Blik paa en hvilkensomhelst ugenlig Balance fra Bank of England og Banque de France

*) En samlet Fremstilling af Lovreglerne om Cheques findes i G. J. Shaw: A practical treatise on the law of Bankers Cheques.

vil vise, hvorledes i det første Land Folioerne, i det andet Noteudstedelsen spiller den langt overvejende Rolle*). Ogsaa i Danmark er Chequesystemet endnu i sin Barndom, men i Modsætning til Frankrig maa Grunden her vistnok for en Del søges i at Fordelene ved at have sine Penge disponible ikke altid ere gaaede tilstrækkeligt op for det kommercielle Publikum; derfra bl. A. de store Sparekasseindskud, hvorved man ganske vist faar en højere Rente, end Bankerne kunne give, men paa Bekostning af Disponibiliteten — medmindre Sparekasserne gaa udenfor deres Omraade og drive Bankforretning. En engelsk Forretningsmand nærer i Almindelighed ikke nogen smaalig Ængstelighed for det mindre betydelige Rentetab, som kan flyde af stadig at have en tilstrækkelig rigelig Sum henstaaende hos sin Banker (et Tab som iøvrigt mange Gange overgaas af den Besparelse som følger med crossed Cheques) og han bliver derved i Stand til at benytte enhver gunstig Lejlighed, hvor det, for at en Forretning kan komme i Stand, udkræves, at man disponere over Kontanter.

Men der kan ikke være nogen Tvivl om, at Systemet vil vinde Indgang andre Steder, deriblandt ogsaa i Danmark. Vor Handelsstand vil sikkert efterhaanden lære at skatte de Fordele, som ere forbundne med efter en langt større Maalestok, end det hidtil er sket, at benytte Bankerne, og det maa anses for givet, at disse ved en

*) Naar Tyskland, trods dets store Udvikling paa Bankvæsenets Omraade ikke er bleven omtalt i denne Sammenhæng, er Grunden den, at det tyske Girosystem er saa vidt forskjelligt fra det engelske. Medens Clearinghousesystemet er bygget paa en Flerhed af ligestillede Bankinstituter, er det tyske System i det væsenligste baseret paa en eneste stor Centralbank med Masser af Filialer.

imødekommende Optræden ville hjælpe med til at bibringe deres Publikum Forstaaelsen heraf. Systemet maa efterhaanden trænge igjennem, fordi det er en Side af den Arbejdsdeling der paa det kommercielle og industrielle Omraade er en nødvendig Betingelse for ethvert Fremskridt af Betydning; saaledes som Systemet er gjennemført i England, hvor saa at sige enhver Forretningsmand gjør sine Accepter betalbare hos sin Banker, giver denne sine Vexler og andre Effekter til Indkassering, foretager alle nogenlunde store Udbetalinger ved Hjælp af Cheques og i det hele taget lader næsten enhver Ind- og Udbetaling af nogen Betydning foregaa gjennem Banken, fritages han for den meget ofte besværlige Kasseforvaltning, som ellers er forbunden med enhver Forretning, og han kan anvende sin fulde Kraft paa den egenlige Handelsforretning. Paa Grund af denne og de ovenfor fremhævede Fordele kan man ikke betvivle, at der i Danmark og en Del andre Lande, der i denne Henseende ligeledes staa tilbage, er en Fremtid for Cheque- og Clearinghousesystemet, og at en Udvikling i den angivne Retning er nødvendig, naar man vil hævde sin Stilling paa det kommercielle Omraade.

Danmarks Udenrigshandel i 1879.

Danmarks Statistik. Statistisk Tabelværk, 4. R., Litr. D, Nr. 3. Vare-Indførselen og Udførselen, Handelsflaaden, Skibsfarten samt Brændevinsproduktionen m. m. i Aaret 1879. Udgivet af det statistiske Bureau. Kjøbenhavn, 1880.

Det nu udkomne Tabelværk over Handelen i 1879*) giver ikke blot —. paa samme Maade som i de foregaaende Aar — en Værdiberegning af Vareomsætningen udført paa Grundlag af Varepriserne i Aarets Løb; men da det er af Interesse at se, i hvilket Omfang Forskjellen mellem Vareomsætnings-Værdien i 1879 og den i 1878 skyldes Forandringer i de ind- og udførte Kvantiteter, og i hvilket Omfang Forandringer i Prisforholdene, er 1879 blevet gjort til Gjenstand for en dobbelt Beregning, idet Vareomsætningens Værdi er bleven beregnet baade paa Grundlag af de virkelige Priser i 1879 og paa Grundlag af Priserne i 1878.

Vareomsætningens Vægt var

Aar:	Indførsel:	Udførsel:	Samlet Omsætning:
1875:	2761	992	3753 Mill. Pd.
1876:	3034	1079	4113 — —
1877:	3087	915	4002 — —
1878:	2621	1019	3640 — —
1879:	2806	1090	3896 — —

*) Om Danmarks Udenrigshandel i 1877 se Nationaløk. Tidsskr. XII, 326 fg.; om den i 1878 Nationaløk. Tidsskr. XIV, 351 fg.

Af de anførte Udførsels-Mængder faldt 180 à 190 Mill. Pd. paa fremmede Varer.

Omsætningens Værdi var

Aar:	Indførsel:	Udførsel:	Samlet Omsætning:
1875:	228	172	400 Mill. Kr.
1876:	229	181	410 — —
1877:	225	164	389 — —
1878:	190,4	153,2	343,6 — —
1879 (a):	199,0	158,1	357,1 — —
1879 (b):	203,9	159,2	363,1 — —

For «1879 (a)» ere Værdierne beregnede efter Priserne i 1879; for «1879 (b)» efter Priserne i 1878. Paa udførte fremmede Varer faldt en Værdi af 16 à 20 Mill. Kr.

Af de anførte Tal fremgaar det, at baade Ind- og Udførsel i 1879 havde en noget højere Værdi end i 1878, men dog en lavere Værdi end den gjennemsnitlige for Femaaret 1875—79. Hvad Kvantiteten angaar, staar Udførselen i 1879 med et højere Tal end i noget tidligere Aar; naar dens Værdi alligevel er mindre end den gjennemsnitlige siden 1875, er Grunden en Nedgang i Priserne. Af nedenstaaende Opgjørelse vil man se, i hvilket Omfang Kvantitets-Forandringer og i hvilket Omfang Prisforandringer have medført Forskjelligheden i Omsætningsværdierne for 1879 og for 1878:

Indførsels-Værdi i 1878 . . . 190,4 Mill. Kr.
— — - 1879 . . . 199,0 — —
Mer-Indførsel - 1879 . . . 8,6 — —

Forskjellen skyldes { Værdi-Forandring ÷ 4,9 (203,9 ÷ 199) Mill. Kr.
Kvantitets-Forandring + 13,5 Mill. Kr.

Udførsels-Værdi i 1878 . . . 153,2 Mill. Kr.
— — - 1879 . . . 158,1 — —
Mer-Udførsel - 1879 . . . 4,9 — —

Forskjellen skyldes { Værdi-Forandring ÷ 1,1 (159,2 ÷ 158,1) Mill. Kr.
Kvantitets-Forandring + 6,0 Mill. Kr.

Dermed siges naturligvis ikke, at der af samtlige Varesorter er ind- og udført større Mængder i 1879 end i 1878, og at i Aarets Løb samtlige Varesorters Markeds-Priser dels ere sunkne, dels ere forblevne uforandrede; Opgjørelsen viser kun, at Priserne paa de Varer, som beherske Ind- og Udførsel, i Løbet af 1879 dels have været nedadgaaende dels uforandrede, og at følgelig den stedfundne Tilvæxt i Omsætningsværdi fra 1878 til 1879 skyldes en Forøgelse af de omtalte Vare-Masser. Tabelværket indeholder (som noget nyt, i Sammenligning med de tidligere Tabelværker) Tabeller der enkeltvis for alle de vigtigere Artikler vise, hvad der er at sætte paa Værdi-Forandringens og hvad paa Kvantitets-Forandringens Regning.

For nogle af de vigtigere Indførsels-Artikler nævne vi — i Millioner — nedenstaaende Indførsel og Udførsel, Kvantitet og Værdi, i Aaret 1879:

	Indførsel		Udførsel	
Kaffe og Kaffesurrog. . .	19,3 M. ℔	10,5 M. Kr.	4,2 M. ℔	2,8 M. Kr.
Sukker, Mallas, Sirup . .	57,7 —	12,7 —	12,8 —	2,6 —
Tobak	7,0 —	4,2 —	0,4 —	0,5 —
Ris	22,4 —	2,1 —	8,7 —	1,0 —
The	0,7 —	0,7 —	0,07 —	0,08 —
Vin	2,9 M. Pt.	1,8 —	0,3 M. Pt.	0,2 —
Spirituosa	1,5 —	1,5 —	1,2 —	0,6 —
Øl	0,2 —	0,03 —	1,4 —	0,3 —
Manufakturvarer af Bomuld, Hør, Hamp	12,7 M. ℔	13,3 —	1,5 M. ℔	1,2 —
do. af Silke	0,2 —	5,0 —	0,02 —	0,4 —
do. af Uld og Haar. . . .	4,1 —	16,2 —	0,4 —	2,1 —
Raa Metaller	24,0 —	1,6 —	24,9 —	0,7 —
Metalvarer	84,1 —	13,9 —	6,8 —	1,6 —
Uforarb. Tømmer og Træ	473 —	8,2 —	7,8 —	0,2 —
Trævarer	14 —	1,2 —	2,7 —	2,5 —
Stenkul	1233 —	9,8 —	102 —	0,8 —
Stenolje og anden Olje .	38 —	4,1 —	4,3 —	0,8 —

Den meget paafaldende Udførsel af «raa Metaller», næsten 25 Mill. ℛ eller noget mere end Indførselen heraf, finder sin Forklaring i et exceptionelt Forhold: Udførselen af et Kvantum gammelt Jern (gamle Jernbaneskinner), til en Vægt af 20 Mill. ℛ, til de Forenede Stater. Blandt de andre Tal fremhæve vi Manufakturvare-Indførselen, der i 1879 er ikke lidt højere end i 1878. Ogsaa i Indførselen af Metalvarer, Stenkul og Stenolje er der en betydelig Stigning. For Indførselen af Tømmer og Træ er der Stigning i Kvantiteten, men Nedgang i Værdien.

Vende vi os til Udførselen, ville følgende Tal vise, hvor stor en Overvægt Udførselen af Landbrugsprodukter har:

Aar:	Værdi af Total-Udførselen:	Værdi af Landbrugs-Udførselen:
1875:	172 Mill. Kr.	128 Mill. Kr.
1876:	181 —	137 —
1877:	164 —	119 —
1878:	153 —	116 —
1879:	158 —	120 —

I disse Tal er imidlertid indbefattet Gjenudførselen af fremmede indførte Produkter. Af fremmede Landbrugs-Produkter indførte vi

1875:	21	Mill. Kr.
1876:	28	—
1877:	40	—
1878:	34	—
1879:	30	—

Drage vi disse Tal fra de førnævnte, kommer man til det Resultat, at Danmarks samlede Overskuds-Udførsel af levende Kreaturer, Fedevarer, samt Korn og Korn-Varer havde en Værdi af

1875:	107	Mill. Kr.
1876:	109	—
1877:	79	—
1878:	82	—
1879:	90	—

Disse 90 Mill. Kr. (Værdien af Overskuds-Udførselen af Landbrugsprodukter i Aaret 1879) fordeltes saaledes:

levende Kreaturer	42 Mill. Kr.
Fedevarer	16 —
Korn og Korn-Varer. . .	32 —
	90 Mill. Kr.

Mest paafaldende er her Nedgangen i Værdien af Fedevare-Udførselen. Fra 1875 af har Værdien af denne Vare-Gruppes Overskuds-Udførsel været i uafbrudt og stærk Nedgang: i 1875 var denne Værdi over to Gange større end i 1879, lidt over 33 Mill. Kr. i 1875 mod 16 Mill. Kr. i 1879. Overskuds-Udførselen af Smør er fra en Værdi 28½ Mill. Kr. i 1876 stadigt og uafbrudt dalet ned til en Værdi af 15½ Mill. Kr. i 1879. Værdien af Overskuds-Udførselen af Flæsk og Skinker er uafbrudt dalet siden 1875, og udgjør i 1879 kun 1⅓ Mill. Kr., ikke engang en Fjerdel af Beløbet i 1875. Som Modstykke til disse vigtige Fedevarer kan nævnes levende Kreaturer, hvis Overskuds-Udførsel i 1879 var særdeles betydelig.

Af uformalet Majs indførtes

Aar:	Maal:	Værdi:
1875:	35,000 Tdr.	0,5 Mill. Kr.
1876:	119,000 —	1,4 —
1877:	485,000 —	5,2 —
1878:	388,000 —	4,1 —
1879:	337,000 —	3,0 —

Der har altsaa i 1878 og 1879 været nogen Nedgang i Indførselen heraf. Derimod har Udførselen heraf langsomt arbejdet sig op til 31,000 Tdr. og en Værdi af 309,000 Kr. i 1879.

Blandt de faa Industri-Gjenstande, hvoraf vi have en lidt større Overskuds-Udførsel, nævne vi Gjær, Snedker-Arbejder af finere Træsorter og Handsker. For

Gjær er der ikke nogen større Forandring at mærke i de fem Aar 1875—79. Vægten har været 1,6 à 1,7 Mill. ℔, Værdien 0,6 à 0,8 Mill. Kr. For Snedker-Arbejder af finere Træsorter bemærke vi i 1877, 1878 og 1879 en Overskuds-Udførsel til en Vægt af omtrent 1 Mill. ℔, og en Værdi af 1,8 à 2 Mill. Kr., — en Stigning i Sammenligning med de foregaaende Aar. Derimod er der for Handsker en betydelig Nedgang at notere. Overskuds-Udførselen (og da Indførselen af Handsker er aldeles ubetydelig, er Overskuds-Udførselen omtrent det samme som Udførselen) udgjorde

1875:	0,08	Mill. ℔	0,9	Mill. Kr.
1876:	0,08	—	0,9	—
1877:	0,02	—	0,7	—
1878:	0,02	—	0,6	—
1879:	0,01	—	0,4	—

Medens Værdien af vor Udførsel til Frankrig tidligere havde en aldeles forsvindende Størrelse — i 1875 saaledes kun 45,000 Kr. —, har den i de senere Aar arbejdet sig godt i Vejret: i 1876 naaede den op til 176,000 Kr., i 1877 til lidt over 1 Mill. Kr., i 1878 til næsten 2 Mill. Kr., og i 1879 til 2,200,000 Kr., — en Tilvæxt, der nærmest skyldes en i de senere Aar stærkt tiltagen direkte Korn-Udførsel til Frankrig. Paa den anden Side er vor Indførsel fra de Forenede Stater voxet op fra lidt over 2 Mill. Kr. i 1875, henved 4 Mill. Kr. i 1876, 8 Millioner Kr. i 1877, lidt over 8 Millioner Kr. i 1878 — til henved 11 Millioner Kr. i 1879, næsten udelukkende Indførsel af Majs og Hvede (3,8 Millioner Kr. i 1879), Stenolje (3,5 Millioner Kr.), Fedt og Ister (1,8 Mill. Kr.) samt Flæsk og Kjød (1,2 Mill. Kr.). Forøvrigt

ere de to Lande, med hvilke vi have den største Omsætning, fremdeles England og Tyskland; thi medens der i 1879 af den samlede Omsætnings-Værdi faldt paa Sverig 11 pCt. (Nedgang i Sammenligning med tidligere Aar), paa Amerika 4 pCt. (stærk Fremgang) paa Norge knap 4 pCt. (temmelig betydelig Nedgang), paa Rusland lidt over 3 pCt., paa Holland knap 2 pCt., paa Frankrig $1^1/_2$ pCt., paa Ostindien, Kina og Sydhavet $1^1/_3$ pCt., paa Belgien $1^1/_5$ pCt., paa Portugal, Spanien, Italien osv. endnu mindre Brøker, — faldt der paa Storbritannien 31 pCt., og paa Tyskland $35^1/_2$ pCt. Men denne Tysklands Overvægt er rigtignok for en stor Del kun tilsyneladende. Chefen for vort statistiske Bureau bemærker i den Anledning i Tabelværkets Indledning: «Ved at gjennemgaa de ... opstillede Tabeller ... maa det nødvendigvis falde i Øjnene, at Tyskland næsten gjennemgaaende spiller en meget fremtrædende Rolle i vor udenlandske Omsætning. Denne Rolle er aabenbart i Virkeligheden en Del mindre, end Tallene udvise; thi det maa stadig erindres, at en betydelig Del af vor Indførsel fra og vor Udførsel til dette Land bestaar af Varer fra og til andre Lande, fornemlig Frankrig, Holland, Belgien, Storbritannien og Irland samt Østrig-Ungarn, der kun gaa over Tyskland, men i vore Toldlister opføres som indførte fra eller udførte til dette Land. Bureauet har tilfulde indset, at det vil være af stor Betydning for Omsætnings-Statistiken at kunne faa Oplysning om det virkelige Kjøbested og Sælgested; men efter en herom indledet Brevvexling med vedkommende Myndigheder har man i det mindste foreløbig maattet opgive et saadant Forsøg, idet man har maattet erkjende, at paapegede Vanskeligheder ved Tilvejebring-

elsen af et paalideligt Materiale neppe lade sig overvinde, forinden Ønsket om en nøjagtigere Statistik over Handels-Forholdene bliver mere udbredt.» (Man jævnføre hermed Bureauchef Gads Udtalelser paa «Nationaløkonomisk Forening»s Møde den 14de December, refererede i nærværende Hefte).

Arbejdsherrernes Erstatningspligt.

Af **Aleksis Petersen.**

I.

Spørgsmaalet om Arbejdsherrernes Erstatningspligt ligeoverfor de Arbejdere, der komme til Skade ved Arbejdets Udførelse, synes nu snart at maatte være saa modent, at det kan opføres blandt Spørgsmaalene paa vor Lovgivningsmagts Dagsorden. Baade hvad der er forefaldet i Indlandet, og hele den Bevægelse, der gaar for sig i Verden omkring os, synes at maatte opfordre Lovgivningsmagtens Faktorer til at opgive den hidtil iagttagne Passivitet. Men forelægger Regeringen — hvad vi altsaa mene, at den bør og maa gjøre — Spørgsmaalet i en nogenlunde nær Fremtid for Rigsdagen, vil det være nyttigt i Forvejen at indsamle nogle faktiske Oplysninger baade om, hvorledes det er blevet afgjort paa de forskjellige Steder, og om hvad der menes om Sagen, hjemme og ude. Vi ville altsaa i det følgende først tale om vort eget Land, og dernæst gjøre Rede for den ny engelske Lov, for den franske, den schweiziske, den østrigske, den tyske Lovgivning, for Diskussionerne i Tyskland, Schweiz, Frankrig m. fl. Lande*).

*) Den tyske socialpolitiske Forening udsendte i November f. A. et Bind betitlet: «Die Haftpflichtfrage. Gutachten u. Berichte, ver-

Danmark.

I sin i Oktober 1878 afgivne Betænkning udtalte Arbejderkommissionen:

«I fremmede Lovgivninger fra den nyere Tid er det blevet mere og mere almindeligt at træffe Bestemmelser om Arbejdsgiverens Forpligtelse til at yde Erstatning for Beskadigelser, tilføjede Arbejderne ved Arbejdet. Medens det efter rigtige retslige Begreber vistnok stedse maa blive saa, at den rent hændelige Skade ikke kan give noget Krav paa Erstatning mod Arbejdsherren, stiller det sig derimod anderledes, hvor Skaden er sket eller foranlediget ved en Forsømmelse fra Overordnedes Side. Her forekommer det Kommissionen at være retfærdigt, at den Skadelidte for saadan ved hans Foresattes Forsømmelse ham tilføjet Skade maa have Krav paa Skadesløsholdelse saa vidt gjørligt, og det synes rimeligt, om Begrebet Forsømmelse i dette Tilfælde tages i noget anden Betydning end [den], der maaske er den sædvanlige, idet man nemlig mener, at der i Bedriften bør være truffet alle saadanne Forsigtighedsregler til Forebyggelse af Ulykkestilfælde, som efter Teknikens Standpunkt til enhver

---

öffentlicht vom Verein f. Socialpolitik. Leipzig, Verlag von Duncker & Humblot. 1880.» (154 S.), Denne fortræffelige Bog indeholder (foruden den af os i forrige Hefte S. 365 fg. omtalte Nekrolog over Ad. Held) Beretninger om den østrigske, engelske, belgiske, hollandske, franske, schweiziske, nordamerikanske og tyske Lovgivning med Hensyn til Driftsherrernes Pligt til at udbetale deres tilskadekomne Arbejdere Erstatning. Prof. Held udarbejdede desuden, som Foreningens Sekretær, en kortere Beretning om forskjellige Anskuelser med Hensyn til det paagjældende Spørgsmaal. Denne Bog har, saaledes som det fremgaar af det følgende, været os den vigtigste Kilde, forsaavidt angaar Forholdene i Udlandet.

Tid og Sted ere passende, og at Undladelse heraf bør betragtes som en Forsømmelse, der paadrager Erstatningsansvar. Det turde dernæst ogsaa stemme saavel med almindelige Retsgrundsætninger som særlig med dansk Ret, at Ansvaret i saadanne Tilfælde gaar tilbage paa Arbejdsgiveren som den, i hvis Bedrift og ved hvis Repræsentanter Forsømmelsen er sket.» Flere Medlemmer (Kammerherre Jessen, Proff. Falbe Hansen og Scharling, Docent Jul. Petersen, Bogholder Faber) udtalte derhos, at Bevisbyrden for at Ulykkestilfældet ikke skyldes Arbejdsherrens eller hans Repræsentants Forsømmelse, bør paahvile Arbejdsherren, baade fordi «saadan Forsømmelse er den hyppigste Anledning til Ulykkestilfælde» og altsaa har Formodningen for sig, og «fordi det er langt lettere for Arbejdsgiveren at oplyse den sande Grund til Ulykken, medens dette for Arbejderen i de fleste Tilfælde vil være meget vanskeligt.»

Der var derhos i Kommissionen «nogen Stemning for i det mindste i visse særlig farefulde Bedrifter at udvide Arbejdsgiverens Erstatningspligt endnu betydeligt mere. Man har nemlig ment, at visse Erhverv, enkelte Grene af Transportvirksomheden, flere Fabrikationer, enkelte Arbejder ved Bygningsforetagender og i Landbruget, ere saa farefulde for de derved beskjæftigede Arbejdere, at Ulykken, om den end i det enkelte Tilfælde er hændelig, dog i det hele set nødvendigvis maa indtræffe; der er her et lignende Forhold som i Slaget, hvor det er hændeligt, om en Kugle rammer, men dog nødvendigt, at Soldater saares og falde. Ved saadanne Arbejder bør formentlig Tabet ved Ulykkestilfælde for Menneskers Liv og Lemmer ligefrem indtræde som en Del af Produktionsomkostningerne ligesaavel som de Ulykkestilfælde, der

ramme Formuegjenstande. Det synes at være urigtigt, at de Ulykker, der ramme Tingene, skulle bæres af Arbejdsherren, men de, der ramme Menneskene, naar de ligesaavel skyldes Bedriftens Gang som hine, skulle bæres af den enkelte Ulykkelige eller af det Offenlige gjennem Fattigvæsenet; dette synes ikke alene uretfærdigt, men tillige inhumant og i social Henseende uheldigt. Virkningen af et saadant udvidet Ansvar vilde ogsaa kun være, at Driftsherren, ligesom han nu assurerer sine Formuegjenstande, saaledes ogsaa maatte assurere sine Arbejdere mod et Ulykkestilfælde, der ramte dem som en Følge af Bedriftens Gang.» Alligevel mente Kommissionen — fordi «Assurancen imod Ulykkestilfælde endnu ikke har naaet en saadan Udvikling, at man har turdet stole paa dens Tjeneste i en saa stor Udstrækning, som vilde være en nødvendig Følge af og Forudsætningen for Bestemmelser» om et saa udvidet Ansvar — foreløbig at maatte se bort fra dette udvidede Ansvar, og foreløbig at maatte nøje sig med følgende Forslag:

«Naar en Arbejder under Udførelsen af et ham paalagt Arbejde kommer til Skade eller dræbes, paahviler der Arbejdsherren Erstatningspligt for den derved forvoldte Skade, hvis Ulykken maa tilskrives Mangel paa behørig Forsigtighed fra Arbejdsgiverens eller hans Repræsentants Side, herunder ogsaa forstaaet Undladelsen af i Bedriften at indføre alle saadanne Forsigtighedsregler, som efter Teknikens Standpunkt til enhver Tid og Sted maa anses for passende. — Erstatningsansvaret i Tilfælde af saadan Beskadigelse omfatter saavel Helbredelses-Udgifter som Næringstab, hvorhos den Paagældende vil kunne dømmes til at betale den Skadelidte en af Retten fastsat Godtgjørelse for de Lidelser, som ere ham paa-

førte, saavel som for den Ulempe, Lyde og Vansir, der maatte flyde af den ham tilføjede Skade. — Indtræder Døden, kan den Erstatningspligtige tilpligtes paa derom sket Begjæring at give den Afdødes Ægtefælle eller Børn Erstatning for Tabet af deres Forsørger, fastsat enten til en bestemt Sum en Gang for alle eller til fortløbende Underholdningsbidrag for et vist Tidsrum. — Forsaavidt den, hvem Ulykkestilfældet rammer, er Medlem af en Sygekasse eller anden Forening, hvoraf Hjælp ydes ham paa Grund af den tilføjede Skade, og Arbejdsherren for sine Arbejdere har ydet Bidrag til denne, da bliver der at tage Hensyn hertil ved Fastsættelse af det Erstatningsbeløb, som paalægges Arbejdsherren. — Det Erstatningsbeløb, som efter de foregaaende Poster tillægges nogen for den kommende Tid, skal, forsaavidt der dertil maatte findes Anledning, og en fast Begrænsning for det ikke strax kan træffes, kunne fastsættes foreløbig for en vis Tid med den Virkning, at det efter denne Tids Forløb af Retten paany bliver at afgjøre, om Erstatningen fremdeles skal vedblive eller ej. Ligeledes skal, selv om saadan Begrænsning ikke strax er fastsat, senere af den Erstatningsforpligtede Paastand kunne fremsættes for Retten om, at Forholdene nu have forandret sig saaledes, at Erstatningen bør bortfalde eller nedsættes. — Erstatningsbeløbet i samtlige fornævnte Tilfælde fastsættes af Retten enten umiddelbart eller ved uvillige Mænds Skjøn. — Fordring paa Erstatning bortfalder, naar den ikke er gjort til Gjenstand for Paatale senest inden 6 Maaneder efter at Ulykkestilfældet er indtraadt, medmindre det bevises, at den Paagjældende har været ude af Stand til at gjøre sit Krav gjældende» *).

*) Arb. Komm.s Betænkn. S. 94—96.

Siden dette Forslag fremkom og indtil nu, har der været Tid nok baade til at overveje det og til at indsamle de Oplysninger, der maatte være nødvendige for Udarbejdelsen af et ligefrem Forslag til Lov angaaende Arbejdsherrernes Erstatningspligt. En, som det synes kun mere forbigaaende, Opmærksomhed blev der vist Spørgsmaalet herom, da de beklagelige Ulykkestilfælde ved Voldens Sløjning indtraf sidste Efteraar. Spørgsmaalet blev da behandlet paa nogle offentlige Møder, i Arbejderpressen, og af nærværende Forfatter i et Par Artikler i «Nationaltidendes» Socialøkonomiske Tidende. Men dermed kunne vi ikke slaa os til Ro. Vi maa en Gang beslutte os til at gjøre et Skridt frem ad den socialøkonomiske Reforms Vej. Et saadant Skridt, og det et ret interessant Skridt, er nylig bleven gjort i det Land, der overhovedet paa det socialøkonomiske Lovgivningsomraade er i Besiddelse af saa fremragende Arbejder:

England.

Allerede i nogle Aar var der i det britiske Parlament blevet gjort Forsøg paa at faa en Lov angaaende *the employers' liability*. Først ifjor Eftersommer lykkedes det at faa Loven endelig vedtaget af alle Lovgivningsmagtens Faktorer. Indtil d. 1. Januar 1881 — da den ny Lov traadte i Kraft — maatte alle Spørgsmaal vedrørende Arbejdsherrernes Erstatningspligt afgjøres i Overensstemmelse med den i hvert enkelt af de tre Lande, England, Skotland, Irland, gjældende (uskrevne) *common law*. Foruden hvad der kunde udledes heraf, findes der ganske vist i den britiske Fabriklov af 1878 nogle Forskrifter om Anmeldelse af Ulykkestilfælde i Fabriker, hygiejniske Forholdsregler og Beskyttelsesforholdsregler

m. m.*); men det er dog først den under 7. September 1880 offenliggjorte Lov (— hvis *short title* er *the Employers' Liability Act, 1880* —), der for det britiske Rige ordner Arbejdsherrernes Erstatningspligt.

Denne Lovs Hovedindhold er følgende:

Sect. 1. Naar efter denne Lovs Ikrafttræden en Arbejder kommer til Skade

(1) paa Grund af en Fejl i Maskineriet eller Arbejdsindretningerne el. lign.; eller

(2) paa Grund af en Tilsynhavendes Forsømmelse; eller

(3) paa Grund af en Forsømmelse, der udvises af en Person i Arbejdsherrens Tjeneste, — en Person, hvis Ordre Arbejderen, den Gang da Ulykken indtraf, var forpligtet til at lyde, og han ogsaa efterkom hans Ordrer, og forsaavidt hans Tilskadekommen var en Følge af, at han efterkom Ordren; eller

(4) paa Grund af en Handling eller Undladelse, der var en Følge af Arbejdsherrens eller hans Repræsentants Forskrifter; eller

(5) paa Grund af en Forsømmelse af en i Arbejdsherrens Tjeneste staaende Person, der paa en Jernbane havde at sørge for eller kontrollere Signaler, Dampmaskiner, Tog,

skal Arbejderen eller, hvis Ulykken medfører hans Død, hans lovlige personlige Repræsentanter have samme Krav imod Arbejdsherren, som om Arbejderen ikke havde været beskjæftiget hos Arbejdsherren.

*) V. v. Bojanowski har (l. c. S. 17 fg.) givet en Fremstilling af, hvad der af den i England gjældende *common law* kunde udledes med Hensyn til Erstatningspligten. Ligeledes har han her refereret de paatænkte Ændringer o: Lovforslaget (hans Beretning er fra Juni 1880, altsaa ældre end Lovens Vedtagelse) samt de nævnte Fabrikslovs-Bestemmelser.

Sect. 2. En Arbejder skal dog ikke have noget Erstatnings-Krav ifølge denne Lov i følgende Tilfælde:

(1) i det under 1. Sections 1. Under-Section nævnte Tilfælde, medmindre den dèr omtalte Fejl skyldtes Arbejdsherrens eller den Tilsynshavendes Forsømmelse;

(2) i det i 1. Sections 4. Under-Section nævnte Tilfælde, medmindre Ulykken skrev sig fra en Fejl i de dèr omtalte Forskrifter; dog med det Forbehold at hvis Forskrifterne ere blevne godkjendte af en Regeringsmyndighed ifølge Lov, skulle de ikke betragtes som mangelfulde;

(3) i ethvert Tilfælde, hvor Arbejderen kjendte Fejlen, der var Skyld i hans Ulykke, og undlod indenfor en rimelig Tid at give Arbejdsherren eller en overordnet Arbejder Underretning derom, medmindre han vidste, at Arbejdsherren eller den overordnede Arbejder allerede var bekjendt med Fejlen.

Sect. 3. Erstatningsbeløbet maa ikke overskride en Sum, der svarer til en Arbejders Fortjeneste i de tre foregaaende Aar i samme Beskjæftigelse og samme Egn.

Sect. 4. Erstatningskravet falder bort, hvis der ikke sker Anmeldelse om Ulykken inden 6 Ugers Forløb, og hvis Kravet ikke rejses inden 6 Maaneder eller, i Tilfælde af Død, inden 12 Maaneder efter Dødsfaldet, — dog altid med den Modifikation, at Undladelse af Anmeldelse i Tilfælde af Død ikke skal være nogen Hindring for Kravet, hvis Dommeren er af den Mening, at der var god Undskyldning for Undladelsen af Anmeldelsen.

Sect. 5. Fra Erstatningsbeløbet drages de Pengebøder (penalty), der ifølge en anden Lov maatte være blevne Arbejderen udbetalte paa Grund af Ulykkestilfældet.

Sect. 6 indeholder processuel-tekniske Detailler.

Sect. 7 omhandler Formen for Anmeldelser af Ulykkestilfælde.

Sect. 8 indeholder Definitioner af Udtryk i nærværende Lov.

Sect. 9 bestemmer Lovens Ikrafttræden til d. 1. Januar 1881.

Sect. 10 begrænser Lovens Varighed til d. 31. December 1887, og ikke længere, medmindre Parlamentet skulde tage anden Beslutning.

Dette er den engelske Lovs Hovedbestemmelser. Den originale Text aftrykke vi længere henne, som Meddelelse med mindre Skrift.

Frankrig.

I Frankrig — eller rettere i de Lande, hvor fransk Ret gjælder*), — maa Bestemmelserne om Arbejdsherrernes Erstatningspligt opsøges i den almindelige Civilret. Den franske Lovgivning har ikke nogen Speciallov herom; Bestemmelserne findes i *Code civil*, og her navnlig i Artiklerne 1382—84, der udsige følgende:

«Art. 1382: Enhver af et Menneske udført Gjerning, der foraarsager en anden Person Skade, forpligter den, der er Skyld i den, til at erstatte den.

Art. 1383: Enhver er ansvarlig for den Skade, han

*) Om den franske Rets Grundsætninger med Hensyn til Arbejdsherrernes Erstatningspligt, — en Afhandling af Senatspræsident Petersen (Colmar) l. c. p. 53—67. Forf. indskrænker sig forøvrigt ikke til at give en slet og ret Fremstilling af den franske Ret; men — af Hensyn til den fremragende Rolle, denne har spillet i Tyskland under Diskussionerne om «die Haftpflichtfrage» — anstiller han en Sammenligning mellem fransk og tysk Ret m. v.

har foraarsaget, ikke blot ved sin Gjerning, men ogsaa ved sin Skjødesløshed eller ved sin Uforsigtighed.

Art. 1384: Man er ansvarlig ikke blot for den Skade, som man har foraarsaget ved sin egen Gjerning, men ogsaa for den, der er foraarsaget af Personer, som man skal indestaa for, eller af Ting, som man har i sin Varetægt. — Faderen, og efter Mandens Død Moderen, ere ansvarlige for den Skade, der foraarsages af deres mindreaarige Børn, som bo hos dem; — Husbonder og Arbejds-(maîtres et commettans)*) for den Skade, der foraarsages af deres Tjenestetyende og Arbejdere (préposés)*) i de Forretninger, hvormed de beskjæftige dem; — Lærere og Haandværkere for den Skade, der foraarsages af deres Elever og Lærlinge i den Tid, da de staa under deres Tilsyn. — Det ovennævte Ansvar indtræder, medmindre Faderen og Moderen, Lærerne og Haandværkerne bevise, at de ikke have kunnet forhindre den Gjerning, der giver Anledning til, at Spørgsmaalet om dette Ansvar kommer frem.»

De to første af disse Artikler indeholde ikke noget særligt paafaldende. Anderledes med Art. 1384. »Reglen er, at enhver kun kan gjøres ansvarlig for sine egne Handlinger eller for sin egen Skyld, og denne Regel synes Art. 1384 at modsige, da ifølge den Ansvarligheden for Beskadigelser, der ere foraarsagede af Personer, som staa i et vist Afhængighedsforhold til den Indklagede, opstilles som Regel, og da den kun undtagelsesvis tillader Bevis for, at den Indklagede ikke kunde forhindre Gjerningen. Ja for saa vidt det drejer sig om Fabrikanters, Næringsdrivendes m. fl.s Ansvarlighed, er Stillingen endog særlig

*) Se Noten S. 79.

ugunstig, da de («maîtres» og «commettans»), naar det bestrides, ikke kunne faa Lov til at føre saadant Bevis. Theoretisk gik ogsaa den franske Lovgivning, da den opstillede Art. 1384, ud fra den Grundsætning, at egen Skyld maa forefindes hos den Person, der gjøres ansvarlig for det mindreaarige Barns, Lærlingens etc. Handlinger. Denne Artikels Forskrift har — hvilket fremgaar af Bestemmelsen i Artiklens Slutning og af dens Tilblivelseshistorie, og hvilket enstemmigt antages af Forfattere og Domstole — kun sin Grund i den af Lovgiveren opstillede Formodning, at i de omspurgte Tilfælde foreligger som Regel en Skyld hos den for ansvarlig erklærede Person. Denne Skyld kan bestaa deri, at Forpligtelsen til at vejlede de afhængige Personer eller til paa en ordenlig Maade at føre Tilsyn med dem, ikke iagttages. Men den kan ogsaa findes deri, at der ved Ansættelsen af Funktionærer, Tyende, Arbejdere osv. ikke udvistes tilbørlig Omhu.» Men praktisk bestaar der en betydelig Modsætning mellem den franske Ret og Lovgivningen i flere andre Lande; thi medens som Regel den Indklagedes Skyld maa bevises af Klageren, har ifølge Art. 1384 Klageren Lovens Formodning for sig: «Den Indklagede maa bevise, at ingen Skyld rammer ham, og for saa vidt angaar den Ansvarlighed, der hviler paa «les maîtres» og «les commettans», bestaar der en saakaldt *præsumtio juris et de jure*, der overhovedet ikke kan afkræftes ved Modbevis. Faktisk maa de Personer, der rammes af Art. 1384, utvivlsomt hæfte i mange Tilfælde, hvor nogen Skyld hos dem ikke kan bevises og i Virkeligheden heller ikke findes.» «Spørger man nu, hvorledes man kom til at opstille en Sætning af saa betydelig Rækkevidde, som den Art. 1384 indeholder, saa er dertil

at bemærke, at der kun findes faa Holdepunkter for, at Lovgiveren skulde være gaaet ud fra socialpolitiske eller nationaløkonomiske Synspunkter. Tværtimod udvise den lovgivende Forsamlings Forhandlinger, der gik forud for Artiklens Vedtagelse, at hovedsagelig juridiske og praktiske Betragtninger vare de afgjørende. Ja det fremgaar af dem, at man slet ikke troede at opstille en ny Grundsætning i Artikel 1384; men man gik ud fra den Forudsætning, at dens Forskrifter havde Krav paa almindelig Gyldighed, og at den Opfattelse, der laa til Grund for samme, almindelig anerkjendtes som rigtig. Den theoretiske Betragtning var ganske vist ikke den ene afgjørende Faktor for Udtalelsen af Grundsætningen i den nævnte Artikel. Tværtimod spillede praktiske Hensyn her en stor Rolle. Det blev nemlig fremhævet, at det er nødvendigt ogsaa faktisk at sikre de Skadelidte Muligheden for, at de kunne faa den Erstatning, der tilkommer dem, og at den eneste Garanti for, at Erstatningen virkelig kan realiseres, meget hyppig ligger i at gjøre Fædrene, Lærerne; Arbejdsherrerne etc. ansvarlige for den Skade, der afstedkommes af de af dem afhængige Personer.»

Art. 1382 og 1383 komme, forsaavidt angaar Arbejdsherrernes Erstatningspligt, navnlig til Anvendelse, naar nogen kommer til Skade paa Grund af Mangler ved Indretningen eller Driften af en Industriforretning (herunder indbefattet Jernbaner, Bjergværk m. m.). Naar en saadan Ulykke indtræder, og naar den foraarsages ved Driftsherrens Skyld, er han ansvarlig. Om den Tilskadekomne var Arbejder ved Forretningen, eller om han slet intet havde at gjøre med den, gjør ingen Forskjel. Senatspræsident Petersen oplyser, at de franske Domstole gaa

temmelig strengt til Værks imod Driftsherren, baade med Hensyn til Spørgsmaalet om Skyld og med Hensyn til Erstatningens Højde; de hindres heller ikke i nogen af disse Retninger ved bindende Forskrifter. «Dog er det, for at Art. 1382 og 1383 kunne komme til Anvendelse, nødvendigt at bevise Driftsherrens Skyld. En retlig Formodning for, at Ulykken skyldes Driftsherren eller hans Folk, existerer lige saa lidt med Hensyn til Jernbanerne som med Hensyn til Bjergværker, Fabriker osv. Der existerer overhovedet retlig ingen Forskjel mellem de særligt farlige Forretninger — der falde ind under den tyske Lov om Driftsherrernes Ansvar — og de Industrigrene, hvilke der ikke tillægges nogen saadan farlig Karakter. Den Omstændighed, at en bestemt Forretning eller en ved sammes Drift anvendt Maskine osv. er særlig farlig, begrunder for Driftsherren Forpligtelsen til at træffe de nødvendige Indretninger for saa vidt muligt at formindske Faren. Gjør han det ikke, saa er han ansvarlig for den derved opstaaede Skade. Saaledes gjøres for Exempel Jernbaneselskaberne ansvarlige for Følgerne af de Ulykkestilfælde, der skyldes Jernbanehjulenes mangelfulde Beskaffenhed eller Banegaardenes slette Indretning. Men efterkommer Driftsherren denne Forpligtelse, saa kan han ikke gjøres ansvarlig for et bestemt Ulykkestilfælde, heller ikke i det Tilfælde, at det bevises, at den Tilskadekomne ikke selv har forskyldt det. Denne, ikke Driftsherren, maa bære den Skade, der skyldes et Tilfælde eller Forretningens almindelige Farlighed.»

«Med Hensyn til Art. 1384, saa sætter den den Skyld, som en «préposé» har paa sig, lig med Ejerens eller Driftsherrens Skyld, for saa vidt «le préposé» handlede under Udøvelsen af de Forretninger, som han er ansat

til.» Er denne Forudsætning tilstede, svarer «le commettant» for al Skade, og det i første Linje, ikke blot subsidiært. Men det forudsættes altid, at «le proposé»s Skyld og Aarsagssammenhængen mellem hans Handling (eller Undladelse af at handle) og den indtraadte Ulykke bevises. Navnlig kan der ikke rejses noget Erstatningskrav paa Grundlag af Art. 1384, naar Ulykken har sin Grund i den Skadelidtes egen Skyld eller i et Tilfælde. En Formodning for, at Skylden hviler paa Arbejderen eller paa Driftsherren, bestaar ikke. Kun for saa vidt er den Skadelidte befriet fra Bevisbyrden, som han, naar der er bevist Skyld hos «le proposé» og naar han kan forlange Erstatning af ham, ikke mere behøver at bevise, at der hviler nogen Skyld paa «le commettant». Med Hensyn til dennes Skyld har den Skadelidte den retlige Formodning paa sin Side, og et Modbevis fra «le commettant» kan ikke afkræfte denne Retsformodning.»

Ved Ordet «préposé» forstaas ikke blot tilsynhavende Arbejdere, men ogsaa almindelige Arbejdere og Daglejere. Det kommer kun an paa, at «le commettant» har overdraget «le préposé» et bestemt Arbejde, og at den sidstnævnte staar i et Afhængighedsforhold til den førstnævnte, saa at han ved Arbejdets Udførelse maa rette sig efter hans eller hans Repræsentanters Ordre. Selvstændige Næringsdrivende, der ifølge Kontrakt udføre et Arbejde for andre, men dog med Hensyn til Udførelsen ere uafhængige af dem, gaa altsaa ikke ind under Udtrykket «préposé». For saadanne Personers Virksomhed er den, der har bestilt Arbejdet, ligesaa lidt ansvarlig som Bortforpagteren for Forpagteren. Men at Staten er ansvarlig for sine Embedsmænds Handlinger, for saa vidt Embeds-

mændene kunne betragtes som «préposés», antages baade af Forfattere og af Domstole*).

Med de Erfaringer, man i Frankrig har gjort med de i Art. 1384 givne Bestemmelser, har man, efter Senatspræsident Petersens Udsagn, i det hele været tilfreds, og der har ikke vist sig nogen som helst Tilbøjelighed til at indskrænke eller mildne dem.

Italien.

Den italienske «Codice civile» har i sin Art. 1153 uden Forandring optaget de Bestemmelser, der indeholdes i den franske Art. 1384**).

Belgien.

I Belgien gjælder den franske «Code civil» Art. 1382—84, altsaa heller ikke her nogen Speciallov***).

---

*) I «Dict. de l'Académie» siges, at «préposer» betyder: «établir quelqu'un avec autorité, avec pouvoir de faire quelque chose, d'en prendre soin». Og om «commettre» siges det, at det bruges i samme Betydning som «préposer» og «employer». — Enkelte Forfattere bruge ligefrem Ordet «ouvriers» i Stedet for «préposés». — Larombiére siger, at Ordet «préposés» omfatter alle de Personer, der uden at være «domestiques» anvendes med eller uden Løn «à des soins et travaux intérieurs comme agents, commis, clercs, surveillants, contre-maîtres, journaliers, ouvriers, bateliers et autres subordonnés». Han bemærker desuden, at deres Stilling væsenlig karakteriseres «par leur dependance, leur subordination, leur soumission et leur obéissance necessaire à la direction, à la surveillance et aux ordres du maître ou commettant». Forøvrigt ere Forfatterne enige om, at «domestiques» i og for sig falde ind under det videre Begreb «préposés», og kun ere at betragte som en særlig Art heraf.

**) Senatspræs. Petersen l. c. p. 64.

***) Om Belgien, — en Afhandling af Professor van der Rest (Bruxelles) l. c. p. 29—48. Foruden at omtale Bestemmelserne om Arbejdsherrernes Erstatningspligt meddeler Forfatteren de belgiske administrative Forholdsregler, der ere blevne trufne for at beskytte Arbejderne i de farlige Industrigrene, samt de Straffe-

Holland.

Ligesaalidt nogen Speciallov i Holland. Men den almindelige hollandske Civillovbog har i sine Art. 1401—1403 de samme Bestemmelser som den franske «Code civil» i de tre oftnævnte Artikler*).

Østrig.

I Østrig kun Specialbestemmelser med Hensyn til Jernbanerne; ellers ere den borgerlige Lovbogs almindelige Bestemmelser (§§ 1295 fg.) afgjørende. Herefter hæfter Driftsherren i Reglen blot for sin egen Skyld, ikke for sine Arbejderes eller Medhjælperes, — det skulde da være, at han ved Valget af dem eller derved at han vedbliver at beholde dem, forser sig: den saakaldte *culpa in eligendo*. Altsaa: naar en Person kommer til Skade ved en Industriforretnings Drift, er Driftsherren kun ansvarlig, naar han direkte eller indirekte har forset sig, — indirekte, ved Ansættelsen af Personer, der ikke egne sig for den Bestilling, Driftsherren har overdraget dem. Skadeserstatningen omfatter: Helbredelsesudgifter, Erstatning for Lidelser, Lyde og Vansir, nærværende og fremtidigt Næringstab, og — i Tilfælde af Død — Erstatning til dem, som den Afdøde var forpligtet til at underholde, Enke, Børn osv. Erstatningen udbetales enten fortløbende

---

bestemmelser, ved hvilke Iagttagelsen af disse Forholdsregler søges garanteret; han reproducerer den belgiske Straffelovs Bestemmelser, der ere anvendelige imod Driftsherrerne, hvis deres Arbejdere komme til Skade eller hvis Forsigtighedsforholdsreglerne forsømmes; endelig meddeler han Lovbestemmelser angaaende nogle «caisses de prévoyance» og lign. Institutioner, hvis Formaal det er at hjælpe de Arbejdere, der komme til Skade eller paadrage sig Sygdomme ved deres Arbejde.

*) Om Holland, — Dr. A. Kerdijk (Delft) l. c. p. 49—52.

eller ved en Sum en Gang for alle (§§ 1325—27). Denne Erstatningspligt er (bortset fra Jernbaner) ens for alle Industriforretninger (ogsaa Landbruget) uden Forskjel, og det gjør heller ingen Forskjel, om den Skadelidte var en Arbejder i Forretningen, eller om han slet intet havde at gjøre med den.

«Det ligger lige for, at den saaledes ordnede Erstatningspligt ikke stemmer med det moderne økonomiske Livs Fordringer eller med Billighed og Humanitet, forsaavidt Talen er om saadanne Forretninger, der ere forbundne med overordenlig Fare for de Arbejdere og Medhjælpere, der ere beskjæftigede ved dem. Til saadanne Forretninger regne vi bl. fl. de fleste Fabriker og overhovedet enhver Industribedrift, der anvender Dampkraft. Vi tro, at et strengere Ansvar her stemmer med Retfærdighedens Fordringer....»

Hvad Bevisbyrden angaar, retter den sig (bortset fra Jernbanerne) efter Civilrettens og Civilprocessens almindelige Regler. «Ved Delictsobligationer (og om saadanne drejer det sig her) maa den, der af en Tredjemand, særlig en Driftsherre, forlanger Erstatning for en urettelig foraarsaget Skade, bevise sammes Skyld; i Tvivlstilfælde er Formodningen for, at Skaden opstod uden nogen andens Skyld (§ 1296). Men det ligger lige for, at Beviset for Driftsherrens Skyld netop ved saadanne store Ulykker, der ofte forefalde i Fabriker, Bjergværker etc., er yderst vanskeligt.» «Ved Fastholdelsen af den strenge Bevistheori ogsaa i Sager om Skadeserstatning bliver den Skadelidtes materielle Ret til Erstatning i høj Grad beskaaren, og den Retsbeskyttelse, som Loven theoretisk yder, bliver i Praxis for en stor Del illusorisk.»

Angaaende Jernbanernes Ansvarlighed findes der i Østrig en Speciallov af 5. Marts 1869. Denne bestemmer (§§ 1, 2), at Jernbanebestyrelsen er erstatningspligtig for al Skade, der følger af, at et Menneske ved en Baneulykke dræbes eller saares, og det uden Hensyn til, om den Skadelidte var en Rejsende, en Banefunktionær eller nogen anden. Bestyrelsen kan kun befri sig for Erstatningspligten, for saa vidt den beviser, at Ulykken skyldtes en uafvendelig Begivenhed, *vis major*, eller den Tilskadekomnes egen Fejl. Den Tilskadekomne slipper altsaa her i ethvert Tilfælde for Bevisbyrden, og Banebestyrelsen kan ikke befri sig for Erstatningspligten blot ved at bevise, at Ulykken skyldtes et «Tilfælde», men kun ved at bevise en *vis major*. — Dernæst udtaler den citerede Lov (§ 1) denne Grundsætning: Banebestyrelsen er ikke blot ansvarlig for Følgerne af de Fejl, den selv gjør sig skyldig i, men i samme Grad for de Fejl, det ansatte Personale gjør sig skyldig i, for Funktionærernes og Arbejdernes positive Handlinger, deres Undladen af at handle, Skjødesløshed etc., for alle de Fejl, der medføre Jernbaneulykker. — Fra det nævnte Ansvar kunne Banebestyrelserne under ingen Omstændigheder unddrage sig. Overenskomster, hvorved Ansvaret søges fjernet, Banereglements herom, Jernbanepersonalets eller andres Afkald paa de Rettigheder, den citerede Lov sikrer dem, ere retligt uden Virkning (§ 3).

Bortset fra Bestemmelserne i Loven af 5. Marts 1869, med hvilke man for Størstedelen er ganske tilfreds, findes der i Østrig megen Misfornøjelse med de almindelige Bestemmelser om Arbejdsherrernes Erstatningspligt; men de Forsøg, der siden 1874 gjentagne Gange ere

blevne gjorte for at faa denne Del af Lovgivningen reformeret, have hidtil været forgjæves *).

*) Om østrigsk Ret, — Afhandl. af Prof. Dr. Rande og Docent Dr. Braf (Prag) l. c. p. 1—15.

(Fortsættes.)

Den engelske Lov om Arbejdsherrernes Erstatningspligt.

Den engelske Employers' Liability Act, 1880 (43 & 44 Vict.), hvis Hovedbestemmelser vi foran S. 71 fg. have meddelt i Sammendrag, lyder i Originalsproget og *in extenso* saaledes:

An Act to extend and regulate the Liability of Employers to make Compensation for Personal Injuries suffered by Workmen in their service [7th September 1880.]

BE it enacted by the Queen's most Excellent Majesty, by and with the advice and consent of the Lords Spiritual and Temporal, and Commons, in this present Parliament assembled, and by the authority of the same, as follows:

Amendment of law.

1. Where after the commencement of this Act personal injury is caused to a workman

(1.) By reason of any defect in the condition of the ways, works, machinery, or plant connected with or used in the business of the employer; or

(2.) By reason of the negligence of any person in the service of the employer who has any superintendence entrusted to him whilst in the exercise of such superintendence; or

(3.) By reason of the negligence of any person in the service of the employer to whose orders or directions the workman at the time of the injury was bound to conform, and did conform, where such injury resulted from his having so conformed; or

(4.) By reason of the act or omission of any person in the service of the employer done or made in obedience to the rules or byelaws of the employer, or in obedience to particular instructions given by any person delegated with the authority of the employer in that behalf; or

(5.) By reason of the negligence of any person in the service of the employer who has the charge or control of any signal, points, locomotive engine, or train upon a railway,

the workman, or in case the injury results in death, the legal personal representatives of the workman, and any persons entitled in case of death, shall have the same right of compensation and remedies against the employer as if the workman had not been a workman of nor in the service of the employer, nor engagedn hisi work.

Exceptions to amendment of law.

2. A workman shall not be entitled under this Act to any right of compensation or remedy against the employer in any of the following cases; that is to say,

(1.) Under sub-section one of section one, unless the defect therein mentioned arose from, or had not been discovered or remedied owing to the negligence of the employer, or of some person in the service of the employer, and entrusted by him with the duty of seeing that the ways, works, machinery, or plant were in proper condition.

(2.) Under sub section four of section one, unless the injury resulted from some impropriety or defect in the rules, byelaws, or instructions therein mentioned; provided that where a rule or byelaw has been approved or has been accepted as a proper rule or byelaw by one of Her Majesty's Principal Secretaries of State, or by the Board of Trade or any other department of the Government, under or by virtue of any Act of Parliament, it shall not be deemed for the purposes of this Act to be an improper or defective rule or byelaw.

(3.) In any case where the workman knew of the defect or negligence which caused his injury, and failed within a reasonable time to give, or cause to be given, information thereof to the employer or some person superior to himself in the service of the employer, unless he was aware that the employer or such superior already knew of the said defect or negligence.

Limit of sum recoverable as compensation.

3. The amount of compensation recoverable under this Act shall not exceed such sum as may be found to be equivalent to the estimated earnings, during the three years preceding the injury, of a person in the same grade employed during those years in the like employment and in the district in which the workman is employed at the time of the injury.

Limit of time for recovery of compensation.

4. An action for the recovery under this Act of compensation for an injury shall not be maintainable unless notice that injury has been sustained is given within six weeks, and the action is commenced within six months from the occurrence of the accident causing the injury, or, in case of death, within twelve months from the time of death: Provided always, that in case of death the want of such notice shall be no bar to the maintenance of such action if the judge shall be of opinion that there was reasonable excuse for such want of notice.

Money payable under penalty to be deducted from compensation under Act.

5. There shall be deducted from any compensation awarded to any workman, or representatives of a workman, or persons claiming by, under, or through a workman in respect of any cause of action arising under this Act, any penalty or part of a penalty which may have been paid in pursuance of any other Act of Parliament to such workman, representatives, or persons in respect of the same cause of action; and where

an action has been brought under this Act by any workman, or the representatives of any workman, or any persons claiming by, under, or through such workman, for compensation in respect of any cause of action arising under this Act, and payment has not previously been made of any penalty or part of a penalty under any other Act of Parliament in respect of the same cause of action, such workman, representatives, or person shall not be entitled thereafter to receive any penalty or part of a penalty under any other Act of Parliament in respect of the same cause of action.

Trial of actions.

6. (1.) Every action for recovery of compensation under this Act shall be brought in a county court, but may, upon the application of either plaintiff or defendant, be removed into a superior court in like manner and upon the same conditions as an action commenced in a county court may by law be removed.

(2.) Upon the trial of any such action in a county court before the judge without a jury one or more assessors may be appointed for the purpose of ascertaining the amount of compensation.

(3.) For the purpose of regulating the conditions and mode of appointment and remuneration of such assessors, and all matters of procedure relating to their duties, and also for the purpose of consolidating any actions under this Act in a county court, and otherwise preventing multiplicity of such actions, rules, and regulations may be made, varied, and repealed from time to time in the same manner as rules and regulations for regulating the practice and procedure in other actions in county courts.

«County court» shall, with respect to Scotland, mean the «Sheriff's Court», and shall, with respect to Ireland, mean the «Civil Bill Court».

In Scotland any action under this Act may be removed to the Court of Session at the instance of either party, in the

manner provided by, and subject to the conditions prescribed by, section nine of the Sheriff Courts (Scotland) Act, 1877.

In Scotland the sheriff may conjoin actions arising out of the same occurrence or cause of action, though at the instance of different parties and in respect of different injuries.

Mode of serving notice of injury.

7. Notice in respect of an injury under this Act shall give the name and address of the person injured, and shall state in ordinary language the cause of the injury and the date at which it was sustained, and shall be served on the employer, or, if there is more than one employer, upon one of such employers.

The notice may be served by delivering the same to or at the residence or place of business of the person on whom it is to be served.

The notice may also be served by post by a registered letter addressed to the person on whom it is to be served at his last known place of residence or place of business: and, if served by post, shall be deemed to have been served at the time when a letter containing the same would be delivered in the ordinary course of post; and, in proving the service of such notice, it shall be sufficient to prove that the notice was properly addressed and registered.

Where the employer is a body of persons corporate or unincorporate, the notice shall be served by delivering the same at or by sending it by post in a registered letter addressed to the office, or, if there be more than one office, any one of the offices of suchbody.

A notice under this section shall not be deemed invalid by reason of any defect or inaccuracy therein, unless the judge who tries the action arising from the injury mentioned in the notice shall be of opinion that the defendant in the action is prejudiced in his defence by such defect or inaccuracy, and that the defect or inaccuracy was for the purpose of misleading.

Definitions.

8. For the purposes of this Act, unless the context otherwise requires, —

The expression «person who has superintendence entrusted to him» means a person whose sole or principal duty is that of superintendence, and who is not ordinarily engaged in manual labour:

The expression «employer» includes a body of persons corporate or unincorporate:

The expression «workman» means a railway servant and any person to whom the Employers and Workmen Act, 1875, applies.

Commencement of Act.

9. This Act shall not come into operation until the first day of January one thousand eight hundred and eighty-one, which date is in this Act referred to as the commencement of this Act.

Short title.

10. This Act may be cited as the Employer's Liability Act, 1880, and shall continue in force till the thirty-first day of December one thousand eight hundred and eighty-seven, and to the end of the then next Session of Parliament, and no longer, unless Parliament shall otherwise determine, and all actions commenced under this Act before that period shall be continued as if the the said Act had not expired.

Fæstegaarde i Danmark.

Ifølge den Oversigt over bortfæstede Bøndergaarde, Statistisk Bureau giver i sine nyligt udsendte «Statistiske Meddelelser», 3. Række, 3. Bd., S. 215—48, — fandtes der d. 1. Januar 1879 følgende Antal af alle Slags bortfæstede og efter Forordn. 15. Juni 1792 § 11 bortforpagtede Bøndergaarde:

I Landsdelene:	Antal af Gaarde.	Procent af det hele Antal af Gaarde.	Hartkorn.	Procent af hele Hartkornsbeløbet.
		pCt.	Tdr.	pCt.
Sjælland, Samsø og Møen	2300	40,91	12554	43,92
Fyn, Langeland og Ærø .	1988	35,36	10033	35,10
Lolland og Falster	289	5,14	1709	5,98
Øerne (undt. Bornholm).	4577	81,41	24296	85,00
Jylland	1045	18,59	4288	15,00
Hele Kongeriget (u. Bornholm).	5622	100,00	28584	100,00

I Løbet af 1879 solgtes til Selvejendom eller til Arvefæste med Ret til at sælge og pantsætte ialt 139 Gaarde med 638¾ Tdr. Hartkorn, — af hvilde 139 Gaarde 44 (med 173 Tdr. Hartk.) laa i Jylland, medens 95 (med 465 Tdr. Hartk.) laa paa Øerne, navnlig i Svendborg og Odense Amter. Drages nu disse Afhændelser af Fæstegods til fri Ejendom fra de i ovenstaaende Tabel meddelte Tal, faas følgende Resultat: Ved Udgangen af 1879 eller ved Begyndelsen af 1880 fandtes der i Danmark

5483 bortfæstede Bøndergaarde, (med 27,945 Tdr. Hartk.), hvoraf 1001 i Jylland (med 4115 Tdr. Hartk.) og paa Øerne 4482 (med 23,830 Tdr. Hartk.). Herved maa det dog erindres, at mulig nogle af de anførte Fæstegaarde ere i 1879 bleve nedlagte i Henhold til tidligere dertil erhvervet Bevilling eller ere i Medfør af Lov 19. Fbr. 1861 § 2 inddragne til fri Raadighed som over Hovedgaardsjord; men om den derved i 1879 indtraadte Afgang af Fæstegods foreligger der ingen Oplysninger.

Fyn med omliggende mindre Øer er den Del af Danmark, hvor Fæstegodset forholdsvis har størst Udbredelse, idet omtrent 1/6 af det paa Fyn, Langeland og Ærø hvilende Hartkorn er Fæstejord. Derefter findes der mest Fæstegods paa Sjælland med omliggende Smaaøer, hvor omtr. 1/9 af Hartkornet falder paa Fæstegaardene. Forholdsvis mindre Fæstegods (1/18 af det samlede Hartkorn) have Lolland og Falster, og allermindst (nemlig kun 1/40) har Jylland. Om sisse Forhold giver nedenstaaende Tabel nøjere Oplysning:

i Landsdelene:	Samlet Beløb af Landdistrikternes Ager- og Engs Hartkorn samt den halvrede Skovskyld (i 1873)	Fæstegaardenes Hartkorns-Tilliggende den 1ste Januar 1879.	Af det samlede Hartkorn udgjorde Fæstegaardenes Tilliggende følgende Procent.
	Tdr.	Tdr.	
Fyn, Langeland og Ærø .	57889	10033	17,33 pCt.
Sjælland, Samsø og Møen	113517	12554	11,06 —
Lolland og Falster	30008	1709	5,70 —
Øerne (undt. Bornholm) .	201414	24296	12,06 pCt.
Jylland	167918	4288	2,49 —
Kongeriget (u. Bornholm) .	369332	28584	7,74 pCt.

Paa Øerne var Fæstegaardenes Gjennemsnitsstørrelse mellem 5 og 6 Tdr. Hartk.; i Jylland derimod kun 4 Tdr.

I de $5^3/_4$ Aar fra 1. April 1873 til 31. Decbr. 1878 er der i Danmark overgaaet 3209 Fæstegaarde til fri Ejendom, deraf 2433 paa Øerne og 776 i Jylland. I Forhold til det Antal Fæstegaarde, der fandtes her i Landet den 1. April 1873 udgjorde Overgangen fra Fæstegaardenes Slags til anden Slags Ejendom lidt over 36 pCt., paa Øerne knap 35 pCt., i Jylland over 42 pCt. Navnlig paa Lolland-Falster var denne Overgang stærk: her udgik noget over Halvdelen af Fæstegaardene af Fæsteforholdet.

Af de bortfæstede Gaarde ere de allerfleste *undergivne Fæstetvang*; kun en forholdsvis meget ubetydelig Del af Fæstegaardene ere fri for Fæsteforpligtelsen. Af samtlige den 1. Jan. 1879 bortfæstede Gaarde var kun $^1/_{17}$ *ikke* undergivne Fæstetvangen; af det bortfæstede Hartkorns-Tilliggende endog kun $^1/_{24}$. Altsaa hvilede Fæstetvangen paa $^{16}/_{17}$ af de bortfæstede Gaarde; for Hartkorns-Tilliggendets Vedkommende $^{23}/_{24}$. Det bør dog fremhæves, at der er en Del Forskjel mellem de enkelte Landsdele.

I hele Kongeriget under ét var kun $^1/_{12}$ af Landets samtlige Fæstegaarde bortforpagtet paa 50 Aar efter Frd. 15. Juni 1792 § 11 i Stedet for at være bortfæstet. Men omkring Gjennemsnitsbrøken $^1/_{12}$ svingede de enkelte Landsdele særdeles stærkt: paa Sjælland og omliggende Øer var $^1/_7$ af de fæstepligtige Bøndergaarde bortforpagtede paa den nævnte Maade; i Jylland $^1/_8$, paa Lolland-Falster $^1/_{18}$, og paa Fyn med omliggende Øer endog kun $^1/_{284}$, idet af denne Øgruppes 1988 Fæstegaarde kun 7 vare bortforpagtede efter Frd. 15. Juni 1792. Det er navnlig i Sorø Amt, at den lange Bortforpagtning er bleven benyttet.

Det har ogsaa sin Interesse at se, hvorledes Fæste-

godset er fordelt mellem Statens Ejendomme, offenlige Stiftelsers Gods, Len, Stamhuse og Fideikommisgodser samt private Godser. Betragter man hele Kongeriget under Et, viser det sig, at imellem $^3/_5$ og $^2/_3$ af Landets Fæstegods — nemlig mellem 63 og 64 Procent af Gaardene og mellem 64 og 65 Procent af Hartkorns-Tilliggendet — henhørte under Len, Stamhuse og Fideikommisgodser, og omtrent en Trediedel — nemlig henimod 34 Procent af Gaardene og mellem 32 og 33 Procent af Tilliggendet — tilhørte «Private Godser». Paa «Offenlige Stiftelsers Gods» fandtes kun en ringe Del af Fæstegodset — nemlig mellem 2 og 3 Procent af Gaardene og henimod 3 Procent af Tilliggendet. Af Domænegodset var der endelig 1 Fæstegaard med c. 5 Tdr. Hartk. tilbage, nemlig af Frederiksgave forrige Gods en Fæstegaard paa Øen Torø i Odense Amt, hvis Fæster ikke i sin Tid havde villet modtage Salg til fri Ejendom efter Loven af 8. April 1851, og som ikke heller hidtil uagtet den derom udstedte særlige Lov af 22. Februar 1867 er udgaaet af Fæsteforholdet.

I de enkelte større eller mindre Dele af Landet var Fordelingen af Fæstegodset mellem de forskjellige Klasser af Ejendombesiddelse dog noget afvigende fra Gjennemsnitsforholdet for hele Kongeriget. I Fyn med omliggende mindre Øer henhørte saaledes forholdsvis en langt betydeligere Del af Fæstegodset end i nogen af de andre Dele af Landet, — nemlig næsten de ni Tiendedele af denne Øgruppes Fæstegaarde med deres Tilliggende — under Majoratsgodserne, og af den ene Tiendedel af Fæstegodset hørte den største Del til «Private Godser», hvorimod ikke engang en hel Procent af de bortfæstede med deres Hartkorn kom paa «Offenlige Stiftelsers Gods»

og «Domænegodset» tilsammen. I Jylland faldt af Fæstegodset noget over Halvdelen — omtrent 57 Procent — paa Majoratsgodserne, omtrent 42 Procent paa «Private Godser» og lidt over 1 Procent paa «Offentlige Stiftelsers Gods». Paa Lolland og Falster var Fæstegodset fordelt mellem Majoratsgodserne og «Private Godser» næsten i samme Forhold som i Jylland, hvorimod der paa disse Øer kun fandtes 1 Fæstegaard med lidt over 2 Tdr. Htk., som kunde henregnes til «Offenlige Stiftelsers Gods». I Sjælland med omliggende mindre Øer henhørte der af Fæstegodset omtrent ligemeget til Majoratsgodserne og til «Private Godser», idet der paa de førstnævnte Godser kom noget over 45 Procent af Fæstegaardene og lidt over 48 Procent af Hartkornet — og paa de sidstnævnte Godser mellem 49 og 50 Procent af Fæstegaardene og noget over 46 Procent af Hartkornet. Desuden kom der i denne Øgruppe lidt over 5 Procent af Fæstegaardene og mellem 5 og 6 Procent af deres Tilliggende paa «Offenlige Stiftelsers Gods».

Det Amt, hvor der d. 1. Jan. 1879 fandtes flest Fæstegaarde, var aldeles afgjort Svendborg Amt (1360 Fæstegaarde). Derefter kom Præstø (735), Sorø (648), Odense (628) og Holbæk (572). Færrest fandtes der i Ribe (kun 3 Fæstegaarde). Forøvrigt var Rækkefølgen saaledes: Frederiksborg (48 Fæstegaarde), Ringkjøbing (53), Thisted (59), Viborg (67), Vejle (84), Hjørring (100), Aarhus (129), Randers (219), Maribo (289), Kjøbenhavns (297) og Aalborg (331).

Det nationaløkonomiske Raad i Preussen.

Under 17. November 1880 udkom en «Forordning om Oprettelsen af et nationaløkonomisk Raad (Volkswirthschaftsrath) for Preussen», undertegnet af Kong Vilhelm og kontrasigneret af det hele preussiske Ministerium (Fyrst Bismarck, v. Kameke, Gr. zu Eulenburg, Maybach, Bitter, v. Puttkamer, Lucius, Friedberg, v. Boetticher). De vigtigste Bestemmelser i denne Forordning ere følgende:

§ 1: «Forslag til Love og Forordninger, der angaa Handelens, Industriens, Land- og Skovbrugets vigtigere økonomiske Interesser, skulle i Reglen, før de forelægges Mig til Stadfæstelse, gjøres til Gjenstand for Betænkning af Sagkyndige fra de paagjældende økonomiske Kredse. — Det samme gjælder om Preussens Andragender og Afstemninger i Forbundsraadet med Hensyn til Udstedelsen af Love og Forordninger, forsaavidt de berøre det nævnte økonomiske Omraade. — Betænkningerne afgives af det nationaløkonomiske Raad, der vil være at danne ifølge denne Forordnings Bestemmelser».

§ 2: «Det nationaløkonomiske Raad bestaar af 75 af Mig udnævnte Medlemmer, som udnævnes for en Periode af 5 Aar. Af disse ville 45 være at foreslaa af Ministrene for Handel og Industri, for offenlige Arbejder og for Landbrug paa Grundlag af en Præsentation af det dobbelte Antal, der vælges af Handelskamrene, af Bestyrelserne for de kommercielle Korporationer og af de landøkonomiske Foreninger. Supplerende Bestemmelser om Haandværks-Lavenes Deltagelse forbeholder Jeg Mig».

§ 3 bestemmer, at «Præsentationsvalget» omfatter ialt 90 Personer. Deraf falder 60 paa Handelskamrene og de kom-

mercielle Korporationer, og 30 paa de landøkonomiske Foreninger. Det angives i Paragrafen, hvormange der vælges i de enkelte Provinser.

§ 4: «Blandt de 90 paa denne Maade valgte foreslaas Mig ved de paagjældende Ministre til Udnævnelse (Berufung) til det nationaløkonomiske Raad: 15 Repræsentanter for Industrien, 15 for Handelen og 15 for Land- og Skovbrug, og desforuden ifølge disse Ministres fri Valg endnu 30 Medlemmer, blandt hvilke mindst 15 skulle tilhøre Haandværker- og Arbejderstanden».

§§ 5 og 6 omhandle Valgmaaden.

§ 7 siger, at Navnene paa de af Kongen udnævnte Medlemmer skulle offenliggjøres af «Staats-Anzeiger».

§ 8 bestemmer, at indtrædende Omstændigheder, der gjøre et Medlem inhabil til at beklæde et offenligt Embede, saavelsom den Omstændighed, at hans Bo tages under Konkursbehandling, ville medføre, at han maa ophøre at være Medlem af Raadet. Paragrafen indeholder desuden Bestemmelser om Suppleringsvalg.

§ 9 deler Raadet i 3 Sektioner: for Handel, for Industri, for Land- og Skovbrug. Paragrafen giver endvidere Bestemmelser om et permanent Udvalg for hele Raadet samt om Sektionsudvalg. Udvalgenes, Sektionernes og Plenum Sammentræden sker efter Beslutning af Statsministeriet ved de Ministre, der ville forelægge dem Sager til Betænkning. I Anledning af Sager, der kun angaa en eller to af Sektionerne, kunne de paagjældende Sektioner og deres Udvalg sammenkaldes alene.

§ 10: «Forsædet i det nationaløkonomiske Raad, Sektionerne og Udvalgene fører en af de tre Ministre: for Handel og Industri, for offenlige Arbejder og for Landbrug, Domæner og Skove, og — naar ingen anden Bestemmelse er truffen — den af dem, der er ældst i Tjenesten. Præsidenten kan i det nationaløkonomiske Raad, Sektionerne og Udvalgene lade sig repræsentere af en dertil egnet Embedsmand».

§ 11: «Enhver Statsminister er beføjet til at overvære det nationaløkonomiske Raads, Sektionernes og Udvalgenes Møder, eller til at sende Kommissærer til dem».

§ 12 bestemmer, at Statsministeriet fastsætter Forretningsordenen; § 13, at de Medlemmer, der ere udgaaede af Præsentationsvalgene, hverken modtage Erstatning for Rejseomkostninger eller Diæter; § 14 — den sidste —, at Forordningen offenliggjøres i Lovsamlingen.

Med Hensyn til Motiveringen af det «nationaløkonomiske Raad», det «nationaløkonomiske Senat», som man tidligere kaldte det, kunne vi henvise til Nationaløkonomisk Tidsskrifts 15. Bind S. 47 fg. (om økonomiske Regeringsautoriteter, navnlig S. 59-64), S. 65 fg. (Grosserer Hages Artikel) og S. 213 fg. (Anmeldelse af Max Weigerts Skrift herom). Et Hovedargument for Institutionen var (som anført S. 62), at den skulde sikre Kontinuiteten i den økonomiske Lovgivning. Det synes imidlertid nu, efterat Navnene paa Raadets Medlemmer ere blevne offenliggjorte, at vise sig, at Frihandelsmændenes Opposition, der maaske rent theoretisk set neppe var fuldt berettiget, praktisk taget har været fuldstændig beføjet. Regeringen synes aldeles overvejende at have valgt Medlemmerne blandt sine økonomiske Tilhængere, ɔ: Tilhængerne af den økonomiske Reaktion. Om nogen «Kontinuitet» vil her altsaa neppe blive Tale, men derimod om en Tilbageskruen af den økonomiske Lovgivning. Og denne Tilbageskruen vil vel blive ved, indtil et eventuelt nyt Ministerium med andre økonomiske Anskuelser ved Udløbet af Fem-Aars-Perioden ombytter de Reaktionære med Folk af modsatte Anskuelser. Saaledes med «Kontinuiteten». Institutionens andet Hovedformaal, at sikre den økonomiske «Solidaritet», vil maaske blive realiseret paa en lignende Maade. Vil den betragte det som sin Opgave at arbejde for det hele Samfunds økonomiske Vel? eller for økonomiske Partiinteresser? *Nous verrons!*

A. P.

Krigens Love.

Les lois de la guerre sur terre. Manuel publié par l'Institut de droit international. Bruxelles et Leipzig, librairie C. Muquardt. 1880. (27 S.).

Forordet til denne lille Haandbog er saalydende:

«Krigen indtager en stor Plads i Historien, og det er ikke til at antage, at Menneskene saa snart skulle naa saa vidt at frigjøre sig for den, — trods de Protester, som den fremkalder, og den Rædsel, som den indgyder —; thi den synes at være den eneste mulige Udgang for Stridigheder, der sætte Staternes Tilværelse, deres Frihed, deres Livsinteresser i Fare. Men Sædernes gradvise Mildnelse bør afspejle sig i den Maade, hvorpaa den føres. Det sømmer sig for civiliserede Nationer at søge — saaledes som man (Baron Jomini) meget rigtigt har sagt — «at begrænse Krigens ødelæggende Magt, samtidigt med at dens ubønhørligt nødvendige Krav anerkjendes.»

Dette Problem er ikke let at løse; dog er man paa nogle Punkter naaet saa vidt, og Forslaget til Bruxelles-Declarationen har endelig været som et højtideligt Udtryk for alle Regeringers gode Vilje i den Henseende. Man kan sige, at uafhængigt af de internationale Love, der findes i dette Emne, er der for Tiden et vist Antal Retfærds-Principer, der lede den offenlige Samvittighed, der endog vise sig i almindelig Skik og Brug, men som det vilde være godt at fastslaa og gjøre obligatoriske. Det er dette, som Konferencen i Bruxelles, paa den russiske Kejsers Tilskyndelse, forsøgte, og det er til dette, at Institutet for international Ret nu for sit Vedkommende forsøger at yde

sit Bidrag. Institutet gjør det — uagtet Regeringerne ikke have ratificeret det Forslag, der udgik fra Konferencen i Bruxelles — i Betragtning af, at Forestillingerne siden 1874 have haft Tid til at modnes, ved Eftertanke og ved Erfaring, og fordi det nu synes mindre vanskeligt end dengang at afstikke Regler, som alle Folkene kunne antage.

Forøvrigt foreslaar Institutet ikke nogen international Traktat — til hvilken Tiden maaske endnu ikke er kommen, eller som det i det mindste vilde være meget vanskeligt at gjennemføre —; men da dets Statuter bl. A. forpligte det til at iagttage Lovene for Krigsbrug, tror det at opfylde en Pligt, idet det fremlægger for Regeringerne en Haandbog, der i enhver Stat vil kunne tjene som Grundlag for en national Lovgivning, baade i Overensstemmelse med Retsvidenskabens Fremskridt og med de civiliserede Hæres Tarv.

Man vil desuden ikke i denne Haandbog finde dumdristige Tanker. Institutet har, da det affattede den, ikke søgt at indføre noget nyt; det har indskrænket sig til, i det Omfang som forekom det tilstedeligt og praktisk, at præcisere de i vor Tid antagne Forestillinger, og til at codificere dem.

Ved at handle saaledes har det ment at gjøre selve de Militære en Tjeneste; thi saalænge den offenlige Menings Krav forblive uden noget bestemt Udtryk, ere de Krigsførende udsatte for en pinlig Usikkerhed og for endeløse Klager. En Samling af positive Regler vil derimod, hvis den er forstandig, paa ingen Maade hindre de Krigsførende, men tværtimod paa en nyttig Maade tjene deres Interesser; thi idet den forebygger tøjlesløse Udbrud af Lidenskaber og vilde Instinkter — som Kampen altid vækker paa samme Tid som den vækker Modet og de mandige Dyder —, befæster den Mandstugt, der udgjør Hærenes Styrke; den adler ogsaa, i Soldaternes Øjne, deres patriotiske Mission, idet den holder dem indenfor de Grænser, der drages af Agtelsen for Menneskehedens Rettigheder.

Men skal dette Maal naas, er det ikke nok, at Suverænerne udstede en ny Lovgivning. Det er desuden af Vigtighed, at de gjøre Kjendskabet til den almindelig paa en saadan Maade, at de Mænd, der kaldes til med Vaaben i Haanden at forsvare

de krigsførende Staters Sag, naar Krigen erklæres, have en klar Bevidsthed af de særlige Rettigheder og Pligter, der følge med Udførelsen af et sligt Mandat.

Det er for at lette Myndighederne Udførelsen af denne Del af deres Hverv, at Institutet har givet sit Arbejde en populær og motiveret Form, hvoraf en Lovtext, om fornødent gjøres, lettelig kan udskilles.»

Haandbogen — der kun angaar Land-Krige — nævner først ganske kort de «almindelige Principer», og viser derefter disse «almindelige Principers Anvendelse» i følgende Afsnit: I. Om Fjendtlighederne. A. Regler for Opførselen ligeoverfor Personer: den inoffensive Befolkning; Midlerne til at skade Fjenden, om de Saarede, de Syge, Sanitetspersonalet, om de Døde, om hvem der kan gjøres til Krigsfange, om Spioner, om Parlamentærer. B. Regler for Opførselen ligeoverfor Ting: om Midlerne til at skade, om Bombardement, om Sanitets-Materiellet. II. Det okkuperede Territorium. A. Definition. B. Regler for Behandlingen af Personer. C. Regler for Behandlingen af Ting: offenlige Ejendomme, private Ejendomme. III. Om Krigsfangernes Stilling. IV. Om de i nevtralt Land Internerede. Endelig et Par Punkter om Straf for Overtrædelse af Lovene for Krigsbrug. — Haandbogen bestaar af 86 korte, klare Artikler. Af og til er der mellem de enkelte Artikler indskudt en Art ganske kortfattede (med mindre Typer trykte) Motiver, der tillige tjene til at gjøre Overgangen fra den ene Artikel til den anden lettere.

Haandbogen er udarbejdet af en Kommission, i hvis Arbejder følgende Mænd have taget Del: Englænderne Bernard, W. E. Hall og T. E. Holland; Tyskerne Bluntschli og Schulze; Hollænderen den Beer Poortugael; Spanieren N. de Landa; Franskmanden Ch. Lucas; Russeren F. de Martens; Østrigeren L. Neumann; Italieneren A. Pierantoni og Schweizerne A. Rivier (forøvrigt Professor i Belgien) og G. Moynier. Det er dog den sidstnævnte, der har været den egentlige Forfatter. Som Grundlag for sit Arbejde har han benyttet: Genfer-Konventionen af 22. Avg. 1864, St. Petersborger-Konventionen af $^4/_{16}$ Novbr. 1868, Forslaget til Tillægsartikler til Genfer-Konventionen af 20. Okt.

1868, Forslaget til Bruxelles-Konventionen af 1874 og de af Institutet for international Ret derom udtalte Anskuelser paa Sammenkomsten i Haag 1875, de i Frankrig, Rusland og Holland officielt indførte Haandbøger over Lovene for Krigsbrug, endelig de af Dr. Lieber udarbejdede og af Præsident Lincoln antagne Instruktioner for de amerikanske Hære (24. April 1863).

Den foreliggende Haandbog vedtoges enstemmigt af Institutet for international Ret paa dets Møde i Oxford den 9. September 1880.

A. P.

Nationaløkonomisk Forening.

Paa Foreningens Møde Tirsdagen d. 14. December 1880 indledede Sekretær i Industriforeningen, cand. jur. **C. Nyrop** en Forhandling om

dansk Industristatistik.

Jfr. den i dette Hefte S. 1 fg. optagne Artikel: «Hvorledes staar det til med den danske Industris Statistik?»

Efter Indledningsforedraget ytrede

Prof. **Falbe Hansen**: Det er ikke blot Industristatistiken, som staar langt tilbage i Danmark; men den officielle Statistik staar overhovedet temmeligt lavt heri Landet. En Hovedgrund hertil laa deri, at Administrationen havde forholdt sig temmelig ligegyldig ligeoverfor statistiske Undersøgelser; indgaaende statistiske Undersøgelser havde den ikke brudt sig om, men havde i Almindelighed ment at kunne nøjes med et almindeligt Skjøn. Paa Grund heraf var der ikke blevet bevilliget det Statistiske Bureau tilstrækkelige Pengemidler; hvad det danske statistiske Bureau havde at raade over, var meget lidt i Sammenligning med det, som andre Landes, ogsaa de norske og svenske Bureauer havde at virke med. Bureauet havde ikke været ligegyldig for Tilvejebringelsen af en Industristatistik, og medens Taleren havde Ledelsen af det, var der blevet gjort Skridt til en Undersøgelse af et vigtigt industristatistisk Forhold, nemlig angaaende Dampmaskiner; men det var standset paa Grund af Administrationens Mangel paa Interesse herfor. De af Nyrop omtalte Uoverensstemmelser mellem de industri-

statistiske Resultater, som kom frem dels ved Folketællingen dels ad anden Vej, forklaredes ved de forskjellige Formaal, i hvilke det industristatistiske Materiale indsamledes.

Bureauchef **Gad** henholdt sig til Falbe Hansens Ytringer om Grunden til, at de gjennem Folketællingslisterne fremkomne Tal ikke passede med de Tal, som ere brugelige, naar Talen er om en Industri-Statistik. Han maatte gjøre en lignende Bemærkning med Hensyn til cand. Nyrops Udtalelser om, hvad han forgjæves havde søgt at finde i Bureauets aarlige Beretning om Omsætningen mellem Ind- og Udland; aldeles specielle Oplysninger vilde aldrig kunde optages i denne uden Anvendelse af Personer og Penge, som vilde staa i et Misforhold til Udbyttet. Hvad det iaften forhandlede Hovedspørgsmaal om en Industri-Statistik angaar, maa han henlede Opmærksomheden paa, hvad der forøvrigt allerede ligger i det af cand. Nyrop Udtalte, at et saadant Arbejde er af et særdeles stort Omfang, som vil kræve Raadighed over adskillige personlige Kræfter og over betydelige Midler. Skal der fremskaffes Oplysninger, som give et sandt Billede af Industriens Tilstand, maa der opstilles og besvares ikke ganske faa men tværtimod en forholdsvis betydelig Række af Spørgsmaal. Der maa dernæst sørges for, at disse Spørgsmaal ville blive besvarede tilstrækkelig fuldstændig og nøjagtig, og endelig maa man være beredt paa, at Indsamlingen af Materiale til en Industri-Statistik og dettes Bearbejdelse ikke fornuftigvis kan foretages en Gang for alle men maa gjentages hyppig med bestemte Mellemrum efter en iforvejen vel overvejet Plan. Skal nu Materialet til en Industri-Statistik indsamles, da kan dette enten ske fra Grunden af gjennem Bureauet eller ogsaa saaledes, at den egenlige Indsamling og Kontrollen med de indkomne Indberetninger ledes gjennem en Myndighed, som i anden Henseende staar i Forbindelse med de Industridrivende, saa at Bureauret først derefter faar Materialet til Behandling og Udgivelse. Taleren maa anbefale at gaa den sidste Vej; men hvormeget han end personlig kan ønske, at Foretagendet iværksættes og uagtet Bureauets Arbejde ved denne Fremgangsmaade vilde blive endel mindre end ved at følge den førstnævnte, maa han dog som Chef for det statistiske Bureau

bestemt opstille som Betingelse for at Udarbejdelsen af en Industri-Statistik eller hvilketsomhelst andet større nyt Arbejde paalægges Bureauet, at dette saavel i Henseende til Lokale som naturligvis ogsaa i Henseende til Personel udrustes paa en ganske anderledes fyldig Maade end hidtil. Naar det er nævnt, at de statistiske Bureauer i Sverig og Norge præstere endel mere end det danske Bureau, saa maa det erindres, at disse saavel ordinært som extraordinært have langt betydeligere Midler til deres Raadighed. Vil man give det danske Bureau en ligesaa fuldstændig Organisation og lignende Bevillinger som Bureauerne i Nabolandene, vil han lægge sin Person ind paa, at vi nok her i Landet skulle kunne udrette den samme Gjerning som hine.

Bureauets Udvidelse og Omorganisation er derfor en Betingelse for Udarbejdelsen af en Industri-Statistik, men der er endnu en anden Betingelse som ikke kan overses. Man kan ikke skjule for sig selv, som ogsaa er berørt af Indlederen, at det ikke kan nytte noget at indsamle og bearbejde et Materiale, naar der ikke kan haves nogenlunde Sikkerhed for dettes gode Beskaffenhed. For at opnaa tilstrækkelig Sandsynlighed for en saadan Beskaffenhed af Materialet, er det efter hans Overbevisning nødvendigt, at Lovgivningsmagtens Mellemkomst træder til. Hvis der ikke fremskaffes en Lov for, at vedkommende Private forpligtes til at give en saavidt mulig nøjagtig Besvarelse af Spørgsmaal, der jo ene stilles af Bureauet i det Almenes Interesse og i Virkeligheden aldrig kunne blive andet end gavnlige ogsaa for den enkelte, vil man efter Erfaringens Vidnesbyrd møde uovervindelig Modstand fra forskjellige Personer, som enten af Trods eller af indbildt Frygt for i en eller anden Retning at skade sig selv ville enten ligefrem nægte at give Oplysninger eller give dem saa utilstrækkelige og uklare som mulig. Taleren skal i saa Henseende meddele, at han for et Aars Tid siden søgte at gjennemføre en Forbedring i den udenrigske Omsætnings-Statistik, som imidlertid strandede paa dette Skjær. De statistiske Meddelelser om vor Omsætning med fremmede Lande oplyse ikke, hvad der dog egenlig var Meningen, hvorfra f. Ex. vore indførte Varer ere indkjøbte, men kun, fra

hvilket udenrigsk Sted de sidst ere expederede hertil. Følgen heraf er, at t. Ex. Tyskland, der ligger imellem Danmark og flere andre Lande af Mellem-Evropa, præsenterer sig som havende en større Omsætning, og de ommeldte andre Lande som havende en mindre Omsætning med Danmark end i Virkeligheden. Skjønt nu de af det statistiske Bureau i denne Anledning ønskede Oplysninger kun kunde blive nyttige for alle og ikke til Skade for nogen, idet den enkeltes Oplysninger jo ikke komme til uvedkommendes Kundskab, fraraadede dog de Myndigheder, med hvilke Bureauet derom maatte brevvexle, deriblandt ogsaa Groserer-Societetet, Planens Iværksættelse, og begrundede dette i den Uvilje og Modstand, som upaatvivlelig vilde blive vist fra de Privates Side, der skulde afgive Oplysninger.

Taleren maatte altsaa slutte med den Erklæring, at han sikkerlig i sin Almindelighed kunde støtte Ønsket om en Udvidelse af Omraadet af de statistiske Meddelelser her i Landet, og saaledes ogsaa til Oplysninger om Industriens Tilstand, men at han dog bestemt maatte modsætte sig dette, saalænge indtil der ved Lovgivningsmagtens Beslutning maatte tilvejebringes en grundig Omorganisation af det statistiske Bureau samt ligeledes ved Lov fremskaffes større Sikkerhed end hidtil for et sandt og brugbart Materiale som Grundlag for den statistiske Bearbejdelse.

Nationalbankdirektør Etatsraad **Levy** ansaa det ogsaa for nødvendigt at paakalde Lovgivningsmagten, naar en Industristatistik skulde kunne opnaas. Men man burde først paavise en saadan Statistiks store og almindelige Betydning, og naar Formaalet med den var godtgjort, maatte man forlange en Lov, der paabyder de Industridrivende at meddele de fornødne statistiske Oplysninger. En Industristatistik havde ikke alene en almindelig, men ogsaa en social og toldpolitisk Betydning. Den skulde give et Billede af de Forhold, hvorunder de industrielle Arbejdere leve; den skulde afgive et Materiale, der vilde gjøre det muligt at danne sig et Billede af de industrielle Virksomheders og Arbejdernes Forhold. Om Arbejderfamiliernes Talrighed, om Arbejdernes Alder, om den Tid i hvilken de have arbejdet i den vedkommende Forretning, om Lønningsforholdene

osv. burde den oplyse os. Man vilde ved Hjælp af et industristatistisk Materiale lettere kunne komme paa det Rene med, hvilken Toldpolitik der burde følges ligeoverfor de forskjellige Industrigrene. Naar Industristatistiken oplyste, at de og de Industrigrene ikke blot skaffede de enkelte Arbejdsherrer Velstand, men ogsaa skaffede Arbejderen et godt Udkomme og gav dem rimelig Udsigt til at kunne arbejde sig op til en ordenlig borgerlig Stilling, saa vilde der deri haves et Moment, som var af Betydning for Toldpolitiken; thi ligeoverfor saadanne Industrigrene vilde Spørgsmaalet om Beskyttelse dog stille sig væsenligt anderledes end ligeoverfor de Industrigrene, der kun skaffede de enkelte Arbejdsherrer Velstand, medens Arbejdernes Endemaal kun var Fattighuset. Med saadanne praktiske, sociale og toldpolitiske Formaal for Øje vilde man være berettiget til at paakalde Lovgivningsmagten i det Øjemed at opnaa en Industristatistik.

Cand. polit. **Rubin** bemærkede, at han ikke kunde se saa pessimistisk paa Muligheden af at skaffe Oplysninger til Brug for en Industristatistik ved Hjælp af Skemaer som andre, der havde udtalt sig herom. I hvert Fald maatte han for Kjøbenhavns Vedkommende udtale, at man ved de af Magistraten udgivne Tabelværker flere Gange var bleven nødt til at henvende sig med Skemaer til Private, endog om ret difficile Spørgsmaal (særlig ved Velgjørenhedsstatistikken) og havde stedse mødt stor Imødekommenhed, og, saavidt man kunde se ved et foreløbigt Skjøn, vare ogsaa de Oplysninger, der vare meddelte paa Folketællingslisterne i de særligt Kjøbenhavn vedkommende Rubriker (Antal af Værelser, Antal af Børn o. a. l.), trods deres personlige Karakter, afgivne med ret stor Redebonhed og ingenlunde til at kaste Vrag paa. Men Taleren skulde indrømme, at sligt var lettere at skaffe til Veje for Kjøbenhavn end for hele Landet; men paa den anden Side maatte man vel kunne opnaa de samme Resultater her som i Tyskland, og i hvert Fald kunde han ikke indse, hvorledes det skulde kunne være muligt for Arbejdsinspektørerne at skaffe Oplysninger, der gik ud over Meddelelser om Storindustrien og dennes Hjælpemidler m. m.

En Industristatistik vilde imidlertid, som allerede af de foregaaende Talere stærkt betonet, koste Penge, og vistnok ikke faa Penge. Forsaavidt som man overhovedet var beredt til at ofre noget paa Statistiken, kunde det imidlertid ikke nytte at man ventede derigjennem at faa en Haandbog, som man kunde slaa op i og høste umiddelbar Nytte af, Dagen efter at Værket var udkommet. Det kunde ikke nytte at forlange, at Statistiken — hvad navnlig de saakaldte dannede Klasser forlangte — at den skulde være et Arkanum for alle sociale Onder, give Hjælpemidler til at bekæmpe disse, give Oplysninger om alle mulige økonomiske Spørgsmaal, give dem godt og hurtigt og indeholde Svar paa alt hvad vi vilde vide. Naturligvis skulde Statistiken være saa «praktisk» som muligt, men først og fremmest maatte den være paalidelig. Hvad der ødelagde Statistiken, var at lave Statistik *ad hoc*, til Misbrug for den, der havde «bestilt» Oplysningerne. Saaledes ogsaa med en Industristatistik. Det var slet ikke givet, dens Oplysninger kunde bruges strax, maaske i umiddelbar Forstand slet ikke, men selv om den kun kunde bidrage, ved at gjenoptages med nogle Aars Mellemrum, til at skabe et Billede af Tidens sociale Forhold, var den mindst ligesaa værdifuld som historiske og arkæologiske Undersøgelser om svundne Tiders sociale Forhold. Det turde være rigtigt engang imellem at holde dette for Øje: den statistiske Videnskab skulde naturligvis være praktisk nyttig, men der gives ogsaa andre nyttige Ting end dem man kan tage og føle paa og Hvermand kan forstaa. Det var dette Synspunkt for Statistiken, Taleren havde ønsket for en Gangs Skyld at fremdrage; det blev i Reglen for lidet accentueret herhjemme, til Skade for alle paagjældende Parter.

Cand. jur. **Nyrop** troede, at Rubin var for sangvinsk, naar han mente, at en simpel Omsendelse af Skemaer vilde føre til et Resultat for Kjøbenhavns Vedkommende. Folketællingslisterne vilde det være urigtigt at slutte noget fra, da deres Udfyldelse var tvungen. Den personlige Henvendelse, som Rubin havde anvendt ved Udarbejdelsen af Kjøbenhavns Godgjørenhedsstatistik, havde sikkert baaret Frugt; men Godgjørenheden var et for-

holdsvis begrænset Omraade. Taleren kunde henvise til, at selv ved Udstillinger, ved hvilke der til Brug ved Bedømmelsen var udsendt Skemaer til Udfyldning af Udstillerne, vare Skemaerne kun indkomne trægt, skjønt man skulde tro, at Hensynet til Juryens Belønninger vilde være en Spore. Nej skulde vi opnaa en tilfredsstillende Industristatistik, maatte det ved Lov paabydes, at Oplysningerne skulde gives, og det havde Taleren forudsat, naar han havde sagt, at den skulde bringes tilveje ved en sagkyndig Myndighed, Arbejdsinspektionen, som han tænkte sig talrigere end nu. — Naar Dhrr. Falbe Hansen og Gad havde værget sig overfor en mulig Misforstaaelse af Talerens Omtale af forskjellige foreliggende statistiske Oplysninger som ubrugelige, maatte ogsaa han værge sig overfor en mulig Misforstaaelse af Dhrr.s Ord. Han havde ikke angrebet de paagjældende statistiske Oplysninger i og for sig, men havde været nødt til at vise, at de overfor Spørgsmaalet om en Industristatistik vare ubrugelige. — Et Spørgsmaal, han kunde ønske drøftet, var Spørgsmaalet om hvad en Industristatistik skulde indeholde; han havde i sit Foredrag antydet, hvad han mente, at dens væsenlige Indhold skulde være. — Naar vi havde faaet en Industristatistik og der forelaa en Række Tid efter anden udgivne Beretninger, troede han, at de af Levy ønskede Oplysninger i alle Fald delvis kunde læses ud af dem, men han holdt med Rubin paa, at Hovedvægten maatte lægges paa de tørre kjedelige Tal. Taleren saa paa Sagen fra et historisk Standpunkt. Det var hans Syslen med den danske Industris Historie, der havde ladet ham komme ind paa Sagen. Han havde i sit Foredrag antydet, at han vilde sætte Pris paa at kunne ved Tal faa oplyst, om den danske Kunstindustri til en given Tid havde betalt sig, men dette var nu umuligt. Han vilde endnu fremhæve et andet Spørgsmaal. Hvis vi havde en Industristatistik, der gik tilstrækkeligt langt tilbage og var af et saadant Indhold, som ovenfor antydet, vilde man af den kunne udlæse, om Næringslovens Ikrafttræden den 1. Januar 1862 havde overrumplet den danske Industri eller ej, men heller ikke dette Spørgsmaal kunde nu besvares paa den rette Maade.

Taleren troede for sit Vedkommende, at der faktisk havde fundet en Overrumpling Sted, skjønt der mellem Lovens Emanation og Lovens Ikrafttræden laa 4 Aar. En god Industristatistiks tørre Tal kunde oplyse en hel Del.

Paa Mødet optoges til Medlem af Foreningen:
Hr. Entreprenør N. Andersen til Søholm.

Fortegnelse over Medlemmerne af National-økonomisk Forening.

Den 1ste Januar 1881 talte Foreningen følgende 197 Medlemmer:

Andersen, N., Entreprenør, Søholm.
Andræ, V., cand. jur., Fuldmægtig i Finansministeriet.
Ballin, J. L., Fabrikant.
Bauer, A., Journalist.
Bech, C., Godsejer, cand. polit.
Berg, C., Proprietær, Landstingsmand.
Bille, St. A., Kammmerherre, Viceadmiral.
Bilsted, cand. polit.
Bing, F., Direktør i den kgl. Livrenteanstalt.
Bing, H., Kasserer i Landmandsbanken.
Bing, L., Vexellerer.
Birch, Th., Kjøbmand.
Bojesen, C. V., Kontorchef i Finansministeriet.
Borup, L. C., Overretsassessor, Docent.
Bramsen, Luis, Konsul, Grosserer.
Bramsen, Ludvig, Grosserer.
Branth, C., Kriminalretsassessor.
Bregendahl, Assessor, Fuldmægtig i Statistisk Bureau.
Buchheister, Kancelliraad, Overregnskabsfører.
Busck, Gunni, Grosserer.
Cantor, Toldkontrollør, cand. polit.
Carstensen, Kommandør i Flaaden, Landstingsmand.
Casse, Overretsprokurator.
Castberg, Postinspektør.
Christensen, C., Kammerraad, Hørsholm.
Christensen, H. V., Mægler.

Cohn, Jac., Grosserer.
Crone, Politidirektør, Etatsraad.
Damkjær, Oskar, cand. jur.
David, J. L., Grosserer.
Dessau, Bureauchef i Rigsdagen.
Elberling, V., cand. polit., Journalist.
Erslev, E., Professor.
Esskildsen, Arthur, cand. phil., Handelsfuldm.
Faber, T., Postexpedient.
Faber, V., Sparekasseinspektør.
Falbe Hansen, V., Professor.
Fensmark, E., Overretssagfører.
Frederiksen, Karl, Tømmerhandler.
Fridericia, Jernbaneingeniør.
Friehling, B., Bankdirektør.
Friis, L. N., Byfoged i Skjelskør.
Fritsche, H., Grosserer.
Gad, M., Chef for Statistisk Bureau, Folketingsmand.
Gamél, A., Grosserer.
Gjødvad, J., fhv. Redaktør.
Glückstadt, J., Bankdirektør, Etatsraad.
Goldschmidt, Justitsraad, Chef for Kjøbstædernes Brandforsikring.
Goldschmidt, Sigfred, Grosserer.
Gredsted, cand. jur., Assistent i Nationalbanken.
Green, Th., Grosserer.
Grøn, J. L., Grosserer.
Gyldendal, F. S., Kontorchef i Finansministeriet.
Haderup, V., Læge.
Hage, A., cand. polit. Godsejer.
Hage, J., Godsejer, Folketingsmand.
Hage, Chr., cand. polit., Grosserer.
Hage, C. D., Grosserer.
Halberstadt, Grosserer.
Hall, C. Chr., cand. polit., Assistent i Finansministeriet.
Hamilton, Professor ved Lunds Universitet, Greve.
Hammerik, A., cand. polit.
Hansen, Octavius, Højesteretssagfører.

Hansen, Alfred, Grosserer, Konsul.
Hansen, Harald, Grosserer, Landstingsmand.
Hansen, Gustav, Grosserer.
Harhoff, Bankdirektør.
Harpøth, Forretningsfører.
Hauch, A. F., cand. jur., Forretningsfører v. «Danm.»
Haugaard, Grosserer, Direkt. v. Berl. Tid.
Heckscher, Carl, Skibsmægler, Vicekonsul.
Heckscher, Julius, Grosserer.
Heftye, J. T., Grosserer, Konsul, Kristiania.
Hein, A., Overretssagfører.
Hennings, H., cand. polit.
Hennings, S., Justitsraad.
Herforth, Overretsprokurator.
Hertz, Jørgen, Grosserer.
Hjorth, cand. polit., Journalist.
Holm, Justitsr. Administr. f. Kreditkassen f. Husejere.
Holm, Christian, Grosserer.
Holm, M. C., Skibsreder.
Hofmann (Bang), cand. polit., Kasserer i Landmandsbanken.
Holmblad, L. P., Etatsraad, Fabrikant.
Holst, Etatsraad, Direktør f. j.-f. Statsbaner.
Holstein, J. L., Greve, Folketingsmand.
Hoskjær V., Kaptejn.
Hvalsøe, Overretsprokurator.
Ipsen, P. L., cand. theol.
Jacobsen, Z., Proprietær.
Jacoby, cand. jur., Fuldmægtig i Indenrigsministeriet.
Jensen, Andreas, Snedkermester.
Jensen, Rud., fh. Konsul paa Hongkong.
Jessen, C., Kammerherre, Borgmester, Landstingsmand.
Jessen, J., Vexelmægler.
Ingerslev, Godsejer, Folketingsmand.
Juel, Baron, Landstingsmand.
Jørgensen, M. Vogel, cand. juris, Journalist.
Kaarup, A., Grosserer.
Kjerrumgaard, cand. polit., Assistent i Overformynderiet.

Kjørboe,, cand. polit.
Krabbe, Borgmester, Folketingsmand.
Krarup Schmidt, Inspektør i Sydgrønland.
Krebs, *Fr.*, Stiftsfysikus.
le Maire, Grosserer.
Lange, Generaldirektør for Skatteväsenet.
Larsen, Landstingsmand.
Lassen, *C.*, cand. polit., Forpagter.
Lefolii, Grosserer.
Levin, *Harry*, Grosserer.
Levy, *M.*, Direktør i Handelsbanken.
Levy, *M.*, Etatsraad, Direktør i Nationalbanken.
Levy, *Meyer A.*, Grosserer.
Levysohn, *A. C.*, Grosserer.
Lund, *Imanuel*, Fuldmægtig i Nationalbanken.
Madsen, *C. L.*, Overkrigskommissær.
Madsen, *H. P.*, Apotheker.
Madsen, Kjøbm., Sparekassedir. i Faaborg.
Mannheimer, Grosserer.
Manicus, *G.*, Løjtnant, Translatør.
Martensen, Toldkontr. i Marstal.
Matzen, *H.*, Dr. jur. Professor.
Melbye, *J. C.*, Vexelmægler.
Melchior, *M. G.*, Grosserer, Etatsraad.
Meyer, *Emil*, cand. polit., Assistent i Nationalbanken.
Meyer, *Sigfred*, Grosserer.
Michaelsen, *J.*, cand. polit.
Michelsen Carl, Juveler.
Moldenhawer, *V.*, Administrator.
Munch, *P. J.*, Grosserer.
Munck, *Chr.*, Grosserer.
Müller, Kontorchef i Overformynderiet.
Müllen, cand. polit., Ass. i Indenrigsmin.
Müller, *P. E.*, Dr. phil., Lektor.
Nannestad, *F.*, cand. polit., Postexpedient.
Nathansen, *M.*, cand. polit., Redaktionssekretær.
Neiiendam, *J. A.*, Grosserer.

Nitsche, Kontorchef i Magistraten.
Nyrop, C., cand. jur, Sekr. i Industriforen.
Oldenburg, Godsejer.
Olivarius, de Fine, Grosserer, Dir. f. de forenede Dampmøller.
Olsen, C., Kontorchef i Byggeselskabet.
Olsen, A., cand. polit., Oljemøller.
Petersen, Aleksis, cand. polit., Redaktør af Nationaløk. Tidsskr.
Petersen, M., Postmester i Kolding.
Petersen, H. G., Overpostmester.
Petersen, Julius, Dr. phil., Docent.
Petersen, K. T., Apotheker.
Philip, F., Grosserer.
Plockross, H., Prokurator.
Ploug, C., Redaktør, Landstingsmand.
Reck, Fr., Kand. polit., Assistent i Statistisk Bureau.
Rosen, Kammerherre, Folketingsm.
Rosen, Kammerjunker, Forpagter.
Rubin, G., Vexellerer.
Rubin, M., cand. polit.
Rydberg, Carl, cand. phil.
Salomon, Sekretær i Landmandsbanken.
Scharling, W., Dr. jur., Professor, Folketingsmand.
Schou, Ph., Direktør, cand. polyt.
Schouboe, Grosserer.
Schøller, Kammerjunker, Fuldm. i Udenrigsm.
Secher, Villiam, cand. polit., Redaktør.
Seligmann, Ad., Grosserer.
Simonsen, H. J., Grosserer.
Simonsen, J., Vexeller.
Simonsen, Overretssagfører.
Skrike, Borgmester i Aalborg.
Skrike, Bankassistent.
Slomann, W., Bankassistent.
Smith, Antonio Leigh, Premierløjtnant i Art.
Sommerfeldt, Kaptajn i Ingeniørk.
Steenberg, A., Redaktør.
Storch, cand. polyt.

Suenson, *H.*, cand. polit.
Thomsen, General, Folketingsmand.
Thulin, Dr. phil., Vicekonsul, Helsingør.
Thune, *E.*, Grosserer.
Tiemroth, *C.*, cand. polit., Kontorchef i den almindelige Brandforsikring.
Topsøe, *V.*, Redaktør.
Trap, *Fr.*, Trykkeriejer.
Trier, Manufakturhandler.
Tutein, *W. A.*, Sukkerraffinadør.
Tvermoes, *F.*, Overretsprokurator.
Tvermoes, Direktør.
Tvermoes, *E.*, Grosserer.
Ulrik, *F.*, Kommunelæge.
Vallentin, *Georg*, Grosserer, Aalborg.
Wandel, *O.*, Grosserer.
West, cand. juris et polit., Assistent i Finansministeriet.
Westergaard, *H.*, cand. mag. et polit., Ass. i Livrenteanstalten.
Westrup, Kaptejn.
Whitte, cand. polit., Assistent i Finansministeriet.
Wichmand, Toldkontrollør.
Wilkens, *Claudius*, Dr. phil.
Vogelius, Redaktør, Folketingsmand.
Wulff, *Fr.*, Overretssagfører.

Rettelser til Medlemslisten bedes sendte til

Aleksis Petersen
Foreningens Sekretær.

Ny udenlandsk Literatur.

A. E. F. Schäffle: Die Grundsätze der Steuerpolitik und die schwebenden Finanzfragen Deutschlands und Oesterreichs. Tübingen 1880, Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, (558 S.).

Om et tidligere Værk — «det menneskelige Samfunds Anatomi, Fysiologi og Psykologi med særligt Hensyn til Nationaløkonomien som social Stofvexel», som den berømte Forfatter gav i sit fire-Binds-Værk «Bau und Leben des socialen Körpers» — skrev en Anmelder i et tysk Blad: «Naar Lassalle i sin Tid mente, at han skrev enhver Linje bevæbnet med Aarhundredets hele Dannelse, saa passer dette stolte Ord langt bedre paa enhver Linje, som Schäffle skriver ... Hans Værk «Bau und Leben» indeslutter i sig alle Videnskabens Resultater og afspejler den hele moderne Dannelse. Den, der ikke kjender saadanne Bøger, har ikke Krav paa at kaldes dannet, om han saa er Minister og Parlamentsmedlem. Han er trods mulig stor praktisk Bravour altid blot en fremmed i sin Tid.» Heldigvis er dette en stor Overdrivelse. Det kan være, at Schäffle skriver hver Linje «bevæbnet med Aarhundredets hele Dannelse»; men heldigvis behøver man ikke at opfylde den af den begejstrede Anmelder opstillede Betingelse for at være i Besiddelse af en ganske respektabel «Dannelse». Heldigvis, sige vi; — thi for mange vilde Betingelsen være noget haard. Schäffle hører til de Forfattere, som Læseren ikke kan andet end fatte Nag til. Han tager os en aldeles utilladelig Tid, en aldeles uforholdsmæssig Tid. Han er en forfærdelig udpræget

Type paa disse Tyskere, der altid ville skrive tykke Bind om, hvad der kan gjøres af paa et beskedent Arketal. Schäffles lille halvtpopulære «Quintessenz des Socialismus», — utvivlsomt det mest læste af alle hans Skrifter — staar som en Undtagelse fra den Regel, han ellers plejer at følge i sine Bøger: den Regel, nemlig, at bruge Ark til, hvad der kan forklares paa Sider, og at tynge sin Fremstilling ned med en aldeles uforholdsmæssig Ballast af Lærdom og Filosofi. Hans «Bau und Leben» er maaske det af hans Værker, hvor Forholdet mellem den anvendte Tid og det opnaaede Udbytte er det uheldigste; men heller ikke i det foreliggende Værk er dette Forhold videre heldigt.

Bogen aabnes med et Par hundrede Sider «grundlæggende Betragtninger» om Skattepolitik i Almindelighed. Saa komme halvandethundrede Sider «om de direkte Skatters Reform»; heri: om de direkte Skatters specielle Værdi for Skattesystemet, om den direkte Beskatnings nuværende Forhold i Tyskland, Østrig-Ungarn, Frankrig og England, om Reform af Grundskatten, Bygningsskatten, Næringsskatten, Renteskatten, Skat paa Aktieselskaber etc. Saa kommer om de indirekte Skatter, Brugs- og Forbrugsskatter, Afgifter af alle forskjellige Forbrugsgjenstande. Fremdeles om Gebyr- og Stempelvæsenet. Endvidere om Kommunalbeskatningen. Endelig et Afsnit om «Skattereform, Socialpolitik og international økonomisk Politik», saa Tvangsforsikring, Beskyttelse og Frihandel, de handelspolitiske Forhold mellem Tyskland og Østrig-Ungarn etc.

Forf.s Standpunkt i de «svævende» Spørgsmaal er et moderat Frihandels-Standpunkt. At han ikke er nogen Tilhænger af «laissez-faire»-Systemet, er bekjendt nok; snarere har han jo Tilbøjeligheder for Socialismen; — men den bismarck'ske Toldpolitik gjendrives paa mange Punkter af hans Bog.

Amtliche Mittheilungen aus den Jahres-Berichten der mit Beaufsichtigung der Fabriken betrauten Beamten. Jahrg. 1879. Zwei Bände. Berlin, Fr. Kortkämpf.

Dette er Titelen paa, hvad man i daglig Tale kalder «Fabrikinspektør-Beretninger»; men i Preussen bære Fabrik-

inspektørerne det officielle Navn «Gewerbe-Rath»; i andre tyske Stater bruges derimod ogsaa officielt det gængse Navn. Værket falder i to Dele: det første, paa lidt over 300 Sider, omfatter de 19 preussiske Beretninger; det andet, paa henved 500 S., omfatter 27 Beretninger fra de øvrige Forbundsstater. Desforuden er Værket ledsaget af flere statistiske Tabeller og af Illustrationer, Afbildninger af Maskiner, Beskyttelsesindretninger etc.

Det er ikke let at arbejde sig gjennem de to voluminøse Bind; det vilde tværtimod være et noget drøjt Arbejde. Men det lønner sig at tage adskillige af Beretningerne for sig, og man vil kunne lære endel af dem. Navnlig have vi med Interesse bemærket de righoldige Oplysninger om de Ulykkestilfælde, der forekomme i Fabrikerne, om Aarsagerne til dem, om de Midler, hvorved de kunde forhindres, — og dette er noget, der savnes i de danske Arbejdsinspektørers Beretninger. De danske Beretninger indskrænke sig i Almindelighed til (i gode, klare Oversigter) at meddele Tallene paa de under Tilsyn værende Bedrifter, disses forskjellige Art, de i dem beskjæftigede Arbejdere, Mænd og Kvinder, voxne Arbejdere, Børn og unge Mennesker, Arbejdsstedernes Fordeling mellem de forskjellige Landsdele, Arbejdsdagens Længde og Overtrædelser af Fabrikloven; — men foruden disse Oplysninger finder man i de tyske Beretninger (omend ikke altid paa den mest overskuelige Maade) Oplysninger om en stor Mængde andre Arbejderforhold af Interesse. Vi have alt nævnt Ulykkestilfældene og hvad hermed staar i Forbindelse; men desforuden maa mærkes mange forskjelligartede Oplysninger om enkelte Industrigrene og enkelte Forretninger, om Arbejderforsikringsvæsenet i dets forskjellige Former, Fabrik- og Arbejdsskoler, Arbejderforeninger af forskjellig Art, Arbejderboliger, Velgjørenheds-Indretninger etc. etc. Flere af de tyske Fabrikinspektører meddele deres Erfaringer paa en Maade, og i et Omfang, der er virkelig lærerig, — og det ikke blot for deres egne Landsmænd. Vi kunne ikke andet end ønske, at de tyske Fabrikinspektørers Beretninger maa blive paaagtede ogsaa herhjemme.

Maier's Handelslexikon. Handlexikon des ganzen kaufmännischen Wissens, Herausgegeben von Prof. Dr. M. Haushofer, Frof. Dr. Feichtinger, Handelskammersekretär Dr. J. Landgraf und Anderen. Stuttgart, Verlag von Julius Maier. 1881. I—II (612 + 702 S.).

Lexikon'et indeholder omtrent 12,000 Artikler. Det er et Varelexikon, et handelsgeografisk, i en mindre Grad ogsaa et handelshistorisk Lexikon; det er endvidere et Lexikon over alle de Ord, der forekomme i Handelsretten, Vexelretten, de forskjelige Handelsbrancher, Samfærdselsvæsenet, Kontorvidenskab, Bogholderi, Korrespondance etc. etc., overhovedet i det kommercielle Liv. Artiklen «Dänemark» indeholder nogle Misforstaaelser; men Udlændinges Fremstillinger af danske Forhold er jo saa godt som altid mere eller mindre urigtige. Ellers gjør Lexikon'et i det hele et godt Indtryk.

L. Freiherr von Ompteda: Bilder aus dem Leben in England. Breslau, S. Schottlaender. 1881. (318 S.).

Der findes i denne Bog bl. a. et længere Kapitel om «Drikfældigheden i England». Der gives her et Billede af «Brændevinspesten», af det Omfang den har i England, og af de Midler, der forsøges imod den. Navnlig gjøres «the United Kingdom Alliance», dens Virksomhed i Parlamentet, og alt hvad dermed staar i Forbindelse, til Gjenstand for en mere indgaaende Behandling. Det er maaske navnlig dette Kapitel, der — fra det nationaløkonomiske Standpunkt set — har Interesse. Dog have ogsaa Forf.s Skildringer af Universitetsforholdene i Oxford, af det engelske Landliv, den engelske Havekultur m. m. en ikke ringe social Interesse. Havekulturen synes at være hans Specialitet. Noget stort Apparat af Lærdom er ikke her sat i Bevægelse, og Forf. betegner sig selv gjentagne Gange som Dilettant. Men den hannoveranske Baron har i sin elegant udstyrede Bog samlet nogle Billeder af de storslaaede engelske Forhold, — Billeder, der i ethvert Fald læses med Interesse.

A. G. Mosle: Der Unterscheidungszoll (la surtaxe d'entrepôt). Bremen, 1880. Kühtmann. (92 S. + 45 S. Tabeller).

Dr. Th. Barth: Die Besteuerung der indirekten Einfuhr. Historische u. kritische Untersuchung nebst einem Anhang über die Schifffahrtbegünstigung in Frankreich. Berlin. 1880. Leonhard Simion (64 S.).

Mosle taler for, Barth imod. Den af Mosle foreslaaede Differential-Tarif gaar ud paa, at naar de værdifulde ikke-evropæiske Artikler: Silke, Elfenben, Cigarer, Indigo, The og Kautschuck; fremdeles: Kryderier, Droguer, Cochenille, Uld og Tobak; endelig: Kaffe, Kakao, Peber, Carry, Huder, Skind og Farvetræ-Extrakt indføres indirekte fra evropæiske Pladser, skulle de svare en Extraafgift, en Differentialtold, en *surtaxe d'entrepôt, (discriminating duty)*, paa resp. 25, 15 og 10 Pf. pr. $^1/_2$ Kilogram Brutto. Derimod skulle Masseprodukter som Træ, Petroleum, Jute, Chilisalpeter, Guano og Korn kun svare $2^1/_2$ Pf., medens alle andre ikke-evropæiske Produkter, (ligegyldigt om de forøvrigt ere toldpligtige eller ej), der indføres indirekte fra evropæiske Pladser skulde svare 5 Pf. pr. $^1/_2$ Kilogr. Dette Forslag forsvares ved Hjælp af nogen Statistik og under Paakaldelse af Bismarck, den tyske Nationalaand, Patriotisme m. m Bogen er i sin Helhed mislykket, men indeholder enkelte Ting, der ville kunne læses med Interesse. Særligt betegnende er et voldsomt Angreb paa Hamborgs og Bremens Fribandelsstilling. — Et fuldstændigt Modstykke er Barths Bog. Velskrevet, udpræget liberal, en hel Del historiske og statistiske Oplysninger af betydelig Interesse. To Afsnit om Entrepotafgiften og Skibsfartsbegunstigelserne, Flagtold saavelsom direkte Statstilskud, i Frankrig; et om den foreslaaede Indførelse i Tyskland af Entrepotafgiften. Spørgsmaalet herom har i den seneste Tid været livligt diskuteret i Tyskland, bl. a. paa den nationaløkonomiske Kongres, der saa godt som enstemmigt stemte imod Projektet. Mosles Bog er det betydeligste Forsvarsindlæg for det; Barths en eftertrykkelig Gjendrivelse, der særligt efterviser, hvor mislykkede Frankrigs Forsøg paa at fremelske direkte Import ved en *surtaxe d'entrepôt* og paa at udvikle den nationale Skibsfart ved en Flagtold, *en surtaxe de pavillon*, have været.

C. O. Montan: Arbetarefrågan i Sverige (Aftryck ur Ny Sv. Tidskrift, Häft VI, Upsala 1880), (25 S.).

Den store Strike blandt Savværksarbejderne ved Sundsvall i Maj 1879 og det Arbejdermøde, der i 1879 afholdtes i Stockholm, fremkaldte en halv Snes Smaaskrifter, og det er disse Smaaskrifter, der have faaet Hr. Montan til at gribe Pennen. — Arbejdermødet i Stockholm maa, efter Hr. Montans Opfattelse, kunne virke beroligende paa dem, der maatte befrygte, at en mere ondartet Arbejderbevægelse kunde være forestaaende i Sverig; thi det fremgik af Mødets rolige og alvorlige Forhandlinger, at «Nihilisme, Kommunisme og Socialisme er vel ikke ukjendt for, men dog uden Indflydelse paa de svenske Arbejdere»; ja ikke engang den «politiske Radikalisme» har hidtil gjort «noget foruroligende Fremskridt» blandt dem. Mødet fandt stor Sympathi, ikke blot i Arbejderkredse; — men noget vigtigere Resultat bragte det ikke. — Hvad Sundsvall-Striken angaar, billiger Forf. i det hele den Maade, hvorpaa Landshøvding Treffenberg stillede sig overfor den, og giver ham Ros for hans «med Energi og Fasthed parrede Humanitet». Vi maa dog tilstaa, at vi, efterat have læst Landshøvdingens officielle Beretning om Striken, ingenlunde føle os overbeviste om, at de Voldsmidler, hvormed den undertrykkedes, vare berettigede. Det kan gjerne være, at Striken — Sverigs første større Strike — økonomisk set ikke var tilstrækkelig motiveret; men dette bortlager ikke det stødende i den Maade, hvorpaa Avtoriteterne vaagede over Savværksejernes (vistnok snarere end Samfundets) Interesser. Hr. Montan finder imidlertid Avtoriteternes Fremgangsmaade prisværdig, stiller sig altsaa paa Landshøvdingens Side, og dadler baade de «altfor konservative», der vilde have, at Soldaterne, i Stedet for at «parlamentere», skulde skyde Arbejderne ned, og Modpartiet, der mente, at Arbejdere og Arbejdsgivere burde overlades til selv at ordne deres Mellemværende.

A. V. Ljungman: Några ord i Universitetsfrågan. Göteborg, 1880, (31 S.).

A. V. Ljungman: Några ord om landthushållningens höjande inom landet genom förbätrad undervisning. Göteborg, 1880, (18 S.).

Slutte sig til samme Forf.s i forrige Bind S. 293 anmeldte Skrift. Det dér omtalte «Realuniversitet» forklares nøjere i det første af de ovennævnte to Skrifter. Giver desuden forskjellige Oplysninger om svenske Universitetsforhold. I det andet tages Ordet for Reform af Landbrugsakademier og -skoler, omrejsende Lærere, Udstillinger og Præmier, Literaturen.

A. P.

Antwerpens Skibsfart og Handel.

»La Société commerciale, industrielle et maritime» i Antwerpen har udgivet en Beretning for 1879, der indeholder flere interessante Data. Ifølge denne Beretning ankom der i Antwerpen i 1879 4248 Skibe med en samlet Drægtighed paa 2,907,716 Tons. I intet tidligere Aar havde Tonstallet været saa højt som i 1879, — men Tallet paa Skibe havde i de sex foregaaende Aar og i 1871 — da der med Tallet 5164 naaedes det højeste Tal — været større. Altsaa: det er Tilbøjeligheden til at benytte *større* Skibe i Stedet for mindre, vi her observere. For 50 Aar siden havde de Skibe, der ankom til Antwerpen, gjennemsnitlig 120 Tons; — men i 1879 er det gjennemsnitlige Tonstal pr. Skib steget til 684. I de ti Aar 1870—79 er Tonstallet steget for hvert Aar efter følgende karakteristiske Progression: 330 — 335 — 347 — 422 — 470 — 503 — 555 — 574 — 606 — 684.

Og saa er det interessant at se, hvorledes Dampskibene fortrænge Sejlskibene:

I 1879 ankom

2892 Dampere med 2,287,498 Tons
1356 Sejlere — 620,218 —

Tallet paa Dampere havde i de tre foregaaende Aar været større; men deres Drægtighed var i 1879 mere end 300,000 Tons større end i 1876, det næstgunstigste Aar. — Derimod ankom der allerede i 1837 et større Antal Sejlskibe end i 1879, og deres samlede Drægtighed havde i 1870, 1871 og 1873 været større end i det sidste Aar. Det fremtræder saaledes tydeligt nok, at ligesom der er en Tilbøjelighed til at foretrække

store Skibe fremfor de mindre, saaledes faa Dampskibene en stedse større Overvægt over Sejlskibene. Det samme kjendes fra næsten alle store Havne; men kun faa Steder viser det sig saa stærkt som i Antwerpen.

For den allerstørste Del ere de Skibe, der indløbe i Antwerpen, engelske. Ikke mindre end 2240 Skibe af engelsk Nationalitet med 1,700,000 Tons indløb i 1879. Af tyske Skibe ankom 389 (med 234,000 Tons), af norske 314 (med 133,188 Tons). Af belgiske ankom kun 235; men de belgiske Skibe ere til Gjengjæld meget store, nemlig gjennemsnitligt ikke lidt over 1200 Tons pr. Skib, eller tilsammen 299,000 Tons for alle 235 belgiske Skibe. Men det er jo en bekjendt Sag, at Belgiens Skibe samtidigt med at være yderst faatallige (kun 28 Dampere og 22 Sejlskibe) ere af en aldeles usædvanlig Størrelse: 38,000 Tons for de 28 Dampskibe og 11,000 Tons for de 22 Sejlskibe. Og det er ogsaa bekjendt, at Antwerpen, uden selv at have nogen videre Flaade, er en af Verdens betydeligste Havne.

Hvad Indførselsartikler angaar, staar Korn over alle andre. Endvidere maa nævnes Petroleum, Oljesæd, Ris, Uld, Kaffe, Bomuld, Træ. Som kornindførende Havn kappes Antwerpen med Liverpool og har overfløjet London. Som kaffeindførende Havn staar Antwerpen tilbage for Hamborg. Hvad Petroleumsindførselen angaar, er Antwerpen tidligere blevet nævnt som Evropas vigtigste Havn; men i 1879 blev Antwerpen slaaet af Bremen; det samme gjælder om Indførsel af Bomuld og Ris.

Blandt Exportartikler fra Antwerpen nævnes Glasvarer (150 Millioner Pund), Jern og Jernvarer (3 à 400 Millioner Pd.), Manufakturvarer, Maskiner, Papir, kemiske Produkter, Kul, 29 Millioner Æg (alle til England) etc. — Omtrent 1600 eller en Tredjedel af de Skibe, der udgik fra Antwerpen, sejlede i Ballast.

Danmarks Kridtpibefabrikation.

Af C. Nyrop.

Den amerikanske Urt Tobak blev kjendt her i Landet omtrent 1620. I Øresunds Toldrulle af 1611 nævnes Tobak ikke, men 1627 forekommer den i Vejebodsregistrene fra Tønning, og det er interessant at se, hvor hurtig den udbreder sig. 1627 blev der i Tønning vejet 14½ Pund Tobak, en Ubetydelighed, der ikke synes at spaa nogen Fremtid; i 1628 og 1629 vejes der endda slet Intet, men nu voxer Indførslen som en rullende Lavine. 61 i 1630 vejede Pund blive i 1642 til 111 Pd., i 1646 til 770 Pd., i 1651 til 3742½ Pd. og i 1673 til ikke mindre end 39,000 Pd. Tobaksnydelsen trænger frem som en rivende Flod, der ingen Hindringer kjender. Det hjælper ikke, at den kongelige Livlæge Simon Paulli baade paa Dansk og Latin (1648, 1665) bekæmper Tobaken som skadelig for Sundheden, eller at Bispen i Viborg (1686) paakalder Præsternes Æresfølelse mod den fule Vane at smøge Tobak «ligesom Bønder og andre gemene Folk». Alle røg, ja Tobaken blev for Mange en ny Indtægtskilde, og det er næppe aldeles uinteresseret, naar Kjøbenhavns 32 Mænd i 1688 arbejde for, at der ingen Tobak maa indføres direkte til Provinserne fra Lybeck[1]. Allerede i 1665

havde Markus Selke faaet 10 Aars Eneret paa i Kjøbenhavn og Kristianshavn at drive et «tubach spindewerch»[2], og i 1672 havde Claus Bonnix, der ogsaa holdt sig til Kjøbenhavn, faaet 10 Aars Eneret paa i Danmark og Norge at lade brænde Tobakspiber[3]. Brugen af Tobak skabte nye Industrier, og her skulle vi dvæle ved Tobakspibefabrikationen. Man «drak» (d. v. s. røg) Tobaken af Kridtpiber, som synes at have været en almindelig Handelsartikel, og den vilde man nu selv tilvirke. — Allerede i 1641 tales der i Ribe Tingbøger om at «stikke an en Pibe Tobak»; til et Begravelsesgilde 1664 i Skjoldelev Præstegaard i Jylland kjøbtes ikke mindre end 2 Dusin Piber til i Alt 8 Sk., og i de kjøbenhavnske Urtekræmmeres Lavsartikler af 1693 findes Tobakspiber ved Siden af Tobak mellem de Artikler, som de «maa og skal handle med»[4].

Det er i Kristian V's Tid, at Danmarks første Tobakspibefabrik opstaar, og det er derfor naturligt, at den udrustes med forskjellige Privilegier. Igjennem et nylig skabt Kommercekollegium[5] søgte man at fremelske en indenlandsk Industri, uden at man dog kan sige, at det lykkedes, og Claus Bonnix' Pibefabrik synes da heller ikke at være bleven til Noget. Den blev som ovenfor nævnt eneberettiget for 10 Aar baade i Danmark og Norge, den fik toldfri Indførsel paa «ald den Materia og Jord», som den behøvede fra Udlandet[6], dens færdige Varer kunde afgiftsfrit sendes imellem de forskjellige Landsdele, og endelig paalagdes det Tolderne «at have pligtig Indseende, at af fremmede Tobakspiber efter den nye Toldrulle vorder fortoldet, paa det forbemeldte Claus Bonnix formedelst saadanne fremmede Tobakspibers Indførsel udi deres [d. v. s. de Pibers] Udsalg, som han lader forarbejde,

ej skal ske Afbræk» *). Det hjalp imidlertid Altsammen ikke, Bonnix arbejdede med fremmede Penge, og 1675 ligger han i Strid med en Herman Brechling, som først kaldes Boghandler, senere Assessor i Kommercekollegiet, og som synes at have haft en forholdsvis anseelig Kapital i hans «Pibeværk»[7]. Stridens Udfald kjendes ikke, men den Bonnixske Fabrik forsvinder, og der omtales nu ikke nogen dansk Pibefabrik før i 1746, 70 Aar senere. Inden vi gaa over til dette nye Afsnit i Udviklingen, skulle vi imidlertid kaste et Blik paa Forholdene i Norge.

Vi saa ovenfor, at Tobaken udbredte sig hurtigt i Danmark, men Udviklingen har om muligt været endnu hurtigere i Norge. Allerede mellem 1612 og 1614 synes Tobak at have været kjendt i Bergen, og ved Forordning af 29. Juli 1632 forbyder Kristian IV, da han har erfaret «den store Skade, som Tobaksdrikken Undersaatterne udi vort Rige Norge tilføjer», at der maa indføres Tobak til dette Land, et Forbud, der dog hæves igjen i 1643, rigtignok kun imod en Told af to Mark paa hvert Pund; det har naturligvis ikke været muligt at overholde Forbudet. At Nordmændene have været i høj Grad hengivne til Nydelsen af Tobak, fremgaar endnu af et Par andre Data. 1640 skriver Kristian IV til Korfits Ulfeldt om at skaffe Tobak til Flaadens norske Søfolk, som, hedder det, «næppe skal kunne længe uden det Tøj blive sunde; de tage det gjærne an istedenfor Frokosten». Og nok saa oplysende er det, at Norske-Lov indeholder et Paabud om, at Søfolk skulle straffes for at «drikke» Tobak, medens der i

*) Efter Toldrullen af 1. Maj 1672 var Tolden 4, 5 eller 6 Sk. pr. Dusin, eftersom Skibet, som indførte dem, var et «Defensions»-Skib, et indenlandsk eller udenlandsk Skib.

Danske-Lov ikke findes noget tilsvarende Bud[8]. Nordmændene maa i Henseende til Tobakens Brug eller rettere Misbrug langt have overgaaet de Danske, og det vilde derfor være ganske naturligt, om man tidligt traf paa en norsk Pibefabrik, men den første mig bekjendte forekommer først langt inde i det 18. Aarhundrede. Under 29. Januar 1759 udkom en Plakat, som forbød al Indførsel af Tobakspiber til Norge, eftersom den af Jacob Boy i Bragnæs (Drammen) oprettede Fabrik «skal befindes i den Stand», at derpaa kan forarbejdes gode og forsvarlige Varer til billige Priser og i saadan Mængde, at Landet derfra kan forsynes. Jacob Boys Privilegium var af 13. Marts 1752. Senere kom der ogsaa Pibefabriker i eller ved Bergen, Moss, Kristiania og Drøbak. Den bergensiske Fabrikejer var Borgermester D. P. Fasmer[9].

Vende vi nu tilbage til Danmark, se vi, at en Borger i Kjøbenhavn Niels Eriksen under 12. Januar 1746 faar 10 Aars Eneret paa i Kjøbenhavn og Sjællands Stift at have en Tobakspibefabrik[10]. Fabriken er imidlertid næppe kommen i Stand, thi da Englænderen Salomon Burton sidst paa Sommeren 1747 ansøger om et lignende Privilegium, attesterer Kjøbenhavns Urtekræmmerlav, at «nogen Pibemager findes for nærværende Tid ej herudi Staden», og Burton faar under 13. November s. A. det ønskede Privilegium, hvorefter Fabriken kommer i Gang ude paa Kristianshavn[11]. Nu var man imidlertid naaet langt frem i den Drivhuskultur, som Datiden fandt rigtig overfor Industrien, og som saa fortræffeligt illustreres ved Forordningen af 16. Juni 1741 om adskillige Slags fremmede Klædevarer, som hverken maatte sælges, forarbejdes eller bæres her i Landet. Omhuen for de danske Klædefabrikers Opkomst maa have gjort det til en næsten vanskelig Sag at faa

syet en Frakke i Kjøbenhavn, thi da den Skræder, der grebes i at benytte Andet end dansk Klæde, ikke alene blev mulkteret, men risikerede at miste sin Lavsrettighed, maatte han følge en Række i Forordningen foreskrevne Forsigtighedsregler for at sikre sig, at det Klæde, der leveredes ham, var dansk. Tiden vilde have danske Fabriker frem; ja saa stærkt laa det den paa Sinde, at et Reskript af 13. April 1753 paalagde Landets Præster at formane deres Tilhørere til paa enhver Maade at fremme de indenlandske Fabrikers Opkomst[12].

Herefter vil det findes naturligt, at Burtons Privilegium ikke indskrænkede sig til simpelthen at tillægge Ansøgeren 4 Aars Eneret til Driften af en Pibefabrik. Hvad det kom an paa, var at gjøre Fabriken til Planteskole for andre saadanne Fabriker her i Landet, og derfor forpligtedes Burton til at oplære danske Lærlinge, han maatte ikke have Fremmede i sit Brød. Desuden maatte Fabriken kun udsælge en gros, mindst 3 Gros fine eller 6 Gros grove Piber, men dette skyldtes andre Hensyn. Vi møde her det kjøbenhavnske Urtekræmmerlav, som holdt strengt paa sine Rettigheder; blandt hvilke det regnede Retten til at sælge Tobakspiber en detail. Det hævdede dette i sin Erklæring over Salomon Burtons Ansøgning, ja fik det udtalt i selve Privilegiet, og da det i Begyndelsen af 1749 klagede til Politimesteren, Etatsraad Torm, over at «Tobakspinderne saavelsom The- og Porcellænshandlerne herudi Staden har ligesom med en Slags Rettighed udi deres Huse og Boder understaaet sig at sælge og forhandle Tobakspiber tværtimod de Urtekræmmerne meddelte kgl. allernaadigste Lavsartikler», førte det til, at Politiet lod tre Mænd besøge Byens samtlige Tobakspindere samt The- og Porcellænshandlere med Advarsel mod den

paatalte ulovlige Handel[13]. Selvfølgelig var Urtekræmmerlavet ikke nogen stor Magt, men det havde dog en vis Indflydelse, og da dette oftere viser sig overfor den danske Tobakspibefabrikation, skal Lavets almindelige Udvikling her i al Korthed berøres.

Alle Handlende synes tidligt at have dannet en samlet Korporation, uden Hensyn til hvad de handlede med; ja selv den korporationsmæssige Sondring, som en Tid synes at have gjort sig gjældende mellem Grossister og Detailister[14], spillede ingen Rolle; de i 1651 for Kjøbenhavns Kjøbmænd og Kræmmere givne Lavsartikler synes at omfatte alle Byens Handlende, baade de store og de smaa, kun ikke Høkere og Øltappere[15]. Denne Enhed vedbliver dog ikke, Forordningen af 16. April 1681 om Kommerciens Befordring paabyder (II § 2), «paa det Alle kan have deres ærlige Ophold», at Negotien i visse Klasser efter Varernes Natur skal adskilles. Den nævner 8 Klasser, men slet saa mange synes der ikke at være blevet. Silke-, Ulden- og Lærredskræmmerne i Kjøbenhavn faa Lavsartikler under 7. Juli 1688, Urte- og Isenkræmmerne samt Sukkerbagerne under 10. Juni 1693 og Vinhandlerne under 22. December 1694 samt endelig Hørkræmmerne under 10. Oktober 1722. Det er Kjøbenhavns fem bekjendte Handelslav, vi her se voxe frem; foreløbigt er der kun fire; men under 5. Juni 1807 fik Isenkræmmerne deres egne Lavsartikler, efter i over 100 Aar at have været i Lav sammen med Urtekræmmere og Sukkerbagere. Det er en for os underlig Sammensætning, men uden Begrundelse har den næppe været, og vi se da ogsaa, at Urtekræmmere og Sukkerbagere i Forordningen af 4. December 1672 om Medici og Apotekere (§ 29) ligesom i Forordningen af 19. November 1687 om Udsalg af forskjellige «Species»

naturligt stilles ved Siden af hinanden[16]. — 1549 hedder det, at Datidens Kræmmere sælge, «yrtekram oc spitzeri»; 1609 nævnes en Maren «Urtekræmmers»; det er første Gang, at Ordet Urtekræmmer, saa vidt mig bekjendt, forekommer[17].

Den 10. August 1693 holdt det forenede Urte- og Isenkræmmer- samt Sukkerbagerlav sin første Samling. «Udi Herrens Navn, saa begynde vi at skrive udi denne Protokol, hvis som daglig ved Kompagniet forefalder», hedder det[18], og Protokollens Optegnelser lade os nøje kunne følge Alt, hvad der sker i Lavet. Noget Saadant skal imidlertid ikke forsøges her, hvor kun nogle enkelte Punkter skulle fremdrages.

Efter sine Artikler var Lavet ikke noget sluttet Lav, Enhver, der havde staaet 7 Aar som Dreng og 4 Aar som Svend, var fyldt 25 Aar, havde bestaaet en paabudt Examination og betalte 25 Rdl. som Indgangspenge, kunde blive Broder i Lavet, men herover var der i Længden ingen Glæde. Efter 50 Aars Forløb følte Lavet sig besværet ved sin Talrighed og klagede sig ynkeligt. I en Ansøgning til Kongen af 27. April 1744 hedder det, at Svendene «sætte sig ned i den selv samme Gade om ikke næst ved eller ligeoverfor Husbondens Bod for desto bekvemmere at drage Næringen til sig og se deres Husbonder i Bund og Grund ødelagte.» Ansøgningen gaar derfor bl. A. ud paa, at Lavet fremtidigt maa blive et sluttet Lav med kun 48 Urtekræmmere og Sukkerbagere samt 12 Isenkræmmere, altsaa i Alt 60 Medlemmer, medens der i Øjeblikket var 85*), og Lavet ønskede yderligere at

*) Nemlig 75 Brødre og 10 Enker med i Alt 24 Svende og 89 Drenge. Det forhaandenværende Materiale tillader ikke at oplyse, hvormange af de 85 der var Urtekræmmere og hvormange Isen-

faa Ret til at bestemme, i hvilke Gader og Stræder Brødrene skulde bo. Det er bedre, skrev Lavet, «at 60 Familier kan leve, end 100 skal søge Brødet i Armod og Fattigdom», og Regeringen saa væsentlig Alt med Lavets Øjne, skjøndt den dog ikke vilde gaa med til at skabe et sluttet Lav. Under 11. September 1744 blev det bestemt, at ingen Kræmmer maatte have mere end een Dreng, og at ingen Svend kunde optages i Lavet, medmindre han havde staaet 7 Aar Svend og derhos ejede 1000 Rdl. Det var Bestemmelser, som nok skulde standse Tilgangen, thi de Undtagelser, der med Hensyn til de 1000 Rdl. gjordes overfor Kræmmersønner og de Svende, der ægtede en Kræmmerenke eller kjøbte en Kræmmers Hus*), vare for Intet at regne, og det er derfor naturligt, at Svendene saa vidt muligt omgik den Bestemmelse, som kunde omgaas, nemlig den, der paabød, at de skulde eje 1000 Rd. Men ogsaa herfor vidste man Raad. Ved kgl. Befaling af 14. April 1749 tillodes det Lavet at fordre Vedkommendes Ed paa, at de 1000 Rd., han fremviste, virkelig vare hans egne. Regeringen fulgte Lavet i dets Forsøg paa at holde unødige Konkurrenter nede; Handelen skulde ophjælpes ved Særrettigheder og Enerettigheder. Det var Tidens Fremgangsmaade overfor Industrien, og hvad der passede paa den, maatte ogsaa passe paa Handelen, thi de Erhvervsgrene stod hinanden nær, hvad bl. A. det her omhandlede Lavs oprindelige Artikler af 1693 vise. I disses

---

kræmmere, men det tør antages, at over ¾ vare Urtekræmmere. 60 var det Tal, hvormed det samlede Lav etableredes i 1693. Efter «Kjøbenhavns Handelsspejl» 1765 var der i Kbhvn. 16 Isenkræmmere og 60 Urtekræmmere, efter «Danm.s Handelsspejl» 1766 18 Isenkræmmere og 62 Urtekræmmere.

*) Denne sidste Bestemmelse blev truffen, da Landets Privilegier af 11. September 1744 konfirmeredes den 3. Juli 1747 af Frederik V.

§ 8 hedder det nemlig, at Urte- og Isenkræmmerne «skal forpligtet være af al Flid og Muelighed derhen at tragte, at saavel Manufakturerne som og Haandværksfolkene kunde forhjælpes til at gjøre og forarbejde Varer, som de handle med, og dennem saa forsyne med Alt, hvis her kan gjøres og til deres Handel hører»; Isenkræmmerne lægges det særligt paa Sinde «at lade indrette Poler- og Slibemøller paa bekvemme Steder her i Landet»[19].

Vende vi nu tilbage til Pibemager Salomon Burton og hans Fabrik, vil det kunne forstaas, at en af ham i 1749 gjort Ansøgning, om at faa Tilladelse til at udsælge sine Piber en detail, maatte komme til Urtekræmmernes Erklæring, og vi kunne paa Forhaand sige, at de naturligvis modsatte sig Ansøgningen. At tillade den var et Indgreb i deres formentlige Ret, og naar saa endda Burtons Piber vare gode! Lavet vilde dog ikke være for strengt; det vilde mod kontant Betaling afkjøbe Burton alle de Piber, han kunde faa færdige, blot de vare forsvarlige, og da Burton i Lavssamlingen den 14. April 1749 præsenterede 533 Gros Piber, kjøbtes de alle til de Priser, som fastsattes i en samme Dag med Burton for 5 Aar afsluttet Kontrakt. I den Tid maatte han efter sit Privilegium ikke sælge en detail, og til Urtekræmmerne skulde han sælge et Gros Piber til følgende Priser:

Kejserpiber, 1¼ Al. lange	10	8	
Kongepiber, 1 Al. lange	8	12	-
Lange Krumhovedede, ¾ Al. lange . . .	4	4	-
Lange Slangepiber, ¾ Al. lange	4	4	-
Middel Krumhovedede, ½ Al. lange . . .	3	8	-
Middel Slangepiber, ½ Al. lange . . .	3	4	-
Korte Krumh. (Bønderpiber), 5/16 Al. l. .	2	12	-

Herved var der imidlertid langtfra gjort Ende paa Burtons Fataliteter. Urtekræmmerne vedblev til hans Sorg

at indføre udenlandske Piber, og i baade Juli og August 1749 foreligger der nye klagende Ansøgninger fra ham til Regeringen eller rettere Kongen, der gjennem Kommercekollegiet var i umiddelbar Forbindelse med Pibefabriken, og maatte høre om alle dens Tilskikkelser. Jeg har, skriver Burton, «nu næsten udi tvende Aar med Familie og Lærlinge ved min Fabrik meget kummerlig og uden Assistence hidtil retireret mig, men kan nu ganske og aldeles ikke soutenere mig og mine længere», og derfor ansøger han om et Forbud, hvorefter «Tobakspiber i Almindelighed for Sjælland og omliggende Provinser som Kontrabande maa anses og ej fra fremmede Steder maa hidføres»; i Mangel heraf vilde han ogsaa være glad ved en forhøjet Indførselstold. Ogsaa disse Begjæringer kom til Urtekræmmernes Erklæring, og de havde mærkeligt nok Intet imod Indførselsforbudet, de ønskede det blot betinget af, at Burton til enhver Tid kunde «fournere de nødvendige gode og forsvarlige Varer»; Urtekræmmerne vidste nok, hvad de gjorde. Men hertil kom det dog ikke. Ved kgl. Resolution af 8. December 1749 blev Tolden paa Piber, der indførtes til Kjøbenhavn og Sjælland, forhøjet fra 1 til 3 Sk. Dusinet*), og denne Bestemmelse synes at have givet Urtekræmmerlavet større Interesse for Burton og hans Virksomhed. I 1750 er der livlige Underhandlinger i Gang om at overtage hans Fabrik, Lavet ønskede blot, at dens Eneret maatte blive forlænget i 10 Aar, og at opnaa dette synes ikke vanskeligt. Sagen grebes forretningsmæssigt an, og Lavet kom overens med en af Burtons Kreditorer om, at dennes Fordring paa 1275 Rd. skulde overdrages det for 510 Rd. kontant Betaling, men

*) 1 Sk. Dusinet var paabudt ved Toldforordningen af 29. Febr. 1732.

i det sidste Øjeblik brast Forhandlingerne. Lavet trak sig tilbage, og Kommercekollegiet stillede sig paa Burtons Side. Lavets Grunde betegnedes som tomme Udflugter, og ved kgl. Resolution af 15. December 1750 fik Burton Tilladelse til at sælge Piber en detail. Lavets formentlige Eneret hertil blev brudt, og forsaavidt var det gjorte Skridt ikke uden principiel Betydning, men havde Regeringen haabet hermed at skaffe sig Burton fra Halsen, slog Beregningen ikke til. Kun i tre Aar havde hans Fabrik bestaaet, og hvad den tilvirkede, var en fra et statsøkonomisk Standpunkt saare ubetydelig Artikel, men dog havde den trods den vigtigste Sag saa godt som uafbrudt lagt Beslag paa de højeste Statsmyndigheders Opmærksomhed og givet hele Datidens Statsmaskineri nok at bestille. Og som den havde begyndt, vedblev den; i Begyndelsen af 1751 er Burton igjen paa Færde[20].

I en Ansøgning til Kongen af 31. Marts 1751 lyde hans Klager stærkere end nogensinde. Udi de tre forløbne Aar, siger han, «har jeg ikke fortjent det Brød, jeg burde nyde til mig og min Families Underholdning», og Grunden til denne sørgelige Stilling ser han i den Bestemmelse, at han ikke maa holde fremmede Arbejdere men skal oplære Danske, hvortil han tog «umyndige fattige Tiggerbørn»; 1749 havde han 24 til 30 saadanne. De Bekostninger, som denne Oplærelse paadrog ham, gjorde, at han intet Udbytte fik, men herover harmedes hans «Forlæggere» (d. e. de, med hvis Penge han arbejdede), og nu trængte de ham haardt. Han saa kun Frelse deri, at hans Privilegium fornyedes paa 10 Aar, og at den een Gang forhøjede Indførselstold paany forhøjedes; i saa Fald troede han, at Urtekræmmerne vilde overtage hans Fabrik, men heri forregnede han sig. Urtekræmmerne

vare ham ikke gunstige. Hans Piber, skreve de, bleve slettere og slettere, «saa at man maa slutte, han ikke haver den udfordrende Videnskab til Værkets Drift og Befordring, som han burde have. Og som Lavet saaledes ikke ubeføjet maatte befrygte at lide og blive forlegen, i Fald det engagerede sig med ham om dette Værk, saa vil eller kan Lavet heller ikke befatte sig dermed». Det er ren Besked, og den tvinger en Mand frem paa Scenen, som hidtil havde været skjult, en af Burtons «Forlæggere» og vistnok hans Hoved-Forlægger, Rebslager Peter Appleby, der forøvrigt allerede nævnes i Privilegiet 1747.

Det Navn, som her er nævnt, kjendes endnu; Pladsen strax til venstre, naar man over Langebro kommer over til Kristianshavn, hedder stadig Applebys Plads. Den anlagdes (opfyldtes) af den her nævnte Mand, som synes at have været saare virksom og driftig. Foruden sit Rebslageri og sin Plads fik han efterhaanden baade et Skibsværft, et Sukkerraffinaderi og en Sejldugsfabrik, den sidste i Odense. Han stod, som man heraf vil se, den industrielle Udvikling nær, og forsaavidt er der intet Overraskende i, at Burton 1747 udtaler, at Appleby har lovet at assistere ham med de Penge, han behøver til en Tobakspibefabriks Anlæggelse, men mærkeligt er det at se den Bevægelse, som denne Oplysning fremkalder i Urtekræmmerlavet. Da Burton nemlig i den Anledning forandrer sin tidligere Ansøgning derhen, at det af ham søgte Privilegium paa en vis Maade skal udstædes til ham og Appleby i Forening, erklære Urtekræmmerne, hvad dog ikke skete, at de selv ville forstrække Burton med de fornødne Midler, «paa det at al Egennytte, hvoraf muligt i Fremtiden Præjudice og Skade for Lavet maatte flyde, kunde forekommes». Appleby synes at have staaet for

dem som et Skræmsel, og da 3 Aar efter Forhandlingerne med Burton om Overtagelsen af hans Fabrik briste, er det atter, som det synes, Hensynet til Appleby, der gjør Udslaget. Da Lavet erfarede, hvad det forøvrigt fra først maatte vide, at Appleby var Fordringshaver i Fabriken, blev Burtons Gjæld dem pludselig uoverkommelig. Her er et af disse Fingerpeg, der med Et kaster Lys over en Persons ellers ukjendte Karakter. Appleby har været en driftig men sikkert tillige en kold og beregnende Forretningsmand. Burtons gjentagne Klager tyde derpaa, og end mere hans senere Skjæbne[21].

Under 20. September 1751 blev Privilegiet fornyet paa 10 Aar for Appleby og Burton i Forening med den Forandring, at Forpligtelsen til ikke at holde fremmede Arbejdere bortfaldt, og samtidig blev ikke alene Retten til at udsælge en detail bevaret for Fabriken men enhver Indførsel af Tobakspiber til Kjøbenhavn blev forbudt. Den forhøjede Indførselstold gik over til et Indførselsforbud[22]. Nu skulde man tro, at Fabriken vilde trives, men tværtimod. I September 1753 klage Urtekræmmerne over, at Fabriken lader dem savne Piber til Udsalg, og af Svaret, de faa, se vi, at Fabriken er gaaet over paa nye Hænder. Det er Overkrigskommissær Alexander Ross og Lotteriinspektør Jonas Collin, der svare. Appleby synes snarest muligt at have reddet sine Penge ud af Anlægget paa Grundlag af det gunstige Privilegium, som de nye Ejere muligvis have maattet betale dyrt, og samtidig er Burton bleven reduceret til Fabrikens Bestyrer; han er ved helt at forsvinde. I September 1752 blev han af Ross og Collin sendt til Hildesheim efter Pibemagere, men fra denne Rejse vendte han ikke tilbage, han blev i Udlandet, og herved kom det til et hvast Sammenstød

mellem de nye Ejere og Burtons her efterladte Hustru, Judit Rachel Burton, der ikke synes tilfulde at have kjendt sin Mands reducerede Stilling[28].

Urtekræmmernes Klage over, at Fabriken lod dem lide Mangel paa Piber, førte til, at det ved Rentekammer-Skrivelse af 3. Oktober 1753 blev dem tilladt at indføre en Del Piber fra Amsterdam mod Erlæggelse af den sædvanlige Told, og dette blev ikke det eneste Sammenstød mellem Fabriken og dens Konsumenter. Ved kgl. Resolution af 2. Februar 1756 blev det i 1751 udstædte Indførselsforbud endog helt hævet, medens det til Gjengjæld tillodes Fabriken at sælge, til hvilke Priser den vilde; i Privilegiet af 1751 vare Priserne fra Kontrakten med Lavet af 1749 blevne slaaede fast. Denne Ordning bestod dog ikke længe; endnu i Maj 1756 vendte man tilbage til Bestemmelserne i Privilegiet af 1751, men nu opstod der en stor Strid mellem Fabriken og Lavet, om hvilke Priser Piberne skulde sælges og kjøbes for. Lavet vilde ikke give mere, end der var fastsat i 1749, medens Fabriken fordrede Noget herudover. Sagen kom for Retten, og Fabriken tabte, men alligevel opnaaede den, at Priserne i Slutningen af 1757 bleve noget forhøjede. Imidlertid var Inspektør Collin traadt fra, han havde i 1755 solgt sin Andel til Lotterikollektør Severin Ferslev, og da ogsaa Ross traadte fra (1758), kom Ferslev til at staa som Fabrikens Eneejer. I denne sin Egenskab tilbyder han — det er i Juli 1758 — Lavet Fabriken til Kjøbs, han vil have 6800 Rd. for Fabriken og 4000 Rd. for Gaarden paa Kristianshavn, hvori den drives, men Lavet modtager ikke Tilbudet. 1761 udløb jo Fabrikens Privilegium, og Regeringen havde da den under 27. Marts 1758 konfirmerede Overenskomsten om de forhøjede Priser, udtalt, at Pibetilvirkningen efter

Privilegiets Udløb skulde være en fri borgelig Næring; nu komme vi til det for Urte- og Isenkræmmerlavet saa betydningsfulde Aar 1761[24]. Endnu skal her kun bemærkes, at Plakat af 5. Marts 1759 udvidede det i 1751 for Kjøbenhavn udstædte Indførselsforbud til ogsaa at omfatte Sjælland og Bornholm «til den i Kjøbenhavn oprettede Tobakspibefabriks bedre Fremgang og Debit», og dette Forbud sattes i Forbindelse med en Række Bestemmelser om Oplag af Piber i Helsingør, Holbæk, Korsør osv., som Fabriken maatte underkaste sig. To Aar før dens Privilegiums Ophør indføres en hel ny Organisation af dens Virksomhed. Det er lovlig sent, men sent har maaske her som andensteds været bedre end aldrig, skjøndt godt blev det ingensinde med Fabriken.

Da dens Privilegium udløb og dermed dens Pligt til at sælge til bestemte Priser, forsøgte den paa at faa højere Priser, og en Skrivelse fra Ferslev herom af 21. November 1761 afgik til Urtekræmmerne. Det er ikke overraskende; men overraskende er det, at Lavet under 30. November samme Aar ansøgte om selv at maatte anlægge en Pibefabrik[25]. Den Burton-Ferslevske Fabrik stod alt Andet end godt, og var der Nogen, der vidste, hvilke Vanskeligheder den havde haft, saa var det Kjøbenhavns Urtekræmmere. Een Fabrik havde med Nød kunnet bestaa, og nu vilde de anlægge en Konkurrencefabrik. Det ser trods det udstædte Indførselsforbud underligt ud; men Forklaring kan gives, vi maa blot for at forstaa den gaa nogle Aar tilbage i Tiden.

Som vi ovenfor have set, vaagede det forenede Urte- og Isenkræmmerlav ihærdigt over sine formentlige Rettigheder, hvad forøvrigt alle Lav gjorde. Lavenes Herlighed bestod væsentlig deri, at deres Medlemmer vare eneberet-

tigede til en vis Næring, og de forfulgte derfor ubønhørligt Enhver, der uden at være i et Lav søgte at tilsnige sig Part i dets Næring; man inkvirerede hos ham, lod ham tiltale og dømme, for dømt blev han, medmindre han kunde opvise et særligt kongeligt Privilegium. Saadanne gaves nemlig, og overfor dem stod Lavene magtesløse, men til Gjengjæld hadede de dem af fuldt Hjærte. At Urtekræmmerne havde saadanne særligt privilegerede Konkurrenter, fremgaar bl. A. af deres ovenfor nævnte Ansøgning af 1744; foruden at klage over deres Svende klage de i den over det Afbræk, de lide ved de Privilegeredes Handel, og Ansøgningen gaar med Hensyn til dette Punkt ud paa at opnaa, at de med specielle Privilegier Udrustede fremtidigt kun maa sælge for 20 Rd. eller derover af hver Sort [26]. Lavet vil med andre Ord have gjort dem til Grossister. Herpaa gaar Regeringen imidlertid ikke ind, og Urtekræmmerne faa efterhaanden mere og mere at klage over.

Som det vil erindres, fremkaldte Lavet i 1744 en Række Bestemmelser, der i mange Tilfælde gjorde det saagodtsom umuligt for en Urte- eller Isenkræmmersvend at blive selvstændig. Lavet triumferede, men Glæden var ikke af Varighed. Bestemmelsernes Strænghed fremkaldte en Række Undtagelser. Kongen befalede, at den og den Svend, der derom havde ansøgt, skulde optages i Lavet, uden Hensyn til at han ikke fyldestgjorde Lovens Ord, og hertil kom, at det ved Plakat af 1. November 1748 blev indskærpet, at det «maa være Alle og Enhver uden Forskjel tilladt at handle med Ostindiske og Kinesiske Varer, som med det kgl. oktr. Asiatiske Kompagnis Skibe enten allerede ere hjembragte eller herefter maatte ankomme». Urtekræmmerne følte sig ilde tilmode, og den

efterhaanden voxende Utilfredshed gav sig tilsidst Luft i et til Kongen stilet Bønskrift af 22. August 1758. Lavet paaberaabte sig heri med Styrke sine tidligere atter og atter konfirmerede Privilegier, paaviste, at de vare blevne krænkede og fortsatte derpaa: «Saa kan vi ikke have Føje til at tænke Andet, end at Deres kgl. Majestæt haver unddraget os sin kgl. Naade, Forsorg og Beskjærmelse, den vi saa højlig trænge til, om vi ikke ellers, med Familier og vore Efterkommere tillige, rent skal vorde ødelagte og ruinerede; thi vi ere nu i Lavet nogle og 80 Familier, af hvilke de fleste næppe ser Udveje til det daglige og nødtørftige Brød baade formedelst de mange Privilegerede saavelsom de, der uden at fyldestgjøre Lavets Privilegier allernaadigst tillades at nedsætte sig, og endelig fordi det er tilladt Alle og Enhver at handle med The og Kaffe, som dog tilforn alene var Urtekræmmernes Handel.» Lavet beder sluttelig indtrængende, at Kongen ikke vil tillade, «at vi aldeles med Roden skulle oprykkes» [27].

Det er en Ansøgning, synes det, fra et Samfund, hvem Livet falder haardt, hvis enkelte Medlemmer dagligt kæmpe med Nød og Trang, og dog lader en vis Tvivl om at det virkelig forholder sig saaledes, sig ikke afvise. 1744 talte Lavet, som ovenfor meddelt, 75 Brødre og 10 Enker og nu, 14 Aar efter, 79 Brødre og 5 Enker, eller med andre Ord et Medlem mindre; dette kunde paa en vis Maade tyde paa Tilbagegang, men naar det samtidigt ses, at Lavet, som 1744 talte kun 24 Svende og 89 Drenge, nu havde 63 Svende og 75 Drenge, maa sikkert enhver Tale om Tilbagegang afvises. Nu var det de færreste Forretninger, der dreves af Husbonden alene, som Regel havde han en Svend til Hjælp. Det er Tegn paa i alt Fald nogen Fremgang, og i samme Retning peger den

Skæbne, som Bønskriftet fik. Magistraten stillede sig paa Lavets Side, den holdt for, at det for en By kom an paa at have en Del gode og formuende Borgere, som kunde svare Skatter og Afgifter, men Generalprokurøren, som ogsaa blev hørt, gav Sagen en hel anden Vending. Generalprokurøren var den retslærde Henrik Stampe.

Efter Urte- og Isenkræmmernes Lavsartikler af 1693, skrev han, skal «En endelig anvende 11 Aar paa at lære dette vigtige Haandværk, førend han paa egen Haand maa tillades at øve det. Jeg ønskede at vide, hvad det egentlig er, og hvori det bestaar, som de i disse 11 Aar maa lære, og jeg er vis paa, at det ikke er mere, end de fleste af dem kunde lære i 11 Maaneder og mange af dem udi 11 Uger; da jeg forudsætter, at den, der antages som Urtekræmmerdreng, forhen maa have lært at skrive og regne.» Og disse Læreaar ere blevne forlængede: «Altsaa bruger En nu 14 Aar til at lære denne vanskelige Profession, og naar de 14 Aar ere forbi og han bestandig i den Tid, han haver været Svend, haver været lykkelig nok til at faa Tjeneste, saa kommer han dog derfor ikke i Lavet»; Stampe gaar her over til at omtale Fordringen om, at den Svend, der vil optages i Lavet, skal eje 1000 Rd. Han er indigneret. «Saaledes sporer man overalt en Aand, som helder til Monopolier og som gjør, at Folk i Almindelighed ikke tænke paa at ernære og om muligt berige sig ved Arbejdsomhed og Flittighed, hvorved de kunde sættes i Stand til at give bedre Kjøb og bedre Varer eller Arbejde, men alene ved Tvang eller ved det, at Folk blive nødte til at søge til dem og betale dem for deres Varer og Arbejde, hvad de forlange, da der ikke er Andre, de kunde henvende sig til». Stampe vender sig mod Datidens Lavsvæsen i det Hele og moti-

verer udførligt sit Standpunkt, men derfor glemmer han ikke Sagens Udgangspunkt, Urte- og Isenkræmmerlavet. Han finder, som man vil kunne forstaa, at de med specielle Privilegier udrustede Handlende have gjort Nytte, og endelig siger han: «Men da Urtekræmmerne med saadan Tillid beraabe sig paa deres Lavsartikler, saa spørges, hvorvidt de paa deres Side have opfyldt og efterkommet dem. Udi deres Lavsartikler finder jeg kun en eneste Post, som egentlig kan siges at være til Fordel for det Almindelige og sammes Bedste, thi alt det øvrige er for Urtekræmmerne selv», og nu citerer han det ovenfor nævnte Stykke af Artiklernes § 8, hvori det lægges Lavet paa Sinde at fremme den indenlandske Industri, hvorpaa han fortsætter: «Jeg ønskede at vide, hvorvidt de have efterkommet dette Stykke af deres Lavsartikler; hvormange af de Slags Varer, de handle med, nu fremfor den Tid, da Artiklerne for 67 Aar siden udkom, frembringes, fabrikeres og forarbejdes her i Landet, og hvad Lavet dertil har bidraget. Jeg frygter, det ved nøjere Undersøgning vilde befindes, at de derudi have været langt mere hinderlige end beforderlige. Jeg ønskede at vide, hvor de Poler- og Slibemøller ere, som Isenkræmmerne have ladet indrette».

Det er ubehagelige og nærgaaende Spørgsmaal, og dobbelt ubehagelige, fordi baade Kommercekollegiet og Kancelliet sluttede sig til dem. Under 10. April 1761 udgik der et kongeligt Reskript, hvis Urtekræmmer-fjendtlige Karakter allerede ligger deri, at det udtaler, at Kongen en Gang for alle vil have besluttet, at intet nyt Lav efterdags maa oprettes. Dets § 9 paalægger dernæst Kjøbenhavns Magistrat at skaffe de af Stampe fremsatte Spørgsmaal besvarede, og dets § 10 ikke alene godkjender den

i Plakaten af 1. Novbr. 1748 indskærpede Frihandel med The, Kaffe o. lign. men udtaler, at Kongen yderligere vil bevilge dem, som derom gjøre Ansøgning, at handle med «de Varer, som frembringes heri Landet eller komme fra de kongelige Kolonier» saasom Sukker, Sæbe o. s. v. Urtekræmmerne vare fuldstændigt slaaede, det paalagdes dem endog, «saafremt de ikke ville have deres Lavsartikler og Privilegier forbrudte», saa vidt muligt at stræbe efter, at de Varer, hvormed de handlede, her bleve producerede og forarbejdede»[27].

Nu vil man utvivlsomt kunne forstaa, hvorfor Urtekræmmerne ansøgte om at maatte anlægge en Tobakspibe-Fabrik. Under 20. April 1761 tilskrev Kjøbenhavns Magistrat Urte- og Isenkræmmerlavet om det 10 Dage gamle kgl. Reskript, og allerede under 27. April afgav det en «underdanigst og allerydmygst Erklæring», der i sin Helhed lyder saaledes:[28]

> Iblandt de almindelige Varer, som Urtekræmmerne efter deres Lavsartikler handler med, ere ikkun faa, som her kunne produceres, og af de fine Specerier aldeles ingen. Ikke desto mindre da Hs. kgl. Maj. for nogle Aar siden bevilgede flere Sukkerraffinaderiers Anlæg her i Staden, have de ladet sig være angelegne i den Part at vise deres allerunderdanigste Lydighed, idet at en af Lavets Interessenter for egen Regning haver anlagt et Sukkerraffinaderi. De fleste af Urtekræmmerne (foruden at interessere udi andre Sukkerværker) har nu ligledes oprettet et andet Raffinaderi. En anden af Lavets Interessenter vedligeholdt i nogle Aar et Perlegryns Værk ved Kallundborg, indtil han, fordi det var saa langt fraværende og han ikke kunde have det fornødne Tilsyn dermed, havde tabt imod et Par tusinde Rd. derved og saaledes maatte forlade det, men imidlertid er dog samme Værk endnu i Andres Hænder og drives. Hvad Isenkræmmerne betræffer: da foruden det, at de soutinere og favorisere de herværende Haandværker med at tage, af hvis de her af Jern- og Staal-

Arbejde forfærdige, og ej forskriver det mindste, af hvis her af dem kan produceres og fabrikeres, saa have de og ved Foreninger og Kontrakter, baade med den herværende franske Kammager og de, som have oprettet Fabriker paa at forfærdige de Slags Knapper, som tilforn udenlands fra ere forskrevne, forbundet sig til at tage Alt, hvis af deres fabrikerende Varer, som de udi deres Boder kunne afsætte, uden at lade den mindste Punkt, af hvis saaledes her kan blive forfærdiget, komme fra fremmede Steder. Isenkræmmerne har og, istedenfor at Spejle og deslige Kram tilforn for store Pengesummer aarlig her blev indført, oprettet her en Spejle-Fabrik, saa at Spejle og Lampetter med videre nu her kan haves langt bedre og for billigere Priser end det, som af slige Sorter forhen herind blev forskreven, og til den Ende stedse maa holde en anselig Forraad baade af Glas og Træ til at fournere og vedligeholde Haandværkerne her med, saa at disse derved fortjene Pengene, som tilforn for disse Ting og andre Husmøbler gik ud af Landet til Fremmede, ligesom de og haver an- og optaget den Spaan-Fabrik, som paa en Tid af Carl Wilder i Jylland blev vedligeholdt, men af ham for nogle Aar siden nedlagt og forladt, saa at de ogsaa i dette Fald gjøre sig Umage for at spare de Penge i Landet, som ellers for Spaan udgik.

Isenkræmmerne har ikke heller ladet det mangle paa, at de jo ville have ladet oprette en Hammer-, Poler- og Slibemølle, og til den Ende adskillige Gange, men især ved allerunderdanigst Supplik af 15. Novbr. 1757 gjort Ansøgning om at faa den Grund i Dyrehaven, hvor Krudtmøllen tilforn stod, for der at oprette et saadant Værk og derpaa at holde de fornødne Arbejdere; men uagtet det højlovlige Gen. Land-, Økon.- og Kommerce-Kollegium ved deres Forestilling var dem favorabel, faldt dog denne Grund udi Andres Hænder, hvilke nu haver anlagt et saadant Værk med saa store Bygninger og Indretninger, der skal have kostet en excessiv høj Summa, saa at det formedelst dette Værks Kostbarhed vil blive umuligt at forfærdige saadanne Varer uden til dobbelt høje Priser, som snarere vil formindske end forøge deres Debit, da derimod Isenkræmmerne vilde have indrettet dette Værk efter den tydske Maade, saa at det ej skulde have kostet over 2000 rd. og dog kunde derpaa være bleven forarbejdet

mere, end her kunde være afsættelig. Som da denne Lejlighed saaledes gik dem af Hænderne, saa maatte de lade det bero og for denne Gang dermed have sit Forblivende. Imidlertid skal det ikke fejle enten paa Urte- eller Isenkræmmernes Side, at de jo ved alle Lejligheder og dertil given Anledning skal stræbe at fyldestgjøre det, som er Hs. kgl. Maj.s allernaadigste Øjemed, og allerunderdanigst beder, at Hs. Maj. ikke vilde behandle dem i Unaade, men ligesom hans Salige og højlovlige Forfædre beskjærme og haandhæve dem som sin Arv og Ejendom og ikke aldeles oprykke dem, som af de højsalige Konger med saa stor Ømhed og Omhyggelighed er bleven plantet og indhegnet. Og som Deres Excellence og høje Herrer da heraf erfarer, at Lavet har gjort og herefter vil gjøre Alt, hvis muligt er, og der nu efter Hs. Maj.s Godtfindende atter igjen skal tages saa mange Varer fra Urtekræmmerne og forundes Fremmede til Forhandling, hvoraf følger, at Urtekræmmernes Brød og Fortjeneste bliver mindre, saa vil jeg herved underdanigst bede, at dog Deres Excellence og høje Herrer ville søge at formaa det derhen, at Lavsartikler og Privilegier saavel for Lavet indbyrdes som i Henseende til de udenfor Lavet maatte blive haandhævede, da vi iøvrigt i dybeste Underdanighed faar at underkaste os Hs. kgl. Maj.s allernaadigste Vilje og overlade os i Guds Forsyn. Og i Haab om Deres Excellences og høje Herrers naadige og gunstige Soutien og Hjælp, forbliver jeg med al underdanig Soumission

Deres Excellences
og samtlige høje Herrers
underdanigste og allerydmygste Tjener
N. Titchen.

Som denne af Oldermanden underskrevne Erklæring viser, stod det kun daarligt til, med hvad Lavet havde gjort for den danske Industris Fremme. Isenkræmmerne havde sluttet nogle Akkorder med en Kammager, nogle Knapmagere, nogle Haandværkere, der lavede Spejle og Lampetter, og endelig med Spaanfabrikant Carl Wilder, thi saa lidt som de have drevet en virkelig Spejlfabrik, saa lidt have de sikkert for Alvor drevet Wilders Spaanfabrik. Alt, hvad de havde at vise hen til, var altsaa, at

de i 1757 havde ansøgt om at faa Krudtmøllen i Jægersborg Dyrehave (Raavad) til der at anlægge en Hammer-, Poler- og Slibemølle, men Lavet glemmer at tilføje, at deres Begjæring gik ud paa at faa Møllen overladt — gratis. Isenkræmmernes Bestræbelser for at fremme Industrien har ikke kostet dem mange Penge, og paa lignende Maade forholder det sig med Urtekræmmernes. Hvad de have at berette, er, at een Urtekræmmer havde anlagt et Sukkerraffinaderi i Kjøbenhavn, og en anden et mislykket Perlegrynsværk i Kallundborg, thi det andet i Skrivelsen nævnte Sukkerraffinaderi er utvivlsomt et Produkt af selve den Bevægelse, i hvilken Erklæringen er et Indlæg. Under 11. Aug. 1760 fik Taxator Severin Lemming og Povl Lemming Privilegium paa et Raffinaderi i Kjøbenhavn, og dette Privilegium afstaas til et Interessentskab under Navn af «Urtekræmmerlavets og Interessenteres Sukkerraffinaderi», der under 7. April 1761 faar et nyt Privilegium. Lavet som saadant havde imidlertid Intet med Raffinaderiet at bestille; der var, som det synes, højst 4 Urtekræmmere, der vare Interessenter i det. Det Hele ligner en arrangeret Affære[29].

Under disse Omstændigheder er det forstaaeligt, at Lavet ikke har turdet sidde roligt, Noget maatte der gjøres, og saa fik Urtekræmmerne under 8. Marts 1762 Bevilling til at oprette en Tobakspibefabrik og Isenkræmmerne under 31. Maj 1762 Bevilling til at oprette en Kardefabrik[30]. Det har sikkert været en Opgave at finde saadanne Fabriker, ved hvilke Risikoen ikke var for stor; men for godt Kjøb skulde Isenkræmerne dog ikke slippe. I Lavsartiklerne af 1693 nævnes udtrykkeligt, at de skulde «lade indrette Poler- og Slibemøller»; 1767 kjøbte de under udtrykkelig Henvisning til de dem paalagte Pligter

Raavads Fabrik, og fra den Tid skriver sig den endnu tildels vedvarende, langtfra lukrative Forbindelse mellem Kjøbenhavns Isenkræmmere og Raavad[31]. Men tilbage til Urtekræmmerne og deres Tobakspibefabrik.

Til Fabrikken blev der kjøbt et Hus paa Kristianshavn, og under 25. Maj 1762 blev der mellem Lavets Medlemmer indgaaet en Konvention om Fabriken og deres Forhold til den, som under 8. Februar 1763 blev kongelig konfirmeret[32]. Under 20 Rd.s Straf til Fabrikens Kasse maatte Ingen af dem hverken direkte eller indirekte fra nogen anden Fabrik tilforhandle sig nogen Sort Piber, var en af Konventionens Bestemmelser, og den var selvfølgelig rettet mod den Ferslevske Fabrik, der da heller ikke i Længden kunde staa sig. I Marts 1764 tilbyder han for sidste Gang Lavet sin Fabrik[33], men hans Tilbud modtages ikke, og det tør antages, at den Burton-Ferslevske Fabriks Historie hermed er afsluttet. Nu stod Urtekræmmerne alene med deres Fabrik, og Ingen maatte efter Pl. 5. Marts 1759 indføre Tobakspiber til Kjøbenhavn, Sjælland og Bornholm, Stillingen forekommer gunstig, og dog var den det ikke. I 1765 klager Oldermanden til Magistraten over 11 navngivne Urtekræmmere, der ikke vilde tage Aktier i Fabriken, skjøndt Konventionen paabød det, Aktierne lød paa 50 Rd., og næppe har Toldforordningen af 26. November 1768 forandret det ovennævnte Indførselsforbud til en Indførselstold paa 24 pCt., før Lavet beslutter «at lade Fabrikens Arbejdere afgaa, saavidt ske kan»[34]. Hollandske Piber synes at være strømmede herind, og nu gaa Urtekræmmernes Bestræbelser ud paa at blive de Eneste, der her maa «indføre, fortolde og sælge» fremmede Tobakspiber. I saa Henseende have de imidlertid næppe haft mere Lykke med sig end med

deres gjentagne Andragender angaaende Frihandlerne. Under 17. September 1767 ansøgte de i bevægelige Udtryk om, «at ikke flere Bevillinger paa [at handle med] Urtekram til Nogen udenfor Lavet maatte udstædes end de, der allerede ere», men under 4. December s. A. blev der reskriberet, at det skulde have sit Forblivende med vedkommende Paragraf i Reskriptet af 10. April 1761[35].

Atter og atter søgte Urtekræmmerne at komme af med Fabriken paa Kristianshavn; den havde kostet dem over 4,500 Rd., og de vægrede sig derfor ved at modtage et Tilbud paa 2000 Rd., men 1775 blev den endelig solgt for kun 1800 Rd. til Vognmand Ole Josephsen[36]. At Urtekræmmerne vare vrede over, at de ved dette Foretagende mistede en Del Penge, kan forøvrigt ses af Adresseavisen for 30. December 1771 (Nr. 211). Her drager En, «der selv i Førstningen ved Fabriken har været Direktør og deri endnu er ejende 7 Aktier», skarpt tilfelts mod den daværende Direktion. Han oplyser, at Interessenterne i Aarene 1763—1766 fik 6 pCt. i Udbytte, og spørger, «om det ikke er billigt, at den sidste Direktion paa egen Bekostning sætter samme Fabrik i samme Stand igjen, som da de den for Interessenternes Penge imodtog, eller og at betale Interessenterne det ved deres Administration manglede, allerhelst ingen andre ulykkelige Tilfælde ved Fabriken er indløben». Stykket er underskrevet N. T., hvilket kan sige N. Titchen, den Oldermand, hvis Navn staar under Lavets ovenfor aftrykte Skrivelse.

Det kan endnu tjene til Oplysning, at den Mand, der anlagde Urtekræmmernes Fabrik, Pibemager Johan Cornelius Rømer, i 1764 selv søger om Bevilling til at anlægge en Pibefabrik; i 2 Aar havde han været Mester

ved den, men finder sig, skriver han, «ej tjent derved længere at forblive». Han vil anlægge en Fabrik udenfor Vesterport og faar under 4. Juni 1764 det ønskede Privilegium. Fire Aar efter faar Ernst Franckenstein et lignende Privilegium (d. 15. April 1768); ogsaa han havde været Mester paa Urtekræmmernes Fabrik «dog uden derved at kunne vinde mindste Fordel til Ophold». — 1767 omtales en Tobakspibefabrik i Stubbekjøbing, og under 5. November 1770 faar Levin Abraham «af den jødiske Nation» Privilegium til i Nakskov at anlægge en Porcellæns- og Tobakspibe-Fabrik[37].

Hermed er den danske Tobakspibe-Fabrikation væsentlig til Ende, men der er dog endnu et Efterspil, som skal medtages, og Urtekræmmerne undgaa heller ikke denne Gang deres Skæbne.

Urtekræmmer Johan Casse, der synes at have haft en noget urolig Fortid — 1788 opgiver han sit Bo[38] — henvendte sig i September 1791 til Lavet med Underretning om, at han for egen Regning havde anlagt en Pibefabrik i St. Kongensgade (daværende Nr. 56 nu Nr. 65), og med Anmodning om at erholde et Forskud. Man skulde tro, at et saadant Andragende vilde blive besvaret med et tvært Nej, men tværtimod. Under 24. September s. A. blev der afsluttet en Kontrakt mellem Casse og Lavet hvorefter dette forstrakte ham med ikke mindre end næsten 1000 Rd., men saa maatte han ikke sælge Piber til Andre end til Lavet, og hans Piber skulde være lige saa gode som de hollandske[39]. Alt synes fortræffeligt, men Forgyldning forgaar og Svinelæder bestaar. Allerede Aaret efter gjentager den mellem Burton og Lavet førte Strid sig, Personerne ere forandrede, men Forholdene de samme. Casse ansøger under 4. December 1792 om at det maa

tillades Enhver at handle med de Piber, han fabrikerer; han vil sine gamle Kollegers Eneret til Livs, og disse klage over hans Pibers Slethed. Imod denne Anklage ved Casse imidlertid Raad. Han henvender sig til Inspektøren ved den kgl. Porcellænsfabrik Justitsraad F. H. Müller, og i en Attest af 16. Marts 1793 udtaler denne et gunstigt Skudsmaal over Casses Piber; han har sammenlignet dem med hollandske Piber. Atter og atter vexles der Skrivelser mellem Parterne, og det erfares af dem, at den i September 1791 indgaaede Kontrakt atter er hævet, samt at Casse har tilbudt Lavet sin Fabrik for 14,000 Rd., skjøndt den havde kostet 16,685 Rd., Enighed er ikke til at opnaa, men endelig udgaar igjennem Kancelliet et kgl. Reskript af 1. November 1793, hvorefter det tillades Alle og Enhver at handle med de Casseske Piber. I Begrundelsen heraf hedder det, «at naar Afsætningen af de Piber, som bemeldte Johan Casse tilvejebringer paa sin med Vores Understøttelse anlagte Pibefabrik, alene skulde indskrænkes til Urtekræmmer-Lavet, saa maatte dette og ethvert saadant Anlægs Skæbne alene bero paa nogle faa Interessenteres Velvillighed, som vanskeligere vilde erhverves, naar ikke strax i Begyndelsen kunde tilvejebringes Varer, som af ældre udenlandske Fabriker, hvilket sjældent er Tilfælde med nye Anlæg, ligesom og at den Enerettighed til Handel med Tobakspiber, som Urtekræmmer-Lavet ved sine Artikler tror sig i Besiddelse af, ej heller synes efter sin Natur at kunne udstrækkes videre end til udenlandske Piber, siden Landet paa den Tid [d. e. 1693] ingen Pibefabrik skal have haft, hvis Rettigheder kunde bortgives»[40]. Casse vandt, som man ser, men Urtekræmmerne bleve ham gramme og tilsendte ham følgende Brev:[41]

P. M.

Ved Samlingen under 12. Juni h. a. af Sessionen og nogle Interessenter blev besluttet at tilskrive og bekjendtgjøre Hr. Johan Casse, at da ej han holder længere aaben Bod, men haver anlagt Pibefabrik, vilde Lavet ej incommodere Dennem med at bivaane Sessionen og altsaa i Deres Sted udnævnt en anden Lavets Interessent.

Kjøbenhavn d. 30. December 1793.

Lorentz Bertelsen.

Nu averterede Casse, at han havde Forraad af «Pave-, Kejser-, Konge-, lange Maals og Bønderpiber af lige Godhed med de hollandske og til lige saa billig Pris,» og Patrioten Werner H. F. Abrahamson skrev et langt anbefalende Stykke om Kjøbenhavns Tobakspibe-Fabrik i Minerva (1794, III, S. 180—186), hvori han udtalte sin Harme over de mange Penge, der gik ud af Landet for Tobakspiber, efter hans Regnestykke to Tønder Guld. Han anslog det aarlige Forbrug af Tobakspiber her i Landet til 800,000 Dusin, nemlig 2 Dusin paa hver Smøger, og disses Antal satte han til 400,000. Imod hele dette Stykke optraadte Urtekræmmernes Oldermand J. C. Friborg, der reducerede de 800,000 Dusin til 500,000, for hvilke der højt regnet kun udgik næsten 50,000 Rd. af Landet, og Fr. Thaarup reducerer Tallene endnu yderligere, han skriver: «næppe udgaar 10,000 Rd. af Landet for hollandske Piber, naar man gjør Regningen rigtig» [42].

Naar Friborg optraadte i denne Fejde, var det væsentlig for at forsvare Urtekræmmerne mod den Beskyldning for Antipatriotisme, som der laa i Abrahamsons Artikel. Friborg paastaar, at Byens Urtekræmmere altid have støttet de her anlagte Tobakspibe-Fabriker, men hans Artikel maa dog nærmest betragtes som et Indlæg i den endnu

verserende Sag mellem Urtekræmmerne og Johan Casse. 1794 søgte denne paany at formaa Urtekræmmerne til at overtage hans Fabrik, og da de ikke vilde, klagede han til Kommercekollegiet over deres «urigtige Omgang» imod ham, hvilket igjen foranledigede en skarp Erklæring fra dem; ja begge Parters Udtryk vare saa stærke, at Sagen kom for Domstolene. En fleraarig Proces begyndte, og under den sov Casses Fabrik hen. Det hjalp ham ikke, at han Aar for Aar fik en stadigt voxende Prioritet af Statsmidler i sin Ejendom, Fabrikken stod ikke til at redde[43]. Og som det gik Casses Fabrik, saaledes var det kort før gaaet en af Englænderen James Davenport med Interessenter 1791 paa Bornholm anlagt Tobakspibefabrik[44]. Da Aarhundredet skiftede, var Tobakspibefabrikationen i Danmark snart «en saga blott». Stor havde den aldrig været. Da Fr. Thaarup i 1795 efterregner, om, som af Friborg anført, «de Piber, som Landalmuen bruger, hvoraf ingen indføres udenlands fra, men som alle fabrikeres i Lolland, Falster, Jylland og fl. Steder», tør ansættes til 300,000 Dusin om Aaret, skriver han saaledes: «Fabriken ved Drammen forarbejder omtrent ved 3 Personer 1200 Gros Bønderpiber til 32 Sk. Grosset. Lad os for Fabrikerne ved Kristiania og Moss, ved Aalborg og Stubbekjøbing og ved Altona antage samme Tal, saa blev det i Alt for 6 Fabriker 18 Mennesker og 7200 Gros Piber. Og Altonas tilvirkede dog i 1791 kun 661 Gros. 7200 Gros er 86,000 Dusin. Dette afviger langt fra 300,000 Dusin»[45].

Den Gren af den danske Keramik, som omfatter Pibetilvirkningen, er kun ubetydelig men paa Grund af sin Forbindelse med Datidens Lavsvæsen og sin Deltag-

else i den Bevægelse, som den Gang var i Færd med at gjøre et endog stærkt Brud i mange af Fortidens økonomiske Principer, savner den langtfra Interesse. Medens Burtons Privilegium bestemt gaar ud paa, at Urtekræmmerlavet *har* Eneret til at sælge danske Tobakspiber *en detail*, udtaler Reskriptet af 1793 til Fordel for Casses Fabrik, at en saadan Eneret aldrig har existeret, og medens Kommercekollegiet tidligere udstædte Priviligier og Monopoler uden Ende, har det i 1760 «med særdeles Fornøjelse» læst Stampes næsten revolutionaire Erklæring over Urtekræmmernes Ansøgning af 1758. «Vi finde», hedder det, «derudi hans Tanker, Overlæg og Forslag i denne Materie saa grundig, fornuftig og retsindig affattede, at aldeles intet derimod kan være at erindre». Det er herefter næsten karakteristisk, at Forfatteren heraf ikke har været i Stand til at finde noget Privilegium for Casses Fabrik, det synes næsten, som om han intet har haft[46], og i ethvert Tilfælde er det oplysende, at se Urtekræmmerne 1794 skrive til Casse, i Anledning af at han havde tilbudt dem sin Fabrik: «at erholde et Laan af Økonomi- og Kommerce-Kollegium paa den fulde Summa til at etablere saadan Fabrik, er vel ikke at tænke paa, efterdi Urtekræmmerlavets Ansøgning paa dette Sted vilde vel finde lige saa liden Gehør som Isenkræmmernes, der i en Del Aar har ansøgt et Laan til deres Fabriks Drift uden en Gang at være bleven værdiget et Svar, uagtet de har indsendt Prøver af deres Fabrikata og viste, at samme vare gode og fordelagtige for Landet, ja endog tilbuden den nøjagtigste Kaution for Laanet»[47]. Et stort Omslag i Kollegiernes Betragtning af Statens Forhold til Næringsvæsenet er i Færd med at bryde frem, de i saa lang Tid

herskende merkantilistiske Ideer rystes i deres Grundvold[48], og for Tobakspibernes Vedkommende finder dette bl. A. sit Udtryk deri, at tidligere Tiders urolige Toldpolitik, der kulminerede i Indførselsforbud, gaar over i en konstant Indførselstold; 1768 kræves der 24 pCt. af de indførte Tobakspibers Værdi, i 1797 blev Tolden sat til 14 Sk. for et Lispund.

Henvisninger og Oplysninger.

1. Toldrullen af 9. Februar 1611 findes i Geh. Ark. (Danske Saml. Nr. 817); Tallene fra Tönnings Waageregister skylder jeg en Optegnelse af Hr. Arkivsekretær C. M. A. Matthiessen, som velvillig har meddelt mig dem; S. Paulli: Flora Danica, Kbhvn. 1648 Pag. 361; S. Paulli: De abusu tabaci et herbæ Thee, Strasburg, 1665; O. Nielsen: Rinds Herreds Krønike (Saml. t. jysk Hist. og Topogr. II, 1868—69, S. 9 jvfr. S. 71—72); Kbhvns Dipl. III, S. 772—73. — I Odense forekommer Tobak først fra 1653 s. Engelstoft: Odense Bys Hist., 2. Udg., S. 221; i Aarhus omtrent paa samme Tid s. Hübertz: Aarhus, II, S. 140, 248, 258, 333.

2. Kbhvns Dipl. III, S. 632 jfr. I, S. 710, 755.

3. Sj. Reg. XXVIII, Fol. 739 jfr. Kbhvns Dipl. I, S. 752; II, 829, 840.

4. Saml. t. jysk Hist. og Topogr. VI, 1876—77, S. 172—73; Odin Wolffs Journ. f. Politik, Natur- og Menneskekundskab, 1816, III, S. 35 jfr. 37; C. E. Secher: Danm. i ældre og nyere Tid, I, 1874, S. 215—16. — Se forøvrigt om Brugen af Tobak hos Pontoppidan i Økon. Balance, 1759, S. 135, 227; G. L. Baden: Smaa Afhandl. I, 1821, S. 337—342; E. C. Werlauff: Antegn. t. Holbergs Lystspil, 1858. S. 150—51; Ribe Skoleprogram 1836, S. 14, 32, 76; 1838, S. 29, 34, 41; Vedel Simonsen: Rugaard, II,2, 1844, S. 64, 74; III, 1844, S. 156. Aarsb. fra Geh. Ark. II, S. 273, 321, 324—25; Holbergs Epistler ved Chr. Bruun, II, 1868, S. 353—56; Hübertz: Aarhus, III, S. 77, 259, 280, 340, 382, 394; Fr. Thaarup: Det dske Monarkis Statistik, I, S. 80; II, S. 25, 377 (nogle af disse Citater skylder jeg Dr. phil. J. Fridericias Velvillie).

5. Instrux af 22. September 1670 til Kommercekollegiet s. Joh. Grundtvig: Meddelelser fra Rentek. Ark., 1873—76, S. 20—21.

6. Man synes stadigt senere at have brugt udenlandsk Ler til de her tilvirkede Piber (L. H. Bøgh: Samleren, II, 1788, S. 128).

7. Geh. Ark. Dske Saml. Pakke Nr. 573; jfr. om Brechling Sj. Tegn. XLII, Fol. 230—31 og XLIII, Fol. 129—31.

8. Norske Mag. II, 1868, S. 283 (velvilligt meddelt mig af Dr. Troels Lund); Frd. 29. Juli 1632 og 8. Marts 1643 ere begge trykte; R. Nyerup: Karakteristik af Kristian IV, 1816, S. XXXVIII; N. L. 4—1—18. Jfr. Hist. Tidsskr., 3. R., I, S. 216 Anm.; L. Daae: Det gl. Kristiania, 1871, S. 102.

9. Boys Privilegium: Kom. Koll.s Privil. Prot. 1747—1755, S. 556—560; de øvrige norske Fabriker omtales hos L. H. Bøgh: Samleren, II, 1788, S. 87 og 128; Fr. Thaarup: Det dsk. Monarkis Statistik, II, 1813, S. 249 og C. Nyrop: Den dsk. Porcellænsfabrikations Tilbliven,

1878, S. 47; sidstnævnte Sted anføres det Fasmerske Privilegium rigtigt under Datoen den 17. Oktober 1760; andensteds (C. Nyrop: Strandmøllen, 1878, S. 237) er anført den 1. November 1760, men dette er den vedkommende kgl. Resolutions Datum. Forskjelligt kan imidlertid gjøre det tvivlsomt, om den Fasmerske Fabrik virkelig er bleven anlagt (s. Stampes Erklæringer, II, 1794, S. 719—21).

10. Kom. Koll.s Privilegiumsprot. 1736—1747 Nr. 75 jfr. Kom. Koll.s dsk. Journ. C. 1744—46 Nr. 573, 681 og 722 (i Geh. Ark.) — Under 31. August 1742 havde Hinrich Georg Meyer faaet Privilegium paa en Tobakspibefabrik i Oldeslohe (Kom. Koll.s tyske Privil.-Prot. 1736—1757, S. 149).

11. Privilegiet af 13. November 1747: Kom. Koll.s tyske Privil.-Prot. 1736—1757, S. 283—85; Urtekræmmernes Erklæring: Det kgl. Bibl. nye kgl. Saml., Fol. Nr. 382 ab Nr. 3, S. 503—4.

12. O. J. Rawert: Danm.s industr. Forhold, 1850, S. 29, 31; C. E. Secher: Danm. i ældre og nyere Tid, I, S. 573, 577.

13. I Privilegiet hedder det: »Dass die fabricirte Pfeiffen den hiesigen Gewürtz- und Eisen-Krähmere verkaufet werden müssen, als welchen nach ihren Zunftarticuln alleine zukömmt damit en detail zu handeln«; jfr. Kgl. Bibl. Nye kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 4, Bl. 5—6.

14. Kbhvns Dipl. I, S. 357, 401; II, 277, 278, 462—63 jfr. C. Nyrop: Om Lavenes indbyrdes Rang, 1880, S. 4, 22.

15. Lavsartiklerne af 17. December 1651 findes i Kbhvns Dipl. III, S. 380—88.

16. Sukkerbagernæringen vedblev at være en Gren af Urtekræmmernæringen indtil Næringsloven af 29. December 1857, s. Betænkn. ang. Handelslavene, 1844, S. XXVII; O. Müller: Udkast til Lov om borgrl. Næring i Kbhvn. og Kjøbstæderne, 1857, S. 42—43, 195.

17. Kbhvns Dipl. III, S. 278, 561.

18. Kgl. Bibl. Nye kgl. Saml. Fol Nr. 382 ab Nr. 1.

19. Lavsartiklerne af 10. Juni 1693 ere bl. a. trykte i »De kgl. Laugs-Artikler, som til Aarets Udgang 1730 allernaadigst ere udstædte«. Om Bevægelsen i 1744 ses i Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. 382 ab Nr. 3, S. 282—85, 307—8, 322—23, 492—93; sst. Fol. 382 ab Nr. 4 Bl. 15.

20. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 4, Bl. 7—8, 10, 11—12, 21, 22—23, 34, 40, 42, 44—45, 46—47, 49, 55—56, 65. Kom. Koll.s Pakkesager Nr. 604.

21. Efter Indstilling af en derom nedsat Kommission bifaldt en kgl. Resolution af 15. Februar 1737, at der i England maatte antages en Rebslager som Mester for Holmens Reberbane. Herefter blev Peter Appleby engageret, og han kom med Hustru hertil i Sommeren 1737. Han antoges i Juli s. A. som »Mester Rebslager« paa Livstid, og Holmens tidligere Mester Rebslager Rasmus Johansen afskedigedes.

I Antegnelserne til Applebys første Regnskab tales der om »den gamle danske Maade, hvor der var ingen regularité for Garnene, siden de den Tid spandt paa Slump« (Geh. Ark. Aflever. fra Marineminist. Nr. 541, S. 456—57; Nr. 542, S. 6, 18, 26—27, 41; Nr. 669). Peter Appleby fik under 9. Oktober 1739 Bevilling til »fri og ubehindret af Rebslagerlavet« at maatte forfærdige saadant Tovværk, som ellers forskrives fra England eller Holland (Sj. Tegn. LXXI, Fol. 352), og under 10. Marts 1752 fik han kgl. Tilsagn om, at hans Arvinger eller de senere Ejere af hans Reberbane maatte nyde samme Frihed som han, saalænge de arbejdede paa engelsk Maade (Sj. Reg. LXII, Fol. 562—63). Som rimeligt var, fortørnedes Byens Rebslagerlav over den Velvillie, der vistes den Fremmede, som bl. A. var Rebslager uden at være i Lavet, og i 1748 kom det da ogsaa til et alvorligt Sammenstød (Geh. Ark. Aflever. fra Marineminist. Nr. 152, S. 327 flg., S. 423 flg.). Herved skulle vi imidlertid ikke dvæle. Appleby gav sig af med Meget foruden med Rebslageri. Det Hus, hvori han boede, laa paa Hjørnet af Overgaden o. Vandet og Langebrogade, og den Grund, hvorpaa det stod samt en lang Strimmel Jord langs med Langebrogade, hvor nu Holms Huse ligge skjænkedes ham efter Ansøgning ved kgl. Donationsbreve af 10. November 1745 og 2. Maj 1748 (Geh. Ark. Aflvr. fra Marineminist. Nr. 149, S. 748—750; Nr. 152, S. 261—290; Kbhvns Raadstueark. Gjenparter af Privilegier 1708—1765 Nr. 232). Da han 1745 fik Grunden ud imod Overgaden, kaldtes den »en uden for hans Hus paa Kristianshavn beliggende Grund, som ikke skal være Nogen til Nytte«, men Appleby vidste at gjøre den nyttig. Han fyldte op udenfor den, og under 15. September 1747 fik han Brev paa et Stykke Grundvand mellem hans Reberbane og Jan van Ostens Plads; den nu saa kaldte Engelskmands Plads var skabt (Raadstueark. Gjenparter af Privil. 1708—1765 Nr. 410). 1763 er saa vel denne Plads som den saa kaldte Applebys Plads nede ved Langebro fuldstændig i Stand*). Appleby, der alt under 27. September 1756 havde faaet kgl. Skjøde paa et Skib (Vesuvius), som kostede 5123 Rd. (Skjødebog Nr. 13 i Rentek. Ark. fra 1743—1757, Fol. 681), søgte og fik under 12. Maj 1759 Ret til at anlægge et Skibsværft (Kom. Koll.s Resoll.-Prot. 1756—59, Nr. 1190; Privil.-Prot. 1755—1763, S. 151—53 jfr. sst. 1764—1769, S. 74—79). Under 10. September 1764 faar han Ret til at anlægge et Sukkerraffinaderi i Kbhvn. (sst. 1764—69, S. 23—25 jfr. S. 446—48) samt under 22. Marts 1768 Ret til at oprette en Sejldugs- og Lærreds-Fabrik i Odense i Gaarden »Mageløs« (sst. S. 390—92). Under 12. December 1769 fornys Skibsværft-Privilegiet for »Peter Appleby & Søn« (sst. 1769—71, S. 41—42). Hans og Hustrus, Anne Applebys, Testamente konfirmeres den 13. Septbr. 1748 (Sj. Reg. LX, Fol. 745—

*) Naar det i Traps Statistik (2. Udgave, II, 1879, S. 64) meddeles, at Applebys Plads er anlagt mellem 1745 og 1748, er dette altsaa ikke rigtigt.

46). Han synes at have været og reformert (D. L. Clément: Notice sur l'église Réformée, 1870, S. 77). — Urtekræmmernes Følelser mod Peter Appleby ses: Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml., Fol. Nr. 382 ab Nr. 3, S. 503—4 og Nr. 4 Bl. 44—45. Appleby dør før 1774; thi den 3. Oktober 1774 skjøder hans Søn Agent John Appleby*) og hans Svigersøn John Brown deres Broder og Svoger Peter Appleby, den Afdødes hele Ejendom paa Kristianshavn for 40,000 Rd. (Skjødeprot. Nr. 20, 1773—76 i Kbhvns Skjøde- og Pantekontor). Denne yngre Peter Appleby bliver Agent i 1780 (Kbhvns Postrytter, 4°, 1780, S. 19), ejer vedvarende den store Reberbane paa Kristianshavn (Oehlenschlægers Erindr. I, 1850, S. 47) og dør i 1807 (Erslevs Forfatterlex. II, S. 509, Supl. II, S. 601).

22. Applebys og Burtons Ansøgning af 11. August 1751 findes i Kom. Koll.s Pakkesager Nr. 604. Privilegiet af 20. Septbr. 1751: Kom. Koll.s tyske Privil.-Prot. 1736—1757, S. 425—27 og Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 4, Bl. 75. Indførselsforbudet er af samme Dato. — Jfr. Kbhvns dske Post-Tidender 1754 Nr. 69; Pontoppidan: Økonom. Balance, 1759, S. 285.

23. Kom. Koll.s Pakkesager Nr. 604; Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 4 Bl. 94. — Ross og Collin vare ansete Mænd. Regimentskvartermester Alexander Ross, der i 1749 blev Overkrigskommissær, arbejdede sig op til i 1776 at faa Generalmajors Rang (Postrytteren, 4°, 1749, S. 85; 1752, S. 85; 1763, S. 82; 1768, S. 35; 1776, S. 28); den 23. Marts 1768 ægtede han Ane Kristine Judiger, Enke efter Schoutbynacht Güntelberg (Adressekont.s Efterretn. 1768 Nr. 24). — Klasselotteri-Inspektør Jonas Collin, Bedstefader til den bekjendte Gehejmekonferentsraad Jonas Collin, blev den 27. Januar 1758 Kancelliraad (Postrytteren, 4°, 1758, S. 10) og døde den 12. Marts 1770, 65 Aar gammel (Adressekont.s Efterretn. 1770, Nr. 39 og 49). Disse Personalia ere efter N. Møllers haandskrevne Fortegnelse over Rangspersoner i Tiden mellem 1730 og 1790 (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. 744), som Arkivassistent F. Krarup velvilligt har gjort mig opmærksom paa. Collin ejede et Sted i Bredgade, i hvilket Urte- og Isenkræmmerlavet havde Lokale fra 1744—1751 (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. 382 ab Nr. 3, S. 327—28; Nr. 4 Bl. 45, 46). Det er det nuværende Nr. 4. Gaarden er i sin gamle Skikkelse afbildet i Traps Statistik, 2. Udg., II, 1879, S. 27 og i Folkekalender for Danm. 1862, S. 105. Collin drev Grossererforretninger, førte Vexelhandel og havde en Klædefabrik paa Frederiksberg. (L. Holst: Kbhvn. for omtr. 100 Aar siden, 1862, S. 72; Oehlenschlægers Erindr., I, 1850, S. 33).

24. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. 382 ab Nr. 4, Bl. 94, 96—97, 120, 126—127, 131—132, 135—136, 138—139, 139—141, 143—144, 158—

*) 1776 ejer han Sukkerraffinaderiet i Odense (L. Engelstoft: Odense, 2. Udgave, S. 367); han blev Agent 1768 (Kbhvns Postrytter, 4to, 1768, S. 51).

160, 161, 162—163, 168—170, 174, 175, 182, 184—185. — Ferslev kaldes Kvartermester i Minerva 1794, IV, S. 79, men L. Holst (Kbhvn. for 100 Aar siden, S. 72) kalder ham Lotterikollektør og er hermed i Overensstemmelse med Danm.s Handelsspejl 1766, S. 49).

25. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr 4 Bl. 258—259.

26. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 3 S. 282—285.

27. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 4 Bl. 188—189; ad Sjæll. Tegn. 1761 Nr. 214 (Kancell.s Arkiv); H. Stampe: Erklæringer, III, 1795, S. 143—178.

28. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 4 Bl. 251.

29. Isenkræmmerne, hvis Interesser væsentlig gik i anden Retning, vare selvfølgelig ikke udenvidere villige til at tage alle de Produkter her i Landet, som forarbejdedes her; Kjøbenhavns Gjørtlere klage i saa Henseende over dem i 1745 (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol 382 ab Nr. 3 S. 360—363 jfr. 365, 369) og Smedene i 1757 (sst. Nr. 4 Bl. 165 flg., 171 flg.), og hermed kan sammenlignes deres Optræden mod Smeden Johan Peter Stockter, som under 3. September 1734 havde faaet Privilegium til her at anlægge en Værktøjsfabrik (sst. Nr. 3, S. 42 flg., 62 flg., 242 flg., Sj. Reg. LV, Fol. 496—499). — Under 14. August 1739 indgik de en Kontrakt med Carl Wilder angaaende den Spaan til Bogbinder- og Skomager-Brug, som han eventuelt maatte komme til at tilvirke; Privilegium paa en Spaanfabrik fik han først den 18. Januar 1740 (sst. Nr. 3, S. 53—55, 82—83, 144—145, 202). 1754 klage Bogbinderne over, at de ingen Spaan kunne faa (sst. Nr. 4 Bl. 106—7). Under 2. Oktober 1759 tilskrev Wilder Lavet: »Da mit kgl. meddelte Privilegio paa Spaans Forfærdigelse udi Danmark er expireret, saa maa herved dennem communiceres til Ophævelse den med dennem sluttede Kontrakt, saasom de herefter foruden nogen Tiltale af mig, kan lade Spaan komme, hvorfra de behager« (sst. Nr. 4 Bl. 209—210). Under 19. Maj 1760 indgav Lavet en Ansøgning om, at det paa Spaans Indførsel skete Forbud maatte ophæves, da Wilders Fabrik var nedlagt og de intet Forraad af Spaan havde (sst. Nr. 4, Bl. 229). Det ses herefter ikke, hvad der skal forstaas ved, at Isenkræmmerne »haver an- og optaget den Spaan-Fabrik, som paa en Tid af Carl Wilder i Jylland blev vedligeholdt«. — Med Hensyn til Forfærdigelsen af Spejle, Lampetter m. m. synes Lavet heller ikke at have gjort noget. Under 12. Oktober 1747 afgiver det en Erklæring imod Nürnbergeren Henrich Weltz, der handler med Spejle, og af den fremgaar det ikke, at Lavet selv gjorde Andet end »handle« med Spejle; under 8. Maj 1752 klagede Lavet over, at mange Fremmede uberettiget handlede med »Spejle, Lampetter samt løse Glas«, og i denne Klage hedder det: »Da nu ej alene Isenkræmmerne, som ere Deres Majestæts Borgere, hvilke alene soutenere Haandværkene udi hvis Arbejde her kan forfærdiges, herved i højeste Maader udi deres Handel præjudiceres, men endog

flere Borgere nemlig Billedhuggere, Snedkerne og andre Haandværksfolk denne Handel Vedkommende, meget herudi fornærmes, ...». (sst. Nr. 3, S. 504—506; Nr. 4, Bl. 80). — Under 28. Januar 1757 sluttede Lavet Overenskomst med Knapmager Moses Samson (sst. Nr. 4, Bl. 156, 222, 223—224), hvis Privilegium er af 12. November 1755 (Kom. Koll.s tyske Privil.-Prot. 1736—1757, S. 593 jfr. 640—641). — Under 19. November 1755 fik Hans Hinrich Bergmann Privilegium til Oprettelsen af en Knapfabrik i Kjøbenhavn (samme Prot. S. 594), men med ham synes Isenkræmmerne ikke at have sluttet nogen Kontrakt. — Den franske Kammager Jean Pierre Cathala fik Privilegium under 7. December 1756, og under 16. September 1758 sluttede Isenkræmmerne Kontrakt med ham (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 4, Bl. 156, 190). — At Isenkræmmerne «adskillige Gange» have søgt om at faa Grunden i Dyrehaven (Raavad) til en Slibe- og Polermølle, har jeg ikke kunnet finde; at Isenkræmmer Jodocus Fabricius 1754 søger om at maatte anlægge en Sømfabrik i Kastrup (sst. Nr. 4, Bl. 105), kan nemlig ikke komme i Betragtning. Deres Ansøgning af 1757 (sst. Nr. 4, Bl. 174), førte ikke til Noget, Kongens Kammertjener N. J. Jessen blev dem foretrukken; hans Privilegium er af 16. Januar 1759 (Rentek.s Resolutions-Prot. 1759 Nr. 14 jfr. Nr. 103).

Vi komme nu til Urtekræmmernes Perlegrynsmølle og Sukkerraffinaderi. Hvad Perlegrynsmøllen angaar, skal Følgende oplyses: I en Ansøgning af 4. April 1748 meddeler Lavet, at Bager Mathias Breslov, som hidindtil har malet Perlegryn paa Møllen ved Nørreport, intet Forraad har, og «efterdi Lavet er aldeles ubekjendt om flere Steder herudi Riget, hvorhen man sig i dette Tilfælde kunde adressere», ansøger det om at maatte indføre 3 á 4000 Pd. Perlegryn fra Udlandet trods Indførselsforbudet af 12. Marts 1748. Lavet faar Tilladelsen, men i 1749 er her atter Mangel (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 3, S. 539, 540; Nr. 4, Bl. 13). Desuagtet forlyder der intet om Perlegryn, før det meddeles, at Lavet i Marts 1755 tilstaar Perlegrynsmøller Andreasen ved Kallundborg et Laan, for hvilket Urtekræmmer Carl Frederik Lehmann kautionerer (sst. Nr. 4 Bl. 117). Er det nu denne, der er bleven hængede ved Møllen og nogen Tid har drevet den for egen Regning? — Ved Pl. 19. Oktober 1754 ophævedes fra Aarets Udgang det det vestindisk-guineiske Kompagnis Raffinaderi tidligere meddelte Privilegium exclusivum. Enhver kunde nu faa Ret til at anlægge Raffinaderier, «dog at de alene raffinere af de fra de danske Kolonier i Vestindien hidkommende Sukkere og ikke af andre». Og nu opstod ikke faa Raffinaderier i Kjøbenhavn nemlig: $^{9}/_{12}$ 1754, Peter Boertmann, Niels Schiøtt, Hans Kinchel og Thomas Elsted; $^{9}/_{12}$ 1754, Joseph Wessely («af Nation en portugisisk Jøde»); $^{9}/_{12}$ 1754, Daniel Frederik Richardt; $^{9}/_{12}$ 1754, Ludvig Ferdinand Rømer; $^{6}/_{1}$ 1755, Kancelliraad Hans Bruun; $^{13}/_{1}$ 1755, Svend

Kiøbke; $^{16}/_{2}$ 1755, Christen Jensen Roed; $^{24}/_{2}$ 1755, Lavritz Platfusz; Mellem Indehaverne af disse 8 Privilegier (Kom. Koll.s Privil.-Prot. 1747—1755) var der een Urtekræmmer, Svend Kiøbke, som maa have drevet en anselig Forretning; 1751 fik han Bevilling til trods Bestemmelserne af 1744 at maatte have to Drenge (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. 382 ab, Nr. 4, Bl. 66, 69); han er en af Stadens 32 Mænd og Direktør ved Brandsocietets-Kassen (Kbhvns Handelsspejl, 1766, S. 101—102). — Udstædelsen af Privilegiet af 7. April 1761 for »Urtekræmmer-Lavets og Interessenteres Sukkerraffinaderi« synes at være sket i stor Hast. Det er af samme Dato som Kommercekollegiets Indstilling om dets Udstædelse; den kgl. Resolution angaaende Sagen er først af 15. April (Kom. Koll.s Forestillings- og Resolutions-Prot. 1759—1763 Nr. 1246; Privil.-Prot. 1755—1763, S. 241—43; Journ. H, 1759—1761 Nr. 635). — Det vestindisk-guineiske Kompagnis Eneret strakte sig ikke over hele Landet, udenfor Sjælland fandtes der før 1754 følgende Raffinaderier: i Bergen, $^{30}/_{1}$ 1750, Borger- og Politimester Henrich Mathiassen, Viceborgermester Severin Garboe, Hans Henrich Stamer, Hans Jokum Jordan og David Frich; (Kom. Koll.s Privil.-Prot. 1747—1755, S. 377—382 jfr. 476—482); i Odense, $^{16}/_{3}$ 1751, Apotheker Joh. Christopher v. Westen, for Fyns og Ribe Stifter (sst. S. 486—492, 644—647); i Frederikshald, $^{3}/_{1}$ 1752, Carsten Tank for Aggershus og Kristianssands Stifter (sst. S. 539—548); i Randers, $^{3}/_{1}$ 1752, Borgermester Søren Simonsen, for Aarhus Stift og Hobro By (sst. S. 549—554); i Trondhjem, $^{11}/_{12}$ 1752, Etatsraad, Lavmand Hans Ulrik Møllmann, for Trondhjem Stift og Nordlandene (sst. S. 578—586); i Aalborg, $^{25}/_{12}$ 1752, Henr. Ladiges, for Aalborg og Viborg Stifter (sst. S. 586—595). Under 22. April 1763 fik Kommerceraad Joh. Jørgen Holst Privilegium paa et Raffinaderi i Roskilde (Kom. Koll.s Privil.-Prot. 1755—1763, S. 297—99). — Jfr. Fr. Thaarup: Det dske Monarkis Statistik, II, 1813, S. 371—377; M. L. Nathanson: Udførligere Oplysninger om Handels- og Finansvæsenet, 1832, S. 29; L. Holst: Kbhvn. for 100 Aar siden, 1862, S. 71, 83—84. — Det skal endnu bemærkes, at Urte- og Isenkræmmerlavet en Tid var delagtig i det Englidalske Blyantsværk i Norge (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 5, Bl. 320, 365—367, 374—375, 378—379, 415, jfr. Fr. Thaarup: Det dske Monarkis Statistik, I, 1812, S. 442—443).

30. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Nr. 382 ab Nr. 4, Bl. 259, 264—66, 266, 267, 272; Kom. Koll.s Privil.-Prot. 1755—1763, S. 276—278, 284—285; ad Kom. Koll.s Journ. I, 1761—1763, Nr. 108 jfr. 183.

31. J. N. Jessen tilbyder 1764 Isenkræmmerne $^{2}/_{3}$ af Raavad for 100,000 Rd., hvilket de afslaa; 1765 gaar han fallit og 1767 kjøbe de Raavad for 26,270 Rd.: Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 4, Bl. 312, 313—314, 322, 326, 360; C. Nyrop: Raadvaddam og det kbhnske Isenkræmmerlav (Dags-Telegrafen 1873, Nr. 64 og 65). At ikke alle Isen-

kræmmerne i dette Aarhundrede saa med Sorg paa, at Raavad gav Underskud, fremgaar deraf, at da en Gang en yngre Isenkræmmer fremkom med Forslag til at faa det til at betale sig, blev han efter Sigende mødt med en Udtalelse om, at herpaa turde man ikke indlade sig, da saa Alverden vistnok vilde være Isenkræmmer i Kjøbenhavn. Raavad, der fordrede Tilskud, holdt Isenkræmmernes Antal nede.

32. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 4, Bl. 268, 270—271, 283—285. Kom. Koll s Privil.-Prot. 1755—1763, S. 289—297.

33. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 4, Bl. 306.

34. Sst. Nr. 4, Bl. 328—329, 381. — Naar Christen Klarup (Om Politiets Administration, II, 1777, S. 614—615) mener, at det var Urtekræmmernes Tobakspibe-Fabriks Ophør, som foranledigede Ophævelsen af Forbudet mod Tobakspibers Indførsel, er dette galt, Bevægelsen var en fuldstændig modsat. — I Adressekont. Efterretn. 1769 Nr. 61 findes et Avertissement om, at et Parti hollandske Piber ventes hertil, og at det strax ved Ankomsten paa Børsen skal bortsælges.

35. Sst. Nr. 4, Bl. 335—337, 359—360, 362, 381—382. — Da Lavets Artikler og Privilegier skulde fornyes ved Tronskiftet i 1766, konfirmeredes Privilegierne for Kardefabriken og Tobakspibefabriken uforandrede, men med Hensyn til Lavets Artikler gjordes den Ændring, at enhver Kræmmer fremtidig maatte holde 2 Drenge, at Svendeaarene nedsattes til 5 og at Fordringen om, at en Svend, der vilde ind i Lavet, skulde eje 1000 Rd., bortfaldt (sst. Nr. 4, Bl. 347). Det var Bestemmelserne fra 1744, som det gik ud over.

36. Sst. Nr. 4, Bl. 392, 393, 397, 398; Nr. 5, Bl. 11.

37. Rømers Privilegium: Kom. Koll.s Privil.-Prot. 1764—1769, S. 10—11, 93—96, ad Kom. Koll.s Journ. K, 1763—1765 Nr. 259. Denne Fabrik kom i Stand s. Danm.s Handelsspejl 1766, S. 49; — Franckensteins: Sj. Reg. LXIX, Fol. 847; — Stubbekjøbing: Dske Atlas, III, 1767, S. 367; C. Nyrop: Danmarks Glastilvirkning, 1879, S. 40 Anm. 3; — Abrahams: Kom. Koll.s Privil.-Prot. 1769—1771, S. 49—50.

38. Sj. Reg. LXXVII, Fol. 204; LXXVIII, Fol. 68—69; LXXIX, Fol. 717; Sj. Tegn, XCIV, Fol. 44 (alle i Kancelli-Arkivet).

39. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 5, Bl. 223, 237—239.

40. Sst. Nr. 5, Bl. 271, 272—273, 277—278, 280—283, 288, 294; Sj. Tegn. XCIV, Fol. 719.

41. Sst. Nr. 5, Bl. 295. — Sessionen er en fra 1729 bestaaende Repræsentation for Lavet, bestaaende af Oldermand, to Bisiddere og sex Assistenter (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml., Fol. Nr. 382 ab Nr. 2, S. 146; Kanc. Skr. 21. Decbr. 1824).

42. Adresseavisen 1793 Nr. 220, 291; Minerva 1794, III, S. 180—186, IV, S. 75—81, 376; Fr. Thaarup: Arkiv f. Statistik, I, 1795—1796, S. 118—120. I Striden om hvormange Kridtpiber der forbrugtes her i

Landet, gjorde Oldermanden opmærksom paa «den Mængde Tobakspibehoveder af Merskum, Træ, Porcellæn og Andet, der bruges istedenfor Lerpiber»; i saa Henseende kan mærkes, at Abraham Simon «af den jødiske Nation» under 8. Marts 1762 fik Privilegium paa i Kjøbenhavn at anlægge en Fabrik for Forfærdigelsen af alle Slags Tobakspibehytter af Messing (Kom. Koll.s Privil.-Prot. 1755—1763, S. 278—279). — Urtekræmmer Jens Christopher Friborg, der først dør i 1838, findes omtalt i Erslevs Forfatterlexikon. Hans Biografi læses i Borgervennen, 1838, Nr. 10 og 11.

43. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 5, Bl. 311—313, 316—318, 406; Geh. Ark. Dske Saml. Nr. 70; Kancelliark. Suppliker (8 I) 1795 Nr. 1876 jfr. 1794 (8 H) Nr. 1243. Efter Fr. Thaarup (Det dske Monarkis Statistik, II, 1813, S. 248) bestod den Casseske Fabrik kun kort og var helt ophørt 1813, men i Vejviseren for dette Aar benævnes Casse dog endnu Pibefabrikant. I Vejviseren for 1791 kaldes han slet og ret Urtekræmmer og bor i Brolæggerstræde, saa bliver han Pibe-, Lak- og Chokoladefabrikant i St. Kongensgade, og denne Titel bevarer han nu, skjøndt han 1797 desuden nævnes «Taxadeur», og derefter Havnekontrollør og Borgerkaptajn.

44. Davenports Privilegium: Kom. Koll.s Privil.-Prot. 1786—1795, S. 233—234; Fr. Thaarup: Ark. f. Statistik, I, 1795—1796, S. 423—426.

45. Fr. Thaarup: Ark. f. Statistik, I, 1795—1796, S. 120 jfr. samme Forfatter: Det dske Monarkis Statistik, II, 1813, S. 248—249 og Haandbog for Fabrikanter, 1832, S. 293. — Nogen Tobakspibe-Fabrik ved Aalborg kjendes hidtil ikke, men muligvis sigtes der her til Fabrikerne ved Gudumlund (C. Nyrop: Bidrag til den danske Industris Historie, S. 232), der begynde paa denne Tid (Hdls- og Ind.-Tid., 1798, S. 246). 1769 indførtes der for 14 Rd. Tobakspiber fra England til Aalborg og for 45 Rd. 3 ℔ fra Holland (Chr. M. Olrik: Aalborgs Handel, 1773, S. 130, 135). En Afhandling om Tobakspiber findes i Patriotiske Samlinger, I, Aalborg, 1785, S. 352—360.

46. Hvad der ofte vanskeliggjør at finde et Privilegium, er, at de ikke altid gives gjennem Kommerce-Kollegiet; Kancelliet griber ofte ind. Saaledes er f. Ex. Franckensteins ovenfor nævnte Tobakspibe-Privilegium givet gjennem Kancelliet. En Anomali er det ogsaa, at et Privilegium undertiden er udstedt forud for den kgl. Resolution, hvortil det skulde slutte sig. Dette er Tilfældet med de ovenfor nævnte Privilegier for en Tobakspibefabrik i Bergen (den Fasmerske) og for «Urtekræmmernes» Sukkerraffinaderi i Kjøbenhavn. — Skal Casse have haft noget Privilegium, maa det formentlig være af 1791, og dette mener ogsaa Rawert (Danm.s Industr. Forhold, 1850, S. 338), men dermed er det ikke absolut givet. Paa den nævnte Side hos Rawert have to Privilegier urigtige Datoer nemlig Niels Eriksens og Urtekræmmerlavets. Hvad der taler for, at Aaret 1791 er det rette,

er Følgende: I Januar 1791 indgiver Casse Begjæring om et Laan til at anlægge en Pibefabrik; ved kgl. Resolution af 3. Juni s. A. tilstaas der ham 5000 Rd. af Manufakturfonden »til en Pibefabriks Anlæg efter den hollandske Maade«, og i December s. A. indberetter han, at Fabriken er i Gang (Kom. Koll. dske Journ. LL 1791, Nr. 28, 121, 135, 185; MM 1791, Nr. 745; Resol.-Prot. 1791—92, Nr. 15). Fabriken paatænktes først anlagt paa en Grund, som Casse ejede paa Amager, den kgl. Porcellænsfabriks Inspektør, Justitsraad Müller fraraadede imidlertid dette, og nu kjøbte Joh. Casse Gaarden Nr. 56 i St. Kongensgade for 10,000 Rd. (Hans Laanesager fortsættes i Kom. Koll. dske Journ. NN 1792, Nr. 118, 338, 398; OO 1792, Nr. 686, 706, 733; PP 1793, Nr. 69, 93, 130, 131; Geh. Ark. dske Saml. Nr. 70).

47. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 382 ab Nr. 5, Bl. 311—313.

48. Samtidigt med at Stampes Erklæringer udkom i Trykken, var der en livlig Polemik i Gang angaaende Lavsforholdene, af dens Skrifter skal her fremhæves: A. Gamborg: Theori og Erfaring om Lavsindretningernes Skadelighed (1795) og J. C. Friborg: Gjendrivelse af de Beskyldninger og Indvendinger, som Gehejmeraad Stampe og Professor Gamborg have gjort mod Lavene (1795). — En Ansøgning af 1791 til Kongen fra 100 Thehandlere om at maatte handle med Urtekram er trykt under Titlen »Om Monopolier og Lavsrettigheder« i Kbhvns Brevsamler, 1791, S. 17—28. — Stampes Udtalelser om Lav, Monopoler o. lign., der findes flere Steder i hans Erklæringer (foruden III, S. 143—78 endnu f. Ex. II, S. 452—454, 455—465), synes virkelig at have vendt Stemningen, s. C. Nyrop: Den danske Porcellænsfabrikations Tilbliven, 1878, S. 33—34. Allerede tidligt vare Monopoler dog længtfra vel sete af Alle; se en Udtalelse fra 1747 hos Hübertz: Aarhus, III, S. 380.

Arbejdsherrernes Erstatningspligt.

Af **Aleksis Petersen.**

II.

Tyskland.

Den tyske Lov af 7. Juni 1871 «vedrørende Forpligtelsen til Skadeserstatning for de ved Driften af Jernbaner, Bjergværker, Fabriker etc. hidførte Drab og Lemlæstelser», i daglig Tale kaldet «das Haftpflichtgesetz», har følgende Indhold:

§ 1: Naar ved Driften af en Jernbane et Menneske dræbes eller kommer til Skade, saa hæfter Driftsherren for den derved opstaaede Skade, medmindre han beviser, at Ulykkestilfældet foraarsagedes ved højere Magt eller ved den Dræbtes eller Tilskadekomnes egen Skyld.

§ 2: Den, der driver et Bjergværk, et Stenbrud, en Grube eller en Fabrik, hæfter, naar en Befuldmægtiget eller en Repræsentant eller en Tilsynhavende ved en Forsømmelse i Udførelsen af Tjenesten har hidført et Menneskes Død eller Tilskadekommen, for den derved opstaaede Skade.

§ 3: 1) I Tilfælde af Død skal Skadeserstatningen omfatte: Begravelsesomkostninger, Udgifter i Anledning

af forsøgt Helbredelse, saavel som de Formuetab, den Dræbte under sin Sygdom har lidt paa Grund af Erhvervsudygtighed eller formindsket Erhvervsevne. Var den Dræbte, dengang da han døde, forpligtet ved Lov til at yde en anden Underhold, saa kan denne fordre Erstatning, forsaavidt han som Følge af Dødsfaldet mister Underholdet. — 2) I Tilfælde af Kvæstelse skal Erstatningen omfatte Helbredelsesudgifter og det Formuetab, som den Tilskadekomne lider paa Grund af en foreløbig eller varig Erhvervsudygtighed eller formindsket Erhvervsevne, der er en Følge af Ulykkestilfældet.

§ 4: Var den Dræbte eller Tilskadekomne forsikret mod Ulykkestilfældet i en Forsikringsanstalt eller Understøttelseskasse, til hvilken Driftsherren bidrog i det mindste en Tredjedel af den samlede Præmie, saa skal det, som hin Anstalt eller Kasse udbetaler til den Erstatningsberettigede, fradrages den Erstatning, som Driftsherren skal betale.

§ 5: De i §§ 1 og 2 omhandlede Driftsherrer ere ikke beføjede til til deres Fordel ved Kontrakt (ved Reglements eller ved særlig Overenskomst) at udelukke eller begrænse Anvendelsen af de i §§ 1—3 indeholdte Bestemmelser. Kontraktsbestemmelser, der staa imod denne Forskrift, have ingen retlig Virkning.

§ 6 bestemmer: at «Domstolen efter fri Overbevisning under Hensyntagen til Forhandlingernes samlede Indhold har at afgjøre Sandheden af de faktiske Paastande» (d. v. s. Dommeren afgjør under Hensyntagen til det foreliggende Tilfældes Omstændigheder, hvem der efter hans Overbevisning har forskyldt Ulykken, hvori Skaden bestaar, hvilket Omfang den har, hvorledes den skal erstattes).

§ 7: Domstolen har, efter at have vurderet alle

Omstændigheder, at bestemme Skadens Højde saavel som, om, og da paa hvilken Maade og i hvilken Størrelse der skal stilles Sikkerhed. Som Erstatning for det fremtidige Underhold eller Erhverv vil — naar ikke begge Parter ere enige om en Kapitalaffindelse — en Rente i Reglen være at fastsætte. Den Forpligtede kan til enhver Tid forlange Rentens Ophævelse eller Formindskelse, naar de Forhold, der betingede Rentens Fastsættelse eller Højde, i Mellemtiden væsenligt have forandret sig. Ligeledes kan den Tilskadekomne, saafremt han har gjort Krav paa Skadeserstatning gjældende inden Præskriptionsfristen (§ 8), til enhver Tid forlange Rentens Forhøjelse eller dens fornyede Ydelse, naar de Forhold, der vare afgjørende for Fastsættelsen, Formindskelsen eller Ophævelsen af Renten, ere væsenligt forandrede. Den Tilskadekomne kan ogsaa senere fordre, at der stilles Sikkerhed, eller at den stillede Sikkerhed forøges, naar den Forpligtedes Formuesforhold i Mellemtiden have forværret sig.

§ 8: Krav paa Skadeserstatning (§§ 1—3) præskriberes i to Aar fra den Dag, da Ulykkestilfældet fandt Sted. Imod den, hvem den Dræbte havde at yde Underhold (§ 3, Nr. 1), begynder Præskriptionen med Dødsdagen. Præskriptionen regnes ogsaa ligeoverfor Mindreaarige og Personer, der staa ens med dem, fra samme Tidspunkter.

§ 9 siger, at saadanne Bestemmelser i de særlige Landslove, der maatte gaa videre end Rigslovens Bestemmelser, skulle forblive uberørte, og § 10 — Lovens sidste Paragraf — bestemmer, at Rigets Overhandelsret skal være sidste Instans i Processer om Krav, der støttes paa «das Haftpflichtgesetz».

Det, der nærmest gav Stødet til denne Lovs Fremkomst, var nogle store Bjergværkskatastrofer i Tyskland. Den offenlige Mening blev sat i Bevægelse, Petitioner indsendtes til Rigsdagen, Juristerne diskuterede Sagen med Iver, — og saa erkjendte Regeringen, at der maatte gjøres noget, og indbragte sit Lovforslag. I de dette ledsagende Motiver udtaltes det, at den bestaaende Lovgivning vedrørende Arbejdsherrernes Erstatningsansvar led af forskjellige Mangler: i processuel Henseende var Bevisførelsen for besværlig; hvad den materielle Ret angik, var der den uheldige Omstændighed, at Erstatningskravet maatte gjøres gjældende imod den umiddelbare — men i Reglen formueløse! — Ophavsmand til Ulykken; fremdeles den Fejl, at Erstatningen i Almindelighed sattes altfor lavt; endvidere den, at Erstatningskravet ikke kunde rejses af alle de Personer, der i Virkeligheden burde være berettigede til at stille det. Det blev erkjendt af Regeringen, at Industrien havde taget en saadan Udvikling, at det ikke gik an at blive staaende ved den almindelige Civilrets Bestemmelser om Skadeserstatning, men at der «ved en Speciallov maatte træffes Bestemmelser for at sikre dem, der komme til Skade ved industrielle Forretninger, som ere forbundne med usædvanlig Fare, Erstatning for den lidte Skade, samt ogsaa at sikre deres Efterladte, hvis de sætte Livet til, Skadeserstatning.» Det Lovforslag, Regeringen altsaa indbragte, var kun i mere underordnede Punkter afvigende fra, hvad der endelig blev Lov (ɔ: fra de ovenfor meddelte Bestemmelser); — men naar Rigsdagen gik ind paa Forslaget, saa skete det dog ikke uden Modstand. Baade i Rigsdagen og i Pressen blev der gjort adskillige Indvendinger imod det. Fra den ene Side — Arbejdsherrernes — paastodes der, at

det gik for vidt, at det var uretfærdigt mod Arbejdsherrerne, at det muligvis kunde paaføre dem Byrder, de umuligt kunde overkomme, og at det, til hele Landets Skade, vilde skræmme Foretagelsesaanden; men disse Indvendinger have vist sig at være grundløse, og de blev i Hovedsagen ogsaa snart tagne tilbage eller modificerede. Fra den anden Side blev der langt stærkere og med langt mere Ret gjort gjældende, at naar Loven led af nogen Fejl, var det den, at den ikke gik vidt nok, at den ikke var konsekvent, at den var altfor fragmentarisk. Imod § 2 indvendte man, at den paalagde den Tilskadekomne Bevisbyrden, hvorved Erstatningskravet i mange Tilfælde maatte blive illusorisk. Man ankede over, at Grænsen mellem «Fabrik» og «Haandværk» var ubestemt, og hævdede, at der forøvrigt slet ingen Grund var til at fritage Haandværksmestre for Ansvaret. Man gjorde gjældende, at Haardværksmestre ligesaa vel som «Fabrikanter», ja at ogsaa Forpagtere og Landmænd kort sagt alle Arbejdsgivere burde bære Ansvaret. Det var meningsløst, sagde man, at en Landmand, der ved Siden af sit Landbrug har et Brænderi, skal være ansvarlig for de Ulykker, der ske i Brænderiet, men ikke for dem, der foraarsages af Tærske- og Hakkelsemaskinerne, hvilke dog kræve det største Antal Ofre. De tyske Privatbaner spurgte i en Memoire, der tilstilledes Rigsdagen: «Hvori ligger det, at en Jernbane er ansvarlig, naar en Dampkjedel springer i et Lokomotiv, uden at det lader sig bevise, at nogensomhelst Person har forset sig paa nogensomhelst Maade, medens en Fabrik ikke er ansvarlig, hvis dens Dampkjedel (selv ved Fyrbøderens aabenbare Forseelse) springer, naar det blot ikke er muligt at tillægge nogen Befuldmægtiget, Repræsentant eller Tilsynhavende nogen Skyld?

Eller hvorfor hæfter en Jernbane, naar en Banevogter forsømmer sin Pligt og ikke giver et Tog det rigtige Signal, — medens en Stenbrud-Arbejder, der tænder Minen for tidligt, ikke forpligter sin Herre?» Hvorfor, spurgte man, er Ansvaret saa forskjelligt, naar Dampkjedlen springer «ved Jernbanens Drift» (§ 1) eller i Maskinværkstedet (§ 2)? Og hvorfor er der slet intet Ansvar i Bygningsindustrien eller i Landbruget? Og der strømmede Ændringsforslag ind for at faa Bevisbyrden lagt over paa Arbejdsherren, for at udvide Ansvavet til et større Antal Arbejdsherrer, og for at faa Ansvaret gjort mere eftertrykkeligt. Men Loven blev alligevel i Hovedsagen vedtaget saaledes, som Regeringen havde forelagt den, idet man navnlig fremhævede, at den kun var en Lejlighedslov og en «Nothstands-Gesetz», et foreløbigt Arbejde der kunde blive videre udført og udvidet, naar man først havde haft Tid til at indsamle statistiske Oplysninger og til nøjere at gjennemtænke Sagen*).

Næsten ti Aar ere nu forløbne, siden Loven udkom, og i disse ti Aar har man virkelig baade gjennemtænkt og gjennemdiskuteret Sagen, og har indhøstet adskillige Erfaringer. Og Resultatet er blevet, at saa godt som alle i Tyskland ere komne paa det rene med, at den Sikkerhed, som Loven om Erstatningevæsenet mentes at ville give Arbejderne, bør udvides. Men ganske vist er man ikke enig om, paa hvilken Maade Erstatningsloven bør udvides og omordnes.

Man er saa temmelig enig om, at Arbejderen under en eller anden Form har Krav paa Erstatning for den

*) Die Verbindlichheit zum Schadenersatze ... Gesetz vom 7. Juni 1871. Mit Erläuterungen von L. Jacobi. Berlin, 1874, Fr. Kortkampf.

Skade, der paaføres ham ved de Ulykkestilfælde, som den industrielle Bedrift fører med sig, — men man indvender fra den anden Side, at det Krav paa Skadeserstatning, som den tyske Lov giver, maa gjøres gjældende gjennem en Proces, og derfor bliver en Kilde til Fjendskab og Forbitrelse, der forgifter Forholdet mellem Kapital og Arbejde.

Fra den ene Side fremhæver man altsaa de Ulykker, Industrien fører med sig. Selv om man ser helt bort fra de langsomt virkende Indflydelser, der undergrave Arbejdernes Sundhed (Støv og Gift!), bliver der mer end nok af Lemlæstelser og Drab, akute Beskadigelser, at tage fat paa. Arbejdet i Bjergværker er næsten ligesaa farligt som Krigstjeneste. Og hvor der ikke findes Bjergværker, findes der Fabriker med Dampmaskiner, farlige Bygningsforetagender, Landbrug med Tærske-, Hakkelse- og flere Maskiner, Søfart og flere økonomiske Virksomheder, der uundgaaeligt kræve talrige Ofre blandt de paagjældende Arbejdere. Statistiken viser, at Tallet paa Ulykkestilfælde tager til. Hvad er Grunden? Er man i Nutiden mindre forsigtig end i Fortiden! Neppe! Men Produktionen drives i Nutiden langt mere intensivt end tidligere; mange Mennesker trænges sammen paa et lille Rum, og i et Minimum af Tid forlanger man et Maximum af Arbejde. Heri ligger utvivlsomt en Kilde til ulykkelige Hændelser; men paa samme Tid maa det ganske vist indrømmes, at Optegnelsen af Ulykkestilfælde nu er mere fuldstændig end tidligere, med andre Ord: at Statistikens stigende Tal ikke ubetinget godtgjøre nogen virkelig Stigning. Saa meget staar dog fast: Tallet paa Arbejdere, der lemlæstes eller dræbes ved deres Arbejde, er særdeles stort; — det store Flertal af dem faar ingen eller aldeles

utilstrækkelig Skadeserstatning, — og kun i de allerfærreste Tilfælde kan man med Rette svare dem, at de selv have forskyldt Ulykken. «I disse Tilfælde forlanger vor moralske Følelse, at Industrien, hvis Indretning i det hele eller enkelte er Skyld i Ulykken, maa bære Ansvaret. Denne moralske Følelse staar ingenlunde i fjendlig Modsætning til Fabrikanternes Stand. Vi lægge kun Erstatningpligten over paa dem, fordi de have Hovedfordelen af den hele Industri, fordi de som Industriens Herrer naturmæssigt maa bære et større Ansvar end den tjenende Arbejder, og fordi det er deres Sag at faa saadanne Priser for Produkterne, at de kunne faa Industriens samtlige Omkostninger, inklusive disse Erstatninger, dækkede. I andet Fald maatte man forlange Lønninger af en saadan Højde, at Arbejderne kunde forsikre sig imod alle Ulykkestilfælde, — hvilket for Fabrikanterne ville komme ud paa det samme. Udbyttet af Industrien maa altid gjennem Fabrikanternes Kapital præstere Erstatningen, da dette aabenbart er retfærdigere, end om vi lod de forulykkede Arbejdere eller deres Efterladte hjælpeløst omkomme, eller vilde overlade dem til Fattigvæsenet, d. v. s. vilde vælte Byrden over paa Samfundet uden Hensyn til, hvem der som Producent resp. Konsument har Fordelen af den farlige Industri».

Fra den anden Side gjør man gjældende, at de uundgaaelige Skadeserstatningsprocesser have meget skadelige moralske Følger, og man tilføjer, at Retten til at anlægge saadanne Processer heller ikke nytter men ofte blot skader Arbejderen, naar han skal føre Beviset.

Problemet bliver da dette: Industrien skal bære Ansvaret og være erstatningspligtig, naar dens Arbejdere mister Livet eller komme til Skade ved Arbejdet; men

denne Erstatningspligt skal ordnes saaledes, at der ikke i hvert enkelt Tilfælde rejses en Proces, og saaledes at Letheden ved at opnaa Erstatning ikke forleder Arbejderen til Letsindighed. Hvorledes kunne disse forskjellige Formaal samtidigt opnaas?

En Løsning af dette Problem har man allerede praktisk forsøgt, nemlig den at forsikre Arbejderne mod alle Ulykkestilfælde ved de Forsikringsanstalter, der særligt arbejde i denne Branche. Det er egenlig kun en Udvidelse af dette System, en Omdannelse af det til en Tvangs-Forsikring, naar Socialdemokraten Bebel i den tyske Rigsdag i 1879 foreslog, at alle Driftsherrer skulde hæfte for alle de i deres Forretninger forekommende Ulykkestilfælde og skulde lade deres Arbejdere forsikre i en centraliseret Stats-Forsikringsanstalt. Og nu er Bismarck for nylig fremkommet med sit Forslag, — det Forslag, nemlig, at § 2 i Erstatningsloven af 1871 tildels ophæves og at der indrettes en Rigs-Forsikringsanstalt, ved hvilken Industri-Arbejderne skulle forsikres, saaledes at Assurancen omfatter alle i Industrien forekommende Ulykkestilfælde, uden Forskjel om de skyldes Driftsherrens eller hans Repræsentants Forseelse, eller om Arbejderen selv er den skyldige, eller om de hidrøre fra rent tilfældige Omstændigheder, der ikke kunne lægges nogensomhelst til Last. «Kun naar der ganske ses bort fra, hvem der er den skyldige», siger Bismarck, «kan Arbejderen ved Assurancen faa fuld Sikkerhed for, at han, hvis et Ulykkestilfælde rammer ham, ikke samtidig med sin Erhvervsevne vil miste sit Underhold, og at hans Efterladte, hvis han dør, ikke vil staa hjælpeløse tilbage.» Men til dette Bismarcks Projekt skulle vi komme udførligere tilbage.

Fra anden Side er der stillet Forslag om, i Stedet for at oprette en Stats-Forsikringsanstalt, at danne i Analogi med Hjælpekasserne Institutioner, Foreninger af Fabrikanter etc., der skulde garantere Udbetaling af Skadeserstatning til tilskadekomne Arbejdere i alle Tilfælde, hvor Fabrikanten ikke beviser, at Arbejderen ved Drukkenskab, Ulydighed eller grov Forseelse selv har voldet Ulykken, og saaledes at Spørgsmaalet, om der foreligger et Tilfælde, hvor Arbejdsherren er betalepligtig, saavelsom Spørgsmaalet om Erstatningshøjden afgjøres af en af begge Parter ligelig sammensat Voldgiftsret. — De Indvendinger, der gjøres, at Industrien «ikke kan bære» de Udgifter, der herved paaføres den, ere betydningsløse Udflugter. Paa en eller anden Maade maa Byrderne bæres, naar man ikke ligefrem vil lade Arbejderen og hans Familie gaa til Grunde, og det kommer altsaa kun an paa at finde den retfærdigste og mest hensigtsmæssige Organisationsform*).

I den Regel, at man kun hæfter for egen, ikke for fremmed Skyld har Loven af 1871 skudt Bresche; men den har ingenlunde omstyrtet den. Reglen er ikke blot en Retsregel, men den bekræftes tillige af Ethiken, og gjør derfor ikke blot Indtryk paa Forstanden, men ogsaa paa den moralske Følelse. Reglen er imidlertid kun en Regel, d. v. s. den har Undtagelser, og disses Tal er efterhaanden blevet saa stort, at Retsvidenskaben, som Professor juris, Dr. Baron i Greifswalde udvikler**), er bleven nødt til at opstille et nyt Retsbegreb: Ansvar for

*) Prof. Helds Beretning om forskjellige Anskuelser vedrørende «die Haftpflichtfrage», S. 139—154 i det 1 forrige Hefte anf. Skrift af «Verein für Socialpolitik.»

**) Prof. Dr. Baron om den videre Udvikling af Loven af 7. Juni 1871, l. c. S. 101 flg.

fremmed Skyld. Stemningen for at give Loven af 1871 en større Rækkevidde er efterhaanden bleven almindelig — ganske vist en Anbefaling for Loven; men Spørgsmaalet er, om den skal udvides til alle Arbejdere, eller kun til dem, der arbejde i særligt farlige Industrier.

For at udvide Loven til alle Arbejdere tale flere Grunde: Arbejdsherren vil blive saa meget mere omhyggelig i Valget af sine Repræsentanter og af dem, der føre Tilsynet med Arbejdet (den præventive Grund). Har Arbejdsherren gjort sig skyldig i en «culpa in eligendo» (hvilken culpa dog i Almindelighed vanskelig lader sig bevise), bør han ifalde Straf (den straffende Grund). Arbejderens Erstatningskrav vil næsten altid være illusorisk, naar han blot kan gjøre det gjældende mod de i Reglen formueløse Repræsentanter for Arbejdsherren, og ikke imod denne selv (den økonomiske Grund).

At begrænse Udvidelsen til de særligt farlige Industrier kan ikke anbefales. Naar der en Gang indtræffer et Ulykkestilfælde i en «ikke-farlig» Industri (det vil vel sige: en Industri, hvor der kun indtræffer «faa» Ulykkestilfælde), saa er der i og for sig ingen Grund til at behandle det juridisk anderledes, end om det indtraf i en «farlig» Industri (d. v. s. en Industri med «mange» Ulykkestilfælde). Dernæst: Det er umuligt at give en Fortegnelse over «farlige» eller «ikke-farlige» Industrigrene, der ikke indeholder enten formeget eller for lidt. Fremdeles: Der er overhovedet ingen Modsætning mellem «farlige» og «ikke-farlige» Industrier, thi der er, som den tyske Rigsdagsmand Hammacher udviklede, overhovedet ikke nogen «i og for sig farlig Industri»: Fiskeri er paa et Sted et yderst farligt, under andre Forhold et ganske farefrit Erhverv; Fabrikdrift og Bjergværk kunne være farefulde og næsten farefri Erhverv, alt efter Omstændighederne.

Mod den Indvending, at Byrden vilde blive for tung, naar Ansvarslovens § 2 udvidedes til alle Industrigrene, — en Indvending, der i økonomisk Henseende er ugrundet —, bemærker Juristen Baron: «Man maa dog ikke glemme, at det her drejer sig paa den ene Side om en culpa, som Lederen af Bedriften gjør sig skyldig i, paa den anden Side om Tilfælde, der ganske afhænge af Driftsherrens Forgodtbefindende. Driftsherren har det nemlig i sin Haand, om han selv vil lede Bedriften, eller om han vil overdrage den til en anden. Begaar han selv ved Ledelsen af Bedriften en culpa, saa hæfter han derfor allerede efter almindelige Retsforskrifter (altsaa ganske bortset fra «das Haftpflichtgesetz»); overgiver han Ledelsen til en anden, og begaar denne en culpa, saa hæfter Driftsherren ikke efter de regelmæssige Retsforskrifter men kun efter «das Haftpflichtgesetz». Og nu tror man at kunne paastaa, at Industrien, naar Driftsherren selv leder Forretningen, kan bære Erstatningsansvaret, derimod ikke naar en anden leder den? Dette er ligefrem ulogisk . . .» Dertil kommer, at Loven gjør en mærkelig Forskjel paa Stor- og Lilleindustrien: «den lille Driftsherre leder selv Bedriften, og hæfter altsaa for den (af ham selv) begaaede culpa. Ved Meddelelser, som jeg har faaet fra praktiske Dommere, véd jeg, hvor ulige stillede Arbejdere, der arbejde i samme Fag men i forskjellige Etablissementer, ere; Retsfølelsen forvirres ved en saadan Retstilstand, og en Ansvarslov, der bringer alle i samme retlige Stilling er nødvendig.» Og særlig af Hensyn til Juristerne, godtgjør Professor B. ogsaa med Grunde hentede fra den juridiske Teknik Nødvendigheden af at udvide Loven til alle Arbejdere; han peger paa Fortolkningsvanskelighederne (hvad er «Fabrik»?!) og paa Lovens meningsløst forskjellige Stilling ligeoverfor forskjellige Arbejdere.

At faa Erstatningsansvaret udvidet fra nogle til alle Arbejdere, det er det ene. Det andet Spørgsmaal er Spørgsmaalet om Bevisbyrden.

Ifølge Lovens § 2 maa tilskadekomne Bjergværks-, Stenbrud- og Fabrikarbejdere, i Overensstemmelse med almindelige Regler, føre Beviset for, at Arbejdsgiverens Repræsentant bærer Skylden; — ifølge § 1 er Klagerne ligeoverfor Jernbanebestyrelserne fri for Bevisførelsen; det er den indstævnte Banebestyrelse, der maa bevise, at «højere Magt» eller den Tilskadekomnes egen Fejl har foraarsaget Ulykkestilfældet. Et stort Parti i Tyskland stemmer nu for, at Bevisreglerne i § 1 udvides til at gjælde ikke blot for Jernbanerne men for alle Forretninger: Bevisbyrden bør, hedder det, i alle Tilfælde hvile paa Arbejdsgiveren. Andre stemme vel herimod, men indrømme, at Bevisbyrden bør lettes for Arbejderne. Den tyske Næringslovs § 120 forpligter Arbejdsherren til at anskaffe og vedligeholde alle de Indretninger, der i den specielle Forretning ere nødvendige for saa vidt muligt at beskytte Arbejdernes Liv og Sundhed, — og, hævde M. Hirsch m. fl., sker der en Ulykke, skal Arbejdsherren føre Bevis for, at han fuldt ud har opfyldt § 120; fører han ikke dette Bevis, er han erstatningspligtig. Andre mene: nej, det er Arbejderen, der skal bevise at Forskrifterne i § 120 ikke vare fulgte; fører han Beviset, er Driftsherren erstatningspligtig. Videre gaar f. Ex. Lasker: selv om alle Indretninger ifølge § 120 ere tilstede, skal Arbejderen dog gaa af med Sejren, naar han beviser, at han, trods alle Beskyttelsesindretninger, uden egen Skyld kom til Skade. Men en anden tysk Rigsdagsmand, v. Gossler, gjorde gjældende: «Bevisspørgsmaalet kan ikke løses paa de industrielle Foretagenders Omraade, men maa løses

paa den almindelige Rets. Den preussiske Landret indeholder den almindelige Grundsætning, at, naar nogen overtræder en Politilov, der angaar Tilføjelse af Skade, saa er han ansvarlig for al den Skade, der vilde være bleven undgaaet, naar Loven var bleven overholdt. Næringslovens § 120 giver Avtoriteterne Bemyndigelse til at gjøre Beskyttelsesforholdsreglerne obligatoriske for hele Industrigrene, og at ordne Udførelsen af § 120 ved administrative Forordninger. Ad denne Vej vil man, uden at fravige den regelmæssige Ret, kunne regulere Bevisbyrden saaledes, at det bliver muligt for Arbejderen at føre sin Klage igjennem.» Dette er ogsaa Prof. Barons Opfattelse: Naar Arbejderen optræder med den Paastand, at han er kommen til Skade, fordi de ved § 120 foreskrevne Beskyttelsesindretninger manglede eller ikke vare i Orden, saa paahviler det Arbejdsherren at bevise, at disse Indretninger vare i Orden; han maa godtgjøre, at han har opfyldt de Forpligtelser, Loven paalægger ham*).

Naar der i Arbejderkommissionens Betænkning (se forrige Hefte S. 67) tales om, at der kunde være Grund til at indføre en videregaaende Erstatningspligt for Arbejdsgiverne «i visse særlig farefulde Bedrifter», — saa er det uholdbare i denne Distinktion paavist i det foregaaende. Naturligvis maa der være Forskjel mellem Forsigtigheds- og Beskyttelsesindretningerne i de forskjellige industrielle Etablissements; men Erstatningspligten bør være der i den ene Art Forretninger saa godt som i den anden Art, og med Hensyn til den bør alle de produktive Virksomheder stilles ens. Der er en anden Unøjagtighed at notere i Arbejderkommissionens

*) l. c. p. 115.

Betænkning. Det hedder (forrige Hefte S. 66), at «det efter rigtige retslige Begreber vistnok stedse maa blive saa, at den rent hændelige Skade ikke kan give noget Krav paa Erstatning mod Arbejdsherren». Prof. Baron paaviser imidlertid*), at den bekjendte romerske Retsregel «casus a nullo præstantur» allerede i Romerretten har sine Afvigelser, og at der i den nyere Ret findes flere Undtagelser fra den. Han tror ogsaa at kunne angive den indre Grund til, at den nyere Retsanskuelse tør tillade sig Afvigelser fra den ældre Opfattelse, at Mennesket i Ydmyghed maa finde sig i, hvad «Tilfældet» sender, det være godt eller ondt: «Begribeligvis maa vi ogsaa nutildags anerkjende, at Mennesket ikke har nogen Magt over Naturlovene; — men vi besidde i Assuranceanstalterne en Romerne ubekjendt Institution, hvorved vi blive i Stand til mod Betaling af et lille Gebyr, at udjævne Følgerne af den Skade, Tilfældet fører med sig.» Prof. Baron hævder ogsaa, at det maa siges at stride mod vor Retsfølelse at lade Arbejderen alene bære Følgerne af et Ulykkestilfælde, som han ikke selv har forskyldt. Og han kommer til den Slutning: at medens Arbejdsgiveren i det fulde Omfang skal være erstatningspligtig, naar han enten selv eller en af hans Folk bærer Skylden for Ulykkestilfældet, — saa skal han, naar Ulykken er hændelig eller skyldes en ikke-paaviselig Grund, bære det halve Erstatningsansvar, fra hvilket Ansvar han imidlertid skal kunne fri sig, naar han assurerer sine Arbejdere ved en Anstalt, med Hensyn til hvis nærmere Karakter en Lov skal opstille Normativbestemmelser.

«Ved Gjennemførelsen af mit Forslag vilde», siger

*) l. c. p. 122 flg.

Prof. B., «ikke alt, hvad man kunde ønske, blive opnaaet; men det vilde dog være et stort Skridt fremad. Det bedste er det godes Fjende, — intetsteds passer dette Ordsprog bedre end paa det sociale Omraade; her kan man kun reformere stykvis. Erstatningsloven af 1871 er kun en Dværg, — og dog har den virket mægtigt. En ny Lov, der gjennemførte de ovenfor opstillede Sætninger, vilde ganske vist ikke opfylde Alderdommens og Sygdommens berettigede Krav; den vilde ikke engang ramme de ved selve Arbejdet paaførte Sygdomme (Blyforgiftning, Fosfornekrose etc.); alligevel vilde den være et Middel imod et stort Stykke økonomisk Elendighed paa et Omraade, hvor Ulykken aldeles pludselig bryder ind og derfor saa meget vanskeligere kan bæres.» —

Den bismarckske «Arbeiter-Unfall-Versicherung», der vil gjøre en Del af «das Haftpflichtgesetz» overflødig, er, hvad der end ellers maatte kunne siges for eller imod, et af de mest storartede Projekter, der nogensinde er fremkommet paa Arbejderlovgivningens Omraade. Men det er endnu kun et Projekt, hvis Skjæbne ikke lader sig beregne. Naar enten dets Skjæbne er afgjort, eller Forhandlingerne om det ere rykkede frem til nogen Klarhed, skulle vi nøjere omtale dette højst interessante socialreformatoriske Arbejde.

(Fortsættes.)

Nationaløkonomisk Forening.

Tirsdag d. 22de Februar holdt Foreningen et Møde, der dirigeredes af Handelsbankdirektør **M. Levy** og i hvilket Prof. **Will. Scharling** indledede en Diskussion

om Bestemmelsen af en Families Indtægt*).

Indlederen paapegede den Betydning, det i flere Retninger havde at faa paalidelig Oplysning om den for forskjellige Samfundsklasser saa at sige normale Indtægt, saaledes ikke blot direkte ved Ansættelse til Indkomstskat, men ogsaa ved Afgjørelsen af Spørgsmaalet om, hvilke Indtægter der bør være skattefrie, ved Fastsættelsen af Lønninger for Statens og Kommunens Embedsmænd, og i mere almindelig social Henseende ved Sammenligninger mellem de forskjellige Samfundsklassers Vilkaar saa vel som mellem Livsvilkaarene i de forskjellige Egne af Landet. Han fremhævede derefter, under særligt Hensyn til den sidstnævnte Forskjelligheds ofte rent nominelle Natur, — idet den udsprang af den forskjellige Værdi, som Pengene have i de enkelte Hoveddele af Landet: i Kjøbenhavn, Kjøbstæderne og Landdistrikterne, — Nødvendigheden af at bruge en bestemt, fælles Maalestok for Indtægterne, naar man rettelig vilde bedømme den reelle Forskjel i Livsvilkaarene, og gjorde gjældende, at han i hele sin følgende Undersøgelse gik ud fra kjøbenhavnske Forhold og dermed fra den Værdi, Pengene have i Kjøbenhavn. Idet han derefter dvælede ved Vanskelig-

*) Foredraget vil blive gjengivet i sin Helhed i Tidsskriftets næste Hæfte.

heden af at faa den virkelige Indtægt konstateret for en stor Mængde Familier, der ikke selv forstod at vurdere den rettelig, udtalte han den Formening, at i mange Tilfælde den eneste sikre Vej til at finde en Families Indtægt var at gaa ud fra dens konstaterede Forbrug, idet man maatte forudsætte, at dens regelmæssige, stadige Forbrug Aar efter Aar ogsaa var det, den virkelig maatte siges at have at leve af uden Hensyn til den Maade, hvorpaa dette Forbrug dækkedes, saa at man f. Ex. for en Arbejderfamilie paa Landet, der fik Mælk gratis og Korn leveret til nedsat Pris m. v. samt mulig ved Aarets Slutning Gjæld eftergivet, maatte medregne disse Momenter som Indtægt og ikke kunde blive staaende ved den nominelle Arbejdsløn. Den følgende Undersøgelse gik derfor ud paa, ved Hjælp af en Række paalidelige Data over det nødvendige Forbrug af Levnetsmidler og et Skjøn over Forbrugsgjenstande af mere elastisk Natur, som Klæder og Husleje, at udfinde, hvad der behøves til Underhold for en Familie, som lever aldeles jævnt og tarveligt, men dog har sit tilstrækkelige Underhold og ikke behøver at knibe paa det Nødvendige, idet det derhos tilsidst undersøgtes, hvad der i fornødent Fald kunde slaas af paa dette Forbrug og hvad der altsaa maatte siges at være Minimumsforbrug for en Familie.

Dirigenten opfordrede Indlederen til snarest muligt at lade sit Foredrag trykke og til paa Foreningens Bekostning at lade tage et Antal Særtryk til Omdeling blandt Kommunalbestyrelsens og Ligningskommissionens Medlemmer, som kunde tilstilles disse, inden den nu forestaaende Ligning tog sin Begyndelse.

Grosserer **M. A. Levy** sluttede sig til denne Opfordring, idet han gjorde gjældende, at der hos Ligningskommissionen, hvoraf han selv var mangeaarigt Medlem, var en altfor stor Tilbøjelighed til kun at inddrage den mere vel stillede Del af Befolkningen under Indkomtsskatten og at den saa endda i høj Grad undervurderede dennes Indtægter.

Prof. **Scharling** svarede, at Foredraget ikke kunde foreligge trykt saa snart, som de to Talere havde ønsket, da han kun havde haft Tid til at samle de benyttede Data, men ikke til at udarbejde selve Foredraget skriftligt, saa at det ikke fore-

laa i en saadan Form, at det nu kunde overgives til Trykken. Overfor den sidste Taler gjorde han gjældende, at det næppe kunde bebrejdes Ligningskommissionen, at den optraadte skaansomt overfor den mindre vel stillede Del af Befolkningen, da netop de af ham fremdragne Oplysninger godtgjorde, at selv en Indtægt, der gik endel op over Grænsen for skattefri Indtægt, i Virkeligheden ikke strakte længer end til det allernødvendigste, tarvelige Forbrug for en Familie. Der var derfor vistnok ogsaa al Grund til at søge Grænsen for skattefri Indtægt sat endel op.

Dirigenten erklærede sig enig heri, idet han antydede, at det Rigtigste vistnok vilde være, som ogsaa tidligere bragt i Forslag, at fritage de første 1000 Kr. af enhver Indtægt for Skat; men saa længe Loven var, som den var, maatte det være en Pligt for Ligningskommissionen at bringe den til fuld Anvendelse.

Nationalbankdirektør, Etatsraad **M. Levy** mente ogsaa, at Skatteansættelserne vare i allerhøjeste Grad upaalidelige overalt, hvor man ikke stod overfor notoriske faste Indtægter. Det Grundlag, hvorfra Indlederen var gaaet ud ved sine Beregninger af en voxen Mands Forbrug, var vistnok rigtigt, og en kraftig Arbejder kunde næppe bruge mindre; derimod maatte Hustru og Børn ofte nøjes med langt ringere Kost end forudsat, og han mente derfor, at det Forbrug, Prof. Scharling havde beregnet for en større Familie, kunde reduceres noget, medens han iøvrigt var enig med ham om den Størrelse, hvortil han anslog en Arbejderfamilies almindelige Indtægt. Gik man bort fra den egenlige Arbejderklasse over til de mindre Næringsdrivende, maatte man derimod inddrage en stor Mængde Udgifter i Beregningen, som her ikke vare medtagne, og man maatte derfor for saadanne Familiers Vedkommende gaa betydeligt højere op, end Indlederen havde gjort.

Prof. **Scharling** kunde erklære sig enig i den sidste Talers almindeligere Betragtninger, men troede, at nogle af hans Udtalelser skyldtes en mindre korrekt Opfattelse af Indledningsforedraget. Han var gaaet ud fra, hvad der maatte siges at høre til et fuldt tilstrækkeligt Ernæringsforbrug for Hustru og

Børn lige saa vel som for Manden; men da det desværre altfor ofte var Tilfældet, at Arbejderens Indtægter ikke strakte saa langt, havde han i Slutningen af sit Foredrag undersøgt, hvor langt man kunde knibe Forbruget ned, og var saaledes kommen til det opstillede Minimumsforbrug. Stod man overfor Familier udenfor Arbejderklassen mente ogsaa han, at man vilde komme betydeligt op over de af ham nævnte Tal, men han havde netop bestræbt sig for paa ethvert Punkt at opstille en saa moderat Beregning, at den vel kunde erklæres at være for lav, men næppe at være for høj.

Grosserer **Nellendam**, der først var kommen mod Slutningen af Foredraget, vilde beklage, om Indlederen helt igjennem, som i den Del, han havde hørt, havde taget sit Udgangspunkt for Bestemmelsen af en Arbejderfamilies nødvendige Forbrug fra, hvad der brugtes paa Ladegaarden, Opfostringshuset og slige Steder; thi det kunde en Arbejderfamilie virkelig ikke leve for.

Prof. **Scharling** beklagede, at Taleren ikke havde hørt Foredraget i dets Helhed; han vilde da have vidst, at der netop bestemt var skjelnet imellem, hvad der udfordredes til et, om end tarveligt, saa dog fuldt tilstrækkeligt, Underhold, og hvad der maatte siges at være et Minimumsforbrug. Iøvrigt gjentog han, at det ikke var Øjemedet med de af ham fremdragne Oplysninger at faa en Del Arbejderfamilier sat i Indkomstskat, men tværtimod at vise, dels at den skattefrie Indtægt burde anslaas højere end det nu er Tilfældet, dels at den Del af Befolkningen, der nu var inddragen under Indkomstskatten, i Almindelighed maatte have en langt større Indtægt, end den Ligningskommissionen mente at maatte ansætte den til.

Udmøntningen i de tre nordiske Riger fra Møntreformens Paabegyndelse i 1873 til Udgangen af 1880.

En Meddelelse, der godhedsfuldt er blevet tilstillet «National-økonomisk Tidsskrift», oplyser følgende:

Ved det Kgl. Møntværk i Stockholm er der ifølge Møntforordningen af 1873 blevet udmøntet indtil Udgangen af 1880 følgende Beløb:

20 Kroner,		Kr. 31.746.100			
10	—	- 7.126.340	Kr. 38.872.440	Guld.	
2	—	- 1.718.658			
1	—	- 6.850.297			
50	Ører	- 1.281.938.50			
25	—	- 2.072.255.75			
10	—	- 704.410	- 12.627.559.25	Sølv.	
Broncemønt		- 540.865.97	- 540.865.97	Bronce.	
		Summa . .	Kr. 52.040.865.22.		

Ved det kgl. Møntværk i Kristiania udmøntedes fra 1873 til Udgangen af 1880:

20 Kroner,	Kr. 12.686.480			
10 —	- 441.130	Kr. 13.127.610	Guld.	
Sølvskillemønt	- 4.720.000			
do. under Møntn.	- 120.000	- 4.840.000	Sølv.	
Broncemønt	- 320.000	- 320.000	Bronce.	
	Summa . .	Kr. 18.287.610.		

Ved Kjøbenhavns Mønt er fra 1873 til Udgangen af 1880 udmøntet:

20	Kroner,	Kr.	30.086.120		
10	—	-	4.668.520	Kr. 34.754.640	Guldmønt.
2	—	Kr.	9.753.950		
1	—	-	5.323.527		
25	Ører	-	2.034.625		
10	—	-	1.036.127.80	- 18.148.229.80	Sølvmønt.
5	—	Kr.	148.481.25		
2	—	-	257.761.84		
1	—	-	138.795.39	- 545.038.48	Broncem.
			Summa . .	Kr. 53.447.908.28	

Nekrolog.

Paa hver sin Side af Parc Monceau ligge, hvad de af vore Læsere, der have været i Paris, ville have bemærket, to pragtfulde Palais'er, det ene tilhørende Dobbeltmøntfodens enragerede Talsmand, Millionæren Cernuschi, det andet «Palais Menier», opført af Kapitalskattens utrættelige Forkæmper, Millionæren Menier, — begge Mænd omtrent i lige Grad bekjendte ved deres rastløse Forsvar for ejendommelige nationaløkonomiske Theorier og ved deres ualmindeligt dygtige Greb paa den økonomiske Praxis.

Den verdensberømte Chokoladefabrikant Menier, Medlem af det franske Deputeretkammer, Medlem af Generalraadet, Medlem af Handelskamret i Paris etc. etc., født i 1826, er d. 17. Februar død paa sit Slot i Noisiel. I sin Ungdom studerede han Kemi og Fysik, bestyrede og udvidede to store kemiske Fabriker, syslede ogsaa med Agerbrug og flere Sager, men helligede sig dog efterhaanden aldeles overvejende Chokoladefabrikationen, som han drev efter en storartet Maalestok, som skabte hans kolosale Formue, og som navnlig har gjort ham bekjendt i hele Evropa og i Amerika, hvor han ejede store Kakao-Plantager og højt ansete Fabriker. Men det var langt fra, at denne storartede praktiske Virksomhed optog al hans Tid: megen Tid har han ofret Politiken, som han han interesserede sig levende for, og som han opfattede ikke blot fra et republikansk men fra et demokratisk og temmeligt yderligt Venstre-Standpunkt. Han har ikke alene ofret Politiken Tid, men ogsaa særdeles betydelige Summer i klingende Mønt. Det Samme kan siges med Hensyn til en stor Mængde filan-

thropiske Øjemed og om videnskabelige, navnlig nationaløkonomiske og finansvidenskabelige Formaal.

Blandt Nationaløkonomerne har han, en ivrig Frihandelsmand, navnlig gjort sig bekjendt ved sin aldrig trættede Agitation for Beskatningsreformer, der — hverken mere eller mindre — skulde gaa ud paa efterhaanden at faa alle bestaaende Skatter afløste af en eneste Skat, og denne eneste Skat skulde hvile paa Kapitalen og væsenlig den faste Kapital. Denne Opfattelse har han forsvaret i en stor Mængde Skrifter, ikke blot Brochurer, men ogsaa tykke Bøger, fremdeles i Tidsskrifter og i Foredrag. Hans Bog «Théorie et application de l'impôt sur le capital» har jeg anmeldt i nærværende Tidsskrift V, 463 fg., hans sidste store Værk, «l'Avenir économique» XV, 211 fg., hans Tidsskrift «la Réforme économique» VI, 292 fg. Selv mente han, at han, da han ubestrideligt havde «solide Beviser» for, at han havde forstaaet med Held at benytte Videnskaben i Praxis, vel ogsaa kunde have Lov til at tale med om Bestyrelsen af Samfundets Anliggender. Nogen betydelig Nationaløkonom blev han dog aldrig; men der er to Ting, som man, trods al Meningsulighed, altid maa yde ham Anerkjendelse for: den sjeldne Ihærdighed, hvormed han kæmpede for det, han ansaa for det rette, og den eminente Flid og Arbejdsdygtighed, han ogsaa paa det literære Omraade lagde for Dagen.

Sine Ideer har han bragt store Ofre af Tid, Arbejde og Penge. Men han har, hvad der er mere fortjenstligt og usædvanligt, ogsaa med Gavmildhed understøttet andres. Paa en Række videnskabelige og politiske Formaal har han ofret Summer, der ganske sikkert løbe op til Millioner. For sine Arbejdere indrettede han i Noisiel flere Skoler, Forbrugsforeninger, Arbejderboliger etc.

Med Redaktionen af «Nationaløkonomisk Tidsskrift» satte han sig i sin Tid i Forbindelse. Saadanne af Tidsskriftets Artikler, der havde en særlig Interesse for ham, lod han sig oversætte af sin Privatsekretær, en af de faa Franskmænd, der kunne Dansk. Dette et lille Træk, der viser hans Iver for at tage alt, ogsaa det fjerne, med. Paa hans Tjenstvillighed har jeg haft

personlige Beviser. Skønt personlig ikke kjendt af ham, har jeg altid, med Sikkerhed for venlig Imødekommen, hos ham kunnet udbede mig Oplysninger om franske Forhold. Og naar jeg i dette Øjemed har paakaldt hans Assistance, har han (hvis Tid dog var mere end almindelig kostbar i Ordets bogstaveligste Betydning) takket mig, fordi jeg netop henvendte mig til ham. En saadan Tak var i hans Mund ikke nogen almindelig fransk Talemaade.

A. P.

Grevinde Sofie Hatzfeldt, f. 1805, er død i Wiesbaden Natten til d. 25 Januar, 75 Aar gammel.

Det var i Aaret 1845, at den tyveaarige Ferdinand Lassalle gjorde Bekjendtskab med den netop dobbelt saa gamle Grevinde Hatzfeldt. Dette Bekjendtskab blev afgjørende for Lassalles Livsskjæbne og derigjennem for det hele Socialdemokratis Udvikling. Grevinden levede dengang i Skilsmisseproces med sin Mand, Grev Edmund Hatzfeldt-Weisweiler, med hvem hun havde været gift i 23 Aar. Hun var trods sine fyrretyve Aar endnu en imponerende Skjønhed, og Lassalle besluttede at optræde som hendes Beskytter ligeoverfor hendes Ægtefælle. Han udfordrede Greven, der viste den «dumme Jødehvalp» Døren. Men Lassalle svor at føre Grevindens Sag sejrrigt igjennem, — og han holdt Ord. Otte Aar varede Kampen, og for sex og tredive Domstole maatte Sagen plæderes. Resultatet blev en fuldstændig Sejr for Grevinden og Lassalle: Grevinden kom i Besiddelse af en fyrstelig Formue, og Lassalle havde i Forvejen ved Kontrakt sikret sig en meget betydelig aarlig Rente. Endnu i 1864 kort før sin Død skrev han til Huber: «Hvad jeg end siden har udrettet, og hvad jeg end i Fremtiden maatte komme til at udrette, saa er dog min Intervention for Grevinde Hatzfeldt stedse det Faktum i mit Liv, af hvilket jeg alene kan være stolt.... Det er mit Livs kjæreste Minde, som, hvormange Aar der end siden da ere henrundne, opfylder mig med den reneste Tilfredshed. Otte Aar igjennem har jeg ført

denne Kamp og ikke nedlagt Vaabnene, før jeg havde skaffet Grevinden Ret og Sejr. Og jeg vilde have ført Kampen lige til nu, hvis jeg ikke allerede i 1854 sejrrigt havde endt den. Hin Intervention var ikke andet end en Insurrektion, en Insurrektion paa egen Haand i et Tilfælde, der som den reneste Mikrokosme indeholder vor hele sociale Misère i sig. Mit hele Menneske ligger i hin Handling.»

Sit Forhold til Grevinden fortsatte Lassalle til sin Død: i hendes Arme udaandede han. Det var hendes Hensigt at føre hans Lig fra Genève, hvor Duellen med Janko v. Rackowitz havde fundet Sted, i Triumftog gjennem Tyskland. Men denne Skandale blev forhindret, og kun i Mainz fik hun arrangeret nogle Scener. Hun havde elsket Lassalle, og ansaa sig forpligtet til ogsaa efter hans Død at virke for hans Ideer. Hendes Forbindelser i den aristokratiske Verden og hendes store Rigdom gjorde hende til en meget værdifuld Støtte for den almindelige tyske Arbejderforening; men dennes Præsident, Bernhard Becker, hvem Lassalle i sit Testamente havde udnævnt til sin Efterfølger, blev snart uenig med hende, fordi — siger man — en Anmodning fra hende, i hvis Hus han boede, om at kjøbe noget Smør og Ost havde krænket ham paa det dybeste. Ogsaa med flere andre af Socialdemokratiets ledende Mænd kom det til Brud, og i 1866 brød hun paa Generalforsamlingen i Erfurt med Partiet, dog kun for strax efter at stifte en ny socialdemokratisk Forening. Under hendes Auspicier udviklede sig nu Socialdemokratiets «kvindelige Linje», blandt hvis mere bekjendte Navne findes de to Försterling og Mende. Hvad hun har udrettet for Socialdemokratiet har dog, uagtet hun hverken manglede Aand eller Begavelse, og vistnok havde den bedste Vilje, snarest været til dets Skade.

A. P.

Anmeldelse.

Kaptajn R. W. Bauer: Haandbog i Mønt-, Maal- og Vægtforhold. Udarbejdet efter de nyeste og bedste Kilder. Kjøbenhavn, P. G. Philipsens Forlag 1881. (Første Levering).

Værket er beregnet til at ville udgjøre c. 10 Leveringer à 3 Ark i stort Medianformat (til en Pris af 85 Øre pr. Lev.); Leveringerne skulle udkomme med nogle Ugers Mellemrum.

Værket vil falde i tre Hovedafsnit: I det første gives der for de enkelte Landes og Handelspladsers Vedkommende, først de evropæiske og derpaa de vigtigste oversøiske, en Fremstilling af deres respektive Mønt-, Maal og Vægtforhold. Hovedvægten lægges selvfølgelig paa det i Øjeblikket bestaaende; men forsaavidt de ældre Forhold endnu have praktisk Betydning, hvilket de have i langt større Omfang, end man almindelig antager, behandles ogsaa de. For Danmarks Vedkommende gjøres der saaledes, for at nævne et Exempel, ikke blot Rede for Kronemønten siden 1875, men ogsaa for den ældre Mønt 1813—1874, Rigsbankmønten og Rigsmønten, endvidere for Courantmønten før 1813. For Frankrig gjøres der, for at nævne et andet Exempel, ikke blot Rede for det nugjældende Metersystem, men ogsaa for de ældre Maal- og Vægtforhold, der endnu have nogen praktisk Interesse. Naturligvis er der her nogen Fare for, at det overvættes rige Stof kan føre for vidt; men Forf. vil bestræbe sig for væsenlig at holde sig til det, der har Interesse for den nordiske Forretningsverden. — I det andet Hovedafsnit ville de i Bogens første Afsnit omhandlede Betegnelser og Udtryk findes opførte i alfabetisk Orden med Angivelse af deres Størrelse osv. i danske og me-

triske Maal. — Dog vil for Mønternes Vedkommende Oplysningerne om deres Vægt og Finhed, deres Indhold af rent Guld og Sølv, deres Værdi m. m. for Overskuelighedens Skyld bliver sammenstillede i en særlig Mønttabel, der da skal danne Værkets tredje Afsnit. — Forf. lover at bestræbe sig for at gjøre alt saa overskueligt og tydeligt som muligt, saa at Værket tillige kan komme til at gjøre Fyldest som et praktisk Lexikon over alle i Handelen forekommende Mønt-, Maal- og Vægtudtryk.

Naturligvis maa det haabes, at Værket ikke blot bliver «overskueligt og tydeligt» men ogsaa nøjagtigt, og skulde der, efterhaanden som Værket skrider frem, opdages enkelte Trykfejl eller andre Fejl, blive de forhaabenlig ved Værkets Slutning rettede i en Trykfejlsliste.

Det er rigtigt, naar det i Subskriptionsindbydelsen hedder, at nøjagtigt Kjendskab til de forskjellige Landes Mønt-, Maal- og Vægtforhold er af Vigtighed for «enhver, der kommer i Berøring med det praktiske Forretningsliv.» Men dette gjælder ikke blot om Mønt i Betydning af Metal-Mønt, men ogsaa om Papircirkulationen; derom mere lidt længere nede. Det er ogsaa rigtigt, at den Betragtning, for hvilken det synes, at der i Mønt-, Maal- og Vægtspørgsmaal kun kan være Tale om nogle faa Størrelser, der ikke kunne nødvendiggjøre en Haandbog paa omtrent 500 Sider, — er meget flygtig. Allerede Møntforholdene ere indviklede nok (de hollandske Møntforhold), og endnu være staar det til med Maal og Vægt, uagtet Metersystemets Antagelse i saa mange Lande naturligvis har gjort Forholdene mere overskuelige og ensartede end tidligere. Selv i Metersystemets Hjem, i Frankrig, gjøre de paa forskjellige Provinspladser anvendte Maal- og Vægtenheder etc. Sagen indviklet nok. I England finder man den mest brogede Samling af forskjellige Garnmaal, navtiske Maal, Klædemaal, Maal for Tømmer, for Brænde, for Korn, for Øl, for Vin, Uldvægt, Kulvægt, Perlevægt, Medicinalvægt etc. etc. etc. Det danske Maalvæsen er som bekjendt heller ikke frit for at være indviklet, og endnu være bliver det, naar vi gaa til Landene udenfor Evropa. En tidssvarende, udførlig Haandbog over alle

disse indviklede men praktisk vigtige Forhold har den danske Literatur hidtil savnet, og Fremkomsten af et Værk som Kaptajn Bauers maa derfor hilses med Tilfredshed.

To smaa Forslag ville vi tillade os at gjøre. Det ene er det, at der i Haandbogen meddeles en Fortegnelse over de i Mønt-, Maal- og Vægtforhold hyppigst brugte Tegn og Forkortelser. Den praktiske Mand har Grund til at vente, at han i en Haandbog af et saa betydeligt Omfang som den foreliggende ikke forgjæves vil søge Forklaring af Tegn som f. Ex.: £, sh., d., fl., *hl*, *ha* osv. osv. Vi mene ikke, at Fortegnelsen skulde være udtømmende; thi det vilde være overflødigt (og umuligt); den behøver blot at omfatte de Tegn, man hyppigst træffer paa, men hvis Betydning dog ikke forstaar sig af sig selv.

Dette Forslag har nu ikke stor Betydning. Vort andet Forslag gaar endel videre, og er i Virkeligheden ikke saa lille.

Ved «Mønt» synes Forf., efter de udkomne Leveringer at dømme, kun at tænke paa Metal-Mønt. Men «et nøjagtigt Kjendskab til de forskjellige Landes» Seddel-Mønt er i vor Tid en ligesaa «afgjort Nødvendighed for enhver, der kommer i Berøring med det praktiske Forretningsliv», som Kjendskabet til Metal-Mønten, og det er næppe rigtigt at holde Papircirkulationen ude fra en Haandbog af den Art som den foreliggende. I det Øjemed at gjøre Haandbogen endnu mere brugbar, end den uden det vilde blive, henstille vi altsaa til Forf., om han ikke til sit Værk vil føje et Tillæg, om de **vigtigste** (ikke alle) Landes Papircirkulation. Heri skulde der bl. a. gives Oplysning om, om Sedler i de respektive Lande udstedes af Staten eller af en Privatbank, af en enkelt monopoliseret Bank eller af flere Banker, om Staten fører Kontrol med de seddeludstedende Banker, om den har fastsat Grænser for Emissionen, om der er Tvangskurs, om Statskassen er forpligtet til at modtage Sedlerne osv. Saadanne Oplysninger, der naturligvis kun skulde holde sig til det væsenlige og det i Øjeblikket bestaaende, vilde sikkert være ligesaa praktisk nyttige og betimelige som mange af de detaillerede Oplysninger om den metalliske Mønt.

A. P.

Ny udenlandsk Literatur.

F. F. Hamburg: Kritische Untersuchungen über Militärdienstversicherung. Jena 1881. Verlag von Gustav Fischer. (48 Sider).

Den pseudonyme Forfatter til dette lille Arbejde undersøger en Ukrudtsplante, der er skudt op med, under Tyskernes storartede Bestræbelser for at faa Forsikringsvæsenet til at fæste Rod i de germaniske Lande. De Forsikringsselskaber, der drive denne Forretning skildre i deres Statuter og Prospekter med glødende Farver dens sociale og nationale Betydning, og Ideen er tilsyneladende meget simpel, idet det blot gaar ud paa at give indkaldte Værnepligtige en Pengeerstatning for de Udgifter og Næringstab, som Tjenesten forvolder.

Det nye ved Ideen skulde være det, at Summerne ikke skulle udbetales, naar Vedkommende kasseres, thi ellers bliver denne Forsikring en gammel bekjendt, men det er ogsaa herpaa at samtlige Selskaber strande, fordi det er umuligt under denne Forudsætning at beregne Præmierne med blot tilnærmelsesvis Sikkerhed. Forfatteren udfinder med stor Skarpsindighed, hvilke Dødelighedstavler Tariferne ere byggede paa, og finder at man baade her og ved Beregningen af Administrationsomkostninger er gaaet frem med den største Letsindighed. Militærforsikringsanstalten i Hamburg har f. Ex. først benyttet en aldeles forældet fransk Tavle, og senere den nye «preussische Absterbeordnung», der angiver en meget høj Dødelighed, navnlig blandt Børn, og umulig kan gjælde for de bedre stillede Familier, som dog hovedsagelig maa være dem, der skulle

benytte sig af Forsikringen. Hertil kommer, at det, som berørt, er umuligt at bestemme, hvormange af de Forsikrede der ville blive kasserede paa Sessionen. Dels er Statistiken herover meget mangelfuld, og dels kan den aldrig komme til at gjælde for Forsikringsanstalterne, saa længe Militærtjenesteforsikringen ikke er tvungen, thi Ingen der har rimelig Udsigt til at blive kasseret, vilde aabenbart ellers blive indtegnet, da det kun vilde være spildte Penge. Det eneste gode ved disse Anstalter er det, at Forsikringstiden er saa kort, at Anstalternes Usundhed maa vise sig meget snart, hvis det overhovedet lykkes dem at drage Publikum til sig.

Harald Westergaard.

Om Bestemmelsen af en Families Indtægt.

Af Prof. Dr. **Will. Scharling.**

I forskjellige Retninger har det en ikke ringe Interesse at kunne faa nøjagtige Oplysninger om en Families virkelige Indtægter i de forskjellige Samfundsklasser. Hvor Indkomstskat anvendes, skal jo saa vidt muligt enhver Families Indtægt udfindes, hvilket, for saa vidt den ikke er oplyst ved paalidelig Selvangivelse, bliver Ligningskommissionens Sag, og en i hvert enkelt Tilfælde korrekt Ansættelse af den virkelig hafte Indtægt er jo endog Forudsætningen for, at den i Princípet saa rigtige og i Theorien saa retfærdige Skat ikke skal gaa over til i Praxis at blive en ligesaa slet — eller endog endnu slettere — Skat som de, for hvilke den er sat istedet, ja en endog ligefrem højst uretfærdig Skat. En saadan Udfinden af samtlige Familiers særlige Indtægter er nu imidlertid i Virkeligheden absolut umulig; for det store Flertals Vedkommende kan der kun være Tale om at udfinde den for de forskjellige Stillinger og Erhverv almindelige Indtægt eller den til en vis, kjendt Levevis og visse ydre Livsvilkaar fornødne Indtægt og om at ansætte alle dem, om hvem ellers intet Særligt er oplyst, til den saaledes for deres Stilling eller konstaterede Livsvilkaar opstillede, saa

at sige typiske, Indtægt. Man kommer da herved til en Rækkefølge af Indtægtsklasser, hvis nederste Trin i Almindelighed bliver den Indtægt, som en jævn Arbejders Familie kan opnaa, hvilken Indtægt burde kunne betragtes som Udtryk for det Beløb, der udfordres til at forskaffe en Familie af Gjennemsnitsstørrelse det paa ethvert Punkt Nødvendige til en tarvelig, men mangelfri Existens, altsaa et saadant Underhold, som er nødvendigt til Arbejdskraftens og Sundhedens Bevaring saa vel som til en efter almindelige Begreber anstændig Optræden og Levevis. At en Indtægt, der netop er tilstrækkelig hertil for en Familie af Gjennemsnitsstørrelse, bør være fri for Indkomstskat, stemmer med Principerne for denne Skat, og allerede fra dette Synspunkt har det sin store Betydning at faa Størrelsen af en saadan Indtægt nøje konstateret. Men ogsaa i andre Retninger er Udfindelsen af en saadan Indtægt, der kan siges at være typisk for en Familie, der hverken lider Trang eller har Noget ud over det Nødvendige, men kun netop det daglige Underhold, ikke uden Vigtighed; den afgiver saaledes et passende Udgangspunkt for Fastsættelsen af Lønninger for Statens og Kommunernes lavere stillede Embeds- eller Bestillingsmænd, og i almindelig social Henseende vil det, hvor der spørges om forskjellige Klassers Livsvilkaar eller hvor det gjælder en Sammenligning mellem de til samme Klasse hørende Personers Vilkaar i forskjellige Egne eller Lande, fortrinsvis være den almindelige Indtægt for Familier af den her betegnede Klasse, som det gjælder om at faa konstateret.

Spørger man nu, hvad der hertillands maa anses for den almindelige Indtægt for en Arbejderfamilie, der er henvist til at subsistere ved egne Kræfter, vil man finde temmelig forskjellige Besvarelser heraf og kun meget faa virkelig

paalidelige Opgivelser, som kunne benyttes til Grundlag for et almindeligere Resultat. Meget hyppigt træffer man endog paa aabenbart urigtige Forestillinger om den Indtægt, som en Arbejderfamilie i Almindelighed tør regnes at have. Det blev saaledes for ganske nylig under Forhandlingerne i Folkethinget om en extraordinær Enkepension for Professor Berggreens Enke af et æret Medlem (R. Nielsen) udtalt, at der ude i Landet fandtes Tusinder af Familier, der kun havde 2—300 Kr. at leve af. Enhver nærmere Undersøgelse af disse Forhold vil imidlertid snart overbevise om, at det er en ligefrem Umulighed for en Familie at leve af 2—300 Kr. om Aaret. Endnu senere har en anden Folkethingsmand (Th. Nielsen) under første Behandling af Lovforslag om Understøttelseskasser under Henvisning til de af Indenrigsministeriet i 1872 udgivne «Oplysninger om Arbejdernes økonomiske Vilkaar» udtalt, at «Arbejderne paa Landet have i Reglen en Indtægt af 3—400 Kr., i Kjøbstæderne 400 og i Kjøbenhavn 500 Kr.» og tilføjet: «Der tales saa tidt om, at Folk ikke vide, hvad de have at leve af, men at man har meget Mere, end man tror; men med Hensyn til Arbejderne kan det jo fra forskjellige Sider kontrolleres, hvad de have at leve af, og man skulde forbavses over, at en Familie kunde leve af 300, 400 og 500 Kr. henholdsvis paa Landet, i Kjøbstæderne og i Kjøbenhavn.» Spørgsmaalet er imidlertid netop, om de virkelig leve for saa smaa Beløb, og det maa i alt Fald bestemt benægtes, at det for Kjøbenhavn anførte Tal er det, som er konstateret ved de citerede officielle Oplysninger, hvad nedenfor nærmere skal blive paavist.

At Indtægten for en Arbejderfamilie er forskjellig i Landets forskjellige Dele og navnlig højest i Kjøbenhavn

og atter i Kjøbstæderne højere end paa Landet, er almindelig erkjendt og ligefrem forudsat i Lovgivningen. Saaledes fastsatte Lov 2. Juli 1870 den skattefri Indtægt til 800 Kr. i Kjøbenhavn, 700 Kr. i Kjøbstæderne og 600 Kr. paa Landet og antydede dermed, at disse Indtægtsbeløb i Realiteten maatte anses for lige. I et for kort Tid siden udkommet Skrift af Læge Th. Sørensen: Et Bidrag til Belysning af Kjøbstadarbejderes Vilkaar, kommer Forf. paa Grundlag af en Sammenligning mellem Forholdene i Hobro og i Kjøbenhavn til det Resultat, at «Livet i Hovedstaden skulde være imellem 35 og 40 pCt. dyrere for Arbejderne end i en mindre Provinsby». Gaar man ud fra, at Forholdene i en saa lille Kjøbstad som Hobro næppe ere meget forskjellige fra og Livet ikke synderligt dyrere end paa Landet, og at der derimod er endel Forskjel mellem en saadan lille By og de større Kjøbstæder, vilde det jo omtrent stemme med Forudsætningerne i Loven af 1870; og kan det end være tvivlsomt, om Tallene 8, 7, 6 netop og nøjagtigt svare til det virkelige Forhold imellem Livets Dyrhed henholdsvis i Kjøbenhavn, i Kjøbstæderne og paa Landet, saa kan man vistnok i al Almindelighed gaa ud fra, at disse Tal omtrentlig angive Forholdet mellem Pengenes Værdi paa de forskjellige Steder.

Men naar dette forholder sig saaledes, er det da ogsaa klart, at enhver Sammenligning imellem Personers og Familiers Kaar og Stilling i de forskjellige Dele af Landet maa tage bestemt Hensyn til dette Moment. Tænke vi os, at det blev oplyst, at tre Arbejderfamilier i de tre forskjellige skandinaviske Lande, der vare lige store og indtil mindste Enkelthed levede ganske paa samme Maade, brugte henholdsvis 1200 Kr. i Norge, 1100 Kr. i

Danmark og 1000 Kr. i Sverige, da vilde en saadan Oplysning være af stor Betydning med Hensyn til den forskjellige Værdi, som Pengene kunne have i forskjellige Lande. Men naar derefter Nogen i Henhold til det saaledes Oplyste vilde sige: Arbejderne ere i Sverige slettere stillede end i Danmark, og i Danmark atter slettere end i Norge, thi den Arbejder, der her vilde tjene 1200 Kr., vilde henholdsvis i Danmark eller Sverige kun kunne tjene 1100 eller 1000 Kr., — saa er det klart, at en saadan Slutning vilde være fuldstændig urigtig, da det jo netop tænkes oplyst, at de leve akkurat lige godt. Naar derfor den ovenfor nævnte Folkethingsmand anstiller en Sammenligning imellem den for Fru Berggren foreslaaede Pension og den Indtægt, han formener, at en Arbejderfamilie paa Landet har, saa er det — aldeles bortset fra det Ejendommelige i at maale en Hædersgave til en fortjent Mands Enke efter, hvad en Arbejderfamilie netop kan knibe sig igjennem med, saa vel som fra det Tvivlsomme i selve Angivelsen af det dertil fornødne Beløb — indlysende, at en saadan Sammenstilling er aldeles misvisende, idet hint Beløb i hvert Fald maatte omskrives efter den kjøbenhavnske Maalestok.

Det er denne sidste Maalestok, der i det Følgende helt igjennem er benyttet — og det er efter den, at alle Indtægter i Kjøbstæderne og paa Landet maa omskrives, naar man vil anstille Sammenligninger imellem de forskjellige Livsvilkaar. Thi det kommer aabenbart ikke an paa, hvor stor den nominelle Indtægt er — det, man ønsker at vide, er jo, hvad der i hvert Tilfælde faas for denne Indtægt. Er det oplyst, at to Familier i By og paa Land faa akkurat det samme Antal Livsgoder som Vederlag for deres Arbejde, saa er deres Indtægt i Reali-

teten lige stor, hvor stor Forskjel der end kan være paa deres nominelle Indtægt. Det er derfor i alle saadanne Tilfælde Forbruget, ikke Indtægten, som det gjælder om at faa konstateret.

Men selv hvor man staar overfor en enkelt, given Maalestok, saasom hvor Spørgsmaalet er om samtlige kjøbenhavnske Familiers Ansættelse til Indkomstskat, vil det meget ofte være Forbruget, man maa søge oplyst, istedenfor Indtægten. Ikke blot er denne nemlig stundom mere eller mindre nominel, idet der ved Siden af den faste Penge-Indtægt kan haves visse Goder og Nydelser, som ikke medregnes; men i mangfoldige Tilfælde vil den Paagjældende selv — og alle Andre da saa meget mere — være ude af Stand til at oplyse sin Indtægt nøjagtig. Dette gjælder saaledes for en stor Del om den hele Klasse af mindre Næringsdrivende, navnlig Handlende, der ikke føre saaledes Bog, at de kunne sige, hvad deres Indtægt virkelig har været, saa meget mindre, som de ofte selv forbruge af deres Varebeholdninger, uden at beregne dette som Indtægt og Udgift. Men selv Arbejdere, der have en fast Løn, ville ofte ikke vide at beregne og angive deres Indtægt paa rette Maade. Hyppigt faa de Overarbejdspenge, som de ikke føre Bog over, men som dog ere et godt Tillæg til den faste Løn; i mange Tilfælde har Hustruen og Børnene en særlig Arbejds-Fortjeneste, som er af mindre regelmæssig Natur og derfor ikke medregnes. Udenfor Kjøbenhavn gives ofte en Del af Lønnen i andre Former end som Pengebetaling, saaledes for Arbejdere paa Landet ofte dels Bolig til en billig Penge, dels Korn til billigere Pris end Markedspris, dels Mælk ligefrem som Gave, dels Græsning til en Ko o. lign., saaledes som det findes fremhævet i de af Indenrigsministeriet udgivne «Oplysninger osv.» (Arbejder-Skemaerne), jfr. særlig S. XV

og XXX. Det er klart, at alle saadanne Gaver, hvad enten de fremkomme i den ene eller anden Form, ere en Del af Familiens Indtægt, og at det samme gjælder saa vel om Hustrus og Børns Arbejdsindtægt som om ethvert Bierhverv, Arbejderen har. Hertil hører da ogsaa en Indtægtspost af en særlig Beskaffenhed, som maaske ikke spiller saa ganske ubetydelig en Rolle: Eftergivelse af Gjæld. Af de oftnævnte Arbejder-Skemaer fremgaar det, at det næsten er Regel, at Arbejderens Udgifter overstige hans Indtægter; af 4 Arbejderfamilier i Kjøbenhavn, som have leveret et detailleret Regnskab over deres Indtægt og Udgift, har den ene en maanedlig Underbalance af c. 27 Kr. (324 Kr. om Aaret), den anden en ugentlig Underbalance af 2 Kr. (104 Kr. aarlig), den tredie en aarlig Underbalance af 62 Kr. Spørgsmaalet: «Er Arbejderen særlig i Gjæld?» er paa Skemaerne for Kjøbenhavn «gjennemgaaende besvaret derhen, at Arbejderen er i Gjæld; ikkun 3 (!) af de benyttede udfyldte Skemaer have svaret nej paa Spørgsmaalet». Og af de 23 Familier, om hvilke dansk Arbejdersamfund har skaffet Oplysninger, havde de 18 en større Udgift end Indtægt, og Underbalancen var kun i 4 Tilfælde under 120 Kr., i 8 Tilfælde endog imellem 210 og 392 Kr. Paa samme Maade — om end ikke i samme Omfang — synes Forholdene at stille sig i Kjøbstæderne og paa Landet. Men nu synes det dog klart, at det er ligefrem umuligt for en Arbejderfamilie saaledes Aar efter Aar at have en stadig Underbalance; thi hvorledes skulde den med sin ringe Kredit kunne stifte en stadigt Aar for Aar voxende Gjæld? For saa vidt nu ikke Underbalancen simpelt hen betyder, at Indtægten faktisk har været større end opgivet, maa Et af To være Tilfældet: enten er det kun tilfældig, at der i det omspurgte Aar har været en Under-

balance, som da dækkes et andet Aar ved en saa meget større Indtægt, — men herpaa synes Intet at tyde, — eller ogsaa maa Underbalancen i alt Fald i det Væsentlige dækkes paa anden Maade, og da navnlig ved Eftergivelse. Herpaa tyder ogsaa forskjellige af Svarene paa Arbejder-Skemaerne. I Kjøbenhavn angives saaledes Gjælden at være til Pantelaanerne og Arbejdsgiverne (som Forskud), og fra Kjøbstæderne anføre en Del af Besvarelserne, at «Gjælden hyppig bestaar i Forskud paa Arbejdsløn ydet af Arbejdsgiveren, men ofte angives den dog ogsaa at være til Høkere, Kjøbmænd og Pantelaanere». Det er imidlertid klart, at der er en bestemt Grænse for Gjæld af sidstnævnte Beskaffenhed og at denne ikke kan forøges Aar efter Aar med et stadigt Underskud — ikke at tale om, at Renter af en saaledes stadig voxende Gjæld ikke findes opførte blandt Udgiftsposterne og altsaa yderligere maatte forøge Underbalancen. Der synes altsaa ikke anden Forklaring mulig, end at Gjælden som oftest er Forskud paa Lønnen, og, da der aldrig bliver Evne til at tilbagebetale dette Forskud, i Virkeligheden en Del af denne, en yderligere Forøgelse af den nominelle Løn. Dette udtales ogsaa stundom ligefrem, saaledes i Arbejder-Skemaerne S. XXXVII hvor der paa Spørgsmaalet: «Til hvem er Gjælden?» svares: «Jævnligt til Arbejdsgiveren, der, naar de Paagjældende ere flinke Arbejdere, . . . gjerne staar i Forskud for dem og til Slutning slaar Streg over sit Tilgodehavende.» I alle saadanne Tilfælde er det altsaa den konstaterede Udgift, ikke den nominelle Indtægt eller Arbejdsløn, som i Virkeligheden angiver deres Arbejdsfortjeneste.

En lignende Betragtning maa gjøres gjældende, for saa vidt der paa nogle Steder eller i nogle Samfundsklasser

indrømmes visse Ydelser gratis, som andre Familier selv maa betale for. Det vil saaledes være indlysende, at naar man sammenligner to Familiers Stilling, af hvilke den ene har fri Læge og Medicin samt fri Skolegang for sine Børn, medens den anden maa betale for begge Dele, vilde det være højst urigtigt at blive staaende ved en Sammenligning mellem de nominelle Indtægter. Den Familie, der har en Indtægt af 1000 Kr., men derhos har fri Skolegang for sine Børn, har i Virkeligheden en lige saa stor Indtægt som den Familie, der har 1200 Kr., men deraf maa anvende 200 Kr. til Børnenes Skolegang. Man kan ikke sammenligne Familier, henhørende til disse to Kategorier, uden at man tager Hensyn til dette Moment. Og vil man i al Almindelighed beregne det nødvendige Forbrugs Omfang og den Indtægt, som en Familie maa siges at have, der faar sin nødvendigste Trang i saa Henseende fyldestgjort, maa ganske sikkert Omkostningerne ved Børnenes Skolegang medregnes, hvad enten den Paagjældende selv betaler for denne eller ej. Thi at Arbejdslønnen kan sættes saa lavt, at der intet bliver tilovers til at betale Børnenes Skolegang med, har jo ligefrem sin Grund deri, at det øvrige Samfund, Arbejdsgiverne derunder indbefattede, betaler herfor. Denne Betaling er i Virkeligheden et Moment i Arbejdslønnen ganske af samme Art som Levering af Fødevarer til lavere Pris eller Gjælds Eftergivelse. Naar vi derfor i det Følgende ved Forsøgene paa at udfinde en Families Indtægt ved at gaa ud fra dens nødvendige Forbrug medregne Udgifter til Skolegang, skulle vi dog for at undgaa Misforstaaelser udtrykkelig bemærke, at det ikke er vor Mening, at fri Skolegang for Børnene skulde medregnes som Indtægt ved Ansættelsen af en Arbejderfamilies Ansættelse til Indkomstskat, men

derimod vel, at denne Udgift bør medregnes, naar man spørger om, hvilken Indtægt der bør være skattefri.

Idet vi nu i det Følgende skulle søge at bestemme en Families Indtægt ved at undersøge, hvad den maa antages at forbruge i Aarets Løb, tage vi kjøbenhavnske Forhold til Udgangspunkt og rette særlig Opmærksomheden paa en Familie af den bedre stillede Del af Arbejderklassen eller den mindre velstillede Del af de selvstændige Næringsdrivende, Haandværkere eller mindre Handlende, eller tilhørende saadanne Klasser af Stats- eller Kommune-Funktionærer, som nærmest have Livsvilkaar tilfælles med disse, saasom Postbude eller Politibetjente. Vi have m. a. O. saadanne Familier for Øje, som føre en ganske jævn og tarvelig, men dog mangelfri Existens, og som paa den ene Side ikke trænge til Hjælp af det Offentlige eller af Private, paa den anden Side ikke i nogen Retning kunne tillade sig nogen Luxus, hvis Forbrug altsaa, som foran fremhævet, ikke gaar ud over, hvad der er nødvendigt til Arbejdskraftens og Sundhedens Bevaring saa vel som til en efter almindelige Begreber og efter Stedets Skik og Brug sømmelig og ordentlig, om end tarvelig, Beklædning og Bolig. Vi spørge altsaa i første Linie om, hvad der behøves til at fyldestgjøre de derved angivne beskedne Fordringer; vi skulle derefter undersøge, hvad der kan slaas af paa disse og hvad der altsaa maa betragtes som Minimum af Forbrug og derved af Indtægt for en Familie, der dog skal kunne opholde Livet ved sit Arbejde.

Den første Gjenstand for vor Undersøgelse bliver da Underholdet i stræng Forstand, Føden. Udgangspunktet

bliver her naturligst Familiefaderens Forbrug, idet der foreligger en Række Oplysninger om en voxen Mands Middelforbrug.

1) Den i 1857 nedsatte «Gagekommission» kom paa Grundlag af en stor Mængde derom indhentede Oplysninger til det Resultat, at der til en kraftig Mands Middelforbrug i et Aar behøves følgende Kvantiteter af efternævnte Varer:

4 Tønder Sæd (1½ Td. Hvede, 2 Tdr. Rug, 1½ Td. Byg)
104 ℔ Kjød (ɔ: 2 ℔ ugentlig)
104 — Flæsk (ɔ: 2 ℔ ugentlig)
56 — Smør (ɔ: lidt over 1 ℔ ugentlig)
Sukker og Kaffe svarende til 96 ℔ Sukker*).

Da det for Kommissionen nærmest kun kom an paa at konstatere Prisbevægelsen for de vigtigste Forbrugsartikler, ere flere mindre vigtige, men dog almindelige, Varer udeladte af Betragtningen og Brugen af de anførte Gjenstande til Gjengjæld anslaaet lidt rigeligere. Exempelvis kan nævnes, at Kartofler og Ris samt Kryderier ikke findes paa Fortegnelsen; de første maa antages indbefattede under eller omsatte til Sæd, de sidstnævnte under Sukker; Forbruget af disse Artikler bliver saaledes i Virkeligheden noget mindre, end i Opgjørelsen ansat. Ligeledes maa Ost antages indbefattet under Smør, Æg og Mælk enten under Smør eller Kjød, Fisk (Klipfisk) under Kjød, o. s. frdls. Selv om altsaa Forbruget paa enkelte Punkter ved første Øjekast kunde synes lidt rigeligere anslaaet end strængt nødvendigt, kan der i Virkeligheden ikke slaas af derpaa,

*) Da Værdien af 1 ℔ Kaffe, efter de sidste 7 Aars Priser, omtrent svarer til Værdien af 3¼ ℔ Sukker, vil 96 ℔ Sukker omtrent svare til 48 ℔ Sukker og 15 ℔ Kaffe. Bruges der tillige The, maa Sukker- og Kaffeforbruget yderligere indskrænkes, saa at det aarlige Forbrug omtrent vilde kunne blive t. Ex. 35 ℔ Sukker (⅜ ℔ ugtl.), 13 ℔ Kaffe (¼ ℔ ugtl.), 3 ℔ The (¼ ℔ maanedl.).

da i saa Fald andre Artikler maatte opføres istedetfor det saaledes gjorte Afdrag. (Jfr. nedenfor S. 211 *).

Værdien af de ovenfor anførte Kvantiteter har i de sidste 4 à 5 Aar været:

1877:	242 Kr. 30 Ø.	
1878:	218 — 14 -	
1879:	213 — 61 -	Stigning 16 pCt.
1880:	237 — 76 -	
1881 (Jan.—Febr.):	248 — 34 -	
Gjennemsnitl. c.	232 Kr. • Ø.	

Men det maa herved bemærkes, 1) at de af Kommissionen benyttede Priser, da det nærmest kun var den om at gjøre at markere Prisbevægelsen fra Aar til Aar, ere en gros-Priser, for hvilke de anførte Gjenstande altsaa kun kunne ventes anskaffede, naar de indkjøbes i større Kvantiteter, end en enkelt Familie, især af de mindre velstaaende Klasser, indkjøber dem i. Hvor meget der maa lægges til for Detail-Indkjøb, lader sig vanskelig angive med nogen Bestemthed; et Tillæg af 10 pCt. vil i hvert Tilfælde snarere være for lavt end for højt. Exempelvis kan anføres, at Prisen paa Sukker her er regnet til 25 à 26 Ø. pr. ℔, medens selv det simpleste Sukker i Detailhandelen næppe vil kunne faas til ringere Pris end c. 32 Ø. pr. ℔, altsaa c. 30 pCt. dyrere, og at Prisen paa Kjød er regnet til knap 40 Ø. pr. ℔, hvad der er den allerbilligste Torvepris paa Kjød paa Nytorv, hvor dog Kjødet i det Hele taget er mindre godt og derfor ogsaa billigere end i de faste Slagterudsalg. Endvidere maa det bemærkes, 2) at her ikke er Tale om Forplejning i strængere Forstand, men kun om Indkjøb af Raastofferne, de raa Materialier, hvoraf Maaltiderne skulle tilberedes, og det endog saaledes, at man istedenfor Brød har taget Rug og Hvede, istedenfor Øl og Gryn Byg. Selve Madens Tilberedning,

Brændsel til Kogning osv. er der da selvfølgelig endnu mindre Tale om ved det gjorte Overslag.

Tager man alt dette i Betragtning, vil man sikkert indrømme, at det snarest er lavt regnet, naar vi efter de anførte Data gaa ud fra, at der til Indkjøb i Detail af de til en kraftig Mands Ernæring fornødne Fødevarer medgaar med et rundt Tal 240 Kr. aarlig (20 Kr. maanedlig eller c. $^2/_3$ Kr. daglig), og at der for denne Betaling kun vil kunne tilvejebringes en jævn, ensformig og tarvelig Kost, naar der ikke skal slaas utilbørligt af paa Kvantiteten.

Dette Resultat bekræftes yderligere ved en Del hermed i det Hele samstemmende Data. Saaledes er 2) en menig Soldats Lønning, der jo næsten udelukkende er bestemt til hans Forplejning, inklusive Dyrtidstillæg, der anses for aldeles uundværligt, 55 Ø. daglig + $1^1/_2$ ℔ Rugbrød, der kan ansættes til en Værdi af omtrent 11 Ø.; dette giver tilsammen 66 Ø. daglig eller netop 240 Kr. aarlig. Selv om et ringere Beløb heraf fragaar til Vask, maa det paa den anden Side erindres, at her forudsættes Indkjøb en gros (for Marketenderne), saa at en privat Familie næppe vilde kunne anvende mindre end det hele Beløb til Indkjøb af det samme Kvantum Fødevarer; og at Soldatens Forplejning, om end i sig selv tilstrækkelig til en kraftig Mands Ernæring, dog kun er en tarvelig og ensformig Kost, turde være tilstrækkelig erkjendt.

3) Paa Kommunehospitalet i Kjøbenhavn er en mandlig Funktionærs Forplejning efter de forskjellige Forplejningsklasser ansat paa Budgettet for efternævnte Aar til det angivne Beløb af Ører daglig:

	1877	1878	1879	1880	1881	1877—81	
p. alm. Pleje	71 Ø.	78 Ø.	73 Ø.	69 Ø.	73 Ø.	73 Ø.	o: 266 Kr. aarl.
p. bedre —	98 -	97 -	102 -	99 -	100 -	99 -	o: 361 Kr. aarl.

Da Budgettets Beregninger nøje stemme med det virkelige Forbrug i det foregaaende Aar, er det i Virkeligheden dette, der er betegnet ved de anførte Tal, hvorfor 1880 fremtræder som det billigste. At Prisen paa de to Slags Pleje ikke forandrer sig ligeligt, beror naturligvis paa den forskjellige Prisfluktuation, som de forskjellige Bestanddele af de to Arter Forplejning undergaa. Iøvrigt maa det bemærkes, at der ogsaa her ikke er Tale om den tilberedte Mad, men kun om Indkjøb af Materialet hertil og at dette ogsaa her foregaar en gros. Den betydelige Forskjel imellem Priserne paa de to Slags Forplejning godtgjør tilstrækkelig, at den ovenfor omhandlede Forplejning, der endog er billigere end den saakaldte alm. Pleje, kun kan være en jævn, tarvelig Kost.

4) Paa Kjøbenhavns Ladegaard, hvor Forplejningen vel er endnu lidt tarveligere end paa Hospitalet, skjøndt Forskjellen næppe kan være stor, ansættes 15 mandlige Funktionærers Forplejning (ɔ: Indkjøb af Materialier) til 66½ Ø. daglig altsaa 242¾ Kr. aarlig. Til 5 andre Funktionærer udbetales Kostgodtgjørelse med 20 Kr. maanedlig, altsaa 240 Kr. aarlig.

5) Paa Statens Sindssygeanstalter er, ifølge Finansudvalgets Betænkning over Finansloven for 1881—82, den aarlige Udgift til Bespisning følgende pr. Patient:

	Den nørrejydske Antalt:	Østifternes Anstalt:
1ste Forplejningsklasse:	495 Kr. 63 Ø.	480 Kr. 17 Ø.
2den do.	364 — 33 -	340 — 95 -
3die do.	242 — 60 -	242 — 36 -

Da Forplejningen for Patienter af 3die Klasse sikkert er saa tarvelig, som muligt, naar den dog skal være ordentlig og tilstrækkelig, taler den nøje Overensstemmelse imellem de her og de foran anførte Tal yderligere for disses Rigtighed.

Til det her Anførte kan endnu føjes følgende yderligere Oplysninger, som skyldes Prof. Falbe Hansen, men for en Del hidrører fra en Tid, der ligge forud for Prisstigningen i Midten af Halvfjerdserne:

6) En Opsynsbetjents Forplejning ved Straffeanstalten paa Kristianshavn kostede i Gjennemsnit for Aarene 1866—71 260 Kr. Heller ikke her er Madens Tilberedning medregnet, og der gives derhos Extraforplejning paa Festdage, som tilligemed Svind paa Viktualier i 1873—74, da der ligeledes var beregnet 260 Kr. (heri dog for 14 Kr. Brændevin), bragte Beløbet op til 280 Kr.*)

---

*) Til nøjere Vurdering af Gagekommissionens Opgjørelse hidsætte vi de forskjellige Varer og Kvantiteter med vedføjede Priser, som i 1873—74 regnedes at medgaa til en Opsynsbetjents Forplejning til Beløb c. 246 Kr., idet vi dermed jævnføre førstnævnte Opgjørelse:

	Gagekommissionens Beregn.:	Straffeanst. Forbrug:	Pris:
1) Kjød, fersk	104 ℔	c. 97½ ℔	33 Ø. pr. ℔
do., røget		- 29½ —	41 - - —
2) Flæsk	104 —	- 68¾ —	50 - - —
	tilsammen 208 ℔	c. 195¾ ℔	
3) Klipfisk	—	26 ℔	25 - - —
4) Smør	56 ℔	49 —	83 - - —
Fløde	—	c. 11½ Pt.	67 - - Pt.
Mælk	—	36 —	12½ - - —
Ost	—	39 ℔	25 - - ℔
5) Rug	2 Tdr.	557 ℔ Rugbrød	7 - - —
Hvede	½ —	417 Pt. Øl = c. 3 Td.	4½ - - Pt.
Byg	1½ —	8⅔ Ottkar Byggryn, 7⅔ — Ærter	18 Kr. - Td.
Kartofler	—	5¾ Sk.	
		40 ℔ Kaal	
6) Sukker	96 ℔	c. 33 ℔	37½ Ø. pr. ℔
Kaffe	—	- 5¾ —	108 - - —
The	—	- 1 —	200 - - —
7) Urter, Rødder	—	tils. for 4.40 Ø.	
8) Salt, Peber, Sennep og Eddike	—	tils. for 2.35 Ø.	

Det vil ses, at Kvantiteterne stemme ret godt, naar Hensyn tages til, hvad foran er anført, og at Priserne næppe tør regnes saa lave for en privat Familie.

7) Paa Frederiks Hospital kostede et mandligt Tyendes Forplejning i 1868—70 i aarligt Gjennemsnit 242 Kr., i 1871—72 derimod 253 Kr., heri ikke medregnet Kaffe, The, Hvedebrød og Spiritus, saa lidt som de til Madens Tilberedning nødvendige Udgifter til Brændsel, Løn til Kjøkkenpersonalet m. v. Af en i Novbr. 1872 sket Opgjørelse fremgaar det, at det ikke er uden Føje, at «Gagekommissionen» har lagt Hovedvægten paa Artiklerne Brød (Rug og Hvede), Øl (Byg), Kjød (og Flæsk) samt Smør; idet det oplyses, at de fire fremhævede Artikler tilligemed Mælk, som ikke er særlig beregnet af Gagekommissionen, kostede maanedlig 16 Kr. 80 Ø., medens 15 andre specificerede Artikler tilsammen kun beløb sig til 4 Kr. 40 Ø. maanedlig.

8) Af de af Prof. Falbe Hansen i sin Tid indsamlede Oplysninger om Løn og Kostpenge for Arbejdere paa Landet i forskjellige Egne kan her endnu fremhæves, at en Karls Kost paa de større Gaarde i 1873 ansloges til følgende Bekostning for Husbonden:

i Kjøbenhavnsegnen 92 Ø. daglig = 330 Kr.
i Midt- og Øst-Sjælland 56 à 67 Ø. daglig for begge Kjøn under Et, ɔ: aarlig 204 à 244 Kr.
paa Thorseng, Syd-Falster, i Koldingegnen c. 240 Kr. aarlig.

Efter alle de her anførte Data tør man sikkert gaa ud fra, at man i ethvert Tilfælde ikke regner for højt, maaske snarere noget for lavt, ved at ansætte Udgiften til de til en kraftig Mands tilstrækkelige Ernæring fornødne Fødemidler, hvor Talen er om en privat Familie, der maa gjøre Indkjøb i Detail, og under Forudsætning af, at der kun er Tale om en tarvelig, ensformig Kost, men af god Beskaffenhed, til 240 Kr. aarlig.

Til Besvarelsen af det næste Spørgsmaal, hvor stort

envoxen Kvindes, altsaa Hustruens, Middelforbrug kan anslaas, haves der ikke fuldt saa mange Data. Stundom sættes det = Mandens, saaledes med Hensyn til Tyendet paa Frederiks Hospital; men i Almindelighed beregnes det lavere; saaledes regnes paa Kommunehospitalet Udgiften til kvindelige Funktionærers Forplejning, for saa vidt det er bedre Pleje, til 89 pCt. af de tilsvarende mandlige Funktionærers Forplejning — inklusive Kaffe endog til 98 pCt. —, for saa vidt det er almindelig Pleje, som her nærmest beskjæftiger os, til 85 pCt., men inclusive Kaffe til 97 pCt af en mandlig Funktionærs Forplejning af samme Art; uden Kaffe bliver det altsaa omtrent 226 Kr. aarligt. Paa Kristianshavns Straffeanstalt regnedes de kvindelige Opsynsbetjentes Forbrug i Slutningen af Tres'erne og Begyndelsen af Halvfjerds'erne til c. 82 pCt. af de mandlige Opsynsbetjentes Forbrug, altsaa til c. 210 Kr. Men Grunden hertil var simpelt hen den, at Kvinderne ikke fik Brændevin; lades Brændevin ude af Betragtning for begge Parter, var Forskjellen kun den, at Kvinderne fik c. 75 ℔ Rugbrød og 45 Potter Øl mindre — iøvrigt ganske samme Forplejning. Lades altsaa Brændevin — saa vel som Extraforplejning — ude af Betragtning, faa vi 1873—74 for det mandlige Opsyn c. 245 Kr., for det kvindelige c. 237 Kr., altsaa over 96 pCt. af Mændenes Forbrug. Det synes saaledes, at der, naar Kvinderne skulle arbejde lige saa vel som Mændene, ikke kan gjøres nogen stor Forskjel paa deres Forplejning; da nu imidlertid Hustruen dog i de lidt bedre stillede Familier kun i mere indskrænket Grad paatager sig Arbejde, ville vi her kun ansætte Hustruens Forbrug til omtrent 80 pCt. af Mandens. Naar vi altsaa i Henhold til foranstaaende Beregning ansætte

Hustruens Forplejning til 192 Kr. (16 Kr. maanedl.) og Mand og Hustru i Forening til 432 Kr., have vi ganske sikkert ikke ansat Udgiften til en saadan Families tarvelige, dog fuldtud tilstrækkelige, Forplejning for højt.

Vanskeligst er det at beregne Udgiften til Børnenes Underhold, da det selvfølgeligt er endel forskjelligt efter Alderen. Gaaes der imidlertid ud fra en Gjennemsnitsalder af omtrent 10 à 12 Aar, tør man vist næppe ansætte et saadant Barns Forbrug til mindre end det Halve af Mands og Hustrus Gjennemsnitsforbrug, d: 1/4 af deres samlede Forbrug, altsaa til omtrent 108 Kr. At dette under de givne Forudsætninger næppe er for højt, fremgaar formentlig af en Sammenligning med Udgiften til Forplejning (d: Indkjøb af Forplejningsgjenstande) paa Opfostringshuset, hvor omtrent 90 Børn i 10—14 Aars Alder have Ophold. Den gjennemsnitlige Udgift er her for 1881 netop beregnet til omtrent 108 Kr. pr. Barn (i Gjennems. for Aarene 1876—80 medgik vel kun 95 Kr.; men da dette for en Del hidrører fra, at der kan hengaa nogen Tid imellem flere af Børnenes Udtræden og nye Børns Indtræden i deres Sted, turde Budgettet give fuldt saa paalidelig Vejledning som Regnskabet). Ogsaa her gjælder det imidlertid, ikke blot at Forplejningen er særdeles tarvelig og at Alt tages saa økonomisk som muligt, men tillige, at Anskaffelsespriserne ere endel lavere, end private Familier ville kunne faa Varer af samme Kvalitet til. Forplejningens Hovedgjenstande, — der tillige vise Levemaadens Art og Beskaffenhed, — ere: Brød (c. 400 ℔), Smør (c. 20 ℔, middelfint), Kjød (c. 50 ℔), Flæsk (c. 20 ℔), Fisk (c. 10 ℔), Klipfisk, Ris, Ærter, Gryn, Mel, afskummet Mælk (c. 180 Potter), Øl, Grønt og Kartofler (i Alt for 4 Kr.), Urtekramvarer i Alt for 3 Kr. Særligt skal

det fremhæves, at Kjødpriserne ere 31 à 33 Ø. pr. ℔, til hvilken Pris en privat Familie umuligt kan faa godt Kjød.

I det vi saaledes sætte et Barns Forplejning til 108 Kr. aarlig (9 Kr. pr. Maaned), skulle vi yderligere reducere dette Tal, hvor der er flere Børn, og kun regne 100 Kr.; dels af Hensyn til, at det maaske er lidt højt at gaa ud fra en Gjennemsnitsalder af 10 à 12 Aar for samtlige Børn, dels af Hensyn til, at der paa forskjellig Maade kan indvindes Noget eller i alt Fald gaar forholdsvis mindre tilspilde i en større end i en mindre Familie.

Herefter bliver altsaa — lavt ansat — den samlede Udgift til en tarvelig Forplejning af en Familie

af 2 Voxne og 1 Barn . . . . . c. 540 Kr.
af 2 Voxne og 2 Børn . . . . . - 640 —
af 2 Voxne og 3 Børn . . . . . - 732 —

og derefter fremdeles 100 Kroners Tillæg for hvert Barn, der ikke hører til de ganske spæde.

At disse Tal saa nogenlunde ramme det Rette og i hvert Fald ikke ere for høje, bestyrkes ved at jævnføre dem med de Oplysninger, som i «Arbejderskemaerne» S. XX findes meddelte gjennem «Dansk Arbejdersamfund» om 4 kjøbenhavnske Familiers Udgifter omtrent ved Aar 1872. Den ene af disse fire Familier hører aabenhart til den ringere stillede Del af Arbejderklassen, og dens Forplejning kommer ned under det her forudsatte Normale, hvilket bl. A. fremgaar deraf, at der kun er beregnet varm Mad fire Gange om Ugen. Derimod have de tre andre Familier, hvis Levemaade dog efter de meddelte specificerede Oplysninger ses at være meget tarvelig, brugt henholdsvis:

Nr. 1: 2 Voxne og 1 Barn 544 Kr. aarlig
Nr. 2: 2 Voxne og 3 Børn 659 — —
Nr. 3: 2 Voxne og 3 Børn 725 — —

Den første og tredie Familie har paa det Allernærmeste brugt netop det ovenfor paaregnede Beløb; den anden Familie har brugt noget mindre; men Spørgsmaalet bliver jo da saa, om den ikke har maattet leve noge mindre godt, ikke blot end der i og for sig var ønskeligt, men ogsaa end der var stemmende med Alles Tarv — eller om ikke Børnene maatte være yngre, end her forudsat. Under alle Omstændigheder vise de to andre Regnskaber, at det, der her er forudsat som det normale Underhold, virkelig kun er, hvad husholderiske Arbejdere — thi kun saadanne føre saa nøjagtig Bog over Indtægt og Udgift — selv anse for nødvendigt til Familiens Underhold; thi begge Familiefædre have kun kunnet skaffe deres Familier denne Forplejning ved at gaa ud over den normale Indtægt og paadrage sig en Underbalance. Og dog vare Priserne paa de heromhandlede Gjenstande i 1872 omtrent 8 pCt. lavere end nu, saa at den samme Levemaade nu vilde have kostet henholdsvis omtrent 43 og 58 Kr. mere end dengang. For at de af os beregnede Beløb skulle strække til, maa der altsaa nu slaas noget af paa disse Familiers Levemaade, enten det nu sker kvantitativt eller ved at bruge ringere Varekvaliteter.

De øvrige Fornødenheder, som høre med til en Families tarvelige Underhold og Livsophold, er det noget vanskeligere at fremskaffe Oplysninger om, saa meget mere, som Forbruget af de herhen hørende Gjenstande varierer langt mere efter de enkelte Familiers Stilling og Levemaade. Hvad saaledes de nær sammenhørende Udgifter til Vask og Rengjøring, Belysning og Brændsel angaar, er det klart, at de første rette sig — bortset fra den større eller mindre Sans for Renlighed — endel efter Klædernes Beskaffenhed og Boligens Størrelse,

de sidste ikke blot efter Boligen, men ogsaa efter Familiens Levevis, om den eller navnlig Hustruen tilbringer en større eller mindre Del af Dagen i Hjemmet osv. Vi finde derfor ogsaa, at disse Udgifter i de ovenfor anførte fire kjøbenhavnske Familiers Regnskaber fremtræde med højst forskjellige Beløb, nemlig med henholdsvis 160 Kr. (for 3 Pers.), 70 Kr. (for 5 Pers.), 80 Kr. (for 5 Pers.) og 75 Kr. (for 6 Pers.). «Gagekommissionen» har beregnet en voxen Mands Udgifter til de herhenhørende Forbrugsgjenstande til 1/8 Td. Sæbe, 31 Potter Olie og 2 Favne Brænde. Ogsaa her gjælder det, at disse Forbrugsgjenstande maa betragtes som tillige repræsenterende de andre Artikler, der bruges enten i Forbindelse med eller istedenfor disse, saasom Soda, Lys, Tørv, Kul og Kokes m. v. Værdien af de angivne Kvantiteter har i de sidste fem Aar været:

1876	91	Kr.	Ø.
1877	91	—	58 -
1878	76	—	08 -
1879	73	—	61 -
1880	75	—	94 -
aaarligt Gjennems.:	81	Kr.	64 Ø.

hvilket stemmer temmelig nær med den nuværende Værdi (Jan.—Febr. 1881: 79 Kr. 27 Ø.). Da imidlertid Brugen af Petroleum istedenfor Olie har medført en Besparelse og ligeledes nogen Besparelse vindes ved Brugen af Kul og Kokes (hvorved dog maa erindres, at det til Madens Kogning saavelsom til Vask fornødne Brændsel gaar med ind herunder), og da Forbruget af Brændsel i Værelserne og Lys næppe bliver synderligt større for to samlevende Personer end for en, kunne de her anslaaede Udgifter maaske anslaas under Et for hele Familien til 100 Kr. De ovenfor anførte Tal fra Arbejderregnskaberne

afgive ikke noget Bevis for, at dette er for højt regnet; thi det vides ikke, hvor meget — eller rettere hvor lidt — de paagjældende Familiers Medlemmer have været hjemme; og da Regnskaberne udvise Underbalance for dem alle tre, have de formentlig maattet se at indskrænke Udgiften paa de Omraader, hvor en Reduktion bedst kan lade sig gjøre. Haves en Familie for Øje, hvis Medlemmer — navnlig Hustru og Børn — tilbringe en større Del af Dagen hjemme, og spørges der om, hvad der behøves til fuld Renholdelse af Personer og Bolig og til passende Opvarmning og Belysning af en lille Bolig med Kjøkken, kan Beløbet paa ingen Maade anslaas lavere end til 100 Kr., i hvert Tilfælde ikke, naar intet særligt Tillæg beregnes for Børnene.

Udgiften til Klæder og Skotøj er det endnu vanskeligere at opstille en Norm for. For en Arbejder, der den meste Tid kan være iført Arbejdsdragt, det være nu Blouse eller islandsk Trøje, til hvis Udseende der ingen Fordring stilles, saa den gjærne kan være saa lappet, det skal være, naar den blot er hel, kan Udgiften til Klæder sættes overmaade lavt, saa meget mere, som han ofte kan nøjes med at kjøbe brugte Klæder; og det samme gjælder efter Omstændighederne med Hensyn til hans Skotøj, navnlig naar han har siddende eller stillestaaende Arbejde i et Værksted. Under alle Omstændigheder er det en Udgiftspost, som der, naar det kniber, kan spares paa, og over hvilken det derfor ogsaa ofte kommer til at gaa ud i trange Tider. Med mindre Ændringer gjælder ogsaa for Kjøbenhavn, hvad Læge Th. Sørensen siger om Arbejderbefolkningen i Hobro: «Hvad Ydertøjet angaar, lægges der kun ringe Vægt paa, at Arbejdsdragten er nogenlunde net, hvad der ved mange Beskjæftigelser vel

heller ikke er muligt; hyppigt kjøbes hertil brugte Klæder, som lappes i det Uendelige, hvis det kniber med Indtægten. Søndagstøj have alle de Arbejdere, der danne mit Materiale — enkelte endog to Sæt, men det er meget forskjelligt for de industrielle Arbejdere og de egentlige Arbejdsmænd. De første ere i denne Retning jævnlig smittede af Tidens Tendens imod Flothed paa Bekostning af Varigheden. .... Derimod er Søndagsdragten hos Arbejdsmændene af et mere tarveligt, men ogsaa solidere Stof; gjennemgaaende ere baade de og deres Koner ordentlig og net klædte, naar de ere i Stadsen. Det Samme gjælder om Arbejdernes Børn; Husmoderen forsømmer snarere, naar det kniber, sit eget, end Børnenes Tøj.» I saadanne Familier kan derfor Udgiften til Beklædning være overraskende lille; men ogsaa her gjælder det dog paa den anden Side, at den af Arbejderne selv opgivne Udgift langtfra er nogen Gjennemsnitsudgift, men det enkelte Aars tilfældige Udgift; og netop fordi de bedre Klæder kun bruges omtrent en Gang om Ugen, kunne de vare flere Aar, og Udgiften til nye Anskaffelser falde paa enkelte Aar, medens andre Aar slet ingen nye Anskaffelser udvise og derfor en meget ringe Udgift. Spørges der nu imidlertid om, ikke, hvad en Arbejderfamilie i trange Tider kan knibe sig igjennem med, men hvad der i Kjøbenhavn udfordres til en ordentlig og anstændig, om end tarvelig, Dragt for alle Familiens Medlemmer baade til daglig Brug og om Søndagen, og tænkes der paa Familier, som ikke høre til den egentlige Arbejderklasse, men dog i Vilkaar staar denne nær, mindre Næringsdrivende, lavt lønnede Bestillingsmænd og lignende Familier, der ikke bruge særlig Arbejdsdragt, men altid skulle være ordentlig klædte paa almindelig Kjøbstadsvis og holde

deres Hustru og Børn ligesaa, vil det sikkert erkjendes, at det er meget moderat at anslaa den samlede Udgift til Klæder og Skotøj for Mand og Hustru til 150 Kr. aarlig.

For Børnenes Vedkommende maa der gaas ud fra et omtrentligt Gjennemsnit, da jo de forskjellige Aldere her komme væsentlig i Betragtning. Mindre end til 40 Kr. kan et saadant Gjennemsnit sikkert ikke sættes; dette er, hvad der paa Opfostringshuset beregnes til Beklædning for en Dreng i 10 à 14 Aars Alder. At denne Ansættelse næppe kan være lavere for en Familie, hvis Børn skulle være ordentlig, om end ganske tarvelig, klædte, bekræftes derved, at Kjøbenhavns Fattigvæsen til Beklædning for 800 Skolebørn beregner 22,400 Kr., ɔ: 28 Kr. pr. Barn. Det er klart, at, hvor Talen er om ældre Børn, navnlig voxne Døttre, som forblive i Hjemmet, maa Udgiften regnes ikke saa lidt højere.

Ogsaa Huslejen er et Omraade, hvor det er lidt vanskeligt at opstille noget egentlig Normalt, især i en By som Kjøbenhavn, hvor alene Beliggenheden øver en væsentlig Indflydelse paa Betalingen for Boliger af ganske samme Beskaffenhed. Imidlertid har det ogsaa i visse Tilfælde mindre Betydning at opstille et bestemt Beløb hertil; saaledes overalt, hvor der spørges om, hvor stor en bestemt Families Indtægt maa anslaas at være efter dens Udgifter at dømme, altsaa navnlig overalt ved Ansættelse til Skat; thi i saa Tilfælde er den Husleje, der betales, ordentligvis let at faa konstateret, og man behøver da blot at lægge denne faktiske Husleje til de øvrige efter et almindeligt Skjøn bestemte Udgifter. Dette gjælder dog ikke, hvor en Del af Boligen er Forretningslokale (Boutik), eller hvor Boligen for Forretningens Skyld maa

være beliggende paa et bestemt, dyrere Strøg. I saadanne Tilfælde gjælder det netop om at vide, hvor stor den ordinære Leje er paa mere almindelige Strøg for Lejligheder af tilsvarende Beskaffenhed som den Del, Familien selv benytter. Ogsaa hvor Spørgsmaalet er om at fastsætte en passende Løn for Bestillingsmænd eller Lignende, er det af Vigtighed at have en vis Norm at gaa ud fra. Dersom vi da her gaa ud fra, at en Familie ikke gjærne maa have mindre Husrum end to Værelser og Kjøkken, og at det endog for en Familie med ikke ganske smaa Børn af forskjelligt Kjøn maa anses for i høj Grad ønskeligt, ligefrem af sædelige Grunde, at der haves mindst tre Værelser og Kjøkken, saa maa man sikkert regne 150 à 200 Kr. til Husleje som et Minimum, det Første for en Familie paa to voxne Personer og højst 2 à 3 mindre Børn, det Sidste for en større Familie eller en Familie med ældre Børn. Til Belysning af den her opførte Leje skal kun anføres, at 150 Kr., saa vidt vides, er den almindelige Leje for en Lejlighed paa to Værelser og Kjøkken i Forstæderne og paa Kristianshavn, og at Fattigvæsenet giver en Huslejehjælp af 8 Kr. maanedlig til Familier, der bebo Lejligheder paa ét Værelse med Adgang til fælles Kjøkken.

Endnu maa medregnes, hvor der er Børn i skolepligtig Alder, Udgiften til disses Undervisning. Hvor Talen er om, hvad en Familie behøver til sit selvstændige Underhold, uafhængigt af det Offentliges saa vel som Privates Hjælp, maa denne Udgift nødvendig medregnes, ligesom det er klart, at der maa tages Hensyn til den, hvor der spørges om, hvilken Indtægt en Familie, der faktisk holder sine Børn i privat Skole, maa præsumeres at have. Men efter hvad der foran er udviklet, kan man heller ikke

ganske se bort fra Skoleundervisningen, selv hvor den meddeles paa det Offentliges Bekostning eller paa Fripladser, der skyldes Legater eller Private. Tage vi da til Udgangspunkt for vor Beregning af den her omhandlede Udgiftspost, hvad et Barns Undervisning i de kommunale Friskoler koster Kommunen, bliver det omtrent 50 Kr. pr. Barn, som Modtagelsen af denne Undervisning repræsenterer. Uagtet Betalingen i de private Skoler er temmelig varierende, saa at det kan være vanskeligt nok at opstille en bestemt Sum som normale Skolepenge, tør man dog sikkert gaa ud fra, at Beløbet næppe kan ansættes lavere end til 4 Kr. maanedlig (hvortil kommer Indkjøb af Skole- og Stilebøger m. v.), saasnart Undervisningen blot skal være lige saa god som i Kommunens Betalingsskoler. Aarsudgiften er derfor sat til 50 Kr.

Samle vi nu alle de foran anførte Data, bliver Resultatet, at der til et tarveligt, men tilstrækkeligt Underhold, en ordentlig, om end kun lille Bolig og en anstændig og sømmelig Beklædning behøves for en Familie, bestaaende henholdsvis af

	Mand og Hustru.	Forældre med 1 Barn*).	Forældre med 2 Børn*).	Forældre med 3 Børn*).
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Til Forplejning	432	540	640	732
— Vask, Brændsel og Lys	100	100	100	100
— Klædning og Skotøj .	150	190	230	270
— Husleje	150	150	150	150
Tils. . . .	c. 830	980	1120	c. 1250
For Skolegang og Skolemateriel tillægges . . .	—	50	100	150
I Alt . . .	830	1030	1220	1400

*) For Børn under 4 à 5 Aar kan der maaske finde en ubetydelig Nedsættelse Sted i det paaregnede Beløb.

Naar det nu betænkes, at der i ovenstaaende Beløb Intet er beregnet til

Tobak og Spirituosa,

Læge og Medicin, Sygekassebidrag eller Udgifter i Sygdomstilfælde,

Bohavets Fornyelse eller Udvidelse, Erstatning af ituslaaede Ting, Assurance,

Foreningsbidrag, Fornøjelser, Aviser, Sporvognskjørsel o. m. A.,

Uforudsete eller extraordinære Udgifter (Barselseng, Daab, Confirmation m. m.),

saa vil man sikkert finde, at selv om der, — hvad vi ikke tro —, paa et eller andet Punkt maatte være beregnet en lidt større Udgift end nødvendigt, vil en Indtægt af den ovenfor angivne Størrelse, henholdsvis med runde Tal c. 800, 1000, 1200 og 1400 Kr., kun akkurat være i Stand til at forskaffe en Famile henholdsvis uden Børn eller med fra 1 til 3 Børn en tarvelig og beskeden Existens, og at der, saafremt der af en saadan Indtægt skal kunne anvendes Noget til de her sidst anførte forskjellige Udgifter, — hvad der sikkert altid maa —, kun kan blive Raad hertil ved at knappe af paa nogle af de først anførte Poster, hvilket da navnlig maa blive enten paa Beklædning eller paa Forplejning. Det er ogsaa ved Ansættelsen af Lønninger til Kjøbenhavns Politi erkjendt fra Kommunens Side, at en Politibetjent ikke ret godt kan være gift paa en mindre Løn end 900 Kr., hvorfor ogsaa de to lavere Lønningsklasser (700 og 800 Kr.) kun ere tildelte et forholdsvis saa lille Antal (bortset fra de «overtallige Betjente» efter det senest Vedtagne kun 64 af 350 Mand), at disse to Klasser kun danne et Gjennemgangsstadium, saa at der i Øjeblikket, saa vidt vides, ikke

i disse Klasser findes en eneste Betjent, der har tjent i over 3 Aar. Hovedantallet (210 af 350) ere i Lønningsklasserne 1000, 1100 og 1200 Kr., og Lønningen stiger (for Overbetjentene) indtil 1800 Kr. Det vil ligeledes ses, at de for nylig af Finansudvalget foreslaaede og nu af Folketinget vedtagne Lønninger for de kjøbenhavnske Postbude (800, 1000, 1200 og 1400 Kr. aarligt for fire lige store Lønningsklasser) netop kun ere tilstrækkelige til en aldeles tarvelig Existens, efterhaanden som Familien voxer, og vel knap nok vilde være dette, dersom Lønnen ikke suppleredes i endel Tilfælde ved Nytaarsducører, i andre Tilfælde ved Hustruens Extra-Indtægt.

Der vil nu utvivlsomt være Adskillige, som imod Rigtigheden af hele den foranstaaende Beregning ville gjøre gjældende, at den umuligt kan være rigtig, da en Arbejderfamilie i Almindelighed langtfra har saa stor Indtægt, som den herefter maatte have. Hertil maa da for det Første svares, at for Familier af Arbejderklassen vil det ordentligvis være den første, ikke den sidste Række Summer, som skal dækkes af deres Arbejdsløn, idet de enten Intet betale for Børnenes Skolegang eller kun 12 Kr. aarlig til Kommunens Betalingsskoler. Og dernæst maa det erindres, at det udtrykkelig er bemærket, at der paa ét Punkt — Beklædningen — ikke *særlig* er taget Hensyn til en Arbejderfamilies Forbrug, og at denne Udgiftspost for en saadan Familie kan taale nogen Nedsættelse. Den Udgift, som skal dækkes af Arbejderens Indtægt, bliver derefter for de ovenfor beregnede Posters Vedkommende henholdsvis omtrent 750 à 800 Kr. for en Familie uden Børn, 900, 1000 og 11 à 1200 Kr. for en Familie med 1, 2 eller flere Børn, og for saa vidt altsaa en Arbejderfamilie ikke har saa stor en Indtægt, som den herefter

skulde have for at kunne skaffe sig det til et tarveligt, men dog til Sundhedens og Arbejdskraftens Opretholdelse og Udvikling tilstrækkeligt, Livsophold Fornødne, maa der slaas af paa dette, saa vidt det lader sig gjøre, og det skal derfor ret strax blive undersøgt, hvor meget der kan slaas af og hvor langt man kan komme ned. Her skulle vi først undersøge, om de opstillede Beløb virkelig i Almindelighed gaar ud over Arbejderens Indtægt, og om det altsaa herefter maatte antages, enten at den foretagne Beregning var urigtig og overdreven, eller at Arbejderklassen gjennemgaaende maatte nøjes med mindre end det virkelig Fornødne.

Til Besvarelsen af disse Spørgsmaal skulle vi da først henvise til de Oplysninger, som i 1872 fremkom om en stor Mængde kjøbenhavnske Arbejderes Indtægt. I de af Indenrigsministeriet udgivne «Oplysninger osv.», angaves da den aarlige Gjennemsnits-Indtægt for de 5600 kjøbenhavnske voxne mandlige Arbejdere af alle Professioner, som Undersøgelsen omfattede, at være 813 Kr. 75 Ø., Gjennemsnits-Indtægten i den store Bedrift, hvor Dampkraft anvendes, endog 856 Kr. 75 Ø. Dersom imidlertid Hustruen tillige deltog i Arbejdet og havde regelmæssigt Arbejde Aaret rundt, blev Gjennemsnits-Indtægten efter Mandens forskjellige Virksomhed for Mand og Hustru tilsammen, alt eftersom Hustruen var sysselsat med Haandværksarbejde som Vævning, Skræder- eller Skomagerarbejde, eller i den store Bedrift, følgende:

Mandens Næringsvej:	Mands og Hustrus Fortjeneste:
den store Bedrift med Dampkraft . .	1134 à 1202 Kr.
— uden do. . .	1078 - 1146 —
Møller eller Bager	1114 - 1182 —
Snedker, Tømrer o. lign.	1070 - 1138 —

Mandens Næringsvej:	Mands og Hustrus Fortjeneste:
Smed	1014 à 1082 Kr.
Murer	1002 - 1070 —
Væver, Garver m. Fl.	1026 - 1094 —
Maler	932 - 1000 —
Skomager	880 - 956 —
Skræder	880 - 944 —

Det maa nu vel fastholdes, at dette er Gjennemsnitsindtægten; der var altsaa en Del Familier, som kom op over disse Beløb, og paa den anden Side andre, der ikke naaede fuldt saa højt, — og dernæst maa det vel erindres, at dette var i 1872, inden den almindelige Forhøjelse af Arbejdslønnen, der blev en nødvendig Følge af Prisstigningen, endnu var gjennemført. Og endelig maa det ikke glemmes, at en stor Mængde Familier, som foran berørt, have brugt mere end den for det nævnte Aar opgivne Indtægt, maaske netop fordi Arbejdslønnen endnu ikke var bragt i Overensstemmelse med de forandrede Prisforhold. Forhøjes de foran staaende Indtægtsbeløb med 10 pCt., vil det ses, at disse Gjennemsnitsbeløb svare ret godt til, hvad der foran er opstillet som den nødvendige Indtægt for en Arbejderfamilie. Endnu skal her henvises til den i «Oplysningerne» meddelte Tabel 30, indeholdende en detailleret Oversigt over den daglige Arbejdsfortjeneste for 400 Mænd i 60 forskjellige industrielle Bedrifter i Kjøbenhavn. Ifølge denne Tabel havde af de 400 ikke mindre end 71 en daglig Arbejdsfortjeneste af 3 Kr. eller derover, op indtil 6 Kr., altsaa for 300 Arbejdsdage en Aarsindtægt af fra 900 til 1800 Kr. og navnlig 31 af dem fra 1000 Kr. opad.

Dette var, som sagt, allerede i 1872, før Arbejdslønnens Forhøjelse. At Arbejdernes Gjennemsnitfortjeneste nu er højere end dengang, tør vistnok betragtes som

givet; men der mangler det fornødne Materiale til at oplyse, hvor meget højere den er. At imidlertid den i det Foregaaende som den for en Arbejder nødvendige Indtægt virkelig naaes af et stort Antal Arbejdere, og at de i alt Fald for en ikke ringe Del komme endog op derover, turde fremgaa af et Par enkelte Oplysninger, der velvilligt ere os meddelte. Der er saaledes — efter det i Nationaløkon. Forening holdte Møde — fra et af Kjøbenhavns betydeligste Møbelsnedker-Firmaer, — et Firma, der er bekjendt for at levere særdeles godt Arbejde og altsaa ganske vist gjennemgaaende maa benytte duelige Arbejdere —, bleven os meddelt en Fortegnelse over, hvad der i det sidste Aar er bleven udbetalt hver enkelt af dets Arbejdere. Af disse havde de 8 kun arbejdet en Del af Aaret hos dette Firma; disse udelades derfor her, for at der ikke skal kunne rejses Indvendinger imod en herpaa støttet Beregning over Arbejdslønnen for et helt Aar. Tilbage bliver da 53 Arbejdere, der have haft Beskjæftigelse Aaret rundt; til disse er der i Alt udbetalt 59,212 Kr., altsaa i Gjennemsnit 1117 Kr. til hver. Omtrent Halvdelen kom op over dette Gjennemsnit, idet 28 havde en Fortjeneste af 1000 Kr. og derover, deraf atter 11 fra 1200 Kr. indtil 1368 Kr., 5 fra 1400 indtil 1647 Kr. Foruden disse 28 havde 10 fra 1000—1090 Kr., 8 over 900 Kr., 4 over 800 Kr. — og kun 3 af samtlige 53 Arbejdere naaede ikke 800 Kr. Endskjøndt man, som sagt, maa antage, at dette Firma gjennemgaaende benytter duelige Arbejdere, synes dog det fremhævede Resultat langtfra at være noget Abnormt eller Enestaaende. Til Jevnførelse kan meddeles en tilsvarende Fortegnelse over den Arbejdsløn, der ved en Maskinfabrik i en Provinsby af Middelstørrelse er bleven

udbetalt i 1879 og 1880 til henholdsvis 25 og 27 gifte Arbejdere. Medregnes fri Bolig for 6 af Arbejderne i Fabriken tilhørende Huse, der er ansat til 150 Kr. for hver, med Bemærkning, at en tilsvarende Bolig, hvortil hører et Stykke Have, ikke vilde kunne faas i Byen for den Leje, bliver den samlede Arbejdsløn, der er udbetalt i disse to Aar, henholdsvis 23,497 og 24,595 Kr. eller i Gjennemsnit for hver Arbejder 940 og 911 Kr., hvorved er tilføjet den Bemærkning, at det har været vanskelige Aar for Fabriken og at Arbejdsfortjenesten derfor snarere har været mindre end det Ordinære. Fastholdes det i Lov 2. Juli 1870 opstillede Forhold imellem Indtægter i Kjøbstæderne og i Kjøbenhavn, at 700 Kr. hist svare til 800 Kr. her, vilde den anførte Gjennemsnitsfortjeneste svare til henholdsvis 1074 og 1041 Kr., altsaa komme temmelig nær op til det ovenfor angivne Gjennemsnit af 1117 Kr. Og at de i Opgjørelsen medtagne Arbejdere ikke ere særligt udsøgte Folk, vil fremgaa af følgende Klassifikation: 1 Metaldrejer, 3 Modelsnedkere, 3 Formere, 4 Maskinarkejdere, 2 Klejnsmede, 4 Kjedelsmede, 1 Ankersmed, 1 Smed, 3 Smedehjælpere og 5 Arbejdsmænd. I 1880 havde af de 27 Arbejdere 13 en Fortjeneste af fra 900 til 1350 Kr., 10 Andre fra 702 indtil 894 Kr., saa at kun 4 Arbejdere ikke naaede de til 800 Kr. i Kjøbenhavn svarende 700 Kr., — og af disse vare de 3 «Smedehjælpere», altsaa vel nærmest kun at betragte som Haandlangere. Derhos har Fabrikanten gjort nærmere Tilføjelser ved de enkelte Arbejdere, hvoraf det fremgaar, at der, saasnart Lønnen ikke naaer c. 900 Kr. og der findes Børn, haves nogen Extra-Indtægt enten ved Konens Arbejde eller ved Hjælp paa forskjellig Maade.

Med de her angivne Data stemme ogsaa saa temme-

lig nogle Oplysninger, som senere — efter Mødet i Nationaløkon. Forening — velvilligt ere blevne os meddelte angaaende den i Aaret 1880 udbetalte Arbejdsløn ved Burmeister & Wains Fabriker. Forholdenes og de givne Oplysningers Beskaffenhed gjør det imidlertid ikke muligt at foretage en korrekt Sammenligning med de nys citerede Data, idet det nemlig ikke har været muligt uden uforholdsmæssigt Besvær at faa oplyst, hvad der faktisk er udbetalt til hver enkelt Arbejder, men kun, hvor meget den ordinære Arbejdsløn udgjør for hver især. Denne beregnes efter 6 Dage à $10^1/_2$ Time pr. Uge; men derhos faa Arbejderne for alt Arbejde, som falder udenfor disse 63 Timer ugentlig, højere Timebetaling, og dernæst Overskudet af de Akkorder, som de maatte have deltaget i. Den for hver enkelt Arbejder opførte Arbejdsløn angiver saaledes — i alt Fald for mange af dem — ikke den hele, samlede Arbejdsfortjeneste. Paa den anden Side kan man heller ikke naa til et fuldt korrekt Resultat ved at tage Gjennemsnittet af den hele, samlede Sum, der er udbetalt fra Fabriken i Arbejdsløn; thi dette Gjennemsnit bliver for lavt, idet der findes et forholdsvis betydeligt Antal Lærlinge — omtrent 1 for hver 12 Mand —, som selvfølgelig kun have en meget ringe Løn (— saaledes har Gjennemsnitslønnen for 28 Lærlinge i Maskinværkstederne og 27 blandt Skibssmedene været omtrent 260 Kr. aarlig —) og derfor nedbringe Gjennemsnittet altfor meget. Ifølge Fabrikens Opgjørelse bliver den gjennemsnitlige daglige Fortjeneste pr. Mand 3 Kr. 05 Ø., hvilket for 304 Arbejdsdage giver en aarlig Gjennemsnitsfortjeneste af 927 Kr. 20 Ø. Fradrages imidlertid den ifølge de specielle Opgjørelser til 84 Lærlinge udbetalte Arbejdsløn med i Alt 21,657 Kr. (c. 258 Kr. aarlig

til hver), bliver Gjennemsnitsfortjenesten for de øvrige c. 1000 Arbejdere omtrent 3 Kr. 25 Ø. daglig eller 988 Kr. aarlig. Endvidere maa erindres, at Selskabet giver et aarligt Tilskud til Arbejdernes Alderdomsforsørgelseskasse, for 1880 26,684 Kr., altsaa 25 Kr. pr. Mand. — Ved Siden heraf har det sin Interesse at se, at den ordinære Arbejdsløn (jfr. foran) er

for	8	Arbejdere	over	1300 Kr.
—	8	andre do.	—	1200 —
—	14	—	—	1100 —
—	89	—	—	1000 —
—	126	—	—	900 —
—	147	—	—	800 —
—	351	—	—	700 —
—	294	—	—	600 —

Det ses heraf, at omtrent en Fjerdedel af Arbejderne have over 900 Kr. i ordinær Arbejdsløn og at Ingen har mindre end 600 Kr. Hvor stor Extrafortjeneste de imidlertid desforuden have, kan ikke oplyses. Paa den anden Side maa bemærkes, at Arbejdsstyrken har varieret imellem 903 og 1116 Arbejdere til Aarets forskjellige Tider, saa at altsaa kun det førstnævnte Antal kan regnes at have haft Arbejde Aaret rundt hos det paagjældende Firma.

Man vil maaske endnu fremsætte den yderligere Indvending imod de ovenfor opstillede Beregninger, at de synes at være i en meget bestemt Modstrid med den kjøbenhavnske Ligningskommissions Skjøn over en Families almindelige Indtægt i Kjøbenhavn. Da der nemlig ved Folketællingen i 1880 fandtes i Kjøbenhavn 54,580 Familier (Husstande), omfattende 209,581 Personer, og desforuden 25,673 Personer, som ikke henhørte til en samlet Husstand, af hvilke dog sikkert et ikke ringe Antal

ere skattepligtige, ligesom der ikke sjældent i samme Husstand findes mere end 1 skattepligtig Person, — og da der i 1879 kun var 26,804 Personer ansatte til Indkomstskat d. v. s. til en Indtægt af 800 Kr. og derover, skulde jo altsaa over Halvdelen af Kjøbenhavns Befolkning eller henved 30,000 Familier have en Indtægt, som ikke naaer 800 Kr. Der kan imidlertid efter det foran Anførte ikke være den ringeste Tvivl om, at det jo er Ligningskommissionens Ansættelser, som ere fuldstændigt urigtige; og det bliver saa meget mere iøjnefaldende, som af de c. 26,800 Skatteydere atter 8,175 vare ansatte til en Indtægt af 800 Kr., 4153 til en Indtægt af 1000 Kr., saa at der kun bliver knap 14,500 Skatteydere, som præsumeres at have 1200 Kr. eller derover i aarlig Indtægt! Man behøver ikke at kjende ret meget til Livet og Velstanden i Kjøbenhavn for at vide, at dette maa være fuldstændig urigtigt. Efter det foran Oplyste, der uimodsigeligt godtgjør, at selv for en Familie uden Børn giver en Indtægt af 800 Kr. en højst tarvelig og beskeden Existens, synes det allerede temmelig utroligt, at over Halvdelen af Kjøbenhavns Familier skulde have en mindre Indtægt end 800 Kr. Imidlertid er dog dette Resultat af Ligningskommissionens Skjøn, naar Alt kommer til Alt, formentlig det, som der er mindst Grund til at dadle. Thi selv om det maa antages, — hvad der efter vor Overbevisning absolut maa antages —, at mindst Halvdelen af de saaledes fra Skatteansættelse udelukkede Familier har ikke blot 800 Kr.s Indtægt, men for en stor Del baade 1000 og 1200 Kr., saa godtgjør den foranstaaende Udvikling, at disse Indtægter i Virkeligheden ikke lade en Familie Noget tilovers at svare direkte Skat af. Det tør antages, at selv i 1861 var det altfor lavt at blive staaende ved en Ind-

tægt af under 400 Rd. som skattefri; men at det nutildags ikke vilde være for meget at fritage en Familie-Indtægt paa 1000 Kr. for Indkomstskat, maa bestemt gjøres gjældende. Efter vor Formening er derfor Ligningskommissionens Fejl ikke saa meget den, at den fritager for stort et Antal Familier for at betale Skat, — skjønt det ikke bør overses, at Postbude, Politibetjente og lignende Funktionærer, der kun have 800 à 1000 Kr. i Indtægt, ikke blive fritagne for at svare Skat —; men dens Hovedfejl er den, at den, efter at have holdt over Halvdelen af Befolkningen udenfor Skatteansættelsen, fremdeles ansætter henved Halvdelen af den resterende Befolkning til en Indtægt af kun 800 à 1000 Kr. Thi efter at den skattepligtige Befolkning er bleven saa stærkt begrænset, som Tilfældet er, kan der fornuftigvis kun være Tale om at ansætte et forsvindende Mindretal — saasom nysnævnte Funktionærer o. lign. Personer, hvis Indtægt er for notorisk til, at de kunne holdes udenfor Beskatningen, — til denne Indtægt. Thi hele den foranstaaende Undersøgelse gjør det utvivlsomt klart, at, naar en Mand, hvis Husstand omfatter 4 à 5 Personer, notorisk har Raad til at lade Hustru og Børn gaa godt klædte, til at holde Børnene i private Skoler, til at deltage i Theaterbesøg eller andre offentlige Forlystelser om Vinteren og Skovture om Sommeren osv. osv. saa kan en saadan Familie ikke have en mindre Indtægt end 2 à 3000 Kr., og at den endda skal iagttage en stræng Økonomi for med en Indtægt, der ikke er større, at kunne gjøre alt Sligt.*)

*) Til Jævnførelse hidsættes en Opgjørelse, som en Kontorchef i Kjøbenhavn for et Aarstid siden meddelte i »Dagbladet« af sine Udgifter for en Husstand, bestaaende af Mand, Hustru og 4 Børn (14, 12, 9 og 5 Aar) samt en Tjenestepige, og om hvilken Ind-

— Medens det af de ovenfor anførte Data fremgaar, at i alt Fald en Del — og forhaabentlig en større Del — af Arbejderne kunne tjene saa stort et Beløb, som efter det Paaviste er fornødent til at skaffe en Familie en mangelfri, tarvelig Existens, er der ganske vist en meget stor Del, som kun kunne tilvejebringe det saaledes Fornødne derved, at ogsaa Hustruen, istedenfor, som ønskeligt var, at kunne skjænke Hjemmet og Børnene sin meste Tid og sine bedste Kræfter, maa søge Arbejdsfortjeneste udenfor dette, og andre, som endog maa anvende de lidt ældre Børns Arbejdskraft til at supplere Familiens Ind-

---

senderen med Føje udtalte, at han »ikke troede, at her var Meget at undvære, naar man gik ud fra den Betragtning, at Statens Embedsmænd skulle være saaledes stillede, at de kunne give deres Børn en passende Opdragelse uden at være nødsagede til at sende dem i Friskolen og indrette deres Levevis paa at lade Konen tjene med til Familiens Underhold ved at give Afkald paa at holde Pige.« Opgjørelsen maa saaledes antages i det Hele at passe for enhver Familie, der faktisk er i samme Situation: at holde en Tjenestepige, at bebo en Lejlighed paa 4 Værelser med Kjøkken (og et tilhørende Kvistkammer) og at skulle betale for 3 Børns Opdragelse, og det saa meget mere, som den ikke blot i det Hele skjønnes at være saa moderat under de givne Betingelser, at der næppe vil kunne slaas synderlig af paa nogen Post, men »der endog her ikke er brugt en eneste Øre til: Fornøjelser, Almisse, Kirkegang, Konfirmation, Begravelse, Tobak, Undervisning i Musik, Sporvogne, Assurance, og mange andre Smaaudgifter«, som mer eller mindre nødvendig paatvinge sig i det daglige Liv. For at vise, paa den ene Side hvor overordentlig lavt vi foran have anslaaet Udgifterne til Føde, Klæder m. v., og paa den anden Side hvor meget hint lave Overslag vil gaa op til, naar de her anførte, men foran ikke medregnede, Udgiftsposter medtages, vedføje vi til Kontorchefens Opgjørelse en anden, bygget paa den i det Foranstaaende gjennemførte Beregning, udført for en Familie af den nævnte Størrelse med Pige, i en Bolig til kun 400 Kr., med betydelig Reduktion af Honorarer (til Læger) og med Udeladelse af egtl. Embedsmands-Udgifter, men til Gjengjæld med Tillæg af et moderat Beløb til flere af de Udgifter, som Embedsmanden har maattet undlade:

tægt. Men da der derhos desværre gives maaske ikke faa Familier, der, enten fordi Børnene alle ere for smaa og Hustruen maaske for svag til saaledes at arbejde, eller ogsaa endog tiltrods for saadan Bistand ere ude af Stand til at tilvejebringe den Indtægt, som efter det foran Udviklede er nødvendig for en Arbejderfamilie, altsaa henholdsvis fra c. 750 til 1200 Kr., paatrænger sig nu til Slutning det Spørgsmaal, hvor meget der kan slaas af

	Efter Embedsmandens Opgivelse:	Efter vor Beregning:
Til Husholdning er medgaaet . . . . . (hvilket bliver 80 Ø. daglig for de 5 Personer, 40 Ø. for de to mindre Børn).	1750 Kr.	c. 1040 Kr.
Til Husleje	600 —	400 —
— Klæder for 2 Voxne og 4 Børn	600 —	310 —
— Brændsel, Vask, Rengjøring, (Badning og Haarskjærer)	289 —	100 —
— Skolepenge for 3 Børn (à 6 Kr. maandl. + Brændepenge), Skolebøger m. v. . .	280 —	150 —
— Pigeløn	120 —	120 —
— Effekters Fornyelse (Gardiner, Betræk, Kjøkkentøj, Porcellæn og Glas, Linned m. m.), 10 Kr. maandl.	120 —	120 —
— Lægehonorar, Medicin og Tandlæge samt Nytaarsdueører	120 —	60 —
— Gravsteds Vedligeh. 14 Kr., Avis 12 Kr. .	26 —	} 24 —
— Papir og Blæk, Porto og Budleje . . .	37 —	
— Pligtig Livrenteforsørgelse og Skatter .	360 —	—
	4305 Kr.	2324 Kr.
— Fornøjelser (Theater; Tivoli, Søndagsudflugter om Sommeren), Foreningsbidr.	—	60 —
— Sporvognskjørsel o. a. Befdr., Assurance	—	10 —
— Tobak og Brændevin	—	30 —
— Extra-Undervisning for Børnene	—	—
— uforudsete Extra-Udgifter, 3 Kr. maanedl.	—	36 —
	4305 Kr.	2460 Kr.

At de til de sidst opførte Udgifter ansatte Beløb paa flere Punkter sikkert ere altfor lave for en Familie, der overhovedet kan tænke paa slige Udgifter, vil vist erkjendes. Særligt bemærkes, at der i Ovenstaaende ikke er beregnet en eneste Øre til Selskabelighed, idet Husholdningskontoen kun er beregnet netop for Husstandens egne Medlemmer.

paa det ovenfor som normalt opførte Forbrug, i hvilket Omfang altsaa dette kan indskrænkes, uden at Familien ligefrem lider saadan Nød, at Sygdom og eventuelt Død bliver den uundgaaelige Følge, altsaa m. a. O. hvad der maa betragtes som Minimums-Indtægt for en Arbejder-Familie, der skal kunne existere uden fremmed Hjælp. For at undersøge dette skulle vi hente Oplysninger fra et Par offentlige Institutioner, hvor det ordinære Forbrug efter Forholdenes Beskaffenhed maa anses for at være endog mindre end det, som en af arbejdskraftige Personer bestaaende Familie nødvendig maa antages at behøve til sit Underhold, nemlig henholdsvis Kjøbenhavns Ladegaard og Almindeligt Hospital. Det vil da vise sig, at selv om man lægger Forbruget paa disse Anstalter til Grund — blot med de efter Forholdene aldeles nødvendige Modificationer —, kommer man op over det, som Folkethingsmand Th. Nielsen har opgivet som den almindelige Indtægt for en Arbejderfamilie i Kjøbenhavn, naar derved forstaas en Familie med 2 à 3 Børn.

Paa Kjøbenhavns Ladegaard medgaar ifølge Regnskaberne for 1875—79 til en Persons Forplejnining (ɔ: Indkjøb af Raastofferne) i aarligt Gjennemsnit c. 115 Kr. Ifølge velvilligt meddelte Oplysninger er imidlertid Udgiften til de egentlige Fabrikarbejderes Forplejning noget mindre, idet der for 1881 beregnes at ville medgaa til en Fabrikarbejder af første Klasse (for 305 Søgnedage samt Overfortjeneste) 113 Kr., for en do. af anden Klasse endog kun 92 Kr. Da anden Klasse imidlertid for største Delen indbefatter de ikke fuldt arbejdsdygtige Personer, kan der her kun tages Hensyn til første Klasse. Da Forplejning og Dagstegn tilsammen, hvortil aarlig medgaa 101 Kr. for hver Person, kun beregnes til 305 Søgnedage,

vil en tilsvarende Forplejning Aaret rundt koste c. 121 Kr., hvorved endnu maa bemærkes, at omtrent 10 pCt. af de til denne Klasse hørende Personer ere Kvinder. For dette Beløb maa det imidlertid anses for umuligt for en privat Arbejdsmand at forskaffe sig den tilsvarende Forplejning, ikke blot fordi de paagjældende Varer indkjøbes i større Partier — Kjød t. Ex. altid i halve Kreaturer —, men tillige fordi Licitationspriserne ere ualmindelig lave endog for Indkjøb en gros. Dertil kommer endnu, at navnlig Forbruget af Kjød er langt mindre, end det vistnok tør være for en sund og kraftig Mand, der skal kunne udføre strængt Arbejde, idet der for Fabrikarbejdere af begge Klasser forbruges henholdsvis 59,8 og 38½ ℔ Oxekjød, 20,8 og 23½ ℔ Flæsk pro pers. istedenfor, som af Gagekommiss. forudsat, 104 ℔ af hvert, hvorhos det maa bemærkes, at der hverken faaes Kaffe eller Sukker (til Madens Tillavning bruges Sirup), og Smør og Fedt kun ved særligt Kjøb i Kjøkkenet for de uddelte Tegn. Licitationspriserne ere saa lave, at t. Ex. Prisen paa Oxekjød kun er 28 Ø. pr. ℔, saa at der kun bruges henholdsvis for 16¾ og 10¾ Kr. Kjød om Aaret, og at Øllet koster 2 Ø. pr. Pot. Regnes nu kun ⅔ af det Kvantum Kjød og Flæsk som Gagekommissionen har beregnet, og lægges den laveste Kjødpris paa Nytorv til Grund, saa maa Beløbet — da der vistnok næppe af den Grund kan ske nogen mærkelig Nedsættelse af det øvrige Forbrug — alene herved forhøjes med c. 21 Kr. om Aaret. Da imidlertid Priserne paa de øvrige Varer maa anses for lavere, end det vilde være muligt at anskaffe de samme Varer for i Detailindkjøb, tør man under ingen Omstændigheder anslaa det Beløb, som vil medgaa til en Arbejderfamilies Forplejning for Familiefaderens Vedkommende lavere end

til c. 160 Kr., og det maa vel endog betvivles, om det for dette Beløb — knap 44 Ø. pr. Dag — vil være muligt at forskaffe en voxen, arbejdskraftig Mand en virkelig fuldt tilstrækkelig Ernæring, idet selv paa Landet, hvor Kosten dog er billigere, ifølge de af Prof. Falbe Hansen i 1873—74 i Ugeskrift for Landmænd meddelte Oplysninger fra en stor Del forskjellige Egne i Landet 180 Kr. er det laveste Beløb, hvortil en Karls Kost er beregnet — og det i Almindelighed endog kun, hvor Karle og Piger regnes under Et.

Regnes Hustruens Forbrug ligesom foran til omtr. 80 pCt. af Mandens Forbrug, bliver Beløbet her c. 130 Kr. eller 38 Ø. daglig. Endskjønt man vistnok tør gaa ud fra, at i en Arbejderfamilie, der er nødsaget til at indskrænke sit Forbrug til et absolut Minimum, vil Hustruens og Børnenes Forplejning blive reduceret forud for og i stærkere Omfang end Mandens, tør dog Hustruens Forbrug næppe sættes lavere end her angivet, da vi jo netop have forudsat, at Mandens Forbrug alt er indskrænket saa meget som muligt. Denne Antagelse bekræftes ogsaa derved, at selv et Lems Forplejning paa Almindeligt Hospital koster omtr. 95 Kr. aarlig, uagtet deres Forplejning ikke blot i sig selv vistnok er saa tarvelig som muligt, men endog paaregnes at blive noget suppleret derved, at de, naar de have Udgangstilladelse, erholde Føde eller Penge hos Private. Tages endvidere i Betragtning, at de omhandlede Lemmer gjennemgaaende ere gamle og svage Personer, samt at der er lagt en gros Priser til Grund for Beregningen, vil man sikkert erkjende, at Hustruens Forplejning næppe tør beregnes væsentlig lavere end anført.

Husleje tør næppe ansættes lavere end til 100 Kr.,

idet Fattigvæsenet, efter hvad der er os meddelt, betaler 8 Kr. maanedlig i Huslejehjælp til Familier, der bebo 1 Værelse med fælles Kjøkken. I «Arbejderskemaerne» af 1872 findes ganske vist S. XVII—XVIII, hvor 23 Arbejdere, mest Haandværkssvende, og 6 Svendeforeninger har opgivet deres vigtigste Udgifter, Husleje for 1 Familie opgivet til kun 72 Kr., for to andre til kun 80 Kr.; men dette synes at være Undtagelsestilfælde, og det er vel tvivlsomt, om en Lejlighed nu kan faas saa billigt uden ganske undtagelsesvis og paa afsides Steder. Der opgives da ogsaa sammesteds, at Huslejen hyppigst sættes til 120 à 140 Kr. For en Sikkerheds Skyld skulle vi dog her regne den til 7 Kr. maanedlig. Vask, Rengjøring, Brændsel og Belysning kan formentlig for to Personer ikke beregnes til mindre end c. 3 Kr. maanedlig eller 36 Kr. (knap 75 Ø. om Ugen), især naar intet Tillæg medregnes for Børnene, — paa Ladegaarden medgaar til disse Udgifter gjennemsnitlig c. 29 Kr. pr. Individ. Til Beklædning medgaar sammesteds c. 24,270 Kr. aarlig til 780 Fabrikarbejdere og Tvangsfanger, altsaa 31 Kr. for hver; for Mand og Hustru tilsammen tør da næppe regnes mindre end 50 Kr. aarlig. Regne vi derhos Udgiften for hvert Barn til det samme Beløb, som Kjøbenhavns Fattigvæsen betaler for sine Plejebørns Forplejning og Beklædning: 90 Kr. aarlig, kunne vi næppe komme dybere ned. Den samlede Minimumsudgift for Mand og Hustru bliver saaledes

Til Forplejning	290	Kr.
— Husleje	84	—
— Klæder og Skotøj	50	—*)
— Brændsel, Lys, Vask m. m.	36	—
	460	Kr.
Hertil for 3 Børn à 90 Kr. .	270	—
	730	Kr.

*) At Udgiften til Klæder saavel i Arbejderskemaerne som i Læge Sørensens Meddelelser hyppigt er ansat endel lavere, kan næppe

Vil man med omstaaende Beregning jævnføre de af Læge Sørensen fra Hobro konstaterede Resultater, kunde det i første Øjeblik synes, at disse sidste maatte godtgjøre, at vor Beregning over Existents-Minimum var for høj. Vel stemmer den nemlig meget godt med den Gjennemsnits-Udgift, som Forfatteren har konstateret for 20 Arbejderfamilier i Hobro, idet denne opgives til c. 116 Kr. pr. Individ, altsaa for en Familie paa 5 Personer c. 580 Kr. aarlig, hvilket af ham formenes at svare til omtr. 770 Kr. i Kjøbenhavn, medens vor Beregning fører til en Udgift af c. 140 Kr. pr. Ind. i Kjøbenhavn, svarende til 110 Kr. i Hobro. Men af de opgivne 20 Familier komme ikke mindre end 8 ned under denne sidste Udgift, endog saa langt ned som til c. 76 Kr. pr. Ind., svarende til c. 102 Kr. i Kjøbenhavn. Herved maa imidlertid bemærkes, først, at Sørensens Opgivelser angaa Aaret 1879, der som bekjendt netop var det billigste Aar, vi i lang Tid have havt, og at navnlig de almindelige Livsfornødenheder nu — ligesom i 1874—77 — ere omtr. 12 à 14 pCt. højere end i 1879. Hvor altsaa 102 Kr. i det Aar kunde strække til, vilde nu behøves c. 115 Kr. Dernæst talte de to Familier, der ikke brugte mere end 76 Kr. pr. Ind., henholdsvis 10 og 7 Personer; det tør da vistnok antages, at flere af disse vare spæde eller ganske smaa Børn. Men selv om vi helt fradrage 1 Barn for hver Familie, faa vi som Udgift til Føde, Belysning og Vask henholdsvis 63 og 57 Kr. aarlig pr. Ind. Dette synes selv i Hobro og i Aaret 1879 næppe muligt, og

---

betragtes som Bevis for, at vor Ansættelse er for høj; thi i et enkelt Aar kan Udgiften meget vel være endel ringere, men næppe i Gjennemsnit for en længere Aarrække — med mindre de Paagjældende faa aflagt Tøj som Gave.

kan i hvert Fald kun forklares derved, at Underholdet i Virkeligheden er utilstrækkeligt*). Vi tro saaledes at kunne fastholde, at vor Beregning virkelig er Udtrykket for et Minimumsforbrug.

Selv om det imidlertid, hvad vi ikke tro, skulde være muligt at spare lidt paa den tredje og fjerde Udgiftspost — om noget større Beløb kan der i hvert Fald ikke være Tale, idet det navnlig maa erindres, at der paa den første Post ikke er medregnet det til Madens Tillavning fornødne Brændsel —, vil det under alle Omstændigheder være indlysende, at en Familie af den angivne Størrelse i Virkeligheden bevæger sig tæt ved Randen af Fattighjælp, naar dens Indtægt ikke naaer op imod 800 Kr., idet der er mer eller mindre ufrivillige Fornødenheder, hvortil Intet

---

*) Den detaillerede Opgjørelse af den ene Families Forbrug godtgjør dette. Vi sammenstille her denne Familie paa 2 Voxne og 5 Børn med en anden Arbejdsmandsfamilie paa 2 Voxne og 2 Børn; begge Familiers ugentlige Forbrug var da:

	1) 2 Voxne og 5 Børn:	2) 2 Voxne og 2 Børn:	3) Til 5 Ladegaardsl. af 2. Afdl. bruges
Rugbrød	4 Brød.	4 Brød.	5½ Brød.
Smør	½ ℔	½ ℔	—
Fedt	2 —	2 —	—
Flæsk og Kjød	2 —	2 —	3,70 ℔ Kjød. 2,25 ℔ Flæsk.
Kartofler	½ Skp.	1 Skp.	1⅝ Ottkr.
Mel	½ ℔	1 ℔	—
Gryn	2 —	2 —	11 Ptr.
Ærter	1 Pt.	—	4 —
Mælk	14 Pt. (à 5 Ø.)	10 Pt.	—
Ost	—	f. 50 Ø.	—
Kaffe, Cichor. og Sukker	f. 63 Ø.	f. 35 Ø.	—
Øl	—	—	3½ Pt.

Naar undtages Mælk og Kaffe bruge de 7 Personer af alle andre Fødemidler knap saa meget som de 4 Personer af den anden Familie, hvis Forbrug dog sikkert ikke kan være mindre, naar der skal gives tilstrækkelig Ernæring.

er beregnet, saasom enten Bidrag til en Sygekasse eller Udgifter i Tilfælde af Sygdom, o. L. Det maa endvidere bestemt gjøres gjældende, at en mindre Indtægt end den her angivne — denne fremkomme nu iøvrigt under hvilke Former den vil, altsaa maaske delvis som Gaver udenfor den egentlige Arbejdsløn eller Eftergivelse af Gjæld — er enstydig med, at Familien ikke faar tilstrækkelig Ernæring og ikke kan have et virkeligt Hjem med Lys og Varme om Vinteren, det være iøvrigt nok saa tarveligt.

Hvor stort det Antal af Familier er i Kjøbenhavn, som ikke naaer op til 800 Kr. lader sig ikke oplyse. At Ligningskommissionens Forudsætning om, at der skulde være henved 30,000 Familier, der ere saaledes stillede, som her opgivet, er fuldstændig urigtig, er alt fremhævet, — ligesom, at man kun ved at gaa ud fra, at de have en saa lav Indtægt, kan fri dem for den Skat, som de ganske vist bør være fritagne for. Men vilde det da ikke være rigtigere at forhøje den skattefri Indtægt til mindst 1000 Kr.? Og turde det ikke være paa Tiden nu, efter 21 Aars Forløb, at foretage en Revision af Skatteloven af 19. Febr. 1861 med dette Hovedformaal for Øje?

Arbejdsherrernes Erstatningspligt.

Af **Aleksis Petersen.**

III.

Schweiz.

I Schweiz ere Forholdene meget brogede. I forskjellige Kantoner findes der en forskjellig almindelig Civilret, der indeholde forskjellige Bestemmelser vedrørende Erstatningspligten. Desforuden findes der herom en Speciallovgivning, der omfatter hele Edsforbundet. Altsaa paa den ene Side en partikularretlig (kantonal) almindelig Civilret; paa den anden Side en Specialret, der er fælles for hele Edsforbundet.

Hvad først den kantonale Civilret angaar, er den systematisk kodificeret i 13 Kantoner. Den franske «Code civil» og «Code de commerce» gjælder ligefrem i Genève og i den saakaldte nyere Kantonsdel af Kanton Bern, det tidligere biskoppelig-baselske Juragebet, der i 1815 blev lagt til Bern. Her gjælde altsaa de ovenfor S. 73 omtalte Art. 1382—84 af «Code civil». I Kantonerne Vaud, Fribourg, Neufchâtel, Valais og Tessino findes der i de respektive Civillovgivninger Bestemmelser, der i det store og hele slutte sig til de franske. I Vaud ere de franske Bestemmelser skærpede; i Valais mildnede.

I Kantonerne Luzern, Solothurn, Aargau og den gamle Kantonsdel af Bern findes Lovbøger, der staa i samme Forhold til den østrigske «almindelige borgerlige Lovbog» af 1811 (ovenfor S. 80 fg.) som Kodifikationerne i det romanske Schweiz til den franske «Code civil». Kanton Zürich har sin egen selvstændige Kodifikation, den privatretlige Lovbog af 1854—56, og hertil slutter Schaffhausen (privatretl. Lovb. af 1864—65) sig med mindre Modifikationer, og Graubünden (Civillovbog af 1862) med noget større Modifikationer. De øvrige 9 Kantoner (eller 6 Hel-Kantoner og 6 suveræne Halv-Kantoner) have ikke nogen systematisk fuldstændig Kodifikation. — Denne Oversigt lader os forstaa, hvilket broget Virvar Schweiz frembyder. Nogle Kantoner, de romanske, have med Hensyn til Erstatningspligten principmæssigt emanciperet sig fra Romerretten; andre have ogsaa forsøgt sig i denne Retning, men paa forskjellig Maade og i forskjelligt Omfang; atter andre ere slet ikke komne ud over den. For at raade Bod paa dette Virvar har man allerede i flere Aar arbejdet paa Tilvejebringelsen af en Forbunds-Lovgivning, en fælles schweizisk Obligationsret.

Hvad angaar Speciallove med Hensyn til Erstatningspligten, ligger det i Sagens Natur, at de enkelte Smaakantoner ikke have kunnet præstere noget videre i den Retning. Disse Speciallove ere derfor væsenligt Forbunds-Love. Her maa mærkes Love vedrørende Transportanstalterne (Post, Telegraf, Jernbaner, Dampskibe) samt Lovbestemmelser vedrørende Fabrikdriften. Kun disse sidste ville vi her gaa ind paa.

Den forholdsvis meget demokratiske schweiziske Forbunds-Fabriklov af 23. Marts 1877 giver i sin Art. 5 Bestemmelser om Erstatningspligten, der skulle gjælde,

indtil Spørgsmaalet herom bliver ordnet ved en særlig Lov. Disse Bestemmelser ere de følgende:

a. Fabrikanten hæfter for den opstaaede Skade, naar en Mandatar, Repræsentant, Fabrik-Bestyrer eller -Tilsynhavende ved en Forsømmelse i Udøvelsen af Tjenesten hidfører en ansat Persons eller en Arbejders Tilskadekommen eller Død.

b. Fabrikanten hæfter ligeledes, naar, ogsaa uden nogen saadan speciel Skyld, ved Fabrikens Drift en Arbejders eller en ansat Persons Legemsbeskadigelse eller Død hidføres, saafremt han ikke beviser, at Ulykken skyldes højere Magt eller den Tilskadekomnes eller Dræbtes egen Skyld. Falder en Medskyld den Tilskadekomne eller Dræbte til Last, reduceres Fabrikantens Erstatningspligt derved i en tilsvarende Grad.

c. Ovennævnte Erstatningskrav præskriberes i to Aar at regne fra den Dag, paa hvilken Beskadigelsen eller Døden fandt Sted.

d. Forbundsraadet skal desuden angive de Industrier, der bevislig og udelukkende avle bestemte farlige Sygdomme, for hvilke Erstatningspligten ogsaa skal finde Sted.

Forøvrigt dømmer den kompetente Dommer i Skadeserstatningsspørgsmaalet, under Hensyntagen til alle Forhold efter frit Skjøn.

Altsaa: Den schweiziske Fabrikslovs Bestemmelser om Arbejdsherrernes Erstatningspligt ere til Gunst for «ansatte Personer» («Angestellten») og «Arbejdere»; de medføre en exceptionelt udvidet Erstatningspligt *e contractu*, Arbejdskontrakten. Kun ved nogle Præventivbestemmelser, som Fabrikloven indeholder i sin Art. 3 til Beskyttelse for «den omliggende Befolkning», tages der Hensyn til

Tredjemænd. Overtrædelsen heraf kan ganske vist ogsaa have en civil Skadeserstatningspligt til Følge (Art. 19), men efter de almindelige Regler om *obligationes ex delicto*. Endvidere: Arbejdsherren er ansvarlig for sin Repræsentants, sin Mandatars, sine tilsynhavende Arbejderes Forseelse, men ikke for de almindelige Arbejderes. Endelig: det, der skal erstattes, er i Almindelighed Tab paa Grund af Legemsbeskadigelse og Død; undtagelsesvis kan dog — hvad vel maa mærkes — indre (organisk) Sygdom stilles lig med ydre (mekanisk) Legemsbeskadigelse.

Om de praktiske Resultater af Art. 5 nævne Fabrikinspektørernes officielle Beretninger ikke meget andet, end at næsten alle Fabrikherrer ved Overenskomst med Assuranceselskaberne mod Ulykkestilfælde skyndsomst have dækket sig*).

Den ovenciterede Art. 5 i den schweiziske Fabriklov indledes med følgende Ord: «Om Erstatningspligt i Fabrikdrift («Haftpflicht aus Fabrikbetrieb») vil en Forbundslov bestemme det fornødne. I Mellemtiden gjælde» de ovenfor under a, b, c, d anførte Grundsætninger. Paa den Forbunds-Erstatningslov, der altsaa i Følge selve Fabriklovens Bestemmelse skal afløse de nuværende blot midlertidige Forskrifter, har man allerede arbejdet i ikke saa kort Tid i Schweiz. En definitiv Afgjørelse foreligger endnu ikke. Vi skulde naar den engang kommer i Stand, gjøre Rede herfor.

*) Prof. F. v. Wyss har i det af «Verein für Socialpolitik» udgivne Skrift om «die Haftpflichtfrage» S. 69—93 gjennemgaaet Spørgsmaalet for Schweizes Vedkommende. Det Ovenstaaende antyder Hovedpunkterne i det Skema, han har lagt for sin Fremstilling.

(Fortsættes.)

Børsudvalgets Betænkning.

Ved **Aleksis Petersen.**

Den 23. Juni f. A. afholdtes paa Kjøbenhavns Børs, efter Indbydelse af Viceformand for Grosserersocietetets Komité, Grosserer le Maire, Etatsraad, Nationalbankdirektør Levy og Etatsraad, Bankdirektør Tietgen, et Møde for at tage under Overvejelse, hvad der kunde gjøres for at fremme Landets økonomiske Interesser. Paa dette Møde besluttede Forsamlingen: Nedsættelsen af et Udvalg — med Ret til at supplere sig med andre Medlemmer — til at afgive Betænkning over de Spørgsmaal, der kunne føre til en Udvikling af Handel, Industri og Skibsfart, samt til at gjøre Udkast til derhen sigtende Adresser til Regering og Rigsdag. Dette Udvalg, der konstituerede sig den 2. Juli, og som kom til at bestaa af 18 Medlemmer*) med

*) Til Medlemmer af dette Udvalg valgtes d'Hrr.:
Bankdirektør L. Bierfreund,
Grosserer Hans Broge,
Professor V. Falbe Hansen,
Grosserer Sigfred Goldschmidt,
Grosserer L. J. Grøn,
Grosserer, Landsthingsmand Harald Hansen,
Grosserer, Generalkonsul Johan Hansen,
Grosserer A. E. Hiort,
Grosserer Wm. Th. Malling,
Grosserer J. H. Mannheimer,

Etatsraad, Nationalbankdirektør Levy til Formand, har nys offenliggjort sin (43 S. store) Betænkning (udkommet hos C. A. Reitzel). Det fremgaar heraf, at Udvalget til Behandling af de forskjellige Spørgsmaal har delt sig i tre Sektioner, og hver Sektion har da forelagt Resultatet af sine Arbejder for det samlede Udvalg til Behandling i Plenarmøder. Betænkningen kan vel i det store og hele betragtes som et Udtryk for, hvad samtlige Udvalgets Medlemmer have ment at kunne slutte sig om; men det har paa den anden Side selvfølgelig ikke kunnet undgaas, at der findes Punkter, om hvilke forskjellige af Udvalgets Medlemmer kunne have haft dissentierende Anskuelser, uden at disse Punkter dog have været af en saa afgjørende Betydning for den hele Betænkning, at man har ønsket eller anset det for nødvendigt at afgive Mindretalsvota.

Betænkningen behandler følgende Punkter: Skibsafgiften, Konsulatsafgifterne, Skibsmaalingen, Tolden paa Skibe, Industriens Stilling, Tolden paa Raa- og Hjælpestoffer, Produktionsskatter, Jernbanetaxter, Frilagersystemet, Handelstraktaterne, Tolden paa Manufakturvarer, nye Statsindtægter, Skat paa bayersk Øl, Brændevinsafgiften, Forhøjelse af Told paa Luxusgjenstande, samt Handelskamre.

Med Hensyn til det sidste Punkt accentuerer Udvalget Nødvendigheden af en hensigtsmæssigere Ordning

---

Grosserer O. B. Muus,
Grosserer Rud. Puggaard,
Professor, Dr. Wm. Scharling,
Grosserer, Direktør Schmith,
Direktør Philip Schou,
samt Indbyderne:
Grosserer le Maire,
Etatsraad, Nationalbankdirektør Levy,
Etatsraad, Bankdirektør Tietgen.
Som Udvalgets Sekretær fungerede cand. polit. Rubin.

af vor Handelsstands Repræsentation. Udvalget bemærker herom følgende:

En Omordning af vor Handelsstands Repræsentation bør formentlig have følgende tre Opgaver for Øje:

at udvide Handelsstandens Repræsentation til at blive en Repræsentation ikke blot for de egentlige saakaldte Grosserere men for den hele større Handel og Industri,

at gjøre Repræsentationen fyldigere ved at tilføre den et forøget Medlemsantal og ved at give den videre Opgaver, og

at styrke dens Indflydelse derved, at det bliver obligatorisk for Regeringen at indhente Repræsentationens Betænkning i alle Sager som vedrøre Handel, Industri og Skibsfart.

Med disse Formaal for Øje, har Udvalget tænkt sig den fremtidige Form for Handelsstandens Repræsentation dannet omtrent paa følgende Grundlag.

1) Det nuværende Grosserersocietet foreslaas forandret til en Børsforening med lignende Rettigheder og Forpligtelser som Grosserersocietetet. Grosserer-Borgerskabet foreslaas forandret til et Kjøbmands-Borgerskab.
2) Børsforeningen skulde da omfatte de nuværende Medlemmer af Grosserersocietetet samt Enhver, der fremtidig erhverver Kjøbmands-Borgerskab, og desuden skulde deri kunne optages som ordinært Medlem enhver Kjøbmand eller Industridrivende (ogsaa udenbysboende), som har andet Borgerskab end det, der forpligter til at være Medlem af Foreningen, eller som staar i Spidsen for større Pengeinstituter eller industrielle Foretagender, saaledes at Foreningen vilde komme til at omfatte Repræsentanter for den større Handel og Industri.
3) Børsforeningen skulde endvidere repræsenteres af et Handelskammer, hvis Grundlag skulde være den nuværende Grosserersocietets-Komité med et udvidet Medlemsantal (f. Ex. indtil 21) og udvidede Rettigheder og Forpligtelser, og hvis Medlemmer skulde vælges paa Børsforeningens Generalforsamling.
4) Handelskammerets Virksomhed skulde omfatte:
   a. Handelstandens Repræsentation i alle forekommende Tilfælde samt Alt, hvad der paahviler den nuværende Grosserersocietets-Komité.

b. Undersøgelsen af kommercielle Forhold, Udgivelsen af statistiske Beretninger disse vedkommende, Fremdragningen af saadanne Spørgsmaal, der berøre den større Handels og Industris Interesser, samt Henvendelse til Regeringen i de Tilfælde, hvor der maatte være Anledning til at paapege Mangler i den bestaaende Lovgivning og Administration paa disse Interessers Omraade.

c. Henvendelse til andre her i Landet bestaaende Handels- og Industriforeninger i Spørgsmaal, som særligt berøre disses Interesser, samt Drøftelsen og Besvarelsen af de Udtalelser, Spørgsmaal og Forslag, som maatte fremkomme fra saadanne Foreninger.

Til Varetagelse af disse Opgaver er det selvfølgelig nødvendigt, at der til Handelskammeret knyttes et Bureau, der vil være i Stand til at yde Handelskammerets Medlemmer fornøden Assistance ved Løsningen af de forskjellige Hverv.

5) Det af Børsforeningen valgte Handelskammer burde være den Institution, som Regeringen skulde benytte og henvende sig til i alle Spørgsmaal, der have Interesse for Handel, Industri og Skibsfart.

Det er i dette Forslag, vedrørende Handelsstandens Repræsentation, navnlig de Punkter, der kræve Regeringens Bistand og Billigelse, Udvalget, ifølge Planen for sit Arbejde, særlig maa henlede Opmærksomheden paa, men fremfor alt gjælder dette Ønsket om, at Regeringen forpligtes til at indhente Repræsentationens Betænkning i alle kommercielle Anliggender. Uden en saadan Forpligtelse for Regeringen vil enhver Reformering af det nuværende Grosserersocietet kun faa liden Betydning. Med en saadan Forpligtelse for Regeringen tør det antages, at Handelsstandens Repræsentation, under en tidssvarende Form, kraftig og levedygtig, paa en fyldestgjørende Maade vil kunne løse sin omfattende Opgave.

Uden i Øjeblikket at gaa nøjere ind paa dette Handelskammerspørgsmaal, som Nationaløkonomisk Tidsskrift jo tidligere har behandlet udførligt, skal jeg med Hensyn til dets Historie og nuværende Stilling blot minde om følgende: I Nationaløkonomisk Forenings Møde

d. 27. Novbr. 1879 var det, at jeg fremdrog Spørgsmaalet og paaviste Nødvendigheden af, at Kjøbenhavn faar sit Handelskammer, samt Ønskeligheden af, at der ogsaa paa andre Steder i Landet oprettes Handelskamre*). I Tidsskriftets Januar-Februar-Hefte 1880 fremsatte Grosserer C. Hage derefter et Forslag til «Oprettelsen af et dansk Handelskammer» **). Samtidigt fik jeg Sagen sat under Debat i den kjøbenhavnske Dagspresse (Artikler i Nationaltidende Februar 1880). Paa Børsmødet den 23. Juni omtalte Etatsraad Tietgen i sit Foredrag Handelsstandens Repræsentation, og det af dette Møde fremgaaede Børsudvalg henvendte sig derefter til mig med Opfordring om at forelægge Udvalget dels en Fremstilling af Handelskammerforholdene i Udlandet dels et motiveret Forslag til Oprettelsen af Handelskamre i Danmark, — en Opfordring, som jeg efterkom i en udførlig, ikke trykt, Afhandling. Børsudvalget har nu fremsat det oven for meddelte Forslag. Men foruden dette og foruden Grosserer Hages ovennævnte samt mit Forslag, er at mærke, at Grosserer H. Fritsche under 28de Februar d. A. for Grosserer-Societetets Komité, af hvilken Grosserer F. er Medlem, har fremsat et Forslag til et Andragende til Indenrigsministeren om en Omdannelse og Udvidelse af Grosserer-Societetets Komité. Dette Forslag foreligger endnu ikke Offenligheden, men Etatsraad Melchior,

*) Se: Referatet af Diskussionen om «Varetagelsen af de økonomiske, særlig de kommercielle Interesser», Nationaløkon. Tidsskr. XIV, 358 fg. — Og mine «otte smaa Noter til Forhandlingen om Grosserer-Societetets Komité og Handelskamre», XIV, 369 fg. — Fremdeles mine to Afhandlinger om «økonomiske Regeringsavtoriteter», XV, 47 fg. og om de engelske, franske og tyske Handelskamre, XV, 133 fg.

**) Nationaløk. Tidsskr.. XV, 65 fg.

Komiteens Formand, oplyste paa Grosserer-Societetets Generalforsamling d. 24. Marts, at Komiteen arbejder med fuld Kraft og at den havde nedsat et Udvalg paa fem Medlemmer til at behandle Sagen. Paa denne Generalforsamling indbragte endvidere d'Hrr.: C. A. Broberg, C. Hage, G. Halkjær, H. Helsted, Ph. W. Heyman, Jul. Holmblad, Harry Levin, J. H. Mannheimer, H. F. Mohr, O. B. Muus, Vilhelm Petersen, O. Prior, H. Puggaard, E. Stokkebye og Henry Tegner følgende Forslag: Grosserer-Societetet erklærer sig for Ønskeligheden af, at der oprettes et Handelskammer, bestaaende af et større Antal Medlemmer end hidtil Grosserer-Societetets Komité, saaledes at dets Forhandlinger af almenvigtige Sager eventuelt blive offentlige, og at det ved Lov paalægges Regeringen at raadføre sig med det i Spørgsmaal, der vedrøre Handelens, Skibsfartens og den større Industris Interesser. Dette Forslag, som Gros. Hage motiverede paa Forslagsstillernes Vegne, vedtoges enstemmigt.

Der foreligger altsaa allerede flere Forslag angaaende Oprettelsen af et Handelskammer eller Handelskamre. Disse Forslag kunne afvige fra hverandre ikke blot med Hensyn til Handelskamrenes paatænkte Organisation og Sammensætning men ogsaa i andre Retninger. Herpaa skal jeg imidlertid ikke denne Gang gaa ind. Kun det Punkt, hvorom Diskussionen navnlig har drejet sig, skal jeg nævne:

Medens det fra den ene Side gjøres gjældende, at Betingelsen for, at et Handelskammer kan faa en virkelig Betydning, er: at Regeringen ved Lov forpligtes til at indhente dets Betænkning i alle vigtigere kommercielle Sager, — paastaas der fra den anden Side, at en saadan Lovbestemmelse er «uigjennemførlig». Hertil er nu

at bemærke, at hvis Bestemmelsen er «uigjennemførlig», saa er den det, fordi de paagjældende Myndigheder ikke ville gjennemføre den; at den uden Vanskelighed i og for sig godt kunde gjennemføres, ville de, der nøjere kjende Handelskammervæsenet, vide. For kun at nævne to Exempler fra Udlandets Handelskammerlove, der indeholde udtrykkeligt Paabud om, at Handelskamret som Regel skal adspørges: I Bayerns Handelskammerlov af 30. Decbr. 1868 hedder det: Handelskamrene «skulle tjene de paagjældende Statsmyndigheder som «begutachtende», sagkyndige Organer i Spørgsmaal, der angaa Handel og Industri. I Reglen skulle de høres i ethvert vigtigt Anliggende af denne Art». Paa samme Maade hedder det i Sachsens Handelskammerlov af 23. Juni 1868: «Saavidt Forholdene blot nogenlunde tillade det, bør Kamrene høres i ethvert vigtigt Anliggende af denne Art». Den tyske Handelsdags Udvalg bemærker om dette Punkt: «Det springer i Øjnene, af hvilken overordenlig Betydning for Handelskamrets Stilling og Indflydelse Bestemmelsen om, at Regeringen som Regel skal raadspørge det, er. Og paa den anden Side er en saadan Bestemmelse i Grunden ligefrem en nødvendig Følge af den hele Institution; thi ere Handelskamrene virkelig Handelens og Industriens berettigede Repræsentation, saa kan det ikke bero paa Regeringens Forgodtbefindende, om den vil eller ikke vil raadspørge dem i Anliggender, der berøre disse Virksomheders Livsinteresser. Optagelsen i Loven af en saadan Bestemmelse, saa klart og bestemt formuleret som muligt, synes derfor meget ønskelig».

Flere Exempler kunde nævnes. Hos os vilde man i

og for sig godt kunne gjøre, hvad man i dette Forhold har gjort i andre Lande.

Et andet Spørgsmaal er det imidlertid om Gjennemførelsen af en Lovbestemmelse om Regeringens Forpligtelse til at raadspørge Handelskamret er — absolut nødvendig. — Ønskelig er den, — men det forekommer mig, at Børsudvalget gaar for vidt, naar det siger, at «uden en saadan Forpligtelse for Regeringen vil enhver Reformering af Grosserersocietetet kun faa liden Betydning». Maaske har Udvalget brugt et Udtryk, der er noget stærkere end dets Tanke. Faa vi et godt udstyret Handelskammer, vil det sikkert i Almindelighed blive benyttet af Regeringen, ogsaa uden nogen udtrykkelig Forpligtelse hertil. I flere af Udlandets Stater er Regeringen ikke forpligtet, — men den raadspørger ikke desto mindre Handelskamrene. Et Handelskammer som det i Köln eller det i Breslau — som jeg udførligere har omtalt i mine ovenciterede Afhandlinger — og flere andre preussiske Handelskamre staa —, hvad enhver Sagkyndig vil indrømme — med Hensyn til Virksomhed etc. betydeligt over den kjøbenhavnske Komité, — og dog forpligter den preussiske Handelskammerlov ikke Regeringen. Kan den nævnte Fordring føres igjennem, vil det være en Vinding; kan den det ikke — fordi Lovgivningsmagten ikke vil det — bør man ikke derfor lade Sagen falde, men man vil have fuldgod Grund til at arbejde videre paa en Reform af vor Handelsstands Repræsentation og Organer.

Sine Forslag med Hensyn til de paa Skibsfarten hvilende Byrder indleder Udvalget med følgende Bemærkninger:

Da Skibsfarten er af saa overordentlig stor Betydning for vort Land og for Udviklingen af dets Hjælpekilder, kunde man ogsaa vente, at Staten i Erkjendelse heraf vilde stille sig særlig gunstig overfor denne og, saavidt muligt, lette den for alle Byrder. Dette har dog ikke været Tilfældet. Staten har tværtimod stillet Skibsfarten ugunstigere end andre Erhverv; thi Skibsfarten og den søfarende Befolkning maa ikke alene fuldt deltage i Udredelsen af de samme Skatter som hele den øvrige Del af Befolkningen, men ved Siden deraf er der endnu lagt særlige Afgifter paa Skibsfarten. I Stedet for, at man burde fritage Skibsfarten for enhver Byrde, betragtes den snarere som et Middel til at skaffe Statskassen Indtægt.

Udvalget undersøger nu først Skibsafgiften, og motiverer sit Forslag til Staten om at ophæve Skibsafgiften og til Kjøbenhavns Kommune og Havnebestyrelse om saa meget som muligt at reducere Havneafgifterne. Med Hensyn hertil kan forøvrigt henvises til Prof. Falbe Hansens Afhandling om Skibsafgifterne i nærværende Tidsskrift*).

Blandt andre Byrder, der tynge paa vor Skibsfart, uden at det kan ses, at denne faar noget tilstrækkeligt Vederlag herfor, fremhæves Forpligtelsen til at betale Konsulatsafgifter i fremmede Havne. Et fast Vederlag fra Statens Side for den Tjeneste, Konsulerne yde Staten som saadan, og Gebyrer fra de enkelte Skibsførere for de Tjenester, disse modtage i hvert enkelt Tilfælde, er — udvikler Udvalget — en Reform, hvilken Billighed saavel som Hensigtsmæssighed synes at kræve med Hensyn til Konsulatsafgifterne.

Det er imidlertid ikke blot de fra tidligere Tid bestaaende Afgifter og Byrder, der hvile trykkende paa

*) Prof. Falbe Hansens Foredrag i Nationaløk. Forening om Skibsfarten og Skibsafgifterne, Nationaløk. Tidsskr., XIV, 221 fg. og 298 fg.

Skibsfarten, uden at man endnu har anset det for rettest at hæve dem, men man har endogsaa i den seneste Tid ved nye Foranstaltninger stillet den danske Skibsfart uheldigere end de udenlandske Skibe og derved endnu mere vanskeliggjort Konkurrencen med disse. Dette gjælder om de nye Bestemmelser, som ere blevne udstedte om Maalingen af danske Skibe. Efter en udførligere Udvikling af de herhenhørende Forhold tilraader Udvalget med Hensyn til Maaling af Dampskibe, særlig Skrueskibe, atter at forlade «Donau-Reglerne» og vende tilbage til de «engelske Regler», saaledes som de indtil 1ste Oktbr. 1878 have været anvendte her i Landet, og at blive staaende ved disse, indtil de maatte blive forandrede af den engelske Lovgivningsmagt.

Endelig anbefaler Udvalget i Skibsfartens Interesse at hæve Tolden paa Skibe og Skibsmaterialier.

Fra Omtalen af Skibsfarten vender Udvalget sig til Industrien. Det fremhæver Opsvinget i vor Industri, og Nødvendigheden af en Reform af den Del af vor Toldtarif, der tynger stærkest paa Industrien. Det hedder herom:

Ser man hen til, hvad Industriens vigtigste Raaprodukter have maattet erlægge til Staten i Aaret 1879 da viser det samlede Beløb heraf sig at udgjøre 1,826,000 Kr., idet Afgifterne for de enkelte Produkter udgjorde:

Toldtarifens Løbe-Nr.	127,	Stenkul	668,682 Kr.
—	169,	Stang- og Baandjern } Staal i Stænger } . . .	162,427 —
—	170,	Plader og Blik. raa	47,286 —
—	173,	Ankere, Kjæder } Grove støbte og smed. Varer }	134,984 —
—	175,	Zink, Yellowmetal & Bly .	39,517 —
—	176,	Messing og Kobber	24,183 —
—	246,	Finske Trævarer	
—	248,	} Uforarbejdet Træ { . . .	749,156 —
—	249,		
			1,826,235 Kr.

Om end dette Beløb ikke helt udredes af den egentlige Industri, er det dog sikkert Tilfældet med den langt overvejende Del, og da en Sondring imellem, hvad der indføres til industrielt Forbrug, og hvad der indføres til umiddelbart Forbrug ikke lader sig gjennemføre, kræver Industriens Tarv med bydende Nødvendighed en Ophævelse af alle de nævnte Toldsatser.

Hermed er imidlertid Industriens naturlige Krav paa Frihed for at svare Afgift af Tilførslen af de uundværlige Raa- og Hjælpestoffer, som Landet ikke selv frembringer, ingenlunde udtømt. Foruden Salt, der i Aaret 1879 indbragte 369,420 Kr., kan nævnes følgende Gjenstande, hvis Frigjørelse for Told i alt Fald til Dels vilde være ønskelig fra et industrielt Synspunkt, og derhos saa meget lettere vilde kunne indrømmes, som det kun drejer sig om et for Statskassen lidet betydeligt Beløb:

Toldt.s Løbe-Nr.	3,	Apothekervarer	48,604 Kr.
—	9,	Brændte Ben	1,434 —
—	13,	Blank- og anden Lædersværte	8,676 —
—	20,	Bogtrykkersværte	4,603 —
—	50—53,	Farvestoffer	142,214 —
—	84,	Beg, Terpentin, Harpix etc. .	10,562 —
—	86,	Tjære	11,589 —
—	87,	Al anden Harpix og Gummi	12,851 —
—	105,	Jord og Ler, slemmet og farvet	206 —
—	204,	Salpeter	10,350 —
—	222—224,	Sten	6,336 —
—	237,	Talg	425 —
—	245,	Tran etc.	12,111 —
		Tilsammen . . .	269,961 Kr.
		Tillagt Tolden af Salt . . .	369,420 —
		Ialt . . .	639,381 Kr.

Dertil kommer, at Tolden paa Maskiner — hvis Fabrikation jo vil lettes meget ved Ophævelsen af Tolden paa de nævnte Raa- og Hjælpestoffer, — sikkert burde nedsættes til det Halve, hvad der ogsaa vilde være i høj Grad heldigt for Landbrugets Interesser. Dette vilde medføre en Indtægtsformindskelse af c. 2000 Kr. (fraregnet de Maskiner, der indgaa under Toldtarifens Løbe-Nr. 173). Føjer man endelig hertil Artikler som raa Is, Lim, Vox og Mineralier, af hvilke den samlede Toldindtægt (1879) er 11,000 Kr., og hvis fiskale Betydning saaledes ikke staar i nogetsomhelst Forhold til den Betydning, deres Frigjørelse vilde have for Industrien, bliver det sidst anførte Summatal forøget til 652,381 Kr.

At noget af den Byrde, der saaledes er lagt paa Industrien, er søgt erstattet den ved kompenserende Toldsatser paa andre Punkter, miskjender Udvalget ikke, men en nøjagtig Udregning af, hvad der udkræves til en saadan Kompensation, er saa vanskelig, at man ingenlunde kan holde sig forvisset om, at Industrien derved er holdt skadesløs, og at man i ethvert Tilfælde maa ønske en Revision af Toldtarifen gjennemført, hvorved de ovenfor nævnte Toldpositioner frigives. Det vil dog samtidig være nødvendigt at revidere de Positioner, som efter den bestaaende Toldlov virke kompenserende, men en saadan Revision udkræver en i det enkelte gaaende Undersøgelse af de Vilkaar, under hvilke hver enkelt Industrigren arbejder, og af den Betydning, den paagjældende Industrigren har for den Del af Befolkningen, som derigjennem har sit Erhverv. Man udsætter sig ellers for, at selve de Bestræbelser, der ville tilsigte en heldigere Stilling for den indenlandske Industri, skulle faa et modsat Udfald, og for, ved almindelige og ikke tilstrækkeligt individualiserede Bestemmelser, at skade dér, hvor man vilde gavne.

I nær Forbindelse med de Byrder, som Toldlovgivningen paalægger Industrien i forskjellige Retninger, staar den særlige Byrde, som ved enkelte Produktionsskatter er paalagt nogle Industrigrene derved, at man har valgt en Beskatningsform, der i høj Grad betager Produktionen dens Frihed, ved at foreskrive bestemte Produktionsmaader og underkaste selve Produktionen en Kontrol, der ikke kan andet end i høj Grad genere og tildels skade Fabrikanten, hvor megen Imødekommen der end, som det med Paaskjønnelse bør udtales, i Reglen er bleven vist fra Toldvæsenets Side. Baade Roesukkerindustrien og Gjær- og Spiritus-Fabrikationen lide i ikke ringe Grad under disse Ulemper. Udvalget maa derfor opstille som en bestemt Fordring overfor alle Produktionsskatter, baade de nu bestaaende og de, der fremtidig maatte blive indførte, at Beskatningen ordnes saaledes, at Afgiftens Opkrævning ikke paa nogen Maade træder hindrende i Vejen for nogen Industrigrens fulde og mest økonomiske Udvikling ved Indskrænkninger enten i Arbejdsmaadens Frihed, i de frie Valg af de billigste og mest formaalstjenlige Raa- og Hjælpestoffer, eller i den fyldigste Udnytten af mulige Biprodukter.

Der er for Udvalget ingen Tvivl om, at naar der

blev givet Industrien de Lettelser, som i det foregaaende ere omtalte, og naar man ligeledes lod Skibsfarten uhindret nyde godt af alle de gunstige Betingelser, vort Lands Beliggenhed frembyder for den, da vilde man herved opnaa, at saavel Produktion som Omsætning i Danmark fik et betydeligt Opsving.

Mere i forbigaaende henleder Udvalget Opmærksomheden paa Ønskeligheden af, at man hurtig og energisk vil skride til en ensartet og billig Tarif for samtlige Statsbaner, en Forholdsregel, som Retfærdighed og Hensigtsmæssighed i lige høj Grad udkræve.

En Udvidelse af Frilagersystemet (i Forbindelse med Oprettelsen af en Fridok) fremhæves som saa nødvendig for Handelens Opblomstren, at «uden en saadan ville alle Forsøgene paa at skaffe Danmark en fremragende Plads som Mellemhandler staa Fare for helt at mislykkes».

Udvalget mener, «at man her i Landet hidtil vistnok noget har undervurderet Betydningen af Handelstraktater med fremmede Magter og de Fordele, der her igjennem vilde kunne erholdes for den danske Handel og Skibsfart». Det «opfordrer Regeringen til nøje at have sin Opmærksomhed henvendt paa dette Forhold» *).

Med Hensyn til Tolden paa Manufakturvarer foreslaar Udvalget dels enkelte Manufakturtoldsatsers Ophævelse (Sejldug, Tovværk til Skibsbrug, Pak- og Sækkelærred og Sække deraf) dels en Simplifikation af Tariferingen. Heraf vil der, antager Udvalget, flyde en Nedgang i Toldindtægten af Manufakturvarer paa c. $^1/_2$ Million Kr.

*) Jfr. forsaavidt der særligt tænkes paa en Handelstraktat med Frankrig Prof. Falbe Hansens Afhandling «De franske Told- og Skibsafgifter i Henseende til deres Forhold til Danmarks Handel og Skibsfart paa Frankrig». Nationaløkonomisk Tidsskr. XVI, 305 fg.

Efter at Udvalget derpaa har vist, at Statskassens Status er saa god, at Statskassen meget vel maatte kunne finde sig i en Indtægtsnedgang paa et Par Millioner Kr., gaar det dog — navnlig i Betragtning af, «at man for Tiden paa flere Omraader retter store Krav til Statskassen» — over til at foreslaa Midler, ved hvilke den Indtægtsnedgang, der følger af Udvalgets Forslag, i alt Fald tildels maatte kunne dækkes.

Det foreslaar først som «et velegnet Middel til at skaffe Statskassen en betydelig Indtægtsforøgelse» en Skat paa Forbruget af bayersk Øl. En Skat paa bayersk Øl af omtrent 1 Øre pr. Halvflaske eller $3^1/_2$ Kr. pr. Td. antages, naar den kalkulerede Produktion med Fradrag af Exporten lægges til Grund, at ville indbringe Statskassen et Beløb af c. 1,200,000 Kr. aarlig. Som et andet Middel foreslaas en Forhøjelse af Brændevinsafgiften. Brændevinsafgiften er hos os altfor lav, og at den «er saa lav som den er, skyldes ikke Lovgivningsmagtens Overvejelse og Beslutning, men ydre, tilfældige Forhold. Ved Loven af 7de Februar 1851 (jfr. Lov af 5te Aug. 1864) var det forudsat, at Brændevinsafgiften, der opkræves med 1 Rd. pr. Td. Karrum, skulde udgjøre omtrent 6 Sk. pr. Pot Brændevin à 8°, men ved Forandringer i Brændingsmethoderne, ved Anvendelse af nye Arter af Raastoffer o. lign. er det lykkedes at forøge Udbyttet af 1 Td. Karrum i den Grad, at Afgiften nu i Almindelighed næppe udgjør 8 Øre pr. Pot Brændevin à 8°, og Afgiften er paa denne Maade, til Skade for Statskassen, trykket ned til at udgjøre $^2/_3$ af, hvad den var forudsat at skulle være. Selv om Afgiften kun forudsættes igjen sat op til den Størrelse, som Loven er gaaet ud fra, at den skulde have, nemlig 6 Sk. pr. Pot, en Foranstaltning, der burde fore-

tages i Forbindelse med en Overgang til Beskatningen af Udbyttet i Stedet for efter Karrummet, saa vilde allerede derved Statskassens aarlige Indtægt af Brændevinsafgiften blive omtrent 1²/₃ Mill. Kr. mere end nu».

Hvor ringe en Afgift selv 6 Sk. pr. Pot er i Forhold til de Skatter, der i Udlandet svares af Brændevinsproduktionen, vil ses af følgende Oversigt:

Der betales i Brændevinsafgift til Staten

	pr. Pt. à 8°
i de forenede Stater i Nordamerika	86,3 Øre,
- Storbritannien og Irland	165,6 —
- Frankrig er der lagt flere Afgifter paa Brændevinen, hvoraf alene den ene (droit de consommation) udgjør	54,4 —
- Belgien fra 3 Kr. 60 Øre til 5 Kr. 77 Øre pr. Hektoliter af Mæskekarrets Størrelse (jfr Danm. 2 Kr. pr. Td.)	
- i Holland	81,9 —
- Nordtyskland	11,3 —
- Rusland	77,8 —
- Finland	31,7 —
- Norge	65,2 —
- Sverig, foruden Tillægsafg. i visse Tilfælde, som Hovedregel	29 —

Flere af Udvalgets Medlemmer kunde ønske at sætte Afgiften til 30 Øre pr. Pot (som i Sverig), hvorved «Staten vilde erholde Indtægter, som vare aldeles overvældende»; men Udvalget i sin Helhed anbefaler at blive staaende ved den i Loven af 1851 forudsatte Afgift.

En Betænkelighed ved Brændevinsafgiftens Forhøjelse er det, at denne Skat overvejende hviler paa de ubemidlede Klasser. Som Modvægt mod det pekuniære Tab, der paaføres dem ved Brændevinsafgiftens Forhøjelse, foreslaar Udvalget at ophæve Tolden paa flere af deres vigtigste Forbrugsartikler, saasom (foruden Salt) Ost, Kaffe, Cikorie, tørret og saltet Fisk, Ris. Herved vil Statskassen, med Indførselsmængderne i 1879 som Grundlag, lide følgende Indtægtstab, nemlig for:

Toldtarifens Løbe-Nr.	186,	Ost	114,673 Kr.
—	113—14,	Kaffe	1,190,926 —
—	27,	Cikorie	128,554 —
—	42,	Tørret og saltet Fisk .	59,585 —
—	198—99,	Ris	340,329 —
		Tilsammen . . .	1,834,067 Kr.

Til Gjengjæld anbefales «for at bidrage til en ligeligere Fordeling af Beskatningen» at forhøje Tolden paa Luxusartikler. Enkelte Artikler, der i en særlig Grad ere Luxusartikler (Silkevarer, Smykker, Nips etc.), kunne af rent praktiske Grunde næppe gjøres til Gjenstand for nogen betydelig Toldforhøjelse. Med Hensyn til dem nøjes Udvalget med at henstille til Toldvæsenets Sagkundskab, at de sættes saa højt i Told, som det af praktiske Grunde kan anses tilraadeligt. Derimod anbefaler Udvalgt betydelige Toldforhøjelser for Tobak, Vin, Frugter, Kakao, The etc. Derved vilde Statskassen vinde for

Toldtarifens Løbe-Nr.	240—42,	Tobak	660,000 Kr.
—	33—34,	Vin	270,000 —
—	66—74,	Frugter	250,000 —
—	25—26,	Kakao	30,000 —
—	219,	Spisevarer	30,000 —
—	239,	The	110,000 —
		Tilsammen . . .	1,350,000 —

Udvalgets Forslag vil altsaa i finansiel Henseende faa følgende Resultat, naar man tager Aaret 1879 som Udgangspunkt:

Mindreindtægt.

Ophævelse af Skibsafgiften	800,000 Kr.
— - Tolden paa Skibe	26,629 —
— - — de Pag. 255 anførte Raastoffer	1,826,235 —
— - — - — 256 — Raa- og Hjælpestoffer	652,381 —
Simplificering m. m. af Manufakturtolden	500,000 —
Ophævelse af Tolden paa de Pag. 261 anf. Forbrugsartikler	1,834,067 —
Mindreindtægt ialt, ialt . . .	5,639,312 Kr.

Merindtægt.

Paalæggelsen af Skat paa »Bayersk Øl«	1,200,000 Kr.
Opkrævning af Brændevinsafgiften med dens oprindelige Beløb, efter Udbytte	1,750,000 —
Forhøjelse af Tolden paa de ovenfor anførte Forbrugsartikler	1,350,000 —
Merindtægt, ialt ...	4,300,000 Kr.

Den samlede Indtægtsformindskelse for Staten vil altsaa, ifølge de af Børsudvalget fremsatte Forslag, blive 1,339,312 Kr.

Udvalget fremhæver endelig, «at det ingenlunde kan anses for nødvendigt at give Ækvivalent for ethvert Indtægtstab, som Staten lider ved Nedsættelse i de Afgifter, der paahvile Borgerne. Naar Landets finansielle Status og økonomiske Forhold ere saaledes, som det for Tiden er Tilfældet i Danmark, er der ingen Anledning til at følge et saadant Princip, saa meget mindre som en saa uvæsentlig Mindreindtægt af sig selv vil gjenvindes i forholdsvis meget kort Tid. Det bedste Bevis for, hvor ringe en Rolle det her nævnte Indtægtstab af 1,339,000 Kr. spiller, er, at alene et enkelt Finansaar nemlig 1879—80 viser en Fremgang i Toldintrader m. V. mod Finansaaret 1878—79 af 1,176,000 Kr., og, paa Grundlag af de Data, der foreligger for den forløbne Tid af indeværende Finansaar (1880—81), tør man endog paaregne en Indtægtsforøgelse i Tolden m. V. for dette Aar mod Indtægten i 1878—79 af c. 2,400,000 Kr., eller henved det dobbelte af den Indtægtsforringelse, som her er Tale om. Ganske vist kan man ikke opfatte en saadan Fremgang i Skatteindtægten som det ordinære og tør ikke vente, at den Aar om Aar vil gjentage sig. Naar man imidlertid ser hen til den stedse voxende Folkemængde og til den

Udvikling, i hvilken Landet befinder sig, kan man sikkert haabe, at Statsindtægterne ville vedblive at flyde rigeligt. Dertil kommer, at det er Udvalgets fuldeste Overbevisning, at Udviklingen yderligere vil vinde fremad ved Gjennemførelsen af de her foreslaaede Foranstaltninger, idet saavel Adgangen til Erhverv for de forskjellige Samfundsklasser vil lettes som i det Hele det materielle Velvære og dermed Forbruget tiltage, og Statens Finanser ville derved blive end mere betryggede.

Udvalget maa saaledes formene, at dens Forslag til Skattereformer ere i høj Grad maadeholdne, til Gavn ikke blot for de Interesser, der ere direkte repræsenterede i Udvalget, men for Samfundet i det Hele, og, set fra Statskassens Synspunkt, uden nogensomhelst Betænkelighed».

Nationaløkonomisk Forening.

I Foreningens Møde Onsdagen d. 23de Marts holdt Grosserer **Adolf C. Levysohn** et Foredrag om

Import og Export af Kornvarer.

Grosserer **Levysohn** ytrede: I meget lang Tid have vi herhjemme dyrket den saakaldte gammel-danske Hvede, senere saagodtsom udelukkende den saakaldte Halletske Hvede.

Som bekjendt udmærker den sig ved en meget smuk Form, et egalt og melholdigt Udseende, og vore Møllere sætte jo ogsaa derfor stor Pris paa denne Vare, og formale Hovedmassen af Mel deraf, selv om Melproduktionen paa sit nuværende Standpunkt fordrer andre Sorter til Sammenblanding. Dens Mangler ere, at den er temmelig tykskallet, blød, og ikke kraftig nok, i mindre heldige Aaringer er den let til at tage Skade, fryse bort, blive fugtig, blød, og kommer vanskelig atter i god Stand. I gode Høstaar levnes endel til Export; Hovedexporten af denne Artikel var tidligere til Skotland, senere har den navnlig været til Belgien, hvor man har skattet det smukke, fyldige, melholdige Korn, og navnlig, i Modsætning til Østersøens Vare, dens Renhed og Egalitet. Det lykkedes ogsaa efter flere fortsatte Bestræbelser (hvori ogsaa jeg deltog ved oftere at komme til Antwerpen), at faa oprettet i Antwerpen en «Standard danish», det vil sige, at man tildels kunde sælge uden Prøve smuk Ø-Hvede Standard, og dels at den blev noteret som Værdimaaler, hvorefter andre Sorter enten vare højere eller lavere. Hvorfor denne Notering i den

senere Tid desværre, som det synes, er forsvunden, skal jeg senere komme tilbage til.

Ogsaa Frankrig har i den senere Tid i gode Høstaar taget en større Del af vor Export. Men dette falder ej saa let for de mindre Exportører, fordi Sejlladninger af almindelig Størrelse, som ere let afsættelige i Antwerpen, dels ej spille nogen videre Rolle i Frankrig, og tildels fordi man der i det Hele foretrækker Dampskibsladninger, jo større desto bedre. Men Forholdene i vort Land med de mange Smaahavne ere ikke ret skikkede til meget store Opsamlinger, og tildels ønske mange af vore Provinshandlere ikke at ligge med store Partier. Først i den senere Tid, hvor Jernbanenettene blive mere fuldkomne, er det lykkedes bedre at samle Partier, og denne Handel ligger naturligvis mere for vore store Exportører, (jeg nævner blot her Korsør og Kallundborg). Jo mere Udvidelse, vort Jernbanenet faar, desto heldigere og lettere ville saadanne Opsamlinger og saadanne store Afladninger kunne finde Sted, og dette tør vistnok være den rette Vej. Kjøbenhavn egner sig mindre dertil, tildels fordi samtlige Tilførsler lettere absorberes af herværende Møllere, men selv i flauere Perioder træder det hindrende i Vejen, at Omkostningerne ved Lagring, Transport etc. ere betydelig større end i Provinsbyerne; det turde derfor ogsaa være rigtigt at have sin Opmærksomhed henvendt paa større godt og bekvemt indrettede Oplagspladser og Lagere, billige Omkostninger ved Transport og Lagring (Jernbanens Taxter ere endnu for høje). — Handelen med Belgien og Frankrig foregaar paa sædvanlig god handelsmæssig Maade; der hersker god Tillid til de fleste danske Afladere; Afgifterne etc. ere nøje kjendte, og som jeg andetsteds har berørt, Arbitrage (Voldgift) ved Uoverensstemmelser lader neppe Noget tilbage at ønske. Consignationsforretningen er vistnok ikke betydelig. Jeg har berørt, at Noteringen i Antwerpen er ophørt; dette har flere Grunde. Først, at vi have haft flere Aar med daarlig Høst og ringe Udførsel; dernæst og navnlig, at Amerika jo aldeles overvejende dominerer og konkurrerer med sit smukke og billige Produkt navnlig Red winter, og altid vil blive os en meget farlig

Konkurrent; endelig, at vor Hvede har skiftet Karakter. Det vil være bekjendt, at Squarehead Hveden nu er indført og dyrkes i stor Maalestok. Det synes at være sikkert, at den giver større Fold, vel ogsaa at Squarehead Hveden er kraftigere, dog ere Meningerne meget delte, men ganske sikkert har vor Hvede, som dog endnu mange Steder fremkommer ublandet, som Lolland, Fyen, derved tabt sit originale elegante Udseende. Den fremkommer i langt flere Nuancer, snart mere, snart mindre glasset, snart lysere, snart brunere, og nødvendiggjør derfor Prøver af de forskjellige Partier i langt højere Grad end fordum. Det tør imidlertid dog haabes, at naar vore Landmænd og Kjøbmændene fremdeles ville stræbe at levere en reel ensartet og ren Vare, vor Hvede da fremdeles, naar Tid og Priser egne sig dertil, vil hævde sig en fremragende Plads. Dette er og bør være Hovedbestræbelsen, og kun saadan Bestræbelse vil kunne sikre os fordelagtig Export. Den Frygt, at det ikke længer skulde kunne betale sig for vore Landmænd overhovedet at dyrke Hvede, synes heldigvis forsvunden. Amerika vil altid vedblive at være en mægtig Konkurrent, men der er dog Grænser for Dyrkning og Export af amerikansk Hvede, og det synes neppe rimeligt, at der vil fremstaa Aaringer med større Export og til billigere Priser, end vi alt have set. En mere planmæssig Fremgangsmaade ved Forsøg med Besaaning af nye Hvedearter er højst ønskeligt, navnlig for vore Møllere. Jeg omtalte, at vore Møllere bruge andre Sorter Hvede. Det var navnlig tidligere russiske Sorter Saxonka, (som dog gav et for mørkt Mel), ogsaa Kubanka; senere har det været forskjellige Sorter rød og hvid Hvede fra Königsberg og Stettin, men navnlig polsk hvid (bunt) Hvede fra Danzig. Hele denne Forretning er nu betydelig indskrænket, tildels ved Høstforholdene, men navnlig ved Indførslen af amerikansk Hvede, hvis udmærkede Kvalitet jo er almindelig skattet. Desuagtet vil der vistnok heri fra Aar til Aar ske Forandringer efter Konjunkturen, thi Intet er mere omvexlende end de Pladser, hvorfra man tager sine Kornvarer. Med Hensyn til de forskjellige Pladser skal jeg bemærke: Rusland, navnlig St. Petersborg, tør i den senere Tid rose sig af sin

Reelitet, egale Vare etc. Komme vi til Tyskland, ser det anderledes ud. Kønigsberg har i en lang Række af Aar levet af at forbedre Varer; jeg tror neppe, at denne «Forbedring» har gavnet Verden meget, og denne Herlighed vil vistnok nu mere og mere forsvinde. Man lavede Varer, man blandede de forskjellige lavere russiske og polske Sorter med tysk Hvede, men jeg tror, uden at komme Sandheden for nær, at turde sige, at man ligesaameget «forbedrede» Varen ved Tilsætning af en Masse andre Partikler, Smaakorn, Græs, Sand etc. for at have assorteret og billigt Lager til forskjellige Priser. At der ogsaa ved Siden af kunde fremkomme enkeltvis reelle Partier hos enkelte Handlende indrømmes. Disse Varer ere nu i saadan Miskredit, at Handelen af sig selv vilde høre op, selv om den ikke var bleven afskaaren ved at Tilførslen fra Rusland standsede, og man ser nu reellere Varer derfra, men der er endnu saameget af den gamle Vane og Methode tilbage, at Byen fremdeles ikke staar i rigtig god Kredit, og det vilde være sørgeligt, om de mange tyske Huse, som ere flyttede til Libau, vilde bringe samme Methode i Gang i denne nu fremblomstrende By. Danzigs polske Hvede er af langt større Reelitet og Ensartethed, saavel hvid som rød, men den polske Hvedes Zarthed lægger ofte Affaderne, uden egen Skyld, store Vanskeligheder ivejen. Man kjender nu imidlertid denne Vare og dens gode Egenskaber, saa at man véd, hvad man kjøber, og at der vil ikke saa let som før opstaa Stridigheder. Stettin havde fra tidligere Tider et daarligt Renommé; men Byen har hævet sig meget. Det, der gjør Handelen vanskeligere, er de uendelig mange Variationer, som fremkomme ved det kombinerede Jernbanenet fra alle Dele af Tyskland, Østrig, Ungarn, Moldau, Bulgarien etc. Der fremkommer ofte fortræffelige Varer, men man kan kun kjøbe hvert Parti efter bestemt Prøve, og faar sjelden samme eller lignende Vare oftere. Den hollandske Vægt spiller ingen videre Rolle i Tyskland, og det vil fremdeles blive mere og mere vanskeligt at kjøbe efter denne Bestemmelse, hvorpaa der jo lægges saa stor Vægt hos os; man maa omtrentlig holde sig til sit eget Skjøn om Varernes Udseende. Imellem sælges en Lad-

ning fra det Sorte Hav, men de bedre Sorter derfra staa i for høj Pris for os. Det samme gjælder om kalifornisk Hvede, dog fremkommer der ogsaa fra New-York smukke Sorter hvid Hvede (Michigan), som ikke behøves at tages i saa store Partier, og som kunne erstatte den.

Naar jeg skal udtale mig om vor indenlandske Rug, vil jeg mulig komme i Modsigelse med Handelsvenner; dog tror jeg, at det, jeg vil fremføre, tør staa sin Prøve; det stemmer med den Erfaring, jeg har erhvervet hjemme, og med hvad jeg personlig har hørt og set overalt saavel i Holland som i Tyskland etc. Vi overvurdere alt for meget vor Rugs Beskaffenhed. Et Aar, som det sidste, er aldeles exceptionelt. Selv om vor Rug, Campine, Provste, er en udmærket god Melvare, saa lider den i almindelige Aar altid af store Mangler, som i ethvert Fald gjør den uskikket, ja næsten frygtet som Exportvare: Den er meget tykskallet, rummer i Reglen megen Fugtighed, og ingen Vare er lettere til at faa Lugt og fordærves og mindre tilbøjelig til igjen at komme sig. Om der ogsaa kommer andre Grunde til, saa er dette en af Hovedaarsagerne, hvorfor den russiske Rug har det alt overvældende Herredømme, selv herhjemme, og hvorfor Norge og andre importerende Lande i almindelige Aar betale den indenlandske Kønigsberger og Danziger Rug, ja selv den blandede, med højere Priser, og kun tage vor Rug, naar den er meget billigere, men helst lader det være. Iaar har Alt stillet sig exceptionelt; Fremvæxt, exceptionel tør Høst og Mangel i Udlandet. Tyskland og Holland vil i almindelige Aar slet ikke have vor Rug; de have gjort Erfaringer. Naar man nu betænker, hvor overordentlig stort et Areal der besaas med Rug, som altsaa i almindelige Aar mest bruges herhjemme, og i stor Maalestok til Fodring hvor Export vilde give langt større Udbytte, saa turde det vel være et Spørgsmaal, at henstille til Landøkonomernes Overvejelse, om de ikke burde bestræbe sig for at indføre, i alt Fald delvis Besaaning med andre Rugsorter, og navnlig den smukke Danzigerrug. Jeg véd, at den tildels kommer fra Polen, men jeg har set den dyrket og høstet i ligesaa smuk Beskaffenhed saavel i Kønigsbergs som

i Danzigs Omegn, og ligeledes i Omegnen af Stettin. Naturligvis er jeg aldeles ukyndig i, om den fuldstændig vil trives i vort Klima, men som sagt, det turde vel være et Forsøg værd, og nogen Forbedring vilde vistnok kunne naas, navnlig at vi fik en bedre Handelsvare, ligesom det er sikkert, at vore Møllere vilde kunne anvende den med langt mere Gavn og Udbytte.

I almindelige Aar tør man altsaa ikke betragte Export af Rug som noget betydeligt; den gaar navnlig til Norge, lidt til Hertugdømmerne, en forsvindende Bagatel til Holland og Frankrig. Noget gaar til Island i tørret Tilstand, men under almindelige Forhold foretrækker man nu ogsaa der russisk.

Vor Hovedimport er fra Rusland, navnlig fra St. Petersborg. I gamle Dage kom der ofte slette Varer, nu er Kvaliteten næsten altid fortræffelig. Dernæst, eller jevnsides, staar Reval. Riga og Libau kunne fremvise en ligesaa smuk Vare, men i Kvalitet, Tør- og Renhed staa dog de førstnævnte Pladser øverst. Kønigsbergs Sortimenthandel har tabt sin Kredit, og dens Udførsel spiller ingen Rolle nu, da den er afskaaren fra Rusland; det samme gjælder de øvrige tyske Havne; naturligvis undtages den smukke indenlandske Vare, men denne bruges tildels hjemme, tildels til Blanding, gaar for en Del til Norge, kun undtagelsesvis hertil, da den er dyr. Sortehavsrug, hvoraf saameget gaar til Norge, er en udmærket Vare; man krymper sig her ved at tage den, fordi den maa tages i saa store Kvantiteter; men til Norge føres den dels ved Retourfragter, dels i store Dampmelsladninger. Jeg kan kun udtale det Ønske, at det maatte lykkes os at producere en bedre Exportvare af Rug, denne saa vigtige Kornsort.

Vort Byg er jo Gjenstand for livlig Drøftelse; der gjøres saa overordentlig meget for at hæve denne vor vigtigste Artikel, det er jo Landets Kjæledægge, og Enhver læser og hører daglig nok herom. Enhver véd mer eller mindre, hvad der fordres, og hvor Afsætningskilderne ere. Jeg skal blot bemærke, at medens den hvide, staalhvide, i Reglen er lidet yndet i England (imellem til Alebryggerierne), vil den være yndet som Exportvare til Tyskland, men til noget ringere Pris; den

burde altsaa samles for sig, men naturligvis staa i noget lavere Pris end de bedre Bygsorter. Det Samme, som jeg har ytret om Hvede, vil efterhaanden gjøre sig gjældende med Byg; jo mere fuldkomment vort Banenet bliver, destomere vil Handelen dreje sig om større Partier. Den minutiøse Prisforskjel, som hersker her og andetsteds kan næppe vedblive at bestaa; jeg tror ikke, at Kjøbmandsstanden staar sig derved; var der tre Klasser, 1) almindeligt Byg, 2) god Middelvare, og 3) fine Varer, og kunde det lykkes aarlig at indrette omtrentlige Standarder for disse 3 Klasser, saa vare vi meget videre. At der desuagtet vilde være Vanskeligheder, indrømmer jeg, ligeledes at der vilde blive Afskygninger ved fine Varer og fineste Chevalier, men værre end det nu er, kan det ikke blive. Torvesalg efter Tøndemaal burde ophæves. Med Hensyn til Exporten paa Hull, som jeg andetsteds har gjort til Gjenstand for speciel Afhandling, skal jeg kun udtale det bedste Haab om en Forbedring. Jeg skal endnu berøre Et: Naar vore Handlende istedetfor at consignere de mange Smaapartier, som ankomme hertil, som nu aflades snart i 50, snart i 100 Sække, hvilket vistnok gjør Markedet mest Skade, samlede dem paa Loft, til de fik en ensartet Vare paa 500 Tønder og derover, saa tror jeg, at de trods Omkostningerne vilde vinde derved. Der naaedes rimeligvis 1 Sh. mere, hvorved de vilde være dækkede; Uoverensstemmelse og store Farer vilde undgaas, naar man sendte Prøver af Bunken. Naar vi faa en forbedret Dampskibsfart med bestemte Afgangsdage, vil dette gjøre saadant lettere. Her er naturligvis ikke Tale om større Partier, som komme fra Landet. Her gjælder som tidligere nævnt billigere Havnebaneomkostning. Consignationsforretning i det Hele og Store vil i sjeldneste Tilfælde betale sig i Længden, og ødelægger den Plads hvortil der consigneres for den reelle Handel. I Provinserne betales for høje Priser for fin Byg, hvilket senere maa bringe Tab, Maltskatten har forringet Forskjellen mellem god og superfin Byg. Naar jeg endnu tilføjer, at vi synes at gaa en Fremtid imøde til Gavn for Landet ved Oprettelsen af større Maltgjørerier, saa kan jeg ikke andet end yde det ærede

Consortium, som nu har betraadt denne Vej, min Anerkjendelse. Det synes, som om man ikke skjænker 6radet Byg saamegen Opmærksomhed, som det vel var værd. Navnlig i Jylland er Kvaliteten ofte yderst simpel. Smuk 6r. Byg betinger altid udmærkede Priser i Tyskland og betales ofte ogsaa her med meget høje Priser.

Vore Brænderier have jo saagodtsom erstattet Byg ved Majs; desto vigtigere bliver det stedse at være opmærksom paa nye Kilder til Export af Byg, og at aabne os nye Veje for Afsætning; det gjælder ganske herom, hvad der er sagt om Hvede og Rug: de bedste Varer vilde give sikrest Fordel og mindst Risiko. Om Majs kan jeg sige, at denne Vare ej alene har stor Betydning som Importartikel for vort Land; men Alt synes at tale for, at det vil lykkes at gjøre Kjøbenhavn til et Centralpunkt for den østersøiske Majs-Forretning. Det Samme gjælder de fleste andre amerikan'ske Produkter: en stadig udvidet direkte Dampskibsforbindelse er vistnok en Hovedsag for Kjøbenhavns Opkomst, større Havnepladser med let Adgang, billige Havneafgifter, billige Transitomkostninger, det er Betingelserne. Vore Toldbodforhold ere abnorme.

Hvor glædeligt det end er, naar vi selv kunde forbruge vore Kornvarer, navnlig Hvede og Rug, til Melproduktion, saa tør dette dog ikke stedse paaregnes. Dels er det, som omtalt, ved den fremskredne Mølleproduktion blevet nødvendigt at bruge andre Sorter Hvede og Rug, dels er der jo fremtraadt flere truende Faktorer i den seneste Tid. Saaledes Meltolden i Sverig, og den tiltagende Konkurrence af amerikansk Mel i England. Med rette Fremsyn gaa derfor vore Møllers Hovedbestræbelser nu ud paa at levere et mere forædlet Produkt. Forbedringer indføres overalt i stor Maalestok, og det tør haabes, at den Tid ikke er saa fjern, hvor dansk Mel som et smukt, forædlet Produkt vil erhverve sig en fast og varig Afsætning i Storbritannien, og heldigt vil kunne konkurrere i vore Nabolande, selv om Melafgiften ikke bliver ophævet. Vort Rugmel kæmper sejrrigt med tyske Varer i vore Nabolande; hvorvidt Exporten til Østersøen kun vil blive temporær, tør

jeg ikke afgjøre; men der vil, som af Forestaaende fremgaar, altid levnes os et stort Plus af Kornvarer til Export i almindelige gode Aar.

Ved Omtale af Havre maa Blikket først fæstes paa Jylland. Intet kan være glædeligere end at se den store Omvæltning, som her har fundet Sted. De Fleste ville erindre den simple fugtige, tildels med Lugt behæftede Vare, som i tidligere Tider i Masser gik hertil og til England, og tildels bortsolgtes til Spotpriser. Nu har jo hver By ved Limfjorden, dette det vigtigste Oplag, sine Korntørringsmaskiner, og Limfjordsvaren er en skattet Vare i England, saavel ved sit smukke, fyldige Udseende, som derved, at den i Modsætning til svenske Sorter er meget bygfri. Imidlertid har der dog indsneget sig Misbrug, som bør paatales. Man tørrer mange Steder ej længere, men svovler kun. Hvor Varen er høstet fuldstændig tør, kan dette gaa, men dette er i Reglen ikke Tilfældet. Der begaas da Uret baade mod Kjøberne her og i England, man tror sig sikret, og Varen ankommer befængt med Lugt, hvilket naturligvis giver Anledning til Strid og Klager, ej at tale om, at Varerne komme i Miskredit. Selv hvor Havren er høstet tør, er den dog mere udsat paa længere Rejser end den ovntørrede. Der burde være fuldstændige Regler for Slutsedler. Jeg skal ej videre omtale samvittighedsløse Afladere, der afsende Havre, som øverst er tørret, men nederst grøn, sligt er heldigvis Undtagelser men Løsnet i Danmark bør være, at man rolig kan overlade Sælgere selv at aflade. En virkelig smuk velhøstet utørret Vare betaler sig ogsaa til Export baade til flere Pladser i Skotland, Leith, Newcastle og til Kjøbenhavn. Her møde vi det Særsyn, at af denne Artikel importeres en overvejende Masse fra vore Naboriger. Navnlig paa Øerne skjænkes der ikke denne Artikel den fulde Opmærksomhed. Vist er det, at vore Øer kunne levere et saa udmærket smukt Produkt, at det vilde være en søgt Vare til Udlandet. Men Havre er Stifbarn paa Landet i Lo og i Lade; der kunde gjøres langt mere derfor; nu fremkommer der kun smaa Ladninger hist og her, og af det, som kommer til Kjøbenhavn, er vel adskilligt en smuk Vare, men ogsaa særdeles meget simpelt og lade-

brændt, med Lugt etc. Da Sverig og Skaane spille en stor Rolle, bør de her nævnes. Sydskaane leverer et smukt, svært Produkt med fyldige Korn, men tildels stærkt blandet med Byg. I Malmø mødes allerede den skaanske med den smaalandske, som er mindre og mere spids, og derfor ere Partier saa ofte højst forskjellige, at Prøver absolut ere nødvendige til Export. Halmstad leverer en meget smuk Vare, naar den er ublandet. Warberghavren er mindre og mere spids, men langt mere bygfri. Komme vi nordligere, Gøteborg, Udevalla, saa exporteres derfra meget simpelt, men af og til virkelig meget smukke Partier.

— Taleren sluttede sit Foredrag med nogle Bemærkninger om Handelens Betydning i Almindelighed, og med at udtale et Ønske om, at Regeringen, i Stedet for som hidtil at forholde sig ligegyldig for Handelens Trivsel, i Fremtiden vilde vise den nogen Opmærksomhed. «Fremblomstren af vor Handel er», bemærkede Taleren, «ganske afhængig af, at Handelen som en af de vigtigste Faktorer i Nationens økonomiske Liv faar sit eget Ministerium».

Grosserer **O. B. Muus**, der fik Ordet efter Indledningsforedraget, ytrede: I Anledning af Foredragsholderens Udtalelser om Hvede skal jeg bemærke, at det, hvor ikke square-head Hveden i de sidste Par Aar er indført, kun tildels kan siges at være den Halletske Hvede, som almindeligst dyrkes her i Landet. I Almindelighed er det snarere en mere eller mindre tilfældig Blanding af forskjellige Hvedesorter, blandt hvilke ganske vist den akklimatiserede eller, om man vil, udartede Halletske Hvede navnlig paa enkelte Egne indtager en stor Plads. Der har til forskjellige Tider og paa forskjellige Egne været gjort Forsøg paa at indføre andre Hvedesorter og navnlig ogsaa saadan som indeholdt mere Plantelim, men disse Hvedesorter ere forholdsvis hurtigt udartede og have antaget vor sædvanlige Hvedes Lyder — navnlig Mangelen paa Plantelim. Denne Mangel — hvorover vore Møllere føre saa berettigede Klager — synes derfor nærmest at maatte tilskrives en Fejl ved vore Jorders Beskaffenhed eller sammes Dyrkningsmaade — et Spørgsmaal der maa anbefales de rette Fagmænd til

Undersøgelse. Med Hensyn til Exportforretningen i Maltbyg, og særligt naar man vil fælde Dommen over Forretningen paa Hull, bør man ikke forglemme, i hvor høj Grad det store konstante Bygmarked i Hull, og tillige enkelte derværende Forretningers Anstrengelser, har bidraget og endnu bidrager til at lette, eller maaske man kan sige muliggjøre, Udviklingen af de finere Sorter Maltbyg herhjemme og sammes Anerkjendelse af de engelske Møllere. De finere Sorter Maltbyg forekom indtil for ikke ret mange Aar siden kun aldeles enkeltvis herhjemme, og kun den, der selv har taget Del i Kampen for at udvikle vort Maltbyg, er tilfulde istand til at bedømme hvormeget Arbejde og hvor mange Opofrelser den har kostet. Om det end nu fra adskillige Egne vil være muligt at skaffe hele Ladninger bestaaende af et eller to egale Partier fint Byg, der egne sig for cif Salg, var det tidligere nødvendigt at holde de enkelte Partier fint Byg, som fremkom, adskilt i Smaapartier, og for saadan sorterede Ladninger gaves kun et Marked nemlig Hull, hvor hver af Malterne kunde vælge den Kvantitet, der passede til hans Brug. Hullforretningen har desuden den Fordel at føre Afskiberen i den mest direkte Forbindelse med Forbrugeren (Malteren) medens cif Salg i 9 à 10 Tilfælde kun kan ske til Mellemhandlere, der vel under opadgaaende Konjunkturer ere rede til at at tage en Avance paa de tilbudte Ladninger, men ligesaa regelmæssigt forsvinde af Markedet under nedadgaaende Konjunkturer. Naar et enkelt større engelsk Hus fra de sydligere Distrikter i de seneste Aar har kjøbt forholdsvis betydelige Kvantiteter dansk Byg cif, da har det kun været for som Mellemhandler atter at sælge det «leveret» til Forbrugerne. Hvad det kommer an paa er, at udvide Markedet for dansk Byg og skaffe det nye Afløb. Salgsmaaden er af underordnet Betydning.

Naar Foredragsholderen tilraader at forhandle dansk Byg efter 3 faste Prisnoteringer: fint, middel og almindeligt, maa jeg anse en saadan Ordning baade som praktisk umulig og tillige som ubillig — dels af Hensyn til den frie Konkurrence dels paa Grund af de mange forskjellige Kvaliteter og Uligheder i sammes Bedømmelse. — Iøvrigt maa det indrømmes, at

Ophævelsen af den engelske Maltafgift, efter de nu vundne Erfaringer, maa antages at ville reducere Prisforskjellen mellem de finere og almindelige Bygsorter til omtrent Halvdelen af hvad tidligere var almindeligt.

Jeg kan ganske slutte mig til Foredragsholderens Udtalelse om Ønskeligheden eller Nødvendigheden af at de danske Kornafskibere — navnlig ved en samlet Optræden — bør sikre sig en uinteresseret og retfærdig Bedømmelse overfor de Garantier som de maa paatage sig — navnlig Arbitragen (Voldgift) i Stridsspørgsmaal samt Garantier for den fakturerede Vægt. Naar der har været rejst saa store Klager over Ubilligheden af Bedømmelserne i Hull, da ere saadanne Klager, hvor de mere ansete Kommissionshuse have været benyttede, i Regelen overdrevne eller tildels ugrundede. Vort Firma har saaledes, trods den temmelig betydelige Forretning vi drive paa Hull, ikke i de sidste 6 à 7 Aar faaet et eneste Parti kasseret, selv om Konjunkturerne have været nedadgaaende.

Der begaas ofte den Fejl at sælge efter en Prøve, som ikke repræsenterer noget effektivt Parti, og man søger saa efter Salget at skaffe Partiet saa ligt Prøven *som muligt*. Ogsaa fra Landmændenes Side begaas ofte den Fejl, at hele Gaardens Avl sælges efter et mindre Parti, som foreløbig er tærsket, medens der selv fra samme Mark kan vise sig meget betydelig Forskjel i Kvaliteten. Saadanne Tilfælde give — bortset fra Uretten i det enkelte Tilfælde — Anledning til en *gjensidig* Mistillid mellem Kjøber og Sælger — en Mistillid, som det af Hensyn til hele Forretningens Trivsel er af største Vigtighed at undgaa.

Hvad endelig Udtalelserne om *Havre* angaar, kan jeg ikke indrømme, at denne Kornart kan siges i Almindelighed at være «Stifbarnet» hos Landmændene paa Øerne — og at man heri skal søge Grunden til, at saa ubetydelige Kvantiteter Havre nu sælges fra Øerne. Tværtimod have Landmændene mere og mere lært at skatte Havre som Fodringsmiddel og ville derfor i Almindelighed ikke sælge denne Kornsort. Paa mange Egne faa Kjøbmændene derfor — selv i et Aar som det sidste, hvor Havrehøsten har været meget rigelig, kun meget lidt Havre

udover hvad Bønderne ere pligtige at levere som Ydekorn (Landgilde og Tiende). Af denne Grund ser man nu ogsaa, at flere af vore Provinsbyer, der tidligere udførte en Del Havre, nu tværtimod ere nødte til at indføre denne Kornart fra andre Egne.

Jeg skal endnu kun i fuldeste Maal slutte mig til Foredragsholderens Udtalelser om Nødvendigheden af, at Omkostningerne ved Forsendelse, Afskibning eller Omladning af Kornvarer paa enhver Maade indskrænkes til det mindst mulige — og særligt maa denne Bemærkning træffe Forretningen over Kjøbenhavn — hvis denne Bys Mellemhandel med Kornvarer skal kunne tage det rette Opsving. Der er kun faa Artikler, som i Forhold til deres store Volumen saa lidet taale Omkostninger som Kornvarer.

Efter et kortere Replikskifte mellem de to Talere, hævedes Mødet.

Paa Mødet optoges som nye Medlemmer af Foreningen d'Hrr.:
Grosserer Hirsch (af Firma Storm & Hirsch),
Grosserer Chr. Meyer,
Grosserer Oskar B. Muus,
Fabrikejer Siegfred Rée,
Mølledirektør W. R. Rubow,
Grosserer E. Stokkebye,
Grosserer R. N. Uhrup.

Amerikas Told- og Skibsfarts-Forhold.

Indberetninger til Udenrigsministeriet

fra

Chargé d'affaires **C. St. A. Bille.**

Den danske Chargé d'affaires i Washington har til Hs. Exc. Udenrigsminister, Lensbaron Rosenørn-Lehn fremsendt nogle udførligere Indberetninger om forskjellige af de Forenede Staters økonomiske Forhold. Af disse Indberetninger, der godhedsfuldt ere blevne overladte os til Offenliggjørelse, meddele vi først nedenstaaende Beretning om de Forenede Staters Toldforhold, hvilken Beretning paa en interessant Maade supplerer det «Bidrag til de nordamerikanske Fristaters Toldhistorie», som findes i Nationaløkonomisk Tidsskrifts Bd. XVI. Derefter lade vi følge Indberetningen om de nordamerikanske Skibsfarts-Forhold.

I.

Washington d. 20. Jan. 1881.

Hr. Baron!

I Ministeriets Skrivelse Nr. LIV af 23. November f. A. er der — under Henvisning til mine Indberetninger Nr. 2 og 3 s. A. og til hvad der i disse er ytret om den frem-

trædende Rolle, Tarifspørgsmaalet har spillet under den sidste Valgkamp — udtalt det Ønske, ved Lejlighed at erholde en Fremstilling af det nugjældende Toldsystem i de Forenede Stater.

Denne Tilkjendegivelse har været en velkommen Opfordring for mig til i en særlig Grad at rette min Opmærksomhed paa dette Spørgsmaal, som jeg lige siden min Ankomst hertil — og til en vis Grad længe før — har omfattet med Interesse.

Naar jeg nu her, i Henhold til den modtagne Opfordring, skrider til at give en Fremstilling af Unionens nuværende Tarifsystem, maa jeg imidlertid forudskikke nogle Bemærkninger som Indledning.

Den amerikanske Literatur er paafaldende fattig paa systematiske Behandlinger af statsretslige, politiske og økonomiske Spørgsmaal. Man søger her forgjæves noget tilsvarende til de publicistiske Arbejder, der i saa stor Mængde fremkomme i Tyskland, Frankrig, England og overhovedet den gamle Verdens Stater, og hvis Opgave det er at paavise Udviklingsgangen gjennem et længere Tidsrum og at sammenholde det faktisk givne med Theoriens og Videnskabens Principer. Den Publicistik, som overhovedet findes her, har sine Organer paa den ene Side i Kongressen — Rapporter, Taler, Komité-Betænkninger — og paa den anden Side i Dagbladene. I det Øjeblik, hvor en Reform staar paa Dagsordenen, overvældes man af Materiale til det konkrete Spørgsmaals Behandling; men ligger Debatten noget tilbage i Tiden, ere hine Kilder vanskeligt tilgængelige, og man udsætter sig let for at tabe sig i en Vidtløftighed, hvor det er meget vanskeligt at skjelne det væsentlige fra det uvæsent-

lige, Hovedsagen fra de bestandige Tilsætninger af politiske Stemninger og personlige Hensyn.

Jeg har saa vidt muligt søgt at undgaa denne Fare og har herved ikke haft ringe Hjælp i et større Arbejde, som i 1872 er udgaaet fra det herværende statistiske Bureau. Ikke desto mindre er det sandsynligt, at jeg kan have overset et eller andet Moment, som burde være taget med, eller tillagt et enkelt Punkt større Vægt, end det i og for sig fortjente. Dog haaber jeg at kunne give et i sine Hovedtræk korrekt Billede.

Endnu skal jeg tilføje, at jeg har forstaaet Ministeriets Udtalelse saaledes, at det ikke ønsker nogen detailleret Redegjørelse for de nu bestaaende Tarif-Positioner eller for disses Forandring i Forhold til tidligere Regler, men kun en almindelig Fremstilling af det nu bestaaende Tarifsystems Aand og Tendens.

Unionens første Kongres sammentraadte den 6. April 1789, og allerede to Dage efter rejstes Spørgsmaalet om unionelle Toldafgifter. Der var en tvingende Nødvendighed for at skaffe det nye Statssamfund Indtægter, og skjønt det dengang fattige og tarvelige Land med sit udstrakte Areal og tyndt spredte Befolkning ikke hentede nogen stor Del af sit Forbrug udenlandsfra, laa det dog nær at søge en Stats-Indtægt, ved at lægge en Told paa den Smule som indførtes. Allerede fra dette første Øjeblik møder man Modsætningen mellem Frihandel (eller dog en Beskatning, som alene tager fiskale Hensyn) og Beskyttelse. Spørgsmaalet er tillige strax ikke blot økonomisk, men ogsaa politisk og geografisk; Norden (Whiggerne) forlanger Protektion, Syden (Demokraterne) Frihed. Madison fra Virginia, som har rejst Sagen, fører paa dette Tidspunkt Ordet for den mindst mulige Ind-

skrænkning af Handelens Frihed og for en Tarif, der væsentligt tilsigter Indtægt, medens Hartley fra Pennsylvania — den Stat som lige indtil denne Dag har været Protektionismens Fæstning og Arsenal — lægger Hovedeftertrykket paa, at der indføres en Beskatning, i hvis Ly den spæde og famlende hjemlige Industri kan udvikle sig og vinde Fasthed. Paa en karakteristisk Maade mødes begge Tanker i Indledningen til Akten af 4. Juli 1789, i hvilken det hedder: «Efterdi det er nødvendigt for at opretholde Regeringen, for at klare de Forenede Staters Gjæld, samt for at opmuntre og beskytte Industrien, at der lægges Afgifter,» o. s. v. Denne Unionens første Toldtarif er i sin Helhed en yderst lempelig Beskatning; af dens Hovedsatser kunne nævnes: Øl 5 cts pr. gallon; Kul 2 cts pr. bushel; Kakao 1 ct; Kaffe 2½ cts; Indigo 16 cts; uraffineret Sukker 1 ct; raffineret Sukker 3 cts; The efter Finheden fra 6 til 20 cts; Tobak 6 cts pr. ℔; Malt 10 cts; Salt 6 cts pr. bushel, Vin 10 cts; Madeiravin 18 cts pr. gallon. Til disse bestemte Satser var der føjet andre, som beregnedes *ad valorem*: 15 pCt. for Vogne, 10 pCt. for Skotøj, Porcellæn, Fajance, Glas, Krudt o. s. v.; 7½ pCt. for færdige Klæder, Handsker, Lædervarer, Modepynt, Papir o. s. v., 5 pCt. for alle unævnte Artikler. Denne Sammenblanding af bestemte Satser med Afgifter *ad valorem* har siden været gjennemgaaende i alle amerikanske Tarifer og har bevaret sig til den Dag i Dag.

Unionen var dengang saa at sige endnu i sin Vorden. Den havde faaet sin første Præsident, men fik først gradvis sine øvrige exekutive Myndigheder. Den første amerikanske Finansminister, Alexander Hamilton, begynder sin Virksomhed med at forhøje Tolden. Allerede d. 10. August 1790 udkom under hans Auspicier en ny Tarif-

Akt, som forhøjede alle Satser med gjennemsnitlig 2½ pCt. af Varernes Værdi; og 3. Marts 1791 skete et yderligere Tillæg for Spirituosa. Hamiltons Rapport til Kongressen af 5. Decbr. 1791 udtaler for første Gang helt og uforbeholdent Beskyttelses-Princípet, hvilket den begrunder med væsentligt de samme Betragtninger og Argumenter, som indtil vore Dage ere førte i Marken for Protektionen, og som i den nyeste Tid, navnlig hos vor sydlige Nabo, have vundet forøget Tilslutning. Denne med stort Talent skrevne Rapport er bleven som et Rustkammer, fra hvilket der bestandig er hentet Vaaben til den staaende Kamp. Overses maa det dog ikke, at paa hint Tidspunkt befandt den økonomiske Videnskab sig endnu i sin første Barndom; havde end Theoretikere begyndt at bryde Vejen for nye Synsmaader, saa kjendte den praktiske Lovgivning over hele den civiliserede Verden ikke noget andet System end det regulerende, kontrollerende og beskyttende. Heller ikke maa det glemmes, at paa hin Tid var Amerikas Udførselsgjenstande — dengang som nu hovedsageligt Næringsmidler — belagte med høj Told i Evropa, navnlig i England, og det var kun Repressalier naar Amerika til Gjengjæld tog høj Told af engelske Fabrikater.

Der er ingen Anledning til i det enkelte at gjennemgaa de følgende Toldtarifer. Med korte Mellemrum skete Revisioner og Tilføjninger, som oftest hvert andet eller tredje Aar, stundom endnu hyppigere. Bevægelsen var bestandig fremad mod højere Toldafgifter, idet Beskyttelses-Mændenes stigende Fordringer mødtes med Unionens voxende Krav paa Indtægt; i det andet Tiaar af dette Aarhundrede var man kommet saa vidt, at den laveste *ad valorem* Told var 15 pCt. den højeste 42½. Den indenlandske Industri gik fremad med stærke Skridt, og

dette blev forkyndt som et afgjørende Bevis for Protektionens praktiske Betydning. Samtidig steg Befolkningens Forbrugs-Evne og hermed ogsaa de fremmede Importer samt Udbyttet af Tolden, og da Unionen bestandig trængte til forøgede Indtægter, var det naturligt, at man vedblev at øse dybere af den rige Kilde. Under Krigen med England 1812 udkom der endog en Akt (1. Juli 1812), som forøgede alle Toldsatser til det dobbelte. Forhøjelsen skulde kun vare ligesaa længe som Krigen, men den vedblev ud over denne og blev siden ikke taget helt bort, men kun noget nedsat og ændret. I denne Tarif forekommer, saa vidt jeg har kunnet se, for første Gang en Differential-Told, idet alle Varer, som indførtes i fremmede Skibe, skulde foruden de 100 pCt. Krigstold, endvidere svare 10 pCt. i Tillæg. Denne Bestemmelse hævedes dog igjen 1815, og der er nu, paa nogle rent forsvindende Undtagelser nær, ingen Differentialtold i de Forenede Stater. Aaret 1816 var Vidne til en ny og stærk protektionistisk Tarif, og i denne er — ligeledes for første Gang, om jeg ikke fejler — gjort en Forskjel mellem Varer, som komme fra det gode Haabs Forbjerg eller østligere Punkter samt omlades undervejs, og saadanne, som ere producerede Vest for denne Linje; denne Distinktion, som praktisk ikke spiller nogen stor Rolle, bestaar endnu, men vil rimeligvis snart falde.

Bevægelsen fortsættes i den engang givne Retning gjennem de følgende fredelige Aar af Unionens Liv. Imidlertid er det meget langt fra at Modsætningerne ere bragte til at forsvinde. Tvertimod den samme Kamp, som førtes paa Kongressen i 1789, fortsættes med voxende Lidenskab gjennem alle disse Aar, og det er bestandig den samme Gruppering: Whigger (der senere ere

gaaede over til «Republikanere») imod Demokrater, Norden imod Syden, Industri-Distrikterne imod de korn-, sukker- og tobakdyrkende Egne, de fri Stater mod Slavestaterne. Det er nu næsten glemt, men er i sig selv en meget betydningsfuld Kjendsgjerning, at der, tredive Aar før den store Borgerkrig om Slaveriet, var lige ved at udbryde en anden om Told-Lovgivningen. I Aaret 1832 var der atter sket en Revision af Tarifen i Retning af forøget Beskyttelse; den var blevet bekæmpet lidenskabelig af Sydens Repræsentanter, men Afstemningen gik dem imod, og Akten blev underskrevet af Præsidenten. I Sydstaterne havde længe gjæret en dyb Misfornøjelse, som ogsaa var kommet til Orde i Kongressen og der havde ført til stormende Debatter, i hvilke Daniel Webster med sejrrigt Talent hævdede Unionens Suverænetet og med profetisk Blik varslede om det Brud, som skulde komme tredive Aar senere. Tarifloven af 14. Juli 1832 bragte denne Misfornøjelse til et voldsomt Udbrud. Under Ledelse af den lidenskabelige Calhoun, som endog for at faa frie Hænder til sin Agitation nedlagde sin Værdighed som Unionens Vicepræsident, samlede sig samme Efteraar i Syd-Carolina et Konvent, som uden videre erklærede Toldlovene for ugyldige og ikke bindende for Staten, dens Funktionærer og Borgere, som forbød fra 1. Febr. 1833 enhver Afgift indenfor Statens Grænser i Henhold til disse, frakjendte de unionelle Domstole Myndighed til at skride ind, foreskrev en Lydighedsed mod denne Beslutning for alle Statens Embedsmænd og endelig sluttede med følgende: «Saafremt de Forenede Staters Regjering skulde forsøge at gjennemføre de nu bestaaende Toldlove ved Hjælp af sin Hær og Flaade, ved at lukke Statens Havne eller ved at forhindre Skibes frie Ind- og Udsejling eller paa anden

Maade forstyrre Statens frie Udenrigshandel, vil Syd-Carolina ikke længere betragte sig som et Led af Unionen. Statens Befolkning vil da fremtidig betragte sig som løst fra enhver Forpligtelse til at opretholde eller bevare sin politiske Forbindelse med de øvrige Staters Befolkning og strax skride til Dannelsen af en særskilt Regering, samt foretage alle andre Handlinger og Skridt, som suveræne og uafhængige Stater kunne foretage.» Denne bebudede første «Secession», hvis Princip blev udtalt af Calhoun i de siden ofte citerede Ord, at Konstitutionen var en Kontrakt, sluttet af suveræne Stater, og at derfor enhver Stat var berettiget til selv at bedømme Udstrækningen af sine Forpligtelser, blev kuet i Fødselen af den energiske og hensynsløse Præsident General Andrew Jackson, som strax af Kongressen lod sig (i den saakaldte «Force Bill») give Myndighed til at møde enhver Modstand imod Lovene med Unionens fulde Styrke. Præsidentens Fasthed i Forbindelse med Clays Statsmands-Dygtighed dæmpede Stormen, før den kom til Udbrud; der blev vedtaget et Kompromis, som fjærnede nogle af de værste Ubilligheder, og Calhoun blev selv den ivrigste for at berolige de af ham vakte Lidenskaber. Syd-Carolinas «Nullification», som Konventets Akt kaldtes, blev kun et Attentat, og det var kun en tom Demonstration, at Staten ogsaa «nullificerede» den af Kongressen vedtagne «Force Bill». Men at det kunde komme saa vidt, viser bedst, hvilken stor Betydning Toldspørgsmaalet havde — og endnu har — i Unionen; og hvor stærkt de naturlige Interesser stod — og, om end i en noget forskjellig Gruppering, endnu staa — imellem Staterne.

*) Den ovenstaaende Fremstilling af «The Nullification» er støttet til Forhandlingerne paa Kongressen, «Statesman's Manual», og

Et betydningsfuldt Tidspunkt i den amerikanske Toldlovgivnings Historie er Aaret 1861, og den siden forløbne Periode danner saa at sige et særligt Afsnit. Det hyppigt forekommende Udtryk «The Morrill Tariff» betegner det Toldsystem, som har udviklet sig fra hint Aar indtil nu, ikke som noget helstøbt Arbejde, men gjennem mange Rettelser, Tillæg og Revisioner. Navnet skriver sig fra Justin L. Morrill*), dengang Medlem for Vermont i Repræsentanternes Hus, siden 1867 Senator for samme Stat, født 1810, Kjøbmand og Landmand, men med en Universitets-Opdragelse. Fra sin Indtræden i Kongressen har Senator Morrill fortrinsvis helliget sig til økonomiske og finansielle Spørgsmaal. Grundtonen i hans Anskuelse er givet i en Tale, som han holdt i 1857, og hvis Slutning er blevet en Art Motto for de amerikanske Beskyttelsesmænd. Den lød saaledes: «Jeg holder principmæssig paa Beskyttelse, en maadeholden men sikker Beskyttelse, saaledes som en forstandig afpasset Indtægts-Tarif rundelig vil kunne give. Ja, jeg mener virkeligt, at amerikansk Kapital, amerikansk Industri og amerikansk Opfindelses-

---

andre amerikanske Kilder, som næppe haves til Raadighed i Kjøbenhavn. Hin Episode af Unionens politiske Liv, omtales imidlertid tillige i de Tocquevilles bekjendte Værk: «La democratie en Amérique» (andet Bind, Kapitel X i Udgaven af 1864, Pag. 390 ff.). Den berømte franske Forfatter opfatter Begivenhederne noget anderledes, end det ovenfor er sket; han ser i den et Vidnesbyrd om Unionens Svaghed ligeoverfor de enkelte Stater og tilskriver Syd-Carolina Sejren, hvad der hænger sammen med den hele Theori, som han paa det anførte Sted udvikler. Her hvor Gjenstanden for Undersøgelse er Tarif-Spørgsmaalet, bliver det af mindre Betydning, om den ene eller den anden Opfattelse af det politiske Moment er den korrekteste.

*) Det var ikke denne Morrill, men en anden Politiker af samme Navn, som en kort Tid var Secretary of the Treasury under General Grants anden Valgperiode.

Evne have Krav paa Regeringens Begunstigelse. Jeg foretrækker et Værksted i Pensylvanien for et Værksted i Birmingham ... Jeg foretrække fem Mile Lowell*) Fabrikpiger for fyrretyve Mile Yorkshire Arbejdere eller et hvilketsomhelst Antal Belgiere. Jeg stemmer for, at vi styre Amerika først og fremmest til Amerikanernes Bedste, derpaa med den øvrige Menneskeslægts Velfærd for Øje».

Det er en almindelig Antagelse, at Protektionismen i Amerika væsentligt skriver sig fra Borgerkrigen, at den høje Toldtarif væsentligt er en Frugt af Unionens Trang til at skaffe sig forøgede Indtægter for at bære de kolossale Byrder, som Krigen havde lagt paa dens Skuldre, og navnlig for at faa dens Statsgjæld afbetalt. Dette er en Misforstaaelse. Det finansielle Hensyn har selvfølgeligt været en stærkt medvirkende Faktor, men den foregaaende Udvikling viser allerede, at Beskyttelses-Princípet lader sig føre tilbage lige til det allerførste Stadium af Unionens Liv og siden gaar som den røde Traad gjennem hele Toldlovgivningen maaske med Undtagelse af et kort Tidsrum før 1861. Et endnu yderligere Bevis ligger deri, at den første «Morrill Tarif» diskuteredes i Sessionen 1860—61, og blev til Lov ved Akten af 2. Marts 1861, altsaa paa et Tidspunkt, da det vel saa betænkeligt ud med Sammenholdet mellem Staterne, men da Secessionen endnu ikke var bleven til en Kjendsgjerning, og da Ingen kunde forudse en mere end fireaarig Borgerkrig med dens uhyre Bortødslen af Blod og Penge. Denne Toldtarifens historiske Tradition, dens Uafhængighed af Oprørskrigen og de stegne Statsudgifter

*) En bekjendt Fabrikby i Massachusetts.

blev under den sidste Valgbevægelse navnlig med stor Styrke gjort gjældende af Senator Roscoe W. Conkling fra Staten New York, maaske den mest indflydelsesrige og ganske vist den mest glimrende af de republikanske Ledere. «Krigen var ikke begyndt dengang», ytrede Mr. Conkling ved et stort Møde i Utica, Staten New York, «og der var ingen Nødvendighed for at skaffe Indtægter til at afholde Krigsudgifter. Det var en ren Principstrid mellem Frihandel og Beskyttelse. Det var ikke en Krigs-Lovgivning. Og paa ethvert Trin have siden 1861 Republikanerne stemt for, Demokraterne imod disse Tariflove.»

Imidlertid er det uimodsigeligt, at da Krigen derefter udbrød, og da det blev klart, hvilke kolossale Ofre den paalagde Unionen, søgte man gjennem en Forøgelse af Tolden, ligesom ved Hjælp af andre Skatte-Paalæg at skaffe de fornødne Indtægter tilveje. Allerede den 5. August 1861 og den 24. December s. A. udkom der Love, som yderligere forhøjede væsentlige Satser i Tarifen af 2. Marts 1861, og omtrent samtidig (Foraaret 1862) vedtoges Loven om «Internal Revenue», som skabte talrige ny Afgifter: Bevillinger for de fleste Næringsveje, Acciseafgift paa Øl, Spirituosa, Tobak, Petroleum, Skat paa Sølv- og Guldvarer, Salt, Sukker, Chocolade, Sæbe, Soda, Fedt, Bly, Huder, Gas, Cement o. s. v. o. s. v. Skatter paa Jernbaner, Færgebaade, Sporveje, Skibe, Avertissementer, de fleste Fabrikater samt endelig en Indtægts-Skat. Det vilde føre for vidt her at gaa ind enten paa disse indre Afgifter, af hvilke de fleste siden ere afskaffede, eller paa de Modifikationer, som Toldtarifen successivt undergik. Det maa være nok at fremhæve et saa talende Faktum, som at Unionens Toldindtægter i Aaret

1872 udgjorde ialt c. 216 Mill. Dollars, medens de i sidste Finansaar — under en betydelig større Velstand og derhos tillige under et stigende Forbrug — dog kun indbragte c. 182 Mill. (af en Totalindtægt af 334 Mill.) Dollars. For Tiden er Forholdet dette, at af Unionens Indtægter bringes omtrent de tre Femtedele tilveje gjennem Tolden, medens kun to Femtedele skyldes de forskjellige Afgifter, som sammenfattes under Betegnelsen «Internal Revenue», og af disse sidste udredes atter de ni Tiendedele i Afgifter paa Spirituosa, Øl og Tobak.

Den nuværende amerikanske Toldlovgivning, der væsentligt støtter sig til Tarifen af 1861, ændret og revideret i Aarene 1872 og 1874 samt senere korrigeret paa enkelte Punkter ved mindre Akter fra de efterfølgende Aar, er sammenarbejdet i et Værk, der fører Titlen «Heyl's United States Import Duties». Dette Arbejde, hvis sidste Udgave er fra 1879, er ikke officielt, men har dog faaet en officiøs Anbefaling og skal følges af Toldstederne, naar ikke afvigende Ordre er given. Idet jeg henviser til denne «Digest of Customs Laws», for saa vidt angaar alle Enkeltheder, skal jeg her gjennemgaa nogle af de vigtigste Satser, idet jeg paany bringer i Erindring, at Tarifen snart har faste og snart *ad valorem* Afgifter; for ensartet Sammenlignings Skyld holder jeg mig dog til at angive Toldens Størrelse i Procent og gaar herved ud fra de officielle Værdiansættelser.

Toldfrie ere nu to Hovedartikler for Forbruget, nemlig The og Kaffe; det vil senere ses, at dette opvejes ved Tolden paa Sukker. Fremdeles kan nævnes blandt toldfrie Gjenstande: Huder og Skind, Kemikalier, raa Silke, India-Rubber (Kautschuk), Papirmateriale, uforarbejdet Træ, Farvetræ, Kakao, Elfenben, uforarbejdet

Haar, do. Bomuld, Frugter, Frø, Bark o. s. v. samt (i Henhold til en særlig Traktat) alle Varer fra de hawaiske Øer. Nogle af de anførte Gjenstande blive dog, naar de falde ind under visse Kategorier, afgiftspligtige.

Toldpligtige ere bl. a. følgende Gjenstande, ved hvilke Tallet i Parenthes angiver Forholdet i Procent af Varernes Gjennemsnits-Værdi, hvorved det maa bemærkes, at denne Gjennemsnits-Værdi ofte har betydelig Afstand imellem Yderpunkterne: Sukker og Sirup (55)*), Uld og Fabrikater af Uld (59), Jern og Jernvarer (41), forarbejdet Silke (59), Bomuldsvarer (39), Linnedvarer (34), forarbejdet Tin (25), visse Kemikalier (30), Lædervarer (29), Staalvarer (45,5), Vin og Spirituosa (79), Varer af Hamp og Jute (22), Brødstoffer og Mel (34,5), Tobak (76), forarbejdet Træ (22), Lervarer og Porcellæn (42), Glasvarer (55), Galanterivarer (41),. Knapper (28), Kryderier (55,5), Salt (48), Kul (22), Papir (34), Hatte (40), Metalvarer (30), Øl (40), Marmor (60), Modepynt (60)**).

Tages toldfrie og toldpligtige Gjenstande sammen, udgjorde Tolden i 1878 gjennemsnitlig c. 28 pCt. af hele den fremmede Indførsels-Værdi. Holder man sig til de toldpligtige Varer alene, var den 44 pCt. af Værdien. I enkelte tidligere Aar har den været endnu højere, saaledes i 1866: 48 pCt., 1867: 47 pCt., 1868: 48 pCt.,

*) Sukkerforbruget i de Forenede Stater anslaas til c. 38 ℔ pr. Individ. Sættes Gjennemsnits-Tolden blot til 3 cts pr. ℔, bliver Sukkertolden alene pr. Individ 1 Doll. 14 cts eller c. 4 Kr. 25 Ø.

**) Hvad der er blevet tilbage af Differentialtold, spiller en ganske underordnet Rolle. Tillægget af 10 pCt. for Varer, som ere producerede Østen for det gode Haabs Forbjerg, men indføres fra Steder Vesten for Cap, bestaar som ovenfor berørt endnu, og spanske Skibe, der bringe Varer fra Cuba og Portorico, ere ligeledes underkastede et Tillæg. Men hele Differentialtolden har dog i de sidste Aar kun udgjort c. 332,000 imod Toldens 182 Mill.

1869: 45 pCt., 1870: 46 pCt. Svingningerne kunne have en dobbelt Aarsag, nemlig dels Tarifændringer, dels Forandringer i Varernes Værdi.

Det vil fremgaa af disse Tal, at de Forenede Stater i Virkeligheden ere afspærrede imod Størstedelen af Evropas industrielle Frembringelser. Afgiften er saa betydelig, at den i de allerfleste Tilfælde har samme Virkning som et Indførselsforbud, og at den i alle yder den amerikanske Industri en meget høj Beskyttelse, som den selvfølgelig gjør sig nyttig til det yderste. Af Unionens hele Indførsel i Finansaaret 1879—80, til Værdi af 628 Mill. Doll., vare de 208 Mill. Doll. toldfri, 420 toldpligtige, og disse have baaret de 182 à 183 Mill., som Tolden har indbragt, hvilket bliver et Gjennemsnit af c. 43 pCt. Men ser man nærmere efter, hvorledes denne Indtægt er kommet frem, viser det sig, at Sukker alene har indbragt over 42 Mill., Uld og Uldvarer henved 30, Jern 14, Silke 18, Bomuld 10 Mill., medens mange af de Artikler, der ere belagte med en meget høj Told, kun har givet en meget ringe Indtægt, og det af den simple Grund, at det slet ikke kan betale sig at indføre dem. Paa disse Varer er det ikke Staten, som høster Fordelen af de høje Afgifter, men alene Producenterne, og det er uberegneligt, hvad Forbrugerne maa betale under Trykket af en Tarif, som forhindrer fremmed Konkurrence.

Protektionisterne have afgjort Overtaget i de Forenede Stater; baade theoretisk og praktisk hævde de deres Stilling. Det er noksom bekjendt, hvilke videnskabelige Indlæg for dette System, der gjennem en Række af Aar er fremkommet fra den nu afdøde Statsøkonom Carey. Hvad han theoretisk lærte, er praktisk sat i System af

det republikanske Parti, der har sin Hovedstyrke i Østens og Nordens fabrikdrivende Stater, og forsvares nu af dem med lidenskabelig Energi. At de fleste Fabrikanter gjærne støtte dette System, skjønt det i mange Henseender lægger store Byrder ogsaa paa dem, er ikke vanskeligt at fatte. Men ogsaa Befolkningens store Mængde, hele Arbejderklassen, er tilbøjelig til at sympathisere med det. Der hersker for Tiden i Unionen en høj Grad af Lykke og Velvære; der er Arbejde til Alle; ere Priserne høje paa adskillige Forbrugsgjenstande, saa er til Gjengjæld ogsaa Arbejdslønnen høj. Da denne Tilstand er kommen til Veje under Beskyttelsessystemet, ere Mange villige til at tro, at den ogsaa er naaet paa Grund af Beskyttelsessystemet: post, ergo propter. At der under de samme Toldprincipers Herredømme har været Kriser, Knaphed paa Arbejde, Nød, er nu glemt. Et mægtigt Vaaben i Protektionisternes Haand er Henvisningen til England og Exploiteringen af den i mangen Amerikaners Hjerte lurende Skinsyge og Mistænksomhed mod «det gamle Land». Det læres tidlig og silde, at Frihandels-Systemet kun er en Snare af England, at Peel og Cobden og Gladstone kun have indført det i England for derved at narre den øvrige Verden ind paa en Vej, som tilsidst vil give Storbritanniens Fabriker hele Fordelen af Verdens-Handelen. Deklamationer mod den udsugende Kapital og sultefødede Arbejdere i Evropa finde ogsaa altid et villigt Øre.

Imidlertid er der ogsaa hos Mange en Erkjendelse af de store Ulemper, som knytte sig til den nuværende Toldlovgivning, og den giver sig tilkjende med ikke ringe Eftertryk.

De høje Afgifter friste stærkt til Smugling og Told-

svig. New Yorks «Board of Trade» — Handelsstandens officielle Organ — har i Maj 1875 enstemmig vedtaget en Række af Resolutioner, som meget kraftigt udtale sig mod den nuværende Tarif og navnlig erklære, at de urimelig høje Afgifter og et demoraliseret Personale bevirke Smugling, samt protestere mod den Depravation, der som en Følge heraf udbreder sig i Handels-Verdenen. At Smuglerier og Toldsvig drives i betydeligt Omfang, om end ikke fuldt saa grovt som i tidligere Tid, er vitterligt for Alle.

Som en Prøve paa, hvor urimelig høje Toldafgifterne ere, og hvilken uimodstaaelig Fristelse de maa indeholde til Smugling og Svig, kan anføres, at Skuespillerinden Sarah Bernhardt medbragte i Efteraaret til Amerika Dragter til sine forskjellige Roller af c. 8000 Doll. Værdi, og deraf forlagtes der 4800 (60 pCt.) i Told; de 1600 Doll. blev senere eftergivne, da disse Kostumer kunde betragtes som «Værktøj».

Det bliver dernæst mere og mere klart, at Beskyttelsen ikke alene virker slappende paa den amerikanske Industri, der savner den Spore, som ydes af en skarp Konkurrence, men tillige hviler i høj Grad tyngende paa Fabrikanterne, idet ogsaa disse maa betale umaadelig høje Afgifter paa Gjenstande, som de skulle bruge og maa forskrive fra Udlandet. Et slaaende Exempel afgiver Uld-Industrien. For at frembringe en god Vare, maa man kunne sammenblande forskjellige Uldsorter; Amerika, hvor Faareavlen træder i Baggrunden, frembringer imidlertid kun en Art, og for den engelske og avstralske Uld maa der svares fra 40 indtil 100 pCt. i Told, hvoraf Følgen er, at der, trods den tilsyneladende Beskyttelse, indføres for c. 33 Mill. Doll. forarbejdet Uld til de Forenede Stater, og Uld-

manufakturerne kunne næppe give 3 pCt. i Udbytte. Bomuldsfabrikationen staar langt tilbage i Unionen; den raa Bomuld føres over Atlanterhavet til England og vender tilbage derfra i forarbejdet Stand; Tolden paa de Maskiner, som vilde behøves til Spinderier og Væverier i Amerika, og som i alt Fald til en Begyndelse maatte indføres fra England, er saa høj, at Ingen tør indlade sig paa at anlægge Bomulds-Fabriker; Hattefabrikationen afgiver et yderligere Exempel; for de bedste Harehaar til Filt maa de give fra 60 til 120 pCt. i Told, Silkeplyds (som ikke kan laves her) koster 60 pCt., Silkebaandet ligesaa; Svederemmen 35 pCt.; men en færdig Hat koster kun fra 35 til 60 pCt. i Told, er altsaa forholdsvis lavere beskattet end Hjælpestofferne. Sukkertolden er saaledes sat, at den i Grunden lægger en Byrde paa Raffinaderierne. Tolden paa Salt er 50 pCt.; og til de store Slagterier og Salterier i Illinois, Ohio o. s. v. maa der bruges det allerbedste evropæiske Salt; derved fordyres det Flæsk og Kjød, som nu i store Masser udføres fra Nordamerika meget betydeligt. Færdige Vogne ere beskattede med 35 pCt., men mange af de Gjenstande, som skulle bruges til amerikanske Vogne, og som maa indforskrives fra Evropa koste 50, 60 indtil 90 pCt. Saaledes kunde der endnu anføres mange Prøver paa Tarifens uheldige Virkninger.

Saalænge man betragter Unionen som et afsluttet Hele i Modsætning til den øvrige Verden, har Beskyttelses-Systemet noget vist tiltalende ved sig og Sætningen «*America for the Americans*» slaar mange Indsigelser til Jorden. Men man begynder nu ogsaa at opkaste det Spørgsmaal, om Beskyttelsessystemet yder alle Staterne i deres indbyrdes Samkvem lige Ret og Skjel, og her

bliver da Svaret forskjelligt. Det lader sig ikke nægte, at paa Grund af den høje Told maa Forbrugerne betale mange Gjenstande dyrere, end de ellers vare nødte til, og at det ikke er Staten, men Fabrikanterne, som høste Fordelen. Naar de agerdyrkende Stater begynde at gjøre Regningen op med de fabrikdrivende, bliver de forfærdede over, hvad Beskyttelsen koster dem selv. Den demokratiske Repræsentant for Ohio, Mr. Frank Hurd, har nyligt tilkastet Protektionismen Handsken og stillet sig paa de korn- og kvægfrembringende Staters Standpunkt; i de tyve Aar siden 1861, siger han, har Ohio maattet udrede til Pennsylvania 30 Mill. Doll. mere end de kunde have haft de samme Varer for, hvis der ingen Beskyttelse havde været. Faar denne Tanke fast Fod, vinder den Indgang i Vesten og Nordvesten, hvor der findes langt mere Kraft og Energi end i Syden, saa vil der her rejse sig en Modstand mod «Morrills Tarif», som vil faa stor Vægt, thi det vil da være en Opposition fra Hjertet af den republikanske Styrke, og allierer den sig med Demokraterne i Syden og Norden, der traditionelt ere Frihandelsmænd, skjønt de i den sidste Tid og navnlig under det sidste Præsident-Valg, har ladet sig skræmme tilbage fra at bekjende deres Farve, saa kan Strømmen vende sig. Det maa bestandig erindres, at Tyngdepunktet i den amerikanske Politik og i det republikanske Parti med hvert Aar flyttes længere imod Vest, hvor Agerdyrkning og Kvægavl for Tiden er og længe vil vedblive at være det aldeles overvejende Erhverv. Forøvrigt er der ogsaa indenfor det republikanske Partis Rækker i Norden og Østen stærke Frihandelsrørelser, som maaske faa Betydning.

Imidlertid gjælde alle disse Betragtninger en fjernere

Fremtid. For Øjeblikket er Forholdet det, at Nordamerika, som frit udfører sine Brødstoffer og Næringsmidler til de evropæiske Lande, faktisk afspærrer sig fra alle evropæiske Industri-Frembringelser. Den bestaaende Tilstand finder sit mest betegnende Udtryk deri, at i de fem sidste Aar har Unionens Udførsel i Værdi oversteget dets Indførsel med tilsammen 855 Mill. Doll. Og for den nærmeste Fremtid er der ingen Udsigt til Forandring heri. Republikanerne have sat deres Præsident, som ved en Ironi af Skjæbnen er Medlem af Cobden-Klubben, Frihandels-Theoriens reneste Sekt — igjennem med et Program, der hævede Protektionismen til et amerikansk Princip af samme Rang som «Monroe-Doktrinen». De have naglet dette Flag fast til Masten. De ville fra 4. Marts 1881 paa dette samme Program have Majoriteten i Repræsentanternes Hus og formodentligt ogsaa i Senatet. Hermed synes Tarif-Spørgsmaalets Skjæbne at være afgjort for de næste fire Aar. Beskyttelses- eller Protektions-Systemet er i Amerika foreløbig en Kjendsgjerning, og der er for Øjeblikket ingen Udsigt til, at det vil vige Pladsen for noget andet.

II.

Washington d. 21. Marts 1881.

Hr. Baron!

I min ærbødige Indberetning af 20. Januar har jeg, i Henhold til det i Ministeriets Skrivelse Nr. LIV af 23. November f. A. udtalte Ønske, søgt at fremstille Hovedtrækkene i de Forenede Staters nuværende Toldsystem.

Naar jeg nu gaar over til at udføre den anden Del af det mig i Skrivelsen Nr. LIV paalagte Hverv, nemlig at give en Fremstilling af «de Bestemmelser, der muligvis maatte være trufne med det Formaal, i Skibsfarten paa de Forenede Stater at stille indenlandske Skibe fordelagtigere end udenlandske», maa jeg først bede undskyldt, at andre Opgaver have nødsaget mig til en Udsættelse. Jeg maa dernæst ogsaa for denne Fremstillings Vedkommende henholde mig til de almindelige Bemærkninger, som indledede min Indberetning om Toldforholdene. De finde endog i forøget Maal Anvendelse paa Skibsfartsforholdene, der vel bestandig vende tilbage paa den politiske Dagsorden og ere Gjenstand for levende Debat, men i en paafaldende Grad savne kyndig og sammenhængende Behandling.

Naar Spørgsmaalet tages i sine store Træk med Forbigaaelse af enkelte Afvigelser, der i Praxis spille en aldeles forsvindende Rolle, kan det siges, at den amerikanske Skibsfartslovgivning samler sig i to Hovedsætninger, nemlig disse:

i den udenrigske Fart indrømmes der fremmede Skibe ganske de samme Rettigheder og Lettelser som amerikanske, de ere stillede paa fuldkommen lige Fod, medens

den indenrigske Fart, saa vel Kystfarten som Sejladsen paa Floder og Indsøer, er udelukkende forbeholdt amerikanske Skibe.

Det er et meget besværligt Arbejde at følge de herom gjældende Lovbestemmelser fra deres første Udspring gjennem de utallige Ændringer og Undtagelser, der omsider have skabt de nugjældende Regler. De Lovsteder i sidste Udgave af «Revised Statutes» (1878), som handle herom, ere Sektionerne 2497, 2498, 4219, 4347 og 4370. Det er betegnende for Forholdets Udvikling, at den førstnævnte af disse Paragrafer, Hovedbudet om den udenrigske Fart, tilsyneladende indeholder et absolut Forbud imod Indførselen af fremmede Varer i andre end amerikanske eller Produktionslandets Skibe, men at den følgende Paragraf (hvis Oprindelse er Kongresakten af 24. Maj 1828) atter faktisk hæver dette Forbud. Jeg skal imidlertid ikke fordybe mig i dette Thema, der let kunde antage for store Dimensioner. Forskjellige Sagkyndige have erkjendt, at hine to Hovedsætninger, skjønt de intetsteds findes saaledes udtalte i Lovgivningen, rigtigt angive den faktisk bestaaende Tilstand. Den eneste Undtagelse af nogen Betydning er den, som tillader engelske (kanadiske) Skibe at deltage i den indre Fart, der staar i Forbindelse med de kanadiske Vandveje (St. Lawrence-Floden, Søerne og de sig dertil knyttende Kanaler).

Der frembyder sig nu det mærkelige Fænomen, at den amerikanske Skibsfart i de sidste 30 Aar er næsten uafbrudt gaaet tilbage. Den har ikke blot været ude af Stand til at holde Skridt med den overordentlige Fremgang, som Handelen, Agerbruget og Industrien have udfoldet i dette Tidsrum; den er paa mange Punkter absolut formindsket. Amerikanske Skibe besørge Aar for Aar

en mindre Del af Omsætningen med Udlandet, den store Skibsbygning præsterer færre og færre Fartøjer, og skjønt den samme Tilbagegang ikke finder Sted i den indenrigske og Kystfarten, bliver dog ogsaa her Vandvejenes Udvikling langt overfløjet af Jernbanerne.

I sit bekjendte Værk (Tom. II, pag. 411) anfører Tocqueville, at Amerikanerne paa hint Tidspunkt (1832) førte $^{9}/_{10}$ af Evropas Import til Amerika og $^{3}/_{4}$ af Amerikas Export til Evropa. «De Forenede Staters Skibe fylde Havres og Liverpools Havne, medens man kun ser faa engelske og franske Skibe i New York». I Aaret fra 1. Oktober 1831 til 30. September 1832, siger han, var hele Importen 101,129,266 Doll., hvoraf evropæiske Skibe kun have bragt for 10,731,039 Doll. Exporten var 87,176,943 Doll., deraf i fremmede Skibe kun 21,036,183 Doll. Tocqueville udvikler udførligt de Grunde, som give Amerikanerne Forrangen i Transporten over Verdenshavene, navnlig deres større Uforfærdethed og Raskhed, og han ender saaledes: «Je ne puis m'empêcher de croire que les Anglo-Americains deviendront un jour la première puissance maritime du globe. Ils sont poussés à s'emparer des mers comme les Romains à conquerir le monde».

Udviklingens Gang har ikke givet den franske Iagttager Ret. I Liverpools og Havres Havne er det amerikanske Flag nu en Sjeldenhed og i New York er det engelske, franske, tyske og svensk-norske Skibe, som ligge i Rækker ved de milelange Brygger. I Øresundet, hvor før de store og hurtigsejlende amerikanske «Clippers» vare regelmæssige Gjæster, viser der sig nu kun sjeldent og med lange Mellemrum et større Skib under Unionens Flag.

Gaar man til de statistiske Lister, finder man denne Iagttagelse i fuldeste Maal bekræftet. Jeg har liggende

for mig en Opgivelse af de Forenede Staters udenrigske Skibsfart fra 1821 til 1878 og det viser sig her, at Amerikas Procentandel i hele Vareomsætningen (denne taget efter Værdien), som i det førstnævnte Aar var 88,7 og steg i 1826 til 92,8, derpaa begyndte at dale først langsommere og ligesom tøvende (i 1832: 83,1; i 1842: 82,8; i 1852: 69,5) undertiden endog med en liden Bevægelse i modsat Retning; men derpaa med stærkere Fart, saa at 1862 (det første Aar, hvor Oprørskrigen gjorde sig foreløbigt gjældende) kun udviser 50, 1872 kun 29,1 og 1878 kun 26,8 pCt. Bevægelsen vedbliver i samme Retning. Medens i 1856 af den hele Læstedrægtighed, som indkom i Unionens Havne (4,464,038 Tons) 71 pCt. var under amerikansk Flag, var af den indklarerede Læstedrægtighed i 1879—80 (15,240,534 Tons) kun 21 pCt. amerikansk Ejendom. Den hele Vareomsætning havde i 1859—60 en Værdi af 762,288,550 Doll., og heraf besørgede de amerikanske Skibe for 507,247,757 Dollars eller 66,5 pCt.; men i 1879—80 var Omsætningen 1,589,472,093, og deraf besørgede amerikanske Skibe kun for 280,005,497 (kun lidt over Halvdelen af Tallet' tyve Aar tidligere) eller 17,6 pCt. medens fremmede Skibe vare stegne fra 33,5 til 82,4 pCt. og til næsten det sexdobbelte Beløb af Værdien. Alene i de to sidste Aar er Faldet fra 23 pCt. i 1878—79 til 17,6 pCt. i 1879—80.

Forinden jeg gaar over til at undersøge Grunden til denne pludselige Tilbagegang, der danner en saa paafaldende Modsætning til Fremskridtene i alle andre Retninger, skal jeg fremsætte nogle Bemærkninger om den indenrigske Fart. Da, som ovenfor anført, fremmede ere absolut udelukkede fra denne, har Spørgsmaalet væsent-

ligt kun theoretisk Interesse. Men det kaster dog paa flere Maader sit Lys over amerikanske Tilstande.

Ogsaa den indenrigske Skibsfart viser en Tilbagegang. I 1874 beskjæftigede den endnu 3,293,439 Tons, men i 1880 var dette Tal sunket til 2,637,685 Tons. I de fem Aar fra 1866 til 1870 byggedes der endnu i Unionen (til uden- og indenrigsk Fart, men aldeles overvejende til den sidstnævnte) 1,013,040 Tons; men i de fem Aar fra 1876 til 1880 kun 669,362 Tons. Paa Mississippi og dens Revier sank Tallet i samme Tid fra 249,791 til 222,261. Langs Søerne faldt det fra 214,333 til 74,499 Tons. Naar man ved, hvilken overordentlig Betydning de mindre Vandveje have for Omsætningerne i de Forenede Stater, og navnlig hvilken betydningsfuld Rolle Erie-Kanalen spiller i New Yorks afgjørende Overlegenhed som Handelsplads, synes denne Kjendsgjerning ved første Øjekast uforklarlig. Gaadens Løsning ligger jo imidlertid i den samtidig foregaaede enorme Udvikling af Jernbanerne. Den indenrigske Skibsfart raadede i 1880 over 2,637,685 Tons (à 100 Kubikfod); men anlægges den samme Maalestok paa Jernbanerne, repræsenterede disse til samme Tid en Drægtighed af over 7 Mill. Tons, og med den regelmæssigere, hurtigere Bevægelse, den større Lethed for Fordeling og Muligheden for i videre Omfang at kunne opfylde Omsætningens Krav er hver Jernbane-Ton betydeligt mere værd end en Skibs-Ton. Vandvejene benyttes nu kun af svære og billige Varer: Korn, Kul, Mineralier, Metaller o. s. v., medens alle finere og kostbarere Varer søger til Jernbanerne, og anvender man Varernes Værdi som Maalestok, bliver derfor Overvægten endnu større paa Jernbanernes Side. I 1850 havde Unionen kun 9,021 (engl.)

Mile Jernbaner; i 1860 var der 30,635; i 1870: 52,914; i 1879: 86,497 og i Aaret 1880 er der ifølge en Angivelse i et Jernbane-Organ paa 234 forskjellige Linier bygget 7,500 Mile, saa at der altsaa nu er meget nær ved 100,000 Mile Jernbaner i de Forenede Stater. Og samtidig med at Sporlængden er voxet saaledes, er ogsaa Arbejdsevnen betydeligt forøget, navnlig ved Anvendelsen af Staalskinner, saa at Jernbanerne præstere langt mere end hin Forøgelse angiver. I 1876 havde samtlige Jernbaner 384,903 Fragtvogne, men allerede i 1879 havde de 480,190. Samtlige Baners Brutto-Indtægt var i 1851: 40 Mill.; i 1861: 130 Mill.; i 1871: 403 Mill. og i 1879: 529 Mill. Dollars, og ved denne Fremgang maa det endda erindres, at Fragterne gjennemgaaende ere nedsatte ikke ubetydeligt. Den hele indre Vare-Omsætning mellem Vesten og Østen er saaledes for en stor Del gaaet over fra Vandvejene til Jernbanerne. Af hele Vare-Omsætningen i St. Louis (Missouri) i 1879 befordredes 6,948,794 Tons pr. Bane, kun 1,366,115 Tons pr. Flod; fra 1871 til 1879 dalede Flodfarten 17 pCt. medens samtidig Jernbanetrafiken steg med 113 pCt. I Staten New York er den saa særdeles vigtige Kanalfart dalet fra 5,859,080 Tons i 1869 til 5,362,372 Tons i 1879, medens samtidig de to Baner, der rivalisere med den, have set deres Trafik voxe fra 6,594,094 Tons i 1869 til 17,228,394 Tons i 1879. Det viser sig altsaa som en konstant Kjendsgjerning, at Jernbanerne mere og mere træde i Vandvejenes Sted. Men derfor have disse dog ikke mistet deres Betydning. Ikke blot befordrer de endnu stedse store Kvantiteter af Varer, men de spille navnlig en væsentlig Rolle som regulerende for Jernbanernes

Taxter og yder derved Omsætningen en indirekte Tjeneste, som ikke let kan overvurderes.

Efter denne Digression om den indre Skibsfart, vender jeg mig atter til Spørgsmaalet om den udenrigske Fart og skal da først undersøge, hvad der kan være den sandsynlige Grund til Amerikas stærke Tilbagegang paa dette Omraade.

Fra visse Sider gjøres det gjældende, at det er Borgerkrigen i Aarene fra 1861 til 1865, som har bevirket den stærke Tilbagegang i den amerikanske Læstedrægtighed for udenrigsk Fart. At nu Krigen med dens store Fordringer til Nationens Kraftopfyldelse har haft sin Indflydelse paa dette Forhold, og at Sydstaternes dristige og heldige Kapersystem («Alabama») har bidraget yderligere til at forjage det amerikanske Flag fra Verdenshavene, er vistnok uimodsigeligt. De statistiske Lister vise, at den amerikanske udenrigske Skibsfart, som endnu i 1860 besørgede 66,5 og i 1861 65,2 af Totalomsætningen (efter Værdien) i 1862 gik ned til 50, i 1863 til 41,4 og i 1864 til 27,5 pCt., medens der derpaa indtraadte en lille Stigning (til 32 à 33 pCt., som holdt sig i nogle Aar). Men den derefter atter fulgte Dalen, der vedbliver temmeligt konstant indtil den nyeste Tid, kan ikke længere forklares ved Borgerkrigen, hvis økonomiske Følger nu forlængst ere besejrede. Der maa være andre Grunde til Stede. Og det er da heller ikke vanskeligt at finde saadanne.

En Aarsag af mere almindelig Natur er den, at der i de Forenede Stater med det fremadskridende Agerbrug, de rige Miner, og den stærkt beskyttede Industri aabner sig mere lokkende og lønnende Anvendelser for Kapitalen end ved Anbringelse i Skibsfarten, som i alt Fald i de sidste 5 à 6 Aar har lidt under stærkt trykkede Fragter.

Men dertil kommer endnu to Momenter af speciel Indflydelse; det er paa Grund af mange Forhold, ikke mindst Toldlovgivningen, dyrere at bygge de Skibe Nutiden fordrer (af Jern eller Staal og med Dampmaskine) i Amerika end i andre Lande, og Driftsudgifterne ved dem ere større, fordi Lønningerne i den nye Verden i det hele bevæge sig i en højere Skala.

I hvilken Grad det amerikanske Skibsbyggeri er gaaet tilbage, vil blive klart ved Anførelsen af nogle faa Data. I de ti Aar fra 1851 til 1860 byggedes der i Gjennemsnit aarligt 233 store Skibe («ships and barks») men i det sidste Tiaar fra 1871 til 1880, var det aarlige Gjennemsnit kun 56, og i Aaret 1879—80 var det virkelige Tal kun 23. I det sidste Femaar har Amerika i det hele kun bygget (til inden- og udenrigsk Fart) 101,823 Tons, medens England i samme Tidsrum har præsteret 1,800,193 Tons. Hele Unionens Læstedrægtighed i udenrigsk Fart er dalet fra 2,379,396 Tons i 1860 til 1,314,402 Tons i 1880. Alle andre Lande kunne udvise en stor, nogle endog en kolossal Forøgelse i Drægtigheden af deres Skibsfart paa amerikanske Havne. Unionens Flag er det eneste, som viser en Tilbagegang.

Det Spørgsmaal ligger nær, hvorfor Amerikanerne ikke, naar det er billigere at bygge Skibe f. Ex. i England, kjøbe dem der. Dette vilde jo, i alt Fald hvad Grundkapitalen angaar, sætte dem paa lige Fod med deres evropæiske Medbejlere. Men Svaret er kategorisk: fordi intet fremmed Skib kan overføres til amerikanske Skibsregistre og fare under amerikansk Flag. Dette maa ikke forstaas saaledes, som om uforholdsmæssig høje Toldafgifter gjorde det praktisk umuligt at kjøbe fremmede Skibe; det er at opfatte ganske bogstavelig saa-

ledes, at Overførelsen er aldeles forbudt. (Se Title XLVIII af «Revised Statutes», navnlig Sektion 4131 til 4134). For at et fremmed Skib skal kunne faa amerikansk Borgerret — hvilket man med saa faa Vilkaar indrømmer Personerne — udkræves der en særlig Lov. At Forholdet virkeligt er saaledes, viste sig praktisk under sidste Kongres paa en ret betegnende Maade. Som bekjendt har Millionæren William H. Vanderbilt overtaget hele Bekostningen ved Overførelsen af en de Forenede Stater skjænket Obelisk fra Ægypten og dens Opstilling i New Yorks Central Park. Obelisken var indladet i den ægyptiske Damper «Dessory» ført af Kommandør H. H. Gorringe. Statssekretæren sendte da d. 6. Jan. d. A. et Budskab til Kongressen, hvori han, «da den nationale Stolthed over den heldig udførte Bedrift i Forening med Foretagendets nationale Karakter, bør foranledige, at et dertil svarende Skridt foretages af Kongressen», foreslog en Lov (i Form af «joint resolution»), hvorved Skibet «Dessory» varig knyttedes til det Land og det Flag, som det havde vist en saa betydningsfuld Tjeneste. Loven vedtoges og det ægyptiske Skib har faaet amerikansk Nationalitets-Certifikat.

Selvfølgelig har denne den amerikanske Skibsfarts uheldige Tilstand og varige Tilbagegang længe været Gjenstand for Opmærksomhed. Det hele Spørgsmaal knytter sig jo naturlig til Toldsystemet og drages med ind under den Debat, for hvilken dette er Gjenstand. Idet jeg forbigaar ældre Diskussioner; skal jeg her kun nævne, at i Senatets Møde d. 27. Jan. d. A. tog det demokratiske Medlem Mr. Beck fra Kentucky Ordet og oplæste en omhyggelig udarbejdet Tale til Forsvar for en af ham indbragt Resolution, hvis væsenligste Del lød

saaledes: «At alle Lovbestemmelser, som forhindre amerikanske Borgere fra at kjøbe Skibe og deltage i fremmed Fragtfart, eller som forbyder Indregistrering af fremmede Skibe som amerikanske, naar de ejes og føres af amerikanske Borgere, skulle ophæves.» Efterat have udviklet forskjellige af de Betragtninger, som ovenfor ere gjorte gjældende, og med de anførte og endnu mange flere Data at have godtgjort den amerikanske Skibsfarts fortsatte Dalen, gik han over til at skildre hvilken økonomisk Betydning denne Kjendsgjerning har. Ikke et eneste Sejlskib af Jern farer under amerikansk Flag, ikke et eneste af de Hundreder af Dampskibe, der aarlig fylde New Yorks Havn, er under «Stjernerne og Striberne». De Forenede Stater betale aarlig 120 Mill. Doll. til andre Nationer for at besørge den Fragt af Personer og Gods, som de i alt Fald for en meget væsentlig Del maatte kunne besørge selv. Og Amerikas Afhængighed gaar endnu videre end til Pengene, thi Unionen maa udføre sit store Overskud især af Agerbrugsprodukter, men om det kan ske beror paa engelske, tyske, skandinaviske Skibe, og indtraadte der en Verdenskrig, som drev disse Flag bort fra de store Have, vilde Amerika sidde inde med alle sine Rigdomme som en død Skat. Hertil kommer endnu den betydningsfulde Omstændighed, at Unionen paa denne Maade afskjærer sig selv Muligheden for et Søværn, thi dette kan ikke bestaa uden en Handelsmarine, fra hvilken det kan hente sine Kræfter, og Unionen som maa mindes, hvilke store Fortjenester Koffardiflaaden ydede Landet ved under Oprørskrigen i et Nu at skabe en Flaade næsten af Intet, burde være den sidste til at glemme denne Erfaring. Lægemidlet mod Ondet kan ikke ligge i en fortsat Beskyttelse af en Skibsbygningsindustri, som øjensyn-

lig mangler sine første Livsbetingelser, heller ikke i et Subsidie- eller Præmiesystem, som kun vilde være at beskatte de mange til Fordel for nogle faa. Der er kun én Løsning mulig: at give Indførselen af fremmede Skibe fri.

Dette med Dygtighed udarbejdede Foredrag blev paa Stedet besvaret med en glimrende Improvisation af Senator Blaine, som uden noget Forbehold indtog den stik modsatte Position og ikke tog i Betænkning at stemple Demokraternes Fordring om frie Skibe, som et Vidnesbyrd om Mangel paa Patriotisme. Han saa i denne deres Lære en permanent Underkastelse af Amerika under England. Gaar man nu ind paa at lade amerikanske Skibe bygge paa engelske Værfter, saa opgiver man derved enhver Udsigt til at faa amerikanske Skibsbyggerier, og Unionen er da for stedse paa dette Omraade gjort afhængig af det mægtige Albion. Nej hvad der skal gjøres, det er at bringe den amerikanske Skibsbygning paa Fode igjen, og her har Kongressen store Forsømmelser at bebrejde sig. I tyve Aar har Unionen til nye Jernbaneanlæg skjænket 200 Mill. Acres af offentligt Land, nu værd 1000 Mill. Doll., foruden 70 Mill. kontant, medens den ikke har gjort det allermindste for Skibsfarten. England har baaret sig ganske anderledes ad. Siden for fyrretyve Aar siden den første Cunard-Damper løb ind i Bostons Havn, har England, som strax saa Dampfartens umaadelige Betydning baade direkte og indirekte, subventioneret denne Fart med 40 Mill. £ eller mer end 200 Mill. Doll. Og denne Understøttelse er ikke standset, i det sidste Aar har Beløbet udgjort 4 Mill. Doll. Frankrig, som kjøber sine Skibe i England, udreder aarlige Subventioner af over 4½ Mill. Doll. Den Vej, man skulde

slaa ind paa, var at give enhver Skibsrheder og ethvert Selskab en vis Understøttelse for hver Mils regelmæssige Fart for et vist Antal Aar. Derved vilde man gjenføde en Handelsmarine, af den vilde igjen opstaa et Søværn, og de to Ting maatte samlede haves for Øje ved enhver fremtidig Bevilling.

Det er naturligvis kun et meget kort og stærkt sammentrængt Uddrag, som jeg her har kunnet give af denne Debat. Saafremt Deres Excellence ønsker at trænge dybere ind i dens Enkeltheder, skal jeg henvise til «Congressional Record», Vol. II Nr. 34, som jeg oversender under Korsbaand samtidig hermed, og hvor Referatet af de to Foredrag findes Pag. 3 til 12.

Senator Blaine holdt denne Tale paa et Tidspunkt, da hans Udnævnelse til Statssekretær ansaas for given, og Senator Beck betegnede ham ogsaa i sin Replik som «den tilkommende Premier». Han vilde ikke i Januar have holdt denne Tale, dersom den kunde have skadet hans Udsigter til den første Plads i Garfields Kabinet, ja dersom den ikke havde gavnet og befæstet den. Thi hvad end vi med vor Opfattelse og vore Forudsætninger maatte ville dømme om de to modstaaende Anskuelser, saa kan der næppe være nogen Tvivl om, at Senator Blaine havde og har den langt overvejende Del af den amerikanske offentlige Mening paa sin Side. Der er fremkommet flere dygtige og grundige Indlæg imod ham, navnlig af John Codman i New York, og der er særligt paavist, at alle de saakaldte engelske Subsidier nu for Farten Liverpool-New York er reduceret til en kneben Godtgjørelse for Postbefordringen, der endda kun ydes tre af Linjerne (Cunard, Inman og White Star) medens andre (f. Ex. Anchor, State, Guiion, Red Star o. s. v.) ar-

bejde uden nogensomhelst Understøttelse. Men disse Argumenter prelle alle magtesløse af paa den afgjorte Stemning for Beskyttelse, som gjennemtrænger det amerikanske Samfund, og som er lyst i Kuld og Kjøn af det herskende republikanske Parti.

Blaine har siden i Senatet indbragt følgende Lovforslag: «Be it enacted &c. That the owners of American steamships of 3000 tons register or upward, constructed after approved models and equal in accomodations, safety, and speed to the mail-carrying vessels of any nation, shall be entitled to receive, for carrying the United States mails on regular lines of such steamships, from any port or ports in the United States to any foreign port or ports, mail compensation not exceeding $ 30 per nautical mile per annum for the distance one way for twelve round trips per annum; $ 45 per mile for twenty-four trips, and $ 60 per mile for forty-eight trips per annum: in accordance with contracts to be made for such mail transportation by the Postmaster General after publice advertisement for proposals with the lowest bidders on each line for terms not exceeding fifteen years, and upon all the conditions for securing rapid and efficient transportation which are usual or established by law in similar cases.

Sec. 2. Only those steamships shall be accepted for such service which have been built in American ship-yards, of American material, and by American mechanics, and they shall be commanded by citizens of the United States and manned by crews of whom at least three-fourths are American citizens, and before being accepted they shall be duly inspected under the direction of Postmaster General and the Secretary of the Navy;

and such Secretary may also allow any officer of the navy leave of absence for not exceeding five years for the purpose of serving on such ships, which absence shall be without pay, but without prejudice to rank or promotion».

Tiden var for langt fremrykket til at tillade dette Lovforslags Behandling, men det markerer paa en tilstrækkelig tydelig Maade Retningen. Det har ikke været uden Interesse for mig omtrent samtidig at se, hvorledes den franske Lovgivningsmagt søger at afhjælpe Republikens Skibsfart ved en Gradation af Subvention, afmaalt efter Skibets indenlandske eller fremmede Oprindelse.

Paa Toldomraadet er det, som nævnt i min Indberetning om dette Thema, Senator Roscoe W. Conkling, der træder i Skranken for det fulde, uforbeholdne Beskyttelsessystem. I Skibsfartsspørgsmaalet løfter Senator Blaine, nu den ledende Statsminister, ligeledes Forbudets og Statsunderstøttelsens Fane. Det herskende republikanske Parti har ingen Førere, der i Betydning, Indflydelse og aandelig Evne kunne maale sig med disse to. Man er berettiget til heraf at slutte, at i den nærmeste Fremtid vil ingen Afvigelse ske fra den saaledes angivne Kurs.

Om direkte Dampskibsforbindelse mellem Danmark og de Forenede Stater.

Indberetning til Udenrigsministeren

fra

Chargé d'affaires **C. St. A. Bille.**

Washington d. 31. Jan. 1881.

Hr. Baron!

Efterat et tidligere Forsøg paa at etablere en regelmæssig direkte Dampskibsforbindelse mellem Kjøbenhavn og New York var strandet, er Tanken om en saadan Forbindelse nu bleven gjenoptagen under Forhold, som synes at love et heldigt Resultat. I Slutningen af 1879 begyndte Dampskibet «Thingvalla», et af de største eller maaske det største Skib i vor Handelsflaade, en regelmæssig Fart mellem de to Havne. I April 1880 blev «Harald» fragtet og anbragt i samme Route. Af danske Blade erfarer jeg, at Selskabet «Thingvalla» har bestilt to nye, store Dampere, som ventes i Løbet af dette Aar at kunne indtræde i Farten.

Udviklingen af denne transatlantiske Linje maa vistnok anses for særdeles ønskelig, og hvor der maatte frembyde sig Lejlighed til at fremme og understøtte den ved hensigtsmæssige Foranstaltninger, bør dette sikkert ikke undlades. Jeg har i denne Henseende tidligere frem-

hævet, hvor vigtigt det er, at Postforbindelsen mellem de to Lande bringes paa Højde med den, der bestaar for Evropas øvrige Stater, og ikke lænkebindes alene til de sjældnere og langsommere tyske transatlantiske Dampere. Ikke mindre vigtigt er det at faa sikret billige Taxter paa de undersøiske Telegrafledninger.

D'Hrr. Funch, Edye & Co., der ere den danske Dampskibslinjes Speditører i New York, have med stor Forekommenhed besvaret min Henvendelse til dem ved at sætte mig i Besiddelse af fyldige Oplysninger om de to Damperes Farter. Det vil ses af den fra det nævnte Hus modtagne Opgjørelse, som jeg vedlægger i Original, at der i 1880 er gjort ni Rejser fra New York og ti Rejser fra Kjøbenhavn. Fra de Forenede Stater havde de to Skibe udført til Danmark ialt 143,357 bushels Hvede, 253,095 bushels Majs, 20,756 Dritteler, 325 Fjerdinger og 3518 Baller Fedt, 1867 Tdr. Oxekjød, 805 Tdr. «Pork», 5725 Kasser «Bacon», 1300 Sække Kløverfrø, 330 Tdr. Petroleum, 1060 Bøtter Smør, 100 Tdr. Sirup og 28 Passagerer. Fra Danmark have de til de Forenede Stater udført 235 Kasser Flintestene (til Glas), 2488 Baller Klude, 3139 saltede og 2171 tørrede Kalveskind, 4040 Huder, 913 Baller Hamp, 503 Baller Hampefrø, 200 Tdr. Cement, 161 Kasser Kirsebærsaft, 230 Kasser Soda og 1300 Passagerer.

Fortegnelsen gjør det indtryk, at Linjen er i Færd med at arbejde sig op paa en i det hele tilfredsstillende Maade. Men den viser tillige, at Vanskeligheden er at skaffe tilstrækkelig Fragt fra Kjøbenhavn til New York, medens der altid er god Ladning den modsatte Vej. Det er jo ogsaa bekjendt, at Skibene paa deres Rejse mod Vest først anløbe Newcastle og der komplettere deres

Last. Denne Standsning i den engelske Havn koster baade Tid og Penge, og det vilde være af stor Betydning for Linjens Fremgang, om den kunde undgaas.

Gjennemgaar man Fortegnelsen noget nærmere, vil det ses, at medens visse Hovedartikler (Hvede, Majs, Fedt, Flæsk og Oxekjød) regelmæssig udføres fra New York og afgive en sikker Last, er der ikke nogen saadan fast, altid paaregnelig Udførselsartikel fra Danmark. Paa denne Route er det kun Emigranter og Klude, som vende tilbage i hver Last.

Det er et ikke ringe Antal Emigranter, som Skibene have overført, ialt 1300, gjennemsnitlig for hver Fart 130. Men dog er dette kun en meget ringe Del af de skandinaviske Udvandrere. Ved velvillig Meddelelse fra Castle Garden er jeg sat i Stand til at oplyse, at der i Aaret 1880 er landet i New York, ialt 320,608 Emigranter, hvoraf der var

fra Danmark . . .	5,598
- Norge	9,842
- Sverig	35,573
tilsammen . .	51,013

Emigranter er ikke i og for sig en heldig Udførselsartikel. Vort Land har Plads for og Trang til alle sine Børn og ser dem nødigt drage bort. Men Udvandringen lader sig nu engang ikke standse, og naar den finder Sted, er det uden noget Spørgsmaal langt at foretrække, at den sker ved Hjælp af danske Skibe. Ved direkte Befordring fra Kjøbenhavn til New York ville Emigranterne kunne spare Tid og Penge samt beskyttes mod mange af de Farer, for hvilke de nu ere udsatte ved f. Ex. at bringes først til en engelsk Havn paa Østkysten, saa ad Jernbane til Liverpool eller Glasgow og endelig derfra over Atlanter-

havet. Der vil ogsaa være bedre Garanti for rummelig Plads og Luft, god Orden og Sædelighed og rigelig, sund Kost ombord. Saa vidt jeg har kunnet bringe i Erfaring, har de danske Udvandrere, der ere komne hertil med «Thingvalla» og «Harald», i det Hele været tilfredse med Kost og Behandling, og de Klager, der have naaet mig, vare af den Natur, at de aldrig kunne afhjælpes under en meget urolig Overrejse. Men paa den anden Side er det uimodsigeligt, at Skibene ikke have været indrettede til eller beregnede paa at befordre Udvandrere, og at de derfor i Henseende til disses Anbringelse lod meget tilbage at ønske. Rhederiet har sikkert selv Erkjendelsen heraf og har formentligt taget fuldt Hensyn hertil i sine nye Skibe. Der maa da kunne regnes paa en væsentlig større Part af den danske og tillige af den svenske og norske Udvandring. Dette ligger saa meget i Rhederiets Interesse, at det næppe behøver nogen Anvisning eller Opmuntring i saa Henseende.

Ligeledes bliver det en naturlig Opgave for Rhederiet at søge den Del af Lastrummet, som Kjøbenhavn ikke kan udfylde, optagen paa anden Maade, navnlig ved at hidlokke Fragtgods fra Nabohavnene og fra Østersøhavnene; mulig ere flere af de Varer, der angives som udførte fra Kjøbenhavn (Klude, Hamp, Hampefrø) først bragte dertil fra Østersøhavne.

Men for en væsentlig Del vil dog Dampskibslinjens Fremtid bero paa, at der kan udvikle sig en fast og stadig Vareudvexling mellem Unionen og Danmark, og navnlig at der findes danske Exportartikler, som kunne afgive en tilsvarende Støtte for Farten som den, der fra Amerika haves i Korn og Fødevarer.

Under de nuværende Toldforhold i de Forenede

Stater, om hvilke jeg tør henvise til min ærbødige Indberetning af 20. Jan. d. A., er der næppe nogen Udsigt til, at danske Industrigjenstande ville i nogen større Udstrækning kunne finde et Marked her. Dansk Porcellæn og Terracotta er betynget med en Værditold, som virker næsten prohibitivt baade paa de simplere og de kunstnerisk udsmykkede Sorter. Af Handsker indføres der store Kvantiteter i Unionen, men de danske Varer ere ikke af den allerfineste Art og Kvalitet, som her forlanges af Forbrugerne, og vore Fabrikanters Evne til at levere synes meget begrænset; dog var muligt her noget at udrette. Jeg ved ellers ikke at nævne nogen Fabrikation eller Kunstindustri, som kunde gjøre Regning paa et sikkert Marked herovre.

Derimod skal jeg henlede Opmærksomheden paa om det ikke vilde være muligt at benytte den direkte Dampskibsforbindelse til en Udførsel af dansk Byg til Amerika. Det kan ved første Øjekast synes en Urimelighed, at et i den Grad korndyrkende Land som Amerika skulde kunde afgive et Marked for vor vigtigste Kornsort. Det vilde dog ikke være mere besynderligt end den nu Aar for Aar stadfæstede Kjendsgjerning, at vort eget agerdyrkende Land har fundet sin Regning ved at indføre Majs fra Amerika i stedse stigende Kvantiteter. Majsen har for en stor Del fortrængt vor Byg fra vore Brænderier, det vilde ikke være saa besynderligt, om vort Byg saa til Gjengjæld kunde finde et Hjem i de amerikanske Bryggerier.

Det maa nemlig vel erindres, at de Forenede Stater i de senere Aar ere blevne et stærkt ølproducerende og øldrikkende Land. Bayersk-Øl — «lager-beer» eller «lager», som det her kaldes — er blevet en almindeligt

yndet Drik, Bryggeri rejser sig efter Bryggeri (især i Wisconsin, Michigan, Missouri), og det er, som man vel kan tænke sig, kæmpemæssige Etablissementer. Forøgelsen anslaas for 1880 til 2 Mill. Tønder, hvilket atter svarer til 5 Mill. bushels Byg. Men samtidigt aftager Dyrkningen af Byg eller gaar dog ikke fremad. Denne Kornsort trives vel godt i nogle af Staterne (Minnesota, Wisconsin, Jowa, Nebraska, Californien), men den trænges alligevel tilside af Hvede, Majs og Havre, og fint Maltbyg af allerbedste Kvalitet er her en Vare, som betales med høje Priser. Der indføres aarlig betydelige Kvantiteter Byg. Chefen for det herværende statistiske Bureau, Mr. Nimmo, har godhedsfuldt opgivet mig, at der i Finansaaret 1879—80 er indført af fremmed Byg 7,135,258 bushels til en anslaaet Værdi af 4,537,921 Dollars, hvoraf igjen er udført 16,640 bushels (12.485 Doll.) altsaa et Overskud af Indførsel paa 7,118,618 bushels, hvorimod der af amerikansk Byg udførtes 1,128,923 bushels til Værdi 784,819 Doll. De Forenede Stater have saaledes udover deres egen Produktion brugt c. 6 Mill. bushels Byg. Hovedmassen heraf er kommen fra Canada, hvis seneste Byghøst er anslaaet til 10 Mill. bushels, hvoraf $8^1/_2$ Mill. ville kunne udføres.

Denne Indførsel har fundet Sted uagtet Byg er belagt med en Indførselstold af 15 cts pr. bushel, Malt med 20 pCt. af Værdien, Perle- og Bankebyg med 1 ct pr. ℔, saa at denne ene Kornsort har i 1879—80 indbragt Unionen over $1^1/_5$ Mill. Doll.

Om det med en saadan Told og under de forøvrigt givne Forhold kan betale sig at udføre dansk Byg, og da af hvilken Art, er et Spørgsmaal, som jeg mangler Data til at besvare, men som ogsaa naturligst overlades

til Handelsstanden selv. Jeg har søgt at erhverve nogen Oplysning om den senere Tids Bygpriser herovre, men det er indlysende, at disse Data, der angaa en nu tilbagelagt Periode ikke kunne afgive nogen sikker Maalestok, om de end altid kunne tjene til nogen Vejledning. I Chicago, som er Hovedmarkedet for Byg var Gjennemsnitsprisen pr. bushel: i 1875: 1,26 (højst 1,40, lavest 0,81); i 1876: 0,69$^3/_8$ (0,95 og 0,49); i 1877: 0,65$^7/_8$ (1,00 og 0,47); i 1878: 0,58$^1/_2$ (1,20$^1/_2$ og 0,41); i 1879: 0,61$^1/_3$ (0,92 og 0,33); i 1880: 0,71$^3/_5$ (1,20 og 0,52). I det sidst nævnte Aar stillede de maanedlige Priser sig, som følger (angivet i Dollars og Cents, Gjennemsnittet med to Decimaler):

Maaned:	Lavest:	Højest:	Gjennems.:
Januar	0,56	0,65	0,60,40
Februar . . .	0 54$^3/_4$	0,62	0,57,94
Marts	0,52	0,58	0,54,45
April	0,53	0,63	0,57,53
Maj	0,59	0,67	0,63,10
Juni	0,65	0,66	0,65,50
Juli	0,66	0,70	0,68,59
Avgust	0,72$^1/_2$	0,80	0,75,00
September . .	0,73	0,78	0,75,60
Oktober . . .	0,74	0,96	0,79,85
November . .	0,84	1,07	0,93,54
December . .	1,00	1,20	1,07,60

Disse Priser gjælde for de Kvaliteter, som kaldes Nr. 3 og 2. California-Byg (som befordredes fra San Francisco til Chicago paa Union-Pacific-Banen for 1 Ct pr. ℔) betaltes med 95 Cts à 1 Doll., fineste Chevalier-Byg endog med 1,20 pr. bushel. Fineste Canada-Byg noteredes i Oktober 92 à 94 Cts., men i December 1,35 à 1,45.

Fra New York har jeg følgende Prisopgivelser for 1880, oversendte af Konsulatet:

	Canada Nr. 1:	Canada Nr. 2:	Amerikansk 2-r.*):	Amerikansk 6-r.*):
September . .	0,92	—	—	0,90
Oktober . . .	0,93 à 0,97	0,85	0,72	0,84 à 0,86
November . .	1,18 à 1,25	—	0,90	0,96 à 1,00
December . .	1,26 à 1,35	1,15	0,96	1,03½
Gjennemsnit for hele Aaret 1880:				
	0,99 à 1,19	0,98	0,77	0,86
Gjennemsnit for Aaret 1879:				
	0,97 à 1,07	0,83	0,72	0,81

Det tør vistnok antages, at Danmark er i Stand til at frembringe et Maltbyg, som særlig vil behage Amerika. Vore Landmænds Opmærksomhed er netop for Tiden stærkt henvendt paa Forædlingen og Forbedringen af vort Byg. Aabningen af et amerikansk Marked vilde herved være af den allerstørste Betydning.

---

*) Det er ingen Fejltagelse, at 6-radet Byg noteres højere end 2-radet. Den først nævnte Art er — ligesom den 4-radede Varietet — mere søgt til Malt. For Øjeblikket noteres 2-r. Byg 0,70 à 0,75, 4- og 6-r. Byg 0,95 à 1,05 pr. bushel.

Brentano: Arbejder-Forsikringstvang.

Lujo Brentano: Der Arbeiter-Versicherungs-Zwang, seine Voraussetzungen und seine Folge. Berlin, 1881. C. Habel. (118 S.). [Deutsche Zeit- und Streitfragen, Heft 150—151].

I.

Allerede for tre Aar siden gjorde Professor Brentano Arbejderforsikringen til Gjenstand for videnskabelig Behandling, og Nationaløkonomisk Tidsskrift gjorde dengang udførligt Rede for hans Bog «Die Arbeiterversicherung gemäss der heutigen Wirthschaftsordnung»*). Men Spørgsmaalet om Arbejderforsikringen er kommet ind i en ny Fase; dets Stilling er nu ganske anderledes end dengang, og derfor har Prof. B. følt sig foranlediget til at udgive en ny Bog om det, særligt om det ny Princip, som Bismarck m. fl. agitere for: Tvangsprincipet, Arbejdernes tvangsmæssige Assurance.

For tre Aar siden mente Brentano at kunne gaa ud fra, at der maatte regnes med den socialøkonomiske Ordning saadan, som den er, at Spørgsmaalet altsaa var, hvorledes Arbejderforsikringen bedst og sikrest lod sig ordne i Overensstemmelse med den bestaaende Erhvervs-

*) Artiklerne om Arbejderforsikring i Nationaløkonomisk Tidsskrift, XII, 338 og XIII, 195.

ordning. Nu er Stillingen en ganske anden. Socialdemokraterne, der for tre Aar siden støjede saa voldsomt i Tyskland, ere bragte til at forstumme; — nu er det de saakaldte konservative Klasser, den tyske Regering og Rigsdag, der tvivle om Grundprinciperne for den bestaaende økonomiske Ordning, og som mene, at man ved Behandlingen af Spørgsmaalet om Arbejderforsikring i Grunden slet ikke kan gaa ud fra dem. Spørgsmaalet er da ikke mere, hvorledes Arbejderforsikringen bør ordnes i Overensstemmelse med den bestaaende økonomiske Ordning, men snarere: hvorledes maa denne Ordning omformes for at muliggjøre Arbejder-Forsikringstvangen?

Dette er Spørgsmaalet, og det vil Brentano behandle rent videnskabeligt. «I det mindste vil jeg efter Evne bestræbe mig for at stille mig saaledes ligeoverfor alle de Ting, der berøre Sagen, som om de kun vare til for at blive videnskabeligt undersøgte og forklarede med Hensyn til deres Aarsagssammenhæng, som om alle Verdens Ting — min egen Tilværelse medregnet — forekom mig forøvrigt ikke at være til nogen Nytte.»

Vistnok en vanskelig Opgave.

Men er Tanken om at kunne behandle politiske Problemer videnskabeligt, ikke en Illusion? Maa man ikke være en Sværmer for at tro, at man i politiske Sager kan overbevise sine Modstandere med Grunde? I den preussiske Landdag tilraabte Bismarck den Deputerede Richter: «Som bekjendt kan man ikke modbevise nogen; enhver beholder dog Ret!» Dette gjælder maaske om lidenskabelige Partikampe paa den rent politiske Arena; — udenfor den er der vel nok, mener Brentano, Plads for en videnskabelig Diskussion.

Af en anden Mening synes hans Kollega i Strassburg

Prof. Schmoller, at være. I Indledningen til femte Aargang af »Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirthschaft», der nu er gaaet over fra Brentano-Holtzendorffs til Schmollers Redaktion, taler Schmoller om, at kun den mindste Del i Nationaløkonomien bestaar af videnskabeligt faststaaende Sætninger; den største Del bestaar af Dogmer, som den Ene tror paa, medens den Anden forkaster dem, ganske efter de Paagjældendes Partistandpunkt. Alle saakaldte politiske, moralske, økonomiske, sociale Principer ere, efter Schmollers Mening, ikke Resultater af den exakte Videnskab, men ere snarere afledede af Verdensanskuelser, Partisystemer o. s. v.; dette gjælder om Friheds- og Avtoritetsprincipet, Retfærdighedens, den frie Konkurrences, Arbejdsdelingens og Arbejdsforeningens Principer o. s. v., og Adam Smiths Lære er kun Individualismens og Liberalismens økonomiske Partilære. Og derfor er Diskussionen af praktiske økonomiske Spørgsmaal, om den saa støtter sig nok saa meget paa den exakte Forsknings Resultater, dog altid Partisag; thi den støtter sig altid til et eller andet Trossystem, til en eller anden bestemt Verdensanskuelse; — men Videnskaben kan og skal heller ikke behandle Tidens store politiske Spørgsmaal parti- og farveløst.

Imod denne Opfattelse vender Brentano sig. Han benægter, at de politiske Videnskaber ikke bestaar af stort andet end subjektive Meninger. Nationaløkonomien lader sig videnskabeligt behandle, om den end ikke er nogen exakt Videnskab som Fysik. At enkelte Sætninger af Nationaløkonomien blive exploiterede i Partiøjemed, og at andre forkastes fra Partiinteressernes Særstandpunkt, kan ikke berøve den dens videnskabelige Karakter. Det er urigtigt, at dens fleste Sætninger kun ere Dogmer.

Ganske vist have mange baade af Fortidens og Nutidens Nationaløkonomer taget Sætningerne om Frihed eller Avtoritet eller Retfærdighed o. s. v. som Axiomer ud af et eller andet naturretligt System, og have ud fra de uafhændelige Menneskerettigheder, eller uafhændelige Stats-Højhedsrettigheder eller uafhændelige Samfundsrettigheder deduceret denne eller hin individualistiske eller absolutistiske eller socialistiske Sætning, uden Hensyn til om den passede eller ikke passede med Virkeligheden. Men dette gjælder ikke om Adam Smith, der netop for Størstedelen paa Grundlag af Undersøgelser om Aarsag og Virkning søgte at opstille — naturligvis ikke uden undertiden at gribe fejl — de økonomiske Sætninger. Det er urigtigt at sige, at alle saakaldte økonomiske, politiske og sociale Principer ikke ere Resultater af Videnskaben men Trossætninger, at de ikke hvile paa Iagttagelse, men paa Deduktion ud fra Verdensanskuelser og Partistandpunkter. Navnlig har Roscher givet Nationaløkonomien Stødet fremad mod den sande videnskabelige Udvikling ved at godtgjøre dens ethisk-politiske Karakter, og i Sammenligning hermed er den statssocialistiske Lære, der nu dukker op i Tyskland, et stort Tilbageskridt. Schmoller har Uret i, at de økonomiske Principer ere udledede af Verdensanskuelses- og Partisystemer; han har Uret i, at Diskussionen af dem altid maa støtte sig til et eller andet Trossystem; han har endelig Uret i sin tredje Sætning — der iøvrigt er i bestemt Modstrid med de to første — at Videnskaben hverken kan eller skal behandle Tidens store Spørgsmaal parti- og farveløst. »Jeg maa paa det mest levende protestere mod den Sætning, at Nationaløkonomien ikke skal behandle Tidsspørgsmaalene parti- og farveløst.

Jeg ser i denne Fordring en Nedværdigelse af Videnskaben, der truer med at føre til Forfalskning af Sandheden».

Det er altsaa i Troen paa, at det er muligt at gjøre økonomiske Problemer til Gjenstand for en videnskabelig, en parti- og farveløs Behandling, at Brentano paany tager fat paa Arbejderforsikringen. Men inden han skrider hertil, anser han det for nødvendigt at udtale sig om den Methode, der maa følges, naar det skal lykkes videnskabeligt at fastslaa økonomiske Læresætninger.

II.

Nationaløkonomien er en Erfaringsvidenskab, hævder Brentano. Dens Methode er derfor nødvendigvis Iagttagelsen af det økonomiske Liv. Maalet for denne Iagttagelse maa være at komme til Statuering af almindelige Sætninger, af hvilke yderligere Sætninger kunne afledes, fra hvilke der kan deduceres. Er der ikke blevet begaaet nogen Fejl under Deduktionen, saa ligger der i det Deduceredes Overensstemmelse med Virkeligheden et nyt Bevis for, at den Sætning, fra hvilken der deduceredes, var rigtig.

Nu har Iagttagelsen af det økonomiske Liv godtgjort, at dettes Fremtoninger i det aldeles overvejende Flertal af Tilfælde lade sig forklare som Virkninger af Egoismen. Denne Egoisme paa det økonomiske Omraade har man træffende karakteriseret som Bestræbelsen for at erhverve saa meget som muligt med de mindst mulige Opofrelser, og med den mindst mulige Udgift at tilfredsstille sin Trang saa fuldkomment som muligt. Den Kjendsgjerning, at den store Mængde af det økonomiske Livs Fremtoninger lader sig opfatte som Virkninger af denne Bestræbelse,

har ført til, at en hel nationaløkonomisk Lærebygning er bleven opført gjennem Deduktionen ud fra Egoismen som den eneste Drivfjeder til enhver økonomisk Handling.

Saa fik Sætningen om Egoismen som den eneste Aarsag til økonomiske Handlinger Betydning som en videnskabelig Hypothese. Men saa berettiget Hypothesen, at Menneskene i økonomiske Forhold ikke ere besjælede af noget andet end Tørsten efter Rigdom, kan være som et Forsøg paa Forklaring af de økonomiske Fremtoninger, saa uberettiget er det at opstille denne Sætning som Dogme eller som «Danknothwendigkeit». Den, der gjør dette, glemmer, at denne Sætning netop ikke er andet end en Hypothese, at den maa vise sig at være utilstrækkelig til Forklaring af de økonomiske Fremtoninger, naar andre Faktorer træde til som Aarsager til økonomiske Handlinger. Desværre har man tidligere i lang Tid glemt dette, og mange Nationaløkonomer have, idet de have deduceret ud fra den økonomiske Egoisme som en Naturnødvendighed, opstillet en Række af økonomiske Naturlove, som det virkelige Liv ikke stadfæstede. Og det, der under saadanne Forhold plejer at ske, indtraadte ogsaa her. Hvor Sætninger, der kun ere Hypotheser, behandles som Dogmer, ere — som Helmholtz træffende bemærker — Følgerne af den utilfredsstillede Følelse, som disse Sætningers Forsvarere i deres Samvittigheds skjulte Dybder føle med Hensyn til deres Sags Berettigelse, i Reglen: Hovmod og Lidenskabelighed i Forsvaret for de maskerede Hypotheser. Og saaledes har man ogsaa søgt at fremstille dem, der først optraadte imod denne Maade at behandle økonomiske Spørgsmaal paa, som uvidenskabelige og ikke-tænkedygtige Mennesker, og man har med Heftig-

hed paastaaet, at det vilde være vanvittigt at antage andre Motiver som Aarsager til økonomiske Handlinger.

Og de af den økonomiske Egoisme afledede Naturlove kunne ikke altid stemme med det virkelige Liv, fordi de økonomiske Handlinger i Virkeligheden ikke let lade sig skille ud fra andre Handlinger, fordi det virkelige Livs Forhold gjennemgaaende ere saa komplicerede, og fordi ogsaa selve det økonomiske Liv paavirkes af andre Ting end af økonomisk Egoisme (Kjønslysten, for Exmpl. !).

Alle de forskjellige Motiver, Forhold, Aarsager, der i et givet Tilfælde virke, ere ubekjendte; men Virkningen erkjender man forholdsvis lettere. Resultatet er os lettere tilgængeligt end den virkende Kraft, den sammensatte Fremtoning mere bekjendt end de Dele, der frembringe den. Da det er en Hovedgrundsætning for enhver videnskabelig Undersøgelse at skride frem fra det Bekjendte til det Ubekjendte, er det ogsaa i økonomiske Undersøgelser nødvendigt at gaa ud fra Betragtningen af Virkningerne. Fremtoningerne maa, saaledes som de vise sig, observeres og konstateres, fremdeles de Fremtoninger, der gaa forud for dem, og det maa undersøges, om ikke visse Regelmæssigheder vise sig i Fremtoningernes Rækkefølge. Men saadanne Regelmæssigheder kunne endnu ikke gjøre Krav paa at anerkjendes som almindelige Sætninger og Sandheder. Det er fremdeles nødvendigt, at de bekræftes ved Deduktion ned fra Motiverne til menneskelige Handlinger. Naar en økonomisk Theori, der siges at hvile paa Iagttagelser af det virkelige Liv, staar i Strid med den menneskelige Naturs anerkjendte Love, og forudsætter Egenskaber hos Gjennemsnitsmennesker, som disse faktisk ikke have, for Exempel at de selvløse Drifter have Overmagten over de selviske, saa kunne vi være

sikre paa, at Livet er blevet falsk udtydet, og at Theorien er falsk. Omvendt naar Iagttagelserne af Bevægelserne i det økonomiske Liv kunne bringes i Samklang med den menneskelige Naturs anerkjendte Love, kunne de empirisk vundne Sætninger blive til almindelige Love, og Kjendskabet til det økonomiske Liv til Videnskab. Det er altsaa paa det økonomiske Livs Omraade Iagttagelserne af de komplicerede Fremtoninger, Virkningerne, der gjøre opmærksomme paa Lovene, og det er Deduktionen, der bekræfter dem. Ud af de saaledes vundne Sætninger kan da yderligere deduceres, og Virkningerne af den ene eller anden økonomiske Forholdsregel forudsiges. Enhver ny Overensstemmelse mellem det Deducerede og Virkeligheden er da et nyt Bevis for Rigtigheden af den almindelige Lov, fra hvilken der deduceredes.

Idealet er ved Anvendelsen af denne Methode at komme til en exakt Nationaløkonomi, hvis Lære under alle Forhold er kongruent med det økonomiske Liv. Dette Ideal vil efter al Sandsynlighed aldrig naas. Vanskelighederne ere paa dette Omraade særligt store, dels paa Grund af Beskaffenheden af selve de Forhold, der skulle undersøges, dels fordi Iagttageren personligt berøres af de Problemer, der undersøges. Men Opgaven er at nærme sig Idealet saa vidt muligt.

III.

Allerede i sine «Arbeitergilden» udviklede Brentano de ovenfor resumerede Anskuelser. Det er denne induktiv-deduktive Methode, der skal følges ved økonomiske Undersøgelser, og naar man da vil tage fat paa Arbejderforsikringsproblemet, bliver det nødvendigt at raadspørge

Historien og at fremstille de Former for Understøttelsesvæsenet, som den har at opvise. Om disse historiske Undersøgelser og om deres Resultater handler netop den ovenciterede, her i Tidsskriftet i sin Tid anmeldte Bog «Die Arbeiterversicherung gemäss der heutigen Wirthschaftsordnung.» Den historiske Undersøgelses Hovedresultater ere disse:

Alle, der i Tilfælde af Sygdom eller Nød ere i Stand til at sørge for sig selv, ere henviste til deres egne Kræfter. Saaledes baade efter jødisk og kristelig Opfattelse de Rige, saaledes efter gammelgermansk Opfattelse de fri Ejendomsbesiddere, saaledes de privilegerede Haandværksmestre og Lavsarbejdere i Middelalderen og til ind i det 19. Aarhundrede, saaledes enhver Arbejdsdygtig i det 19. Aarhundrede. Heller ikke findes der ligeoverfor den, som var i Stand til at sørge for sig selv, men forsømte det, i det Tilfælde han skulde blive trængende, nogen Understøttelsespligt for andre, og kun af Humanitetshensyn eller af Sikkerhedshensyn ydes der ham en Understøttelse, som saa endog (f. Ex. i England) ydes ham paa en afskrækkende Maade, for at tilskynde Menneskene til at sørge for sig selv. Altsaa: fri Selvansvarlighed og fri Erhvervsevne ere overalt Correlater. — Hvad angaar dem, der ere i Stand til selv at træffe Forholdsregler for det Tilfælde, at de skulde blive trængende, er der kun udtalt en Tvang til virkelig at forsikre sig mod Sygdom og Nød, for saa vidt der gjennem et Privilegium er indrømmet dem en Ret til Arbejde, hvorved andre udelukkes fra Erhvervet. Saaledes de privilegerede Haandværksmestre fra Middelalderen af indtil ind i dette Aarhundrede. Altsaa: privilegeret Erhvervsevne og Tvang til at forsikre sig, at sørge for sig selv, ere ligeledes Correlater. — En For-

pligtelse for andre til at understøtte Arbejdsdygtige, der blive syge eller komme i Nød, findes kun udtalt ligeoverfor dem, til hvis Gunst hine Arbejdsdygtiges Erhvervsevne, og altsaa deres Evne til at sikre sig, er bleven beklippet. Saaledes jødiske og kristelige Ejendomsbesidderes Pligt ligeoverfor de Fattige, da Privatejendommen efter mosaisk og kristelig Opfattelse er en Afvigelse fra det naturlige Ejendomsfællesskab, en Afvigelse, hvorved Ikke-Ejeren forurettes til Gunst for Ejeren. Saaledes Jorddrottens Pligt ligeoverfor de Livegne, Mestrenes Lavskasses subsidiære Pligt ligeoverfor Svendene, Statens Pligter ligeoverfor de ikke-besiddende Arbejdere, der ved Lavsskranker, Lønningsreglements, Strikeforbud etc. indskrænkedes i deres Erhvervsevne til Fordel for de Besiddende. Altsaa: Indskrænkninger af Arbejdernes Erhvervsevne og Pligt til at sørge for ham, naar han skulde blive trængende, ere Correlater. — En Pligt til at understøtte trængende Ikke-Arbejdsdygtige er af Humanitetshensyn altid paalagt det hele Samfund, hvadenten det nu er Kirken eller Staten, i hvis Lod det falder at gjøre denne Samfundspligt Fyldest.

Saaledes viser den historiske Betragtning, at Understøttelsesvæsenet søges bragt i Samklang med den til enhver Tid bestaaende Erhvervsordning. Kun i Tyskland findes der en Undtagelse fra denne Regel, idet den tyske Hjælpekasselovgivning trods Næringsfriheden har bevaret Forsikringstvangen. Men dette har da, søger Brentano at vise, ogsaa hævnet sig: det Formaal, der skulde opnaas, nemlig at der virkelig skulde sikres alle de Arbejdere, der træde ind i Sygekassen, en Understøttelse i Tilfælde af Sygdom, er faktisk ikke bleven opnaaet.

Uagtet den i det tyske Rige bestaaende Næringslovgivning slet ikke garanterer Arbejderen nogen Indkomst,

tvinger Loven enhver Arbejder til, saasnart han finder Arbejde, at melde sig ind i en Sygekasse, — og uagtet Erhvervsordningen gaar ud fra den Forudsætning, at Arbejderen hverken er bunden til noget bestemt Sted eller nogen bestemt Arbejdsgiver, men kan sælge sit Arbejde, til hvem og hvor han helst vil, ere disse Sygekasser dog for Størstedelen indskrænkede til at omfatte de Arbejdere, der arbejde paa et bestemt Sted eller endog hos en bestemt Arbejdsgiver. Uagtet Arbejderne ere tvungne til at melde sig ind i en Sygekasse, var der dog alene i Berlin i 1876 mindst 35,959, men sandsynligvis 71,918 Arbejdere, altsaa over 38 pCt. af de tilstedeværende Arbejdere, der faktisk ikke vare assurerede mod Sygdom. Trods Sygekassetvangen og trods betalte Bidrag var i Breslau i Aarene 1875—76—77 Tallet paa de faktisk ikke-assurerede Arbejdere i de kommunale Arbejderhjælpekasser 37 à 45 pCt., i de enkelte Fabrikarbejder-Kasser c. 54 pCt., i Haandværkssvende- og Fabrikarbejder-Kasser 26 à 27 pCt. Ligesaa paa andre Steder.

Iagttagelsen af Kjendsgjerningerne, i Fortid og Nutid, fører da til den empiriske Sætning, at der er et bestemt Sammenhæng mellem Erhvervsordning og Understøttelsesordning, at særlig Forsikringstvang og Garanteringen af en Indkomst for dem, der tvinges til at forsikre sig, ere Correlater, og at Forsikringstvangen, hvor den forekommer uden nogen saadan Indkomst-Garanti, faktisk ikke fører til, at alle de, paa hvem Tvangen hviler, i Virkeligheden blive forsikrede. Og ikke blot beviser Iagttagelsen, at dette Sammenhæng faktisk er tilstede; det lader sig ogsaa *a priori* godtgjøre, at det maa være nødvendigt. Thi hvorledes skulde en Ordning af Forsikringsvæsenet, der ikke paa det nøjeste sluttede sig til Erhvervsforholdene,

føre til en virksom Assurance, da Erhvervet dog er den Kilde, hvoraf Assurancepræmien skal betales! Hvorledes skulde en Forsikringstvang uden nogen Indkomst-Garanti være i Stand til at forskaffe Arbejderne en virkelig Sikkerhed, naar enhver indtrædende noget længere Arbejdsløshed, eller endog blot en Vexlen af Arbejdsgiver eller Arbejdssted, har til Følge, at han taber sit Krav paa Understøttelse, naar den Fare, mod hvilken der blev assureret, virkelig indtræder! Men viser det sig, at det som en Kjendsgjerning iagttagne Sammenhæng mellem en virksom Ordning af Forsikringsvæsenet og Erhvervsordningen er et indre nødvendigt, saa bliver den empirisk fastslaaede Sætning, at Erhvervsordning og virksom Ordning af Forsikringsvæsenet staa i et Correlatforhold til hinanden, og at særlig Forsikringstvang uden samtidig Indkomst-Garantering ikke er i Stand til at yde nogen virkelig Sikkerhed, til en videnskabelig Lov.

Dermed er først den Sætning vunden, ned fra hvilken der kan deduceres. Men Spørgsmaalet om Forsikringstvang eller Forsikringsfrihed i et givet Tilfælde er at anbefale, er aldeles ikke dermed afgjort. Det hedder herom i det ældre Skrift: Hverken Tvangsprincipet eller Frivillighedsprincipet har i sig nogen særlig Fortræffelighed; heller ikke er det noget, der kan være Gjenstand for et Forgodtbefindende, om man vil lægge det ene eller det andet af disse Principer til Grund for Nutidens Ordning af Arbejderforsikringen; ethvert af disse Principer er tværtimod et nødvendigt Correlat til en bestemt Erhvervsordning; med Erhvervsordningen er ogsaa det ene eller det andet Princip for Ordningen af Arbejderforsikringen givet; en bestemt Erhvervsordning er den nødvendige Forudsætning for det ene eller det andet Arbejderforsikrings-

princips Gjennemførlighed og Virksomhed; og den, der vil gjennemføre et Arbejderforsikringsprincip, som ikke stemmer med den bestaaende Erhvervsordning, maa være betænkt paa en Ændring af denne. Dette er Undersøgelsens Resultater, og man kan ikke bebrejde dem at lide af «manchesterlig Dogmatisme».

Naar man da vil vide, hvilken Ordning af Arbejderforsikringen der passer i vor Tid, maa man undersøge, hvorledes den bestaaende Ordning af Arbejdernes Erhvervsliv er. Herom kan der nu ikke være nogen Tvivl. Lovene kjende ingen retlig Tvang til at arbejde, garantere heller ikke nogen Indkomst. Lovene overlade Arbejderen den fulde retlige Frihed, men ogsaa det fulde Ansvar, om og hvorvidt, i hvilken Forretning, paa hvilket Sted, hos hvilken Arbejdsgiver, og paa hvilke Betingelser han vil arbejde. Gjør en Arbejder ikke den tilsigtede Brug af Næringsfriheden, kommer han i Nød, saa lader det Offenlige ham vel ikke sulte ihjel — Menneskelighedsgrunde og Sikkerhedspolitik taler herimod —, men det indrømmer ham intet Erhvervsprivilegium, sikrer ham ingen Fortjeneste, hvoraf han kunde betale Assurancepræmier; det yder ham kun den nødvendigste Hjælp, samtidigt med at det tager Valgretten fra ham.

Af alt det foregaaende — der ikke indeholder Trossætninger eller opstiller Dogmer, men kun konstaterer Kjendsgjerninger —, uddrages da: saalænge Forholdene ere, saaledes som de nu ere, er Forsikringstvang ikke paa sin Plads. Der kan under de givne Forhold kun være Tale om at ordne Arbejderforsikringen saaledes, at de Arbejdere, der frivilligt ville bringe Ofre til Gunst for Fremtiden, med den størst mulige Vished kunne opnaa deres Formaal: at blive sikrede mod truende Farer. At

sikre en Opdragelsessum for Arbejderens Børn, i det Tilfælde han skulde dø, at assurere mod Arbejdsløshed, Sygdom, Invaliditet og Alder og endelig en Begravelsesassurance, — dette er Arbejderforsikringens sexdobbelte Opgave. Assurancen mod Arbejdsløshed og Sygdom ere Forudsætninger for al den øvrige Assurance. En anden Forudsætning er den, at Arbejderforsikringskasserne ikke indskrænke sig til at omfatte enten et enkelt Etablissements eller et enkelt Steds Arbejdere; de maa, naar de ordenligt skulle virke, omfatte alle Fagets Arbejdere over det hele Land. Endelig maa Arbejderne selv betale alle de nødvendige Assurancepræmier. — Virkeligheden beviser baade negativt (Erfaringerne i Tyskland) og positivt (Erfaringerne i England) Rigtigheden af de opstillede Sætninger og af Deduktionen.

«Men hvad man end maatte mene om Resultatet af disse Udviklinger, — dette Ene skulde man dog anse for ubestrideligt: at de holde sig fjernt fra enhver Deduktion ud af Trossætninger og ubeviste Dogmer, og at de nøje stemme med de methodologiske Fordringer, som jeg har forfægtet. De foretagne Undersøgelser og Deduktioner kunne ligefrem opstilles som Paradigma paa den af mig altid forfægtede Methode, og naar Adolf Wagner alligevel paastaar, at jeg, ganske som en Prince-Smith, i Spidsen for mine Udviklinger stiller et ubevist, absolut Princip, Friheds- og Ligheds-Principet, ud af hvilket der derefter blot drages logiske Slutninger, saa er dette ikke rigtigt forstaaeligt.»

IV.

Saalænge den nuværende Erhvervsordning bestaar, kan der ikke — da der ikke er garanteret Arbejderne

nogen Indkomst, hvoraf Præmierne maa betales — ved Forsikringstvang hidføres en virksom Arbejderforsikring. Denne Sætning, der er Resultatet af de foregaaende Betragtninger, lider en Undtagelse med Hensyn til Assurancen mod Ulykkestilfælde. Denne Undtagelse skyldes de særlige Omstændigheder, der foreligge her: Faren for under Arbejdet at blive truffet af et Ulykkestilfælde er kun tilstede, saalænge Arbejderen er beskjæftiget; hans Beskjæftigelse udsætter ham for Fare, men den giver ham tillige den Indkomst, af hvilken Præmierne til Assurancen mod Faren kan udredes.

Den almindelige Assurance af Arbejderne mod Ulykkestilfælde i Industrien, der foreslaas indført i Tyskland, billiges for saa vidt af Brentano. «Haftplichtgesetz» af 1871 giver kun en højst utilstrækkelig Erstatning; i det store Flertal af Ulykkestilfælde, i alle Tilfælde, hvor Arbejderen selv er skyldig, eller hvor intet Menneskes Skyld lader sig paavise, eller hvor i alt Fald hverken Arbejdsherren eller hans Repræsentant bevislig bærer Skylden o. s. v., faar Arbejderen ingen Erstatning. En almindelig «Arbeiter-Unfall-Versicherung» vil være et Fremskridt i Sammenligning med det bestaaende. Her billiger B. en Forsikringstvang. Ligeledes billiger han, at Præmierne udredes ikke blot af Arbejderen, men ogsaa af Arbejdsgiveren. Derimod udtaler han sig bestemt imod, at ogsaa Staten tilskyder sin Andel.

V.

Mod Brentanos forrige Bog om Arbejderforsikringen havde hans Modstandere indvendt, at han ikke i den omtalte den Forsikringstvang, der øves med Hensyn til de i de tyske Bjergværker beskjæftigede Arbejdere. I denne

Bog tager han da — i Overensstemmelse med Lessings Ord, at den, der kan bevise, ikke længe lader sig bede om at levere Bevis — fat paa en Undersøgelse heraf, og de i de preussiske Bjergværker bestaaende «Knappschaftskassen» faa her en udførlig Omtale. Men disse Kasser og den her forsøgte Forsikringstvang have, efter Brentanos Opfattelse, givet Resultater, der ganske bekræfte den ovenfor refererede Lære om Arbejderforsikring og Erhvervsordning.

VI.

Baade ved Hjælpekasserne og ved Knappschafts-Foreningerne har Tvangen vist sig ude af Stand til virkeligt at forsikre dem, paa hvem Forsikringstvangen hviler. Men dette beviser ikke tilstrækkeligt. Det kunde jo være — og mange mene virkelig heri at finde Grunden til Tvangens Uvirksomhed —, at man i Tyskland har organiseret Kassetvangen under en fejlagtig Form; der er dem, som tro, at man ved at indføre ny Organisationsformer vilde ogsaa under den bestaaende Erhvervsordning kunne gjøre Tvangen effektiv, saa at de, paa hvem den hviler, virkelig vilde opnaa det tilsigtede. Man har fremsat en hel Række af Forslag til ny Organisationsformer, der skulde garantere, at Maalet herefter blev naaet. I et udførligere Afsnit gaar Brentano ind paa en Undersøgelse af disse Forslags Udførlighed og eventuelle Virkninger, men Undersøgelsens Resultat er: en ny Bekræftelse paa det oftnævnte Correlatforhold mellem Erhvervsordning og Arbejderforsikring.

Her fremhæver han med særligt Eftertryk Assurancen mod Arbejdsløshed. Denne Assurance er den første og mest elementære Forbetingelse for, at den øvrige Arbejderforsikring kan gjøre Fyldest, og da denne Betingelse hid-

til er bleven forsømt i Tyskland, ligger heri Grunden til, at Kassetvangen i Tyskland ikke har kunnet opnaa, hvad den tilsigtede. Det er aabenbart, at den Omstændighed, at Arbejderen er uden Arbejde ɔ: uden Fortjeneste — ligegyldigt hvilke de umiddelbare Aarsager ere — altid har samme Virkning: det bliver vanskeligt eller maaske umuligt for ham at betale Assurancepræmierne, og Sikkerheden for, at han i Tilfælde af Nød virkelig faar Understøttelse, bliver tvivlsom. Skal Forsikringstvang føre til en virkelig Forsikring, saa maa Forsikringen altsaa ogsaa være sikret mod Afbrydelse af Præmiebetalingerne ved Arbejdsløshed. De fleste af dem, der have skrevet om Arbejderforsikring, have overset, at der ikke kan tages noget Hensyn til, om Arbejdsløsheden er frivillig eller ufrivillig. I Almindelighed har man skjelnet imellem, om Arbejdsløsheden er ufrivillig, uforskyldt, eller frivillig, selvforskyldt. Ved den første Art forstaar man den Arbejdsløshed, der er begrundet i Mangel paa Efterspørgsel efter Arbejde; ved den anden den, der er begrundet i, at Arbejder og Arbejdsgiver ikke ere blevne enige om Arbejdsbetingelserne. Imod Arbejdsløshed af første Art og imod dens Følger er man ofte rede til at beskytte Arbejderen, hvorimod man med Hensyn til den anden Art taler som, om man ikke behøvede at gjøre sig Skrupler over, at Arbejderen, naar han gjør Brug af sin lovlige Ret til at tale med ved Fastsættelsen af Arbejdsbetingelserne og af de Midler, der nødvendigvis høre sammen hermed, let kan komme i det Tilfælde, at de Assurancepræmier, der ere blevne ham aftvungne, ikke skaffe ham nogen Assurance, naar det kommer til Stykket. Man synes at glemme, at intet Udbud af Arbejde er et absolut Udbud, men kun et Udbud under visse Betingelser; og saalænge man anerkjender den bestaaende Erhvervsordning med

dens Ret for Arbejderen til at tale med ved Fastsættelsen af Prisen paa Arbejde, kan man i Grunden gjerne sige, at næsten enhver Arbejdsløshed er mere eller mindre frivillig, forskyldt.

De fleste Forfattere, der have skrevet om Arbejder-Forsikringstvang, have nu som den første Forudsætning opstillet denne: de Bidrag, der ville være at yde, maa for Arbejderne i de forskjellige Aldersklasser være ens høje. Grunden er tydelig nok. Naar en Arbejder, der f. Ex. fra sit 20. til sit 40. Aar uafbrudt har betalt Bidrag til Syge-, Alderdoms-, Enke- og Børneforsørgelseskassen, i sit 40. Aar paa Grund af Arbejdsløshed maa træde ud af Kassen, og naar denne Arbejder ikke blot derved skulde tabe sit Krav paa Understøttelse men endog, hvis han senere atter meldte sig ind i Kassen, skulde være tvungen til at betale højere Præmier end før, — saa vilde Kassetvangen være ligefrem uigjennemførlig. Arbejderne vilde ikke vide noget af den Art Arbejderforsikring at sige! Den yngre Arbejder maa altsaa assurere sig mod Faren for senere at komme til at betale langt højere Bidrag, derved at han strax fra Begyndelsen af betaler et Bidrag, der er lidt højere, end det egenlig skulde være for ham i hans nuværende Alder. Om nogen Uret imod de Yngre kan der vel ikke være Tale her; men Ligheden i Bidragene skaffer dog ikke Arbejderen nogen Garanti for vedvarende at kunne betale de lige høje Bidrag, og saaledes ikke nogen Sikkerhed for, at han virkelig vil faa Understøttelse i det Øjeblik, da han har den nødig.

Derfor anbefale ogsaa de fleste Tilhængere af Arbejderforsikringstvangen desuden Henstand med Betalingen af Bidragene i Tilfælde af Arbejdsløshed. Naar saa Arbejderen atter faar et Erhverv, skal han betale de Bidrag, med

hvilke der blev givet ham Henstand, plus de ny Bidrag, der nu forfalde. Men om man end er nok saa liberal med at indrømme saadan Henstand, saa er det dog klart, at jo længere den Arbejdsløshed, der nødvendiggjør lang Henstand, varer, desto større blive Efterbetalingerne, og desto mindre Evnen til at præstere dem. Under enhver længere Arbejdsløshed vandre Arbejderens Ejendele til Assistenshuset, han kommer i Gjæld o. s. v., og naar han saa atter faar Arbejde, gjælder det først og fremmest for ham at styrke sin Arbejdskraft ved ordentlig Næring, at indløse Panterne, at tilbagebetale sin Gjæld o. s. v. Det vil være vanskeligt nok for ham at betale de sædvanlige Præmier til Forsikringskassen; skulde han nu betale forhøjede Bidrag, vilde der jo næppe levnes ham det nødvendigste.

Den samme Grund, nemlig den at Arbejderen ikke kan overkomme at præstere saa høje Bidrag, gjør det umuligt at gjennemføre det originale Forslag, Dr. Falk har fremsat i sin Bog «Ein Beitrag zur Arbeiterversicherungsfrage» (Hamborg 1880). I det Øjemed at sikre Arbejderen mod Tab af sit Assurancekrav i Tilfælde af Erhvervsløshed, anbefaler Dr. Falk en organisk Forbindelse af Spare- og Forsikringskasse, saaledes at Arbejderen ugenlig skulde indskyde i Sparekassen ligesaa meget, som han svarer til Forsikringskassen. Bliver han en Gang ikke i Stand til at betale, skulde Forsikringspræmierne tages af hans Sparekassetilgodehavende. Er ogsaa dette opbrugt, skulde de hidtidige Indbetalinger forvandles til en bidragsfri Police. Men det vil vise sig umuligt at opdrive saadanne ugenlige dobbelte Betalinger hos Arbejderen i Almindelighed. Og selv om det skulde lykkes at gjennemføre Forslaget, vilde det jo kun sikre Arbejderen

imod at han taber sine Indskud; men det vilde ikke skaffe ham nogen Sikkerhed for, at han, naar de Farer, der true ham, indtræde, virkelig faar den assurerede Understøttelse.

Andre have foreslaaet at indføre de engelske Fagforeninger, men saaledes, at Assurancetvangens Princip indpodedes i dem. Dette Forslag overser imidlertid ganske disses Natur: de ere af Naturen frivillige, og en Kassetvang lader sig umuligt kombinere med dem, naar man ikke vil baade forkvakle dem og overhovedet komme til de mest uantagelige Konsekvenser.

Saa er der den baselske Syge- og Begravelsesassurance. Miaskowski, Professor i Basel, giver Oplysning herom i sin fortræffelige lille Bog om Syge- og Begravelsesforsikringsvæsenet i Basel (Basel 1880), ubetinget det bedste Skrift, der er skrevet til Gunst for Arbejderforsikringstvangen. For at forhindre at Arbejdernes Understøttelseskrav skulde gaa tabt ved indtrædende Arbejdsløshed «skal der for hver Syge- og Begravelseskasse i Basel dannes et Fond, der skal gjøre det muligt at give de Syge og de Kassemedlemmer, der foreløbig imod deres Vilje ere uden Fortjeneste, Henstand med Betalingen af de forfaldne Bidrag. Af dette Fond skulle da de Bidrag, med hvis Betaling der er givet Henstand, betales, hvis de slet ikke indgaa. Fondet skal først og fremmest dannes af de Kasserne tilflydende Gaver og Legater; da der hidtil er tilflydt Kasserne rigelige Gaver, tør det haabes, at de heller ikke i Fremtiden ville udeblive.» Men her maa det fremfor alt bemærkes, at Miaskowski mener: «Forsikringstvangen er i Almindelighed kun gjennemførlig, naar Bidragene ere ganske lave», og deraf følger, at han ikke anser Tvangen for gjennemførlig ligeoverfor Assu-

rance mod de økonomiske Følger af alle de Farer, der true Arbejderen. Dernæst springer det i Øjnene, at det baselske System maaske vel kan være paa sin Plads i Basel, d. v. s. i et lille Samfund, der i en sjælden Grad udmærker sig ved Almenaand, og hvis Patricierverden opfylder alle Rigdommens Pligter; — men der er Stater, hvor Almenaanden er mindre udviklet, og hvorledes vil man dèr faa Fondet i Stand?

Som et yderligere Middel til at forhindre, at Arbejderne gaa glip af deres Understøttelseskrav, fordi de ere uden Fortjeneste, kunde man maaske tænke sig en Bestemmelse om, at Arbejdere uden Arbejde skulde fritages for at erlægge Bidrag, medens der saa til Gjengjæld opkræves saameget højere Bidrag, saalænge Beskjæftigelsen varer; i disse højere Bidrag vilde der da tillige indeholdes en Art Assurancepræmie mod Tabet af Understøttelseskrav som en Følge af Arbejdsløshed, saa at Kasserne, uagtet de under Arbejdsløsheds-Perioden ikke faa noget Bidrag, dog til enhver Tid vilde være i Stand til at opfylde deres Forpligtelser. Tanken er imidlertid uigjennemførlig, allerede fordi det er umuligt at skaffe et Grundlag, hvorpaa Præmieberegningen kunde ske. Saalænge den nuværende Næringsordning, med Ret for Arbejderen til at tale med om Prisen paa Arbejde, med Strikeret o. s. v. bestaar, er Tanken umulig. Hvis den nogensinde skulde kunne gjennemføres, maatte det vel være gjennem en Erhvervsordning, der tvang Arbejderne til at overtage ethvert Arbejde til en hvilkensomhelst Pris, eller til en af Avtoriteterne fastsat Pris. Dette gjælder ogsaa om de Forslag om offenlige »Nothstandsunternehmungen«, Arbejds-Anvisningskontorer, Arbejdshuse etc.

som Popper har fremsat i sin Bog «Gewerbliche Hilfskassen und Arbeiterversicherung», Leipzig 1880.

Men er man ikke bange for at indføre Arbejdstvang, saa gjør man bedre i at gaa ind paa Adolf Wagners Plan («Der Staat und das Versicherungswesen» i Tübinger Zeitschrift f. d. ges. Staatswissensch., 1881) eller paa Otto Arendts (i «Allgemeine Staatsversicherung und Versicherungszwang», Leipzig 1881). Ved Gjennemførelsen af disse Planer vilde Arbejderen være sikker paa i fornødent Fald at faa Understøttelse, — i hvilket Omfang, og paa hvilke Betingelser er rigtignok et andet Spørgsmaal. Efter begge Planer skulde Forsikringspræmierne ganske eller delvis skaffes tilveje ad Beskatningens Vej. Wagner foreslaar at anvende allerede bestaaende Skatter, navnlig de, der særlig trykke de lavere Klasser (Saltskat, Petroleumsskat, direkte Personalskatter o. s. v.), med Tilskud fra de Skatter, der ramme de mere velhavende Klasser. Arendt foreslaar Indførelsen af en almindelig progressiv Rigsindkomstskat til dette Brug. Hvilket af disse Forslag om Præmiernes Tilvejebringelse man nu end maatte give Fortrinet, saa er det i ethvert Fald klart, at det ikke mere bliver nogen virkelig Forsikring, men at der kun under Navn af Forsikring bliver indført et Stats-Fattigpleje-System. Da dette System nu ikke engang har det Fortrin at byde Arbejderne mere, end de alt have — thi kun det allerede nu garanterede «Existensminimum» skal der komme ud af det uhyre bureaukratiske Apparat, Arendt projekterer —, saa er det ikke let at indse, hvorfor det ny System skulde faa Arbejderne til at afsværge Socialdemokratiet (hvilket er Formaalet med de i Tyskland fremkomne Arbejderforsikrings-Planer). Thi saa meget vilde Arbejderne dog snart opdage, at denne Anvendelse af socialdemo-

kratiske Organisationsformer, ikke vil bringe dem de socialdemokratiske Formaal en Smule nærmere. Det Eneste, som Gjennemførelsen af de to nævnte Forslag vilde bevirke, vilde være at fratage Arbejderne deres nuværende Ret til, naar de ikke kunne komme overens med Arbejdsherrerne om Betingelserne, at nedlægge Arbejdet. Den gunstigste Forudsætning for Forslagenes Gjennemførelse vilde endda være den, at Avtoriteterne fastsatte de Betingelser, under hvilke Arbejderne skulde være tvungne til at arbejde; thi i modsat Fald maatte Arbejderne arbejde, til hvilkesomhelst Betingelser Arbejdsherrerne maatte behage at stipulere. Og hverken Arendt eller Schäffle, der ligeledes fører Ordet for Forsikringstvangen, har skyet at vedkjende sig Konsekvenserne af deres Fordringer. Arendt erklærer uden al Betænkelighed, at Arbejdstvangen er det nødvendige Correlat til hans Understøttelsessystem. Og Schäffle («Die Grundsätze der Steuerpolitik», Tübingen 1880) taler om «Tvangsarbejderforsikring» (ikke «Arbejderforsikringstvang») og om Nødvendigheden af en «Beschäftigungszwang». I Virkeligheden gaa disse Projekter da ogsaa ud paa, ikke en Forsikring af fri Arbejdere, men en Understøttelse til «Tvangsarbejdere».

Saaledes tage Forslagene sig ud i Brentanos Øjne. Dommen over dem er dermed given.

VII.

Med den nuværende Erhvervsordning er Arbejderforsikringstvangen uforenelig. Men sæt nu, at Tvangen skal gjennemføres *quand même*, hvilke Betingelser maa Arbejderens Erhvervsliv saa opfylde, for at den tvungne Arbejderforsikring kan blive virksom?

Erhvervslivet maa — dette er den uundgaaelige Betingelse — ordnes saaledes, at der sikres Arbejderen en Fortjeneste af hans Arbejde paa en saadan Maade, at han under alle Forhold kan opfylde sin Forpligtelse, at betale Kassebidrag.

Brentano gjennemgaar her tre Former: Der kunde — naar Indførelsen af Arbejderforsikringstvangen var en uomstødeligt besluttet Sag, naar Forsikringstvangen virkelig skulde garantere Arbejderen Understøttelse i Sygdom, i hans Alderdom og til hans Begravelse, og naar Meningen dog ikke var at bringe Arbejderen i alle Retninger i fuldstændig Afhængighed af Arbejdsgiveren — gives Arbejderen Ansættelse som Embedsmand paa Livstid; — — eller: Arbejderne kunde indordnes i Korporationer, og Arbejdsbetingelserne skulde da reguleres under Forsæde af en af Avtoriteterne udnævnt Voldgiftsmand i Enighedskamre, der hvilede paa begge Partiers Korporationer; — — eller: Avtoriteterne kunde fastsætte Arbejdsbetingelserne, saaledes at Arbejderne i ethvert Fald vare tvungne til at arbejde paa de af Avtoriteterne angivne Betingelser. Historien kjender kun disse tre Hovedtyper paa Systemer, hvorved der garanteres en Arbejdsindtægt: livsvarig Embedsansættelse, privilegeret Erhvervsevne, og Arbejdstvang. Thi den saakaldte «Ret til Arbejde» er i Virkeligheden Tvang til Arbejde: Staten fastsætter ved sine Myndigheder periodisk for hvert Fag Arbejdstid og -løn og øvrige Betingelser. Under disse Betingelser maa Enhver arbejde, der i Tilfælde af Sygdom, Alderdom, Død vil have Understøttelse. Hvem der ikke i Faget finder Arbejde til de fastsatte Betingelser, maa udrette Arbejde som Staten forlanger, ligeledes paa visse foreskrevne Betingelser. Om nu Arbejdernes saakaldte

Forsikringsbidrag opkræves under dette Navn eller under Navn af direkte Skatter eller om der anvendes særlige Forbrugsskatter for at faa Midlerne til Understøttelsen, er ligegyldigt. Det er kun en særlig Art Fattigforsørgelse, man her har at gjøre med, under Navn af «Arbejderforsikring». En fuldstændig statssocialistisk og rent bureaukratisk Maade at løse Spørgsmaalet paa.

Hvilken af disse tre Løsninger man end vil anvende, — i ethvert Fald faar Staten den afgjørende Indflydelse paa Fastsættelsen af Arbejdsbetingelserne, og derigjennem paa Arbejdernes hele økonomiske, religiøse, politiske og sociale Tilværelse. Under alle tre Løsninger bestemmer ikke Arbejderen, ganske vist heller ikke Arbejdsgiveren, men Statsadministrationen Arbejderbefolkningens Del i Kulturens Goder og Fremskridt. Alle tre Løsninger give Arbejderklassen den størst mulige Interesse i at komme til at øve den størst mulige Indflydelse paa Staten, dens Lovgivning og Administration.

Og derfor nu til Slutning nogle Ord om de politiske Følger af en slig Forandring af den økonomiske Ordning.

VIII.

Først er at betænke, at den af Bismarck og de øvrige Statssocialister projekterede Forsikringstvang kun er en Del af et stort økonomisk Program, der i alle sine Dele synes at hvile paa den samme Grundtanke. Forsikringstvangen hænger sammen med Planerne om at Staten skal overtage hele Jernbanevæsenet, monopolisere det hele Assurancevæsen, overtage enkelte vigtige Industrigrene, skaffe sig Indflydelse paa Bankerne, forvandle Kreditinstituterne paa Landet til Statsanstalter o. s. v.

Lad os tænke os alle disse Projekter realiserede, — og vi ville befinde os overfor en Situation, hvor hver Enkelts økonomiske Liv paa det nøjeste er sammenviklet med Statens Gjøren og Laden og ganske afhængig af Statsadministrationens Forholdsregler.

En stor Del af de aktive Arbejdere ville herefter umiddelbart staa i Statens Tjeneste paa Betingelser, som Statsorganerne foreskrive; men ogsaa for de Arbejdere, der beskjæftiges af Private, ordner Staten Arbejdsbetingelserne eller øver dog en overvejende Indflydelse paa Fastsættelsen af dem; — samtlige ubeskjæftigede Arbejdere ere Statspensionister. Saaledes Arbejdet, — men ganske i samme Afhængighed af Staten befinder Besiddelsen sig. Jernbanepapirernes Forvandling til Statspapirer, Kreditinstituternes Forvandling til Statsanstalter o. s. v. vil gjøre tidligere private Kreditorer til Statskreditorer. Kjøbmanden, Fabrikanten, Landmanden, der til Driften af deres Forretning maa gjøre Brug af Krediten, blive umiddelbart afhængige af Statsadministrationen. Her bestemmer Staten en Del af deres Produktionsomkostninger, og naar Avtoriteterne skulle ordne Arbejdsbetingelserne, komme de gjennem dem til at bestemme en anden Del af Produktionsomkostningerne. Gjennem Jernbanevæsenet, ved at bestemme Linjernes Retning, ved at indrømme eller ikke indrømme Differentialtarifer, og ved mange forskjelligartede særlige Forholdsregler, bliver det muligt for Staten at begunstige eller tilsidesætte den enkelte Producent, — jo mere Statens Magt voxer, desto større bliver Faren for Misbrug af den. Hele Befolkningen bliver delt i tre Klasser, af hvilke den ene modtager Løn og den anden Renter af Staten, medens den tredje, der vil anvende

Arbejdskraft og Kapital til sine egne Foretagender, dog ikke derfor bliver mindre økonomisk afhængig af Staten.

En overordentlig «Steigerung des Staatsgefühls» i hele Befolkningen vil blive en Følge heraf. Hvad dette betyder, derom fortælle os de smaa græske Republiker i Oldtiden og de italienske Byrepubliker i Middelalderen. «Patriotismen» bliver til «den herskende Grundsætning», eller rettere: «den utæmmelige Lidenskab». Staten er Alt; den Enkelte er Intet for den. Staten giver Arbejderen hans Indkomst, bestemmer hvor lang Fritid han tør have, fritager ham for Bekymringer for den Dag i Morgen, plejer ham i hans Sygdom og Alderdom, tager sig af hans Enke og Børn, bliver virkelig for ham — hvad han nu ikke synes at den er — «det højeste Gode paa Jorden». Naar det gaar Staten godt, faar ogsaa Arbejderen bedre Kaar, — hvor maa hans «Patriotisme» ikke voxe. Kapitalisten ser, at hans Renters Sikkerhed betinges af Statens Ve og Vel, — ogsaa han bliver med Et til en stor Patriot. Kjøbmænd, Industridrivende, Landmænd blive alle interesserede i Statens Vel. Og da Kapitalist- og Producent-Familierne fortrinsvis ere de Klasser, af hvilke Statsembedsmændene tages, blive de derigjennem paa det mest direkte interesserede i Staten. Navnlig fra Middelalderens Venedig henter Brentano Analogier for at vise, hvorledes denne materielle Interesse udvikler sig. Hvormeget Republiken end forlangte af sine Børn, — aldrig lammedes deres Iver for det Heles Vel. Hvorhen den venetianske Kjøbmand kom i Udlandet, altid var han, ogsaa uden udtrykkeligt Hverv, Spion og Agent i sin Regerings Interesse. Ogsaa i vor Tid vilde en Concentration af hele Nationens materielle og moralske Kraft i Statens Haand give Staten en betydelig Slagfærdighed

udadtil. Men ikke blot Aktionskraften udadtil vilde stige; heller ikke i det Indre behøvede det materielle Velfærd at blive tilbage. Og Venedigs Exempel viser, at tillige Luxus, Pragt, yppigt Levnet og en vis Kulturblomstring ikke ere uforenelige med saadanne sociale og politiske Tilstande. Dog er det her, at Tvivlen vel navnlig vil begynde at rejse sig.

Thi: Omend den Enkeltes fuldstændige økonomiske Afhængighed af Staten lader sig forene med økonomisk Trivsel og en vis Art Kultur, saa truer dog det Herredømme, som det Hele faar over de Enkeltes moralske, intellektuelle og sociale Tilværelse, med at kvæle enhver Individualitet. «For en Sokrates», siger Treitschke, hvem man dog har bebrejdet Statsafguderi, «havde det antike Folkeliv ikke Plads!» Men ikke blot for en Sokrates vil den projekterede Statssocialisme med sine politiske og sociale Følger ikke lade nogen Plads aaben i et Land som Tyskland; — ingen storslaaet Individualitet vil, naar han ikke netop som Leder af det Hele er unddraget det Heles trykkende Magt, kunne bestaa enten paa det politiske, eller paa det moralsk-religiøse, eller paa det intellektuelle Omraade. Hver Enkelts økonomiske Afhængighed af Staten vil her give denne Magt til med sin Statskirke at beherske det moralske og religiøse, med sin officielle Videnskab og sin officielle Historie og Poesi det aandelige Omraade. Hverken en Luther eller en Galilei kan opstaa her. Og naar den Enkeltes moralske og intellektuelle Frihed undertrykkes, vil Kilden til ethvert stort moralsk og aandeligt Fremskridt tilstoppes, og den nationale Kulturudvikling hæmmes.

Og det Kulturtrin, der allerede er opnaaet, — vil det kunne bevares? Man plejer at sige, at vor nuvær-

ende Kultur udsættes for Farer ved den store sociale Kløft. Tilvisse! Ingen kan overse den store Kløft, der skiller alle moderne Samfund saa at sige i to Nationer. Ingen kan lukke Øjnene for den store Fare for vor Kultur, der kommer fra den store Afstand mellem de højere og de lavere Klassers Andel i Civilisationen. Ingen kan nægte Nødvendigheden af, at de lavere Klasser kaldes til Andel i de Kulturgoder, som de højere Klasser nu alene nyde, for at forsone dem med Samfundet og sikre Kulturens Bestaaen. Men Vejen, ad hvilken dette Maal kan naas? Der gives kun én: de lavere Klasser maa gjøres økonomisk uafhængige. Dette er Betingelsen for, at de ogsaa kunne naa til moralsk, religiøs, aandelig Frihed; kun saaledes kan deres Interesse vækkes for denne Frihed. Den projekterede Statssocialisme giver nu netop det Modsatte af økonomisk Uafhængighed; det er netop det, der er det karakteristiske ved den.

Man plejer at henvise til, at de antike Samfund gik til Grunde ved deres Klassekampe. Men hvorfor? Fordi de Enkelte vare økonomisk uafhængige af det Hele? Eller skulde det ikke snarere være paa Grund af den Maade, hvorpaa de Enkeltes Interesser vare sammenviklede med det Heles? Det er noksom bekjendt, af hvilken indgribende Betydning det Hele i de antike Samfund var for de Enkeltes økonomiske Existens. Og netop dette var det, der hos de Enkelte fremkaldte Forlangendet om at komme i Besiddelse af Magten for at udnytte denne i egen Interesse, i Venners Interesse, i Klassens Interesse. Netop dette var det, der foranledigede dem til at efterstræbe en Forandring af Forfatningen i deres egen økonomiske Interesse, og den Omstændighed, at alle de politiske Kampe i Virkeligheden gjaldt de økonomiske Interesser, var Skyld

i, at de antike Forfatningskampe fik en saa forfærdelig bitter Karakter. Netop fordi Mængdens saakaldte Patriotisme udelukkende skyldtes de Enkeltes fuldstændige økonomiske Afhængighed af det Hele, kunde det ikke forhindres, at man for at overvinde det hjemlige Modparti forbandt sig med en fremmed Stat, eller at man mod den hjemlige Frihed forbandt sig med en Tyran, der lovede de ønskede økonomiske Fordele. Netop det nøje Sammenhæng mellem Statsmagten og det økonomiske Liv var Aarsagen til den antike Kulturs Undergang. Det Samme har man set i Middelalderens Byer, hvor den Enkeltes økonomiske Forhold ligeledes vare afhængige af den ledende Magt.

Og det moderne Samfund?

Naar det er Statsmyndighederne, der fastsætte Arbejdsbetingelserne, ville Arbejderne saa ikke faa den størst mulige Interesse i at øve den størst mulige Indflydelse paa disse Myndigheders Sammensætning? Naar Staten betaler de gamle Arbejdere, Arbejdernes Enker og Børn Pension, maa saa Arbejdernes Bestræbelser ikke gaa ud paa at faa fat paa den Statsmagt, der bestemmer Pensionens Højde? Naar Arbejdernes hele økonomiske, religiøse, politiske og sociale Tilværelse ganske er afhængig af Staten, naar det er Staten, der fordeler Kulturens Velsignelser mellem de forskjellige Samfundsklasser, er det uundgaaeligt, at Arbejderklassen gjør sig de størst mulige Anstrængelser for at bemægtige sig Staten. Men hos de øvrige Samfundsklasser maa de samme økonomiske Interesser nødvendigvis fremkalde de samme Bestræbelser. Kapitalisten, Kjøbmanden, den Industridrivende, Landmanden, — alle maa de føle sig lige stærkt tilskyndede til at exploitere Statsmagten til deres egen Fordel. Saa

opstaar der Tilstande som i den antike Verden. Enhver politisk Kamp bliver til en økonomisk, enhver økonomisk Interesseforskjel til politisk Fjendskab. Og den deraf fremgaaende Forbitrelse mellem de kæmpende Klasser, der sønderrev det gamle Samfund og førte dets Kultur til Undergang, vil ogsaa hos os føre til lignende Tilstande. At stole paa Hæren nytter ikke. Den er jo selv udgaaet af de kæmpende Klassers Midte, og vender atter tilbage til dem. Den vil dele de Kæmpendes Interesser og Lidenskaber; kan derfor umuligt i Længden opretholde Ligevægten imellem Klasserne; vil selv blive et Bytte for de kæmpende Modsætninger.

Den projekterede Omdannelse af det økonomiske Liv vil ikke kunne modarbejde de socialdemokratiske Formaal, — hvad der dog angaves at være den dybere Mening med den. Den vil tværtimod bane Vejen for Opnaaelsen af den. Den politiske Friheds og den nationale Kulturs Undergang, — dertil vil den føre. Om dette Resultat opnaas gjennem en konservativ-socialistisk eller en socialdemokratisk Organisation, kommer ud paa Et. Kulturens Undergang, der i begge Tilfælde indtræder, vil ogsaa i begge Tilfælde være den samme.

Saaledes have vi resumeret Brentanos nyeste Bog.

Vi kunne ikke se rettere end, at Brentanos Hovedbetragtning: Correlatforholdet mellem Erhvervsordning og Arbejderforsikring, er korrekt. Men derfor kan gjerne den Maade, hvorpaa der opereres med den, lide af en noget stiv Doktrinarisme.

Bogen har i ethvert Fald sin store Interesse. Dens lille Indledning mod Schmoller, — en af disse højst

problematiske Berømtheder, hvormed flere tyske Universiteter ere velsignede — er fortræffelig. Bag hele Bogen staar, som altid hos Brentano, et betydeligt historisk Studium. Dens Forfatter er, naar Alt kommer til Alt, i Tyskland den første Avtoritet i Spørgsmaalene om Arbejderforhold.

Og saa dens sidste Afsnit. Udfaldet mod Adolf Wagner, denne mærkelige Berliner-Professor, og det voldsomme Angreb paa Statssocialismen, er af særlig Interesse hos Brentano, — en Mand, der ikke er «liberal» eller «orthodox», og som slet ikke lader sig skræmme af det i og for sig intetsigende Stikord «Socialisme». Men han undersøger Sagen uden at lade sig afficere af dens Etikette, og endel af hvad han har fundet i de Bismarck'ske Projekter, har han meddelt i denne sin Bog. Disse Projekter ere indholdsrige, uhyre indholdsrige. De saakaldte konservative Politikere, alvorlige Videnskabsmænd og Korrespondenter til Blade, endog et dansk, der i en Haandevending med en, som det forekommer os, forbavsende Letsindighed have akcepteret Projekterne, kunde dog maaske endnu en Gang uden Skade overveje, hvad de bære i sig.

A. P.

Wappäus: Statistikens Begreb.

Einleitung in das Studium der Statistik. Vorlesungen gehalten an der Universität Göttingen von Professor, Dr. J. E. Wappäus. Herausgegeben von Dr. O. Gandil. Leipzig, Hinrich'ske Buchhandlung, 1881 (252 S.).

I en lang Aarrække holdt den berømte Statistiker og Geograf disse Forelæsninger ved Universitetet i Göttingen, — sidste Gang i Vintersemestret 1878—79. Dr. Gandil, en af hans sidste Tilhørere, har nu efter hans Død (han døde d. 16. Decbr. 1879, 67 Aar gl.), udgivet dem, idet han ved Hjælp af sit eget omhyggeligt nedskrevne Kollegiehefte har korrigeret og udfyldt det Manuskript, der forelaa fra den afdøde Forfatters Haand; hist og her har Udgiveren desuden tilføjet nogle Anmærkninger med Oplysninger fra nyere Tid, — thi det lader sig jo ikke nægte, at den berømte Befolkningsstatistiker i sine senere Aar ikke paa alle Punkter var fulgt saa ganske med den statistiske Literaturs Udvikling.

Forelæsningerne danne en «Indledning til Studiet af Statistiken»; det var kun deres Mening at «indføre» de Studerende i Studiet heraf. «Dette Formaal vil jeg», sagde Wappäus, da han sidste Gang aabnede sin Forelæsnings-Cyklus, «søge at naa, idet jeg deler mine Forelæsninger i to Afsnit. I det første vil jeg fremsætte nogle

Betragtninger over Statistikens Historie, navnlig dens Udviklingshistorie, over dens Theori, dens Stilling til andre Videnskaber, og den Behandling af den, som jeg anser for den rette. I det andet Afsnit vil jeg da, som en Prøve paa eller Anvendelse af det første Afsnit, behandle en Del af den almindelige Statistik noget mere indgaaende, nemlig Statistikens vigtigste Del, der ogsaa hidtil er blevet mest bearbejdet, jeg mener den almindelige Befolkningsstatistik».

Forelæsningerne aabnes med nogle Ord om Statistikens Popularitet. Alle Partier, alle Retninger, Theoretikere og Praktikere, søge Hjælp hos Statistiken. Ingen vover at tale nedsættende om statistiske Kjendsgjerninger; statistiske Beviser ere i alle Spørgsmaal de bedste af alle Beviser; Tallene bevise; det statistiske Apparat imponerer, og ved Hjælp af det kan man gjøre Erobringer, og faa Folk, der ellers altid stoppe Ørene til, til at høre. Statistiken afgiver den nødvendige Basis for de politiske Videnskaber, den sikreste Prøvesten for alle økonomiske og sociale Theorier. Wappäus kunde dog have tilføjet, at er Statistiken end en af de mest populære Videnskaber, saa er den tillige en af de — mest mishandlede.

Ganske anderledes — fortsætter Wappäus — forholder det sig, naar man spørger: hvad forstaas ved Statistik? Hvis man har en saa stor Respekt for det, der giver sig ud for at være Resultater af statistiske Undersøgelser, maa man vel ogsaa være paa det rene med, hvad Statistik er, dens Begreb, dens Stilling, dens Formaal og Opgaver?

Paa ingen Maade! Der findes tværtimod ingen anden videnskabelig Disciplin, hvor der hersker en saadan Uenig-

hed som i Statistiken. Og vel at mærke, er det netop blandt dem, der kalde sig Statistikere, at Uenigheden om deres Videnskabs Begreb raader: der findes omtrent ligesaa mange Definitioner af Statistikens Begreb som der er statistiske Theoretikere! Statistiken er endnu kun en ung Videnskab, men Literaturen om dens Begreb, er allerede ret omfangsrig: paa den internationale statistiske Kongres i Haag 1869 fremlagde Quetelet 180 Definitioner af Statistiken; — senere er der kommet flere til. Meningsstridighederne have endog af og til ført til, at ansete Statistikere, i Fortvivlelsen over ikke at kunne slippe ud af dem, rent ud have erklæret, at der i Grunden slet ikke existerer nogen Statistik, i alt Fald ikke nogen statistisk Videnskab. Videst i sin Forbitrelse gik A. F. Lüders, 1810—14 Professor i Göttingen, senere i Jena. Efter at denne Professor selv en Tid lang havde forsøgt sig som Statistiker, offenliggjorde han i 1812 og i 1817 en Kritik af Statistiken, i hvilken han kom til det Resultat: at Statistiken ikke blot er et Sammensurium af alt muligt, et Drømmebillede, men endog en Kilde til megen Skade, og derfor bør fuldstændigt tilintetgjøres. Mere Indtryk har Knies dog gjort ved sit Skrift af 1850, i hvilket han frakjender Statistiken Karakter af Videnskab, og betegner den som en Methode, i det højeste en methodologisk Hjælpevidenskab. Men paa denne Opfattelse kan Wappäus ikke gaa ind. For at finde ud af, hvad Statistiken da er, anser Wappäus sig forpligtet, videnskabeligt forpligtet, til at gaa en lille Omvej, — en Omvej, der gaar over Statistikens Oprindelse og Udvikling. Men «Omvejen» er i Grunden næsten en Cirkel; thi den begynder med Achenwall, og hvad den ender med skulle vi se længere henne.

Statistik — saaledes tager vor göttingske Professor nu fat paa sin Undersøgelse — blev som selvstændig Videnskab først almindelig bekjendt ved de Forelæsninger, der for 133 Aar siden, under Navn af statistiske Forelæsninger, bleve holdte i Göttingen, og som snart bleve navnkundige. Det var Gottfried Achenwall, Privatdocent, Professor i Filosofi, tilsidst Professor i Filosofi og Jurisprudens i Göttingen 1748—72, der holdt disse Forelæsninger.

Det er ikke ganske rigtigt, naar man mener, at Achenwall er den, der først har indført Statistiken som akademisk Disciplin, at han har dannet Navnet «Statistik», at altsaa Achenwall for saa vidt er Statistikens Fader, og Universitetet i Göttingen dens Vugge. Achenwall forefandt baade Navnet og Faget, da han optraadte med sine Forelæsninger i Göttingen. Han taler selv oftere om sine Forgængere, navnlig i sit Habilitationsskrift, «Dissertatio de notitia rerum publicarum Academiis vindicata», som han offenlig forsvarede i Göttingen d. 7. Sept. 1748. Som Forgænger nævner han her navnlig Prof. Schmeitzel i Jena. Om Navnet «Statistik» har han ganske vist ikke udtalt sig i sine Skrifter; men han har gjort det paa sine Forelæsninger. Dette fremgaar af hans Kollegiehefter eller rettere af en Samling Sedler med smaa Notitser, som han plejede at tage med sig paa sine Forelæsninger. Disse Sedler ere med alle hans andre efterladte Manuskripter opbevarede paa Bibliotheket i Göttingen; de indeholde ikke uvigtige Bidrag til Statsvidenskabernes Historie i Göttingen. Herefter forklarede Achenwall paa sine Forelæsninger, at Navnet Statistik var kommet frem paa følgende Maade: Italienerne uddannede først en Videnskab om Staten, og kaldte den «Ragione di Stato»; deraf lavede man i latinske Skrifter «Ratio Status» eller «Dis-

ciplina de ratione Status», idet man brugte det latinske «Status» i Betydning af «Stat», fordi de gamle Sprog ikke havde noget almindeligt Udtryk for, hvad man nu forstaar ved Stat. (Res publica, Imperium, Civitas, — ere egentlig kun Arter af Stater; de Gamle kjendte overhovedet ikke vort abstrakte Stats-Begreb). Men Italienerne dannede ikke blot «Ragione di Stato»; men den i denne Videnskab eller Kunst bevandrede Mand kaldte de «Statista» (den, der kjender Statens Forhold, Statsmand), et Ord, der er gaaet over i andre Sprog (engelsk «Statist»). Tyske Lærde lavede af det italienske «Statista» et latinsk Adjektiv «statisticus», og allerede lang Tid før Achenwall talte man om en «disciplina statistica?, eller «politico-statistica». Og under dette Navn er der længe før Achenwall blevet holdt Forelæsninger paa tyske Universiteter, navnlig Jena og Halle. Begge Steder læste Schmeitzel (fra 1723 til sin Død i 1747) «Collegium politico-statisticum». Af Schmeitzel har Achenwall i det mindste lært det latinske Adjektiv «statisticus», hvis uklassiske Dannelse han forøvrigt var sig bevidst. I sine latinske Skrifter brugte han det ikke, og i Lectionskataloget annoncerede han, at han vilde læse over «notitia Rerum publicarum». Først i de to sidste Semestre, da Navnet Statistik var blevet saa almindelig brugt, føjede han i Parenthes til: «vulgo Statistica». Ved den Maade, hvorpaa Achenwall betegnede sine Forelæsninger, viste han ogsaa tilbage til Videnskabens egenlige Stifter, — hvem han ogsaa ligefrem har betegnet som «parens notitiæ rerum publicarum in academiis tractandæ». Dette var den medicinske og politiske Professor i Helmstädt Hermann Conring (f. 1606 d. 1681), den berømte Polyhistor, der hemimod Aar 1660 først har holdt statistiske Forelæsninger under Titlen

«notitia rerum publicarum (Europae) hodiernarum». Paa sine Forelæsninger betjente Achenwall sig bestandigt af Ordet Statistik, men i Titlerne paa hans Skrifter findes det ikke. Derimod finder man det i det Compendium, som han i 1749 udgav under Titlen «Abriss der neuesten Staatswissenschaft», hvilken Titel han i et senere Oplag forandrede til «Staatsverfassung der heutigen vornehmsten Europäischen Reiche und Völker im Grundrisse». Han opfattede Videnskaben som «Staatskunde», nemlig Statsforfatning i videre Forstand, som Statens Tilstande, Forhold, d. v. s. Fremstilling af den virkelige konkrete Stats vigtigste nuværende Forhold. Om nu denne Opfattelse af Videnskaben retfærdiggjordes af Statsvidenskabernes daværende Udvikling, og om og paa hvilken Maade man endnu i vore Dage kan knytte til ved den, er et Spørgsmaal, hvis Besvarelse foranlediger Wappäus til nøjere Betragtninger.

Wappäus fremsætter her nogle Bemærkninger om Statistiken i Frankrig og i England.

Fra Göttingen gik det ganske vist ikke ildelydende, men dog slet dannede Ord Statistik til andre Lande; navnlig blev det snart populært i Frankrig. I Frankrig fandtes allerede i Slutningen af det 17. Aarhundrede forholdsvis talrige Skrifter til Belysning af Landets Forhold. Disse Skrifter lignede noget vore Statshaandbøger eller politiske Geografier: ofte førte de Titel af «État de la France». Men hvad der her bragte Statistiken ind i et noget andet Spor end i Tyskland, var det, at de franske Statistikere ikke ligeligt tog Hensyn til alle Statens Forhold, men væsenlig kun til dem, der let lade sig udtrykke

i Tal, Befolkningens numeriske Forhold, Produktionen, Handelen, Statens Indtægter og Udgifter, Hærens Størrelse etc. Efterhaanden kom Franskmændene til mere og mere kun at betragte det som Statistik, der væsenlig lader sig fremstille tabellarisk. Og paa Grund af deres ringe Kjendskab til den udenlandske, særlig den tyske Literatur glemte de Statistikens Oprindelse og Navnets Betydning; de udledede Navnet af «Status» i Betydning af Tilstand. Moreau de Jonnès, en af de bekjendteste af de franske Statistikere, betegner det i sin statistiske Lærebog, «Elements de statistique», 1847, som en Anmasselse af Tyskerne at paastaa, at «en lærd Professor i Göttingen» har «opdaget» Statistiken.

Ogsaa i England har man navnlig uddannet Talstatistiken, dog ikke som i Frankrig med en ensidig Interesse for Fremstillingen af de saakaldte materielle Statskræfter. Englænderne have udviklet Statistiken til en Art Nationernes Bogholderi, og sat som dens Formaal: Fremstillingen (især den talmæssige) af Befolkningens Tilstande, og Udforskningen af Midlerne til yderligere Forbedring af Folkets materielle Velfærd.

Den ensidige Udvikling, Statistiken saaledes fandt i Frankrig og England, virkede nu — hedder det hos vor Forfatter — tilbage paa Tyskland. Endnu mere har dog Oprettelsen af de statistiske Bureauer virket til at føre bort fra den Achenwall'ske Opfattelse.

Jo mere Statsforvaltningen blev centraliseret og kompliceret og omfattende, desto mere viste det sig nødvendigt for Staten gjennem sine Embedsmænd at indsamle Oplysninger om, hvorledes det faktisk stod til med de

Anliggender, der hørte ind under Statsforvaltningen. I Begyndelsen indsamlede enhver Avtoritet for sig de Oplysninger, der behøvedes. Men efterhaanden bunkede det statistiske Materiale sig op i den Grad, at Avtoriteternes sædvanlige Arbejdskræfter ikke kunde magte det. Indsamlingen og Bearbejdelsen af det maatte efterhaanden overlades til særlige Embedsmænd, der overvejende eller udelukkende havde at hellige sig det statistiske Arbejde. Indsamlingen og Bearbejdelsen foretoges nu først udelukkende af Hensyn til de paagjældende Regeringsavtoriteters øjeblikkelige Trang, og de statistiske Samlinger opbevaredes almindeligen som Statshemmeligheder, som de praktiske Statsmænds Arcana. Lidt efter lidt lærte man dog at indse Nytten af deres Offenliggjørelse. Og nu gik man efterhaanden over til at samle de særlige statistiske Afdelinger, som de forskjellige Ministerier havde haft, i et statistisk Centralbureau. De statistiske Statsbureauer, der i de forskjellige Stater kunne være noget forskjelligt organiserede, fik den fælles Opgave: at indsamle, bearbejde og offenliggjøre, statistiske Oplysninger. Siden Aarhundredets Begyndelse have Bureauerne med Kæmpearme opdynget Masser af Specialarbejder, der indeholde en Skat, som Videnskaben langt fra tilstrækkeligt har udnyttet, og som ved sin *embarras de richesse* maaske endog undertiden kan være noget generende. Det Materiale, med hvilket Bureauerne operere, er næsten udelukkende et Talmateriale, et Materiale, der lader sig fremstille tabellarisk. En nødvendig Følge var det nu, at den officielle Statistik og Talstatistiken steg til stor Anselse. De private Statistikere, statistiske Universitetsprofessorer o. a. kunne umuligt præstere i Talstatistiken noget, der kunde maale sig med, hvad der udgik fra de officielle Bureauer,

som under Ledelsen af en enkelt Chef raadede over en Skare af Arbejdere. Den videnskabelige Statistik, der var udgaaet fra Universiteterne, trængtes tilbage; den officielle Statistik traadte frem i den Grad, at man næsten vænnede sig til kun at betragte den administrative Statistik, der udgaar fra Bureauerne, som Statistik. Den administrative og bureaukratiske Statistik svulmede op i Masser af voluminøse (mest rigtignok noget fragmentariske) Publikationer, og den ikke-officielle Statistik faldt for en stor Del i Hænderne paa Dilettanter. Da nu Bureauerne behandlede Statistiken ensidigt, og da det udenfor Bureauerne for en stor Del var Dilettanter, der beskjæftigede sig med Statistik, — opstod der en temmelig almindelig Forvirring i Opfattelsen af den videnskabelige Statistiks Begreb og Opgaver.

Imod den ensidige, bureaukratiske Behandlingsmaade rejste der sig en mere videnskabelig Reaktion; men den var paa sin Side ogsaa ensidig.

Denne Reaktion udgik fra Belgien, den ny lille Stat, der med Ungdommens Friskhed kastede sig over Udviklingen af sine indre Forhold. Men den økonomiske Udvikling kunde kun fremmes, naar man kom i Besiddelse af et nøje Kjendskab til Landets virkelige Tilstande. I rigtig Erkjendelse heraf skjænkede den unge Stats Regering strax fra Begyndelsen den nøjagtige statistiske Undersøgelse sin alvorligste Opmærksomhed. Et statistisk Institut blev oprettet, med en Udstyrelse og en Organisation, som man endnu ikke havde kjendt, og det statistiske Bureau i Bruxelles blev i Virkeligheden en Mønsteranstalt i sin Art. Og Grunden til at man naaede saa

vidt, var netop, at man løsrev sig fra den ensidige administrative Statistik, at man ikke udelukkende henvendte sig til de praktiske Administrations-Embedsmænd, men ogsaa strax fra Begyndelsen af gav den videnskabelige Statistik en indflydelsesrig Stemme. Allerede ved den første Organisation søgte man Raad hos Videnskabsmænd, navnlig hos en lærd Mathematiker, der allerede havde skabt sig et Navn ved sine videnskabelige statistiske Arbejder. Dette var Direktøren for Observatoriet i Bruxelles: Adolf Quetelet, og det var ogsaa ham, hvem man, strax efter at Bureauet var kommet i Stand, betroede Ledelsen af det. Derved fik de Arbejder, der udgik fra Bureauet i Bruxelles, i Modsætning til tidligere Arbejder fra saadanne Institutter en mere videnskabelig Karakter. Og det at Quetelet knyttedes til den belgiske officielle Statistik, havde ikke blot en udviklende Indflydelse paa Methoderne for Indsamlingen og Bearbejdelsen af de statistiske Data; men Quetelet forstod ogsaa at benytte de udfundne statistiske Data paa videnskabelig Vis i selvstændige Værker med et saadant Held, at han snart blev almindelig anerkjendt som Statistikens Mester.

Som Mathematiker af Fag rettede Quetelet navnlig sin Opmærksomhed paa de statistiske Kjendsgjerninger, der let lade sig udtrykke i Tal og umiddelbart gjøre til Gjenstand for Beregning. I den videnskabelige Behandling af disse Dele af Statistiken har han brudt ny Baner. Navnlig har han bevist den frappante Regelmæssighed, som Menneskets tilsyneladende rent vilkaarlige Handlinger eller tilsyneladende ganske tilfældige Forhold ere underkastede. Han har lagt Grunden til en Social- og Moralstatistik, der vil komme til at indtage en fremragende

Plads i Statistiken. Han har atter bragt de videnskabelige Synspunkter frem i Statistiken og brudt den tidligere ensidigt administrative Statistiks Enevælde; -- men han og den glimrende Maade, hvorpaa han opererede med den mathematiske Methode, har yderligere styrket den ensidige Overvurdering af Talstatistiken. Han har faaet de fleste Statistikere (først Franskmændene, dernæst Tyskerne) til at slutte sig til denne Opfattelse: ethvert for Statistiken brugbart Faktum maa være ledsaget af en Talangivelse.

Her kan som et Exempel paa Opponenterne imod den Achenwall'ske Opfattelse nævnes Knies («Die Statistik als selbstständige Wissenschaft. Zur Lösung des Wirrsals in der Theorie und Praxis dieser Wissenschaft. Zugleich ein Beitrag zur kritischen Geschichte der Wissenschaft seit Achenwall. Kassel, 1850). Knies og hans Efterfølgere gjøre gjældende:

Statistik i den Achenwall'ske Betydning er ikke andet end et løst, vilkaarligt sammenbunket Aggregat af Viden, der allerede længe før Achenwall blev videnskabeligt behandlet i de forskjellige Discipliner, hvorunder de enkelte Dele af dette Agregat egenlig høre hen. I det, som Achenwall kaldte «Statistik», maa der skjælnes imellem to væsenlig forskjellige Grupper eller Retninger, der udviklede sig ved Siden af hinanden, men som i Virkeligheden ikke havde andet fælles end Navnet, og som uden klar Følelse af Forskjellen blandede sig med hinanden. Den ene af Achenwall grundlagte Retning udviklede sig af den nyeste Tids Historie, og havde fra Begyndelsen af været en historisk Disciplin, hvilket den ogsaa blev ved med at være. Ligesom Historieskrivningen skildrer denne Disciplin med Ord Nutidens statsmærkværdige Tilstande.

Den anden Retning udgik fra den politiske Arithmetik. Den kan som Fundament for alle sine Operationer kun bruge det af Tal ledsagede Faktum. Her skal intet skildres og beskrives med Ord, men alt maales og beregnes med Tal: et exact Facit skal udvindes. For nu at komme ud af den Forvirring, som Sammenblandingen af de to Retninger har ført med sig, anser Knies det — i Overensstemmelse med et stort Antal, navnlig officielle Statistikere — for nødvendigt at gjøre Ende paa denne Sammenblanding og dette paa følgende Maade: den Retning, der er fremgaaet af den politiske Arithmetik, skal ogsaa fremdeles have Lov til at gaa og gjælde for Statistik; men den historiske, Achenwall-(Schölzer)'ske Retning skal opgive Navnet Statistik og betegnes som «Staatenkunde», eller «Gegenwartskunde» eller «Staatszustandskunde der Gegenwart».

Men imod denne Opfattelse opponerer Wappäus paa følgende Maade:

Naturligvis maa det indrømmes, at vor Videnskab ikke fra ny af blev dannet eller opdaget (som Moreau de Jonnès udtrykte sig) af Achenwall, der først ret gjorde dens Navn populært, og heller ikke af hans Forgænger Conring. I lang Tid i Forvejen havde den været i Færd med at udvikle sig, om end ikke selvstændigt. Det er ogsaa rigtigt, at Historien og den politiske Arithmetik have øvet en stor Indflydelse paa Statistiken, — Historien paa dens første Udvikling, den politiske Arithmetik paa dens senere Udformning. Denne Indflydelse var dog ikke ganske saaledes, som det almindelig antages. Ganske vist har den historiske Videnskab indvirket paa den saakaldte Achenwall'ske Statistik; men denne fremgik dog hverken udelukkende eller overvejende heraf. Statistiken

opstod derimod med Politikens, Geografiens og Historiens videre Udvikling, og den løste sig ud fra disse tre Discipliner, efter at have vundet et mere selvstændigt Indhold. Og dette skete paa den simpleste og naturligste Maade.

Statistiken er altsaa ikke blevet skabt af Achenwall. Man kan, naar man ikke vil føre den tilbage til Hebræerne og Ægypterne, i alt Fald hævde, at allerede Cicero kjendte den som notitia rerum publicarum. Gradvis udvikledes den: Regeringens Trang til at lære Statens faktiske Forhold at kjende, Oprettelsen af de statistiske Bureauer (Sullys «Cabinet d'État» af 1609), de politiske Geografier, Politikeres og alle virkeligt Dannedes Trang til at lære Staten at kjende, Universiteterne, navnlig de tyske. Et Komplex af Viden vedrørende de konkrete Stater opsamledes lidt efter lidt, og dette Komplex fandt man det efterhaanden rettest at skille ud fra Politiken og Statsretten, og man begyndte at foredrage det i særlige Forelæsninger. Conring var maaske ikke den allerførste, men han var den første, der med Held under Navnet notitia rerum publicarum hodiernarum holdt særlige statistiske Forelæsninger. Det var netop den opvaagnende Interesse for Statens Forhold, der støttede disse Forelæsningers Fremkomst. De paa Universiteterne i denne Tid, oftest om Lørdagen, under Titlen «Nova publica» holdte Forelæsninger over de politiske Begivenheder, Aviserne i Ugens Løb havde bragt Efterretninger om, ere et Vidnesbyrd om denne opvaagnende Interesse. Fra Helmstädt gik de statistiske Forelæsninger til andre Universiteter, Jena og Halle. Og Statistiken, der tidligere var bleven behandlet sammen med Politiken, skilte sig nu efterhaanden ud fra den. Den havde efterhaanden faaet et rigere Indhold,

da Achenwall søgte at fremstille den som en selvstændig Disciplin, der havde sin egen Methode.

Saaledes kommer Wappäus, der tog sit Udgangspunkt fra Achenwall, ad en Omvej atter tilbage til Achenwall. Men ved at tilbagelægge denne Omvej er Wappäus bleven ført til den Erkjendelse, at Achenwalls Opfattelse af Statistiken var en videnskabelig Frugt af sin Tid, og det er nu at overveje, i hvilket Omfang den fremdeles maatte have Gyldighed, og hvorvidt den maatte være at modificere for at komme til at svare til Nutidens videnskabelige Fordringer.

Som ensbetydende med Statistik brugte Achenwall Udtrykket Statsforfatning i videre Forstand, nemlig som omfattende alle den konkrete Stats mærkelige Forhold og Tilstande. Derfor definerer han Statistiken som Læren om Statsmærkværdighederne. Som Statsmærkværdigheder betragter han alt i Staten, der i en mærkelig Grad berører dens Velfærd. Statistikens Formaal er ham: det systematiske Kjendskab til de enkelte Staters virkelige Tilstande, — et saadant Kjendskab, tilføjer han, der udfordres først og fremmest af Statsmanden, dernæst af enhver, der gjør Krav paa højere Dannelse. — Denne Opfattelse var en historisk berettiget, en af Statsvidenskabernes Udvikling betinget; men den er tillige, hævder W., en i sin Simpelhed fuldstændig korrekt, og ogsaa i vor Tid kan man, naar man vil bestemme Statistikens Begreb, knytte til ved den.

Achenwall døde d. 1. Maj 1772, altsaa en rum Tid før den store franske Revolution, der havde en Omvæltning i Opfattelsen af Staten til Følge. Paa Achenwalls Tid blev, saaledes som ogsaa i Historien, Hovedvægten lagt paa de statsretlige Forhold, paa Forfatningsforholdene;

ved Fremstillingen af de saakaldte Statsmærkværdigheder behandlede man fortrinsvis det Formale, mindre de materielle og sociale Tilstande. Dette kan naturligvis ikke fastholdes saaledes. En stor Mængde sociale Forhold maa, efter den Udvikling vi nu have naaet, tages med. De Gjenstande, Statistiken har at befatte sig med ere blevne langt talrigere; men selve dens Væsen er ikke dermed forandret. I Historieskrivningen have vi noget lignende: fra tidligere at have næsten udelukkende drejet sig om de store Statsaktioner arbejder den sig nu op imod det langt højere Maal: Kulturhistorien. Men Kontinuiteten mellem Fortidens og Nutidens Historieskrivning fastholdes dog. Paa samme Maade skal ogsaa Statistiken udvide sit Forskningsomraade, afdele og uddybe det, uden derfor at bryde med sit tidligere Væsen.

Ligesom Omraadet har udvidet sig, ere ogsaa Midlerne til Formaalets Opnaaelse blevne langt talrigere og mere fuldkomne. Paa Achenwalls Tid forelaa der i Sammenligning med, hvad Nutiden raader over, kun yderst lidt af den Art statistiske Data, der bedst lade sig udtrykke i Tal. Og hvad der var samlet heraf i de enkelte Stater, blev ængsteligt gjemt for Publikum: det var jo Stats-Arkana. Allerede af denne Grund maatte Talstatistiken spille en ubetydelig Rolle i Sammenligning med den Statistik, der lader sig udtrykke i Ord. Deraf kan man imidlertid paa ingen Maade slutte, at Achenwall principielt navnlig vilde indskrænke sin Statistik til denne Del af Statistiken. Han anerkjendte tværtimod fuldt vel den exakte Talstatistiks store Betydning. Med stor Iver og Flid søgte han at skaffe sig et betydeligt Talmateriale. Han foretog i dette Øjemed flere Rejser, og sine Tilhørere — for en stor Del fornemme Udlændinge, der for-

beredte sig til den diplomatiske Vej eller højere administrative Embeder — opmuntrede han til at sende ham statistiske Meddelelser. Det lykkedes ham i Virkeligheden at samle et for Datiden meget rigt statistisk Materiale, ogsaa Talmateriale; — i Sammenligning med det statistiske Materiale, Nutiden har at opvise, er det begribeligvis kun ubetydeligt.

Den Masse af Talmateriale, der i Nutiden er bleven opsamlet, har naturligvis maattet øve Indflydelse paa Methoden. Dette rige Materiale har Statistiken at benytte. Dertil udkræves ganske anderledes betydelige Taloperationer, end Fortiden kjendte. Den talmæssige Fremstilling er den ene Fremstillingsform; men Ord-Referatet er ikke dermed blevet overflødigt. De to Fremstillingsformer supplere hinanden; og det er urigtigt af Hensyn til dem at splitte Statistiken i to Discipliner; den saakaldte exakte Statistiks Resultater bevares ogsaa, selv om man ikke foretager denne Splittelse.

Resultatet af Wappäus's Undersøgelse bliver altsaa dette: Statistik er «Staatskunde der Gegenwart», Kundskaben om Staternes nuværende Forhold.

I et Kapitel betitlet «Statistikens Indhold og Methode» søger Wappäus nærmere at bestemme Statistikens Objekt, Staten. Han søger endvidere at vise, at naar der tales om, at det er «Nutiden», der skal være Gjenstand for den statistiske Fremstilling, udtrykkes derved, at Statistiken har at skildre Udviklingens Resultater, ikke selve Udviklingen. Han vender sig fremdeles mod dem, der søge at indskrænke Statistiken til at være en blot Methode, eller en methodologisk Hjælpevidenskab.

Engel, og mange Forfattere med ham, bestemmer Statistikens Opgave saaledes: at anstille methodiske Masseiagttagelser, og at udtrykke deres Resultater talmæssigt paa den Maade, der passer for Formaalet for de Videnskaber eller «Dienstzweige», der gjøre Brug af den statistiske Methode.

Men herimod indvender Wappäus:

Denne Statistik (der gjerne vil kalde sig exakt) faar derved et aldeles ubegrænset Omraade. Der bliver ingen egenlig Statistik men et ubegrænset Antal af Statistiker, nemlig saa mange som der findes Videnskaber eller Fag, der kunde gjøre Brug af denne statistiske Methode. Og se vi nøjere til, hvori da denne statistiske Methode bestaar, hvad der er det overensstemmende i den under Anvendelsen af den paa de forskjellige Videnskaber, saa viser det sig, at det er at finde deri, at Iagttagelserne tælles op, og at de fundne Tal gjøres til Gjenstand for Beregninger. Det Fælles er ikke andet end det, at man tager sin Tilflugt til Beregningsvidenskaben. Hvad der i den saaledes dannede Statistik findes af særlig Methode, er noget Særligt i hver enkelt af de forskjellige Statistiker, da Methoden bestemmes af Gjenstandens Natur. Gjenstandens Natur maa betinge den Maade, hvorpaa de resp. Data indsamles og behandles. Og herefter synes det da, at nogen egenlig statistisk Methode som noget Særligt slet ikke existerer, og at her i Virkeligheden slet ikke er Tale om andet end Regning. Forøvrigt have disse forskjellige Statistiker intet Fælles: man kan være Mester i den ene uden at forstaa noget af den anden. Men med dette kan Wappäus ikke forsone sig.

Engel og hans Tilhængere indrømme nu, at ved Siden af «Statistiken som Methode» staar «Statistiken som Viden-

skab». Ved Statistiken som Videnskab forstaas da et Dobbelt: 1. den paa Grundlag af methodiske Masseiagttagelser byggede Skildring af menneskelige Samfunds Tilstande og Indretninger paa en given Tid; 2. Fremstillingen og Forklaringen af disse Tilstandes og disse Indretningers Forandring, ligeledes paa Grundlag af saadanne Masseiagttagelser.

Denne Definition nærmer sig, i alt Fald tilsyneladende, Wappäus endel; men den tilfredstiller ham dog ikke. Paa den ene Side finder han den for snæver: thi ved at optage Ordet «Masseiagttagelser» er det antydet, at det kun er den talmæssige Statistik, den omfatter, og dette forslaar jo ikke for Wappäus. Men paa den anden Side finder han den ogsaa for vid; thi ved at tage Forklaringen af de sociale Forandringer med, bliver der Tale om en Opgave, som Statistiken ikke alene kan magte.

Og nu viser det sig da ogsaa, at de samme Statistikere, der akceptere den nys citerede Difinition, ville give «Statistiken som Videnskab» et nyt Navn. Achille Guillard foreslog i 1855 (i sin Statistique humaine ou Démographie comparée) Navnet «Demografi», og efter ham have flere anbefalet det (medens de ville lade Methoden beholde Navnet «Statistik»). Men Wappäus, der dog indrømmer, at det foreslaaede Navn har noget Bestikkende ved sig, kan ikke gaa ind paa det, fordi det synes at antyde, at Statistiken kun er «Bevölkerungskunde», uagtet den dog er noget mere.

Resten af dette Kapitel medgaar for Størstedelen til en Omtale af Specialstatistik og sammenlignende Statistik, og Forholdet herimellem.

Et derefter følgende Kapitel omhandler nøjere Statistikens Forhold til den historiske Videnskab, til den politiske Arithmetik og til Geografien. Der findes adskillige interessante Bemærkninger i dette Kapitel; ikke uinteressant er saaledes det Udfald mod den saakaldte mathematiske Statistik, som Forf. benytter Lejligheden til at foretage.

Det næste Kapitel indeholder en hel Del kritiske Bemærkninger, for en stor Del meget berettigede, om statistiske Skrifter af Jonak, Lor. Stein, Heuschling, Schubert, Dieterici, Kolb, Wagner, Rümelin, Quetelet, Haushofer, Block m. fl. Forfattere. Andre Forfattere Knies, Süssmilch, Malthus m. fl., findes omtalte og kriticerede paa andre Steder i Bogen.

Bogens andet Afsnit, det befolkningsstatistiske, er delt i ti Kapitler, i hvilke der handles om Folketællinger (deres historiske Udvikling og de ledende Synspunkter for dem), den «retlige» og «faktiske» Befolkning (en meget klar Udvikling, til hvilken nogle Betragtninger om Befolkningens Tæthed ere knyttede), Befolkningens Fordeling i Aldersklasser og imellem Kjøn, den gjennemsnitlige Levetid, Fødsels- og Dødelighedsforhold, den Sadler-Hofacker'ske Lov, Ægteskabshyppigheden, Moralstatistiken.

A. P.

Ny udenlandsk Literatur.

Luigi Cossa: Guida allo studio dell' economia politica. 2ª edizione corretta e aumentata. Ulr. Hoepli, Milano. 1878. (270 S.).

Dr. Luigi Cossa, nationaløkonomisk Professor ved Universitetet i Pavia, en af de mest ansete italienske Nationaløkonomer, have vi i vor Artikel om «italienske Kathedersocialister», nærværende Tidsskrift XII, 81 fg., regnet med blandt «Kathedersocialisterne»; han er det imidlertid, hvad den Bog, hvis Titel ovenfor findes anført, udviser, ikke i nogen overdrevent udpræget Grad.

Paa Dansk vilde man passende kunde betegne denne *Guida* som en «Indledning til Studiet af den politiske Økonomi». Og den er en fortræffelig Indledning, — en Indledning, der udfylder et Hul og afhjælper et Savn.

Bogens første Del, «parte generale», (S. 3—85), har sex Kapitler nemlig: Definitioner af Nationaløkonomien («l'economia politica è la scienza dell' ordine sociale delle ricchezze»), Nationaløkonomiens Inddeling, dens Forhold til Privatøkonomien, Moralen, Historien, Statistiken, Retsvidenskaben og Politiken, dens Methode (den deduktive og den induktive, den mathematiske, den historiske), dens Vigtighed, Undersøgelse af nogle Indvendinger imod Studiet af den. Forf.s Standpunkt er helt igjennem moderat; hans Udviklinger meget kortfattede, men klare. — Den anden Del, «parte storica» (S. 89—258), giver en sammentrængt Udsigt over Nationaløkonomiens Historie fra de ældste Tider indtil vore Dage. Det er dette andet Afsnit, som særlig giver os Anledning til at give Prof. Cossas «Guida»

den Anbefaling: at den udfylder et Hul og afhjælper et Savn; — thi der findes, saa vidt vi vide, ikke nogen lignende sammentrængt Fremstilling af vor Videnskabs Historie. At en saadan Fremstilling, der kun strækker sig over 160 smaa Sider, ikke kan være mere end en Indledning til Studiet, er klart; men den betegnes jo heller ikke som andet.

Den politiske Økonomis Historie deler Cossa i: 1) den ydre Historie, der fortæller om de økonomiske Theoriers og de forskjellige Systemers Oprindelse og Udvikling, og som atter er dels *a*) almindelig, idet den omfatter alle Tider og alle Folk, dels *b*) speciel, idet den holder sig til en enkelt Tid eller et enkelt Folk eller enkelte Forfattere, — 2) den indre eller dogmatiske Historie, der undersøger Dannelsen af enkelte Theorier, f. Ex. Værdilæren, Jordrentelæren, Møntspørgsmaalene etc. — Cossas Bog giver en Udsigt over den almindelige, ydre Historie, og dette i følgende Afsnit: 1) Oldtiden og Middelalderen, der kun frembyde fragmentariske Behandlinger af nogle enkelte Doktriner, hovedsagelig sete under Synspunkter, der vare ejendommelige for andre, ældre Videnskaber; — 2) det 16. og 17. Aarhundrede indtil Midten af det 18. Aarhundrede, de empiriske Theoriers (Merkantilismens) Tid; — 3) Nutiden eller Tiden fra Midten af det 18. Aarhundrede (Fysiokraterne, Adam Smith), da de økonomiske Theorier blev systematisk forbundne, da Nationaløkonomien blev til en Videnskab. Forfatteren følger den økonomiske Videnskabs Udvikling ned til den nyeste Tid i England, Frankrig, Tyskland, Holland, Belgien, Schweiz, Spanien, Portugal og — naturligvis med særlig Fuldstændighed og Selvstændighed — Italien. Han bestræber sig for at vurdere de til en vis Tid raadende økonomiske Anskuelser i Forhold til Tidens sociale Udvikling. Han er særdeles klar og koncis og giver meget nøjagtige bibliografiske Oplysninger. I Forhold til den anvendte Plads er det Stof, han meddeler, særdeles betydeligt. Dog skulle vi ikke nægte, at vi, ogsaa naar vi tage det stærkeste Hensyn til den fornødne Begrænsning, savne enkelte Ting hos ham. At Skandinaver og Slaver ikke omtales, har sine gode Grunde; men at f. Ex. Carey blot nævnes *en passant*, omend flere Gange, er ikke

rigtigt. Heller ikke kunne vi billige, at Forf. principmæssigt har holdt de «socialistiske» Forfattere ude af sin Fremstilling. Man finder Bastiats Angreb paa Socialismen omtalt, — men ikke Proudhons paa Ejendomsretten; man søger forgjæves efter Marx og hans «Das Kapital», — men en Mængde Smaaforfattere, der ikke naa Marx til Albuen, findes omtalte. Nogle af de statistiske Forfattere, der have den største Betydning for Nationaløkonomien, burde vel ogsaa være tagne med.

En tredje Udgave er, som vi erfare, under Forberedelse, og i den vil utvivlsomt noget af det, vi nu savne, findes indført. Men selv i sin nærværende Skikkelse er det med god Grund, at Bogen er bleven oversat baade paa Engelsk og paa Tysk, og at den overalt har mødt den bedste Modtagelse; thi den er, og navnlig dens historiske Del er et meget nyttigt Supplement til de alt existerende Lærebøger i Nationaløkonomien.

Luigi Cossa: Primi elementi di economia politica. Quinta edizione notevolmente corretta ed aumentata. Milano, U. Höepli. 1881 (176 S.).

Slutter sig til Forfatterens «Guida». Gjennemgaar i korte, klare Sætninger hele Nationaløkonomien. Men Stoffet er saa umaadeligt kondenseret, at en Begynder kun ved Siden af anden Vejledning med Nytte vilde kunne benytte disse «primi elementi». For Studerende vil det være af Interesse at læse Cossa. Den lille Bogs sidste 40 Sider er et bibliografisk Appendix, en Angivelse af Titlerne paa de vigtigere nationaløkonomiske Værker, methodisk ordnede.

A. Gabaglio: Storia e teoria generale della statistica. Ulrico Hoepli, Milano. 1880 (597 S.).

Dr. Antonio Gabaglio er Professor i Statistik ved det tekniske Institut og ved Universitetet i Pavia. Det Værk, han har offenliggjort, er et overordenligt flittigt Arbejde og fortjener megen Anerkjendelse baade for den historiske Dels og for den theoretiske Dels Vedkommende.

Den historiske Del, S. 1—229, gjennemgaar Statistikens Historie fra den ældste Oldtid indtil vore Dage. Forf. angiver

kortelig, hvilken Opfattelse af Statistiken de anseteste Statistikere i Belgien, Frankrig, Tyskland, England og Italien have gjort gjældende. — Den theoretiske Del, S. 231—597, handler om forskjellige Definitioner af Statistiken, Statistikens Grænser, dens Forhold til andre Discipliner, dens Formaal og Vigtighed, og dens Methode. Det er fremfor alt Statistikens Methode, der har lagt Beslag paa Forfatterens Opmærksomhed: Kapitlet herom optager Halvdelen af Bogen. Og ikke blot i kvantitativ Henseende er dette Afsnit det betydeligste.

Forf.s Definition af Statistiken er denne: Statistiken er, i videre Forstand, en Methode og, i snævrere Forstand, en Videnskab. Som Videnskab studerer den den faktiske politiske Samfunds-Orden ved Hjælp af den mathematiske Induktion («come scienza, essa studia l'ordine sociale politico di fatto per mezzo dell' induzione matematica»).

Reichsgesetz betreffend den Wucher vom 24. Mai 1880. Erläutert von Dr. Fr. Osk. v. Schwarze, k. s. Generalstaatsanwalt, Mitglied und Berichterstatter der Reichstags-Kommission über die Wucherfrage im Jahre 1879. Erlangen, 1881, Verl. v. Palm & Enke. (109 S.).

Som et Supplement til den i Tidsskriftets forrige Bind omtalte tyske Aagerliteratur notere vi Schwarzes Udgave og Forklaring af Aagerloven af 24. Maj f. A. Kommentaren falder i en almindelig Del (S. 4—39) og en speciel Del (S. 40—94). Den almindelige Del indeholder nogle Notitser om Aagerlovens Historie, nogle almindelige Bemærkninger om Aager, samt en Belysning af Aagerlovens Aagerbegreb, dens strafferetlige og dens civilretlige Bestemmelser, og Spørgsmaalet om dens tilbagevirkende Kraft. Den specielle Del undersøger særdeles indgaaende alle Lovens enkelte Bestemmelser, Udtryk etc. I nogle Tillæg meddeles v. Kleist-Retzows Forslag angaaende Aagersagen, Spørgsmaalet om Indskrænkning af den almindelige «Wechselfähigkeit» etc. — Dr. v. Schwarze, der var særlig kompetent til at levere en Kommentar til Aagerloven, har i dette Skrift leveret et særdeles dygtigt Arbejde, paa hvilket vi

herved gjøre dem, der af den ene eller anden Grund ønske at forstaa den tyske Aagerlov, opmærksomme.

E. Fitger: Der Steuerreformplan in seiner neuesten Form. Berlin, Verlag von Leonhard Simion. 1881. (64 S.). [Volkswirthschaftliche Zeitfragen. Heft 17 u. 18].

En Fortsættelse af det i Tidsskriftets forrige Bind S. 297 fg. refererede Skrift. Resultatet bliver i Hovedsagen det samme: ogsaa i sin nyeste Skikkelse gaar den projekterede tyske «Skattereform» ud paa at lægge en Del af Skattebyrden fra de Rige over paa de Fattige. Forf. mener endog, at de Modifikationer, Skattereformplanen efterhaanden har modtaget, kun have forværret den. Dette søger han at vise ved indgaaende Betragtninger over Planens enkelte Punkter, af og til med Sammenligninger med Forhold i Udlandet.

A. Lammers: Staats-Armenpflege. Berlin, Verl. v. L. Simion. 1881 (17 S.). [Volkswirthschaftl. Zeitfragen. Heft 16].

Ogsaa en Art Fortsættelse af et tidligere her i Tidsskriftet refereret Skrift, Lammers: Die Bettel-Plage, Nationaløk. Tidskr. XIV, 374 fg. Indeholder en Række Oplysninger om tyske Forhold. «Som Lovgiver og som Tilsynførende med Fattigvæsenet i By og paa Land kan der», udvikler og slutter Forf., «anvises Staten ogsaa i Fremtiden rigeligt Stof. Men kun med den største Fare — ikke blot for sine Finanser, men for økonomisk Sans og Sædelighed hos de Folkemasser, der ere udsatte for Forarming — kunde den trænge Kommunerne bort fra den Pligt og den Fattigpleje, der paahviler dem. Ogsaa naar den i svimlende Flugt skulde vove sig ind i den almindelige Tvangs-Arbejderforsikring, vilde den ikke handle klogt i samtidigt eller i Forening hermed at expropriere Fattigplejen fra Kommunerne. Thi deres Fattigomsorg betyder nutildags stedse mere: de lykkeligst stillede Borgeres personlige Hengivelse for de ulykkelige, de stærkes og indsigtsfuldes for de taabelige og svage, i det Øjemed og med stedse bedre Udfald at hæve disse op til hine. Statsforsikring imod enhver Art Erhvervsforstyrrelse tjener kun til at lamme Selvhjælpsdriften

hos Millioner, Selvhjælpsdriften, der er ligesaa kostbar for Individet som for den hele Nation, og Statsfattigpleje som sidste Tilflugt for kraft- og formueløse Folk vilde det tyske Folk for Tiden i sit gjennemsnitlige Forhold til Arbejdet i ethvert Fald ikke kunne taale, — og naar det engang kan taale den, trænger det ikke mere til den.»

Dr. Karl Braun: Die Männer des Zollvereins. (Volksw. Zeitfragen Nr. 20—21). Berlin, L. Simion. 1881. (68 S.).

Disse Mænd ere: Gottlob Kunth, Fr. Chr. Ad. v. Motz (Finansminister 1825—30), Karl Georg Maassen (Finansminister 1830—34) og Ludv. Kühne. Men foruden om disse Mænd har Dr. K. Braun meddelt adskillige andre historiske Oplysninger vedrørende den preussiske Toldreform af 1818, Forberedelserne til og Stiftelsen af Toldforeningen etc. Det interessante Skrift gjengiver for Størstedelen et Foredrag (forsynet med Noter og Tillæg), der blev holdt i den berlinske Nationaløkonomiske Forenings Festmøde d. 26. Marts d. A. Dr. Braun er denne Forenings Ærespræsident.

Dr. Adolf Frantz: «Die höchsten Adelsgeschlechter im Leben wie im Tode. Eine statistisehe Untersuchung über Geburten, Eheschliessung und Lebensdauer in den Familien der höchsten Aristokratie. Berlin, Adolf Klein's Verlag. (1881. 58 S.).

For et eller to Aar siden udsendte en tysk Forfatter, Dr. H. Kleine, et højtideligt «Mahnruf» «til den tyske, østrig-ungarske og baltiske Adel». Forfatteren søgte at paavise Adelens «Forfald», Adelsfamiliernes mærkeligt hurtige Uddøen og Forarming. «Im Interesse seiner Selbsterhaltung» burde Adelen da lytte til Forfatterens Alvorsord, — hvis det var berettiget. Men det synes rigtignok, at hans Materiale ikke har været tilstrækkeligt, og at heller ikke hans Slutninger ere korrekte. Dr. Frantz, der behandler et lignende Emne, kommer til det modsatte Resultat, nemlig til det, at Adelsfamiliernes «Forfald» ikke er større end Bonde- og Borgerslægters. En ordenlig komparativ

Statistik — men paa den har Dr. Kleine slet ikke indladt sig — vil, mener han, let overtyde En herom.

Materialet til sine Undersøgelser har Dr. Frantz øst af den Gotha'ske Genealogiske Hofkalenders 117 Aargange. Men det er ikke det hele evropæiske Aristokrati han har givet sig til at undersøge, for det første af den gode Grund, at der mangler ordenligt Materiale hertil, for det andet, fordi den lavere Adel, hvortil han, «uden paa nogen Maade at vilde træde dens politiske og sociale Betydning for nær», regner de grevelige, friherrelige og andre Adelshuse, er saa nært forbunden med og saa stærkt blandet med de øvrige Befolkningselementer, at en saadan særlig statistisk og kulturhistorisk Behandling, som den Forf. har for Øje, omtrent er umulig. Men paa den Maade, hvorpaa Forf. afgrænser sit Begreb «højeste Aristokrati», faar han, mener han, en baade tilstrækkeligt afsondret og numerisk tilstrækkelig Befolkningsklasse at operere med.

Det Aristokrati, Dr. Frantz gjør til Gjenstand for sine Undersøgelser er da dette:

I. Tysklands regerende Fyrster og de Regenthuse, der nedstamme fra dem (Belgiens, Storbritanniens, Hollands);

II. Udlandets regerende Fyrster (inkl. Fyrster af tysk Herkomst, Danmarks, Ruslands);

III. de tyske «rigsstændiske», nu «standesherrliche», underordnede fyrstelige og grevelige Huse;

IV. de øvrige tyske og østrigske fyrstelige Huse;

V. hermed sideordnede italienske, belgiske og franske Huse.

I et Tillæg til sin Bog opfører Dr. Frantz alle disse Huse ved Navn.

I de to Aar 1861 og 1878, som Forf. særlig holder sig til, havde disse Huse (ifølge Gotha-Kalenderen) følgende Medlemsantal:

	1861		1878	
	Mandk.	Kvindek.	Mandk.	Kvindek.
Kategori I	321	279	329	304
— II	99	81	114	86
— III	692	624	744	732
— IV	142	101	149	116
— V	319	227	334	260
	1573	1312	1670	1498
	2885		3168	

I de to Aar 1861 og 1878 har Forf. altsaa undersøgt Vitalitets-, Sponsalitets- og Mortalitets-Forholdene for henholdsvis 2885 og 3168 Medlemmer af det højeste Aristokrati, og af sine Undersøgelser uddrager han disse — tildels rigtignok noget usikre — Resultater: at Aristokratiet formerer sig langsommere end den øvrige Befolkning; — at Mandkjønnet er, modsat Forholdet i de øvrige Samfundsklasser, talrigere end Kvindekjønnet; — at de saakaldte produktive Aldersklasser ere stærkere repræsenterede i Aristokratiet end i de øvrige Samfundsklasser; — at Aristokratiets Medlemmer indgaa sjældnere og mere forsigtigt Ægteskab, end hvad der er det sædvanlige i Befolkningen; — at de aristokratiske Ægteskabers Frugtbarhed er forholdvis mindre, og at særlig de ikke-jævnbyrdige aristokratiske Ægteskaber ere mindre frugtbare end de jævnbyrdige; — at Aristokratiets Dødelighed ikke mærkeligt afviger fra den sædvanlige; at Ægteskaber mellem nært Beslægtede ikke ere særligt hyppige i Aristokratiet. Ægteskaber mellem Søskendebørn, mellem Onkel og Niece, og mellem Tante og Neveu ere endog langt sjældnere i Aristokratiet end i den preussiske Befolkning gjennemsnitligt. Saadanne idelige Ægteskaber mellem Nærpaarørende, som ere saa almindelige i de rige Jødefamilier (Familien Rothschild!) ere ukjendte i Fødselsaristokratiet.

Ogsaa paa andre Forhold end de nævnte kommer Forf. lejlighedsvis ind. Hvad Grundejendomsforholdene angaar, anfører han saaledes, at de tyske Standsherrer (ɔ: Kategori III) tilsammen besad 447 □ Mil Jord (eller gjennemsnitligt hver

c. 1/3 □ Mil) med en Befolkning af 1,600,000 Individer. Han imødegaar den Tro, at Adelens Grundbesiddelse skulde være i Aftagen; hist og her kan der vel være nogen Nedgang i Antallet af Ejendomme, der besiddes af Adelige, men Arealet voxer. Han oplyser, at i 1858 var af de preusiske Generaler 91 pCt., af Oberster 69, af Stabsofficerer 72, af Kaptajner 69, af Premierløjtnanter 66, af Secondløjtnanter 61 og af Officerer overhovedet 65 pCt. Adelige. Disse Forhold har, siger han, ikke forandret sig meget i den siden da forløbne Tid. Exempelvis anføres, at af de i Krigen 1866 faldne Officerer vare 58 pCt. Adelige, kun 42 pCt. Borgerlige.

Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich. Herausgegeben vom kaiserlichen statistischen Amt. Zweiter Jahrgang. 1881. Berlin, 1881. Puttkammer & Mühlbrecht. (192 S.).

Den første Aargang (jfr. Nationaløk. Tidsskr. XV, 219) gav et fortræffeligt Sammendrag af den tyske Statistik; den anden Aargang betegner et Fremskridt. Oplysningerne ere førte ned til den nyeste Tid; enkelte ny Emner ere tagne med; forklarende Anmærkninger er der blevet givet flere af; af og til er Stoffet blevet lidt omordnet etc. Tre særdeles smukke kartografiske Fremstillinger ledsage denne Aargang: (1) Ager- og Haveland, (2) Enge samt (3) Skove i Tyskland. Disse af det tyske statistiske Bureau udgivne Sammendrag staa paa Højdepunktet af den Art Publikationer.

Statistisk Aarbog for Kongeriget Norge. Første Aargang 1880. Udgivet af det statistiske Centralbureau. Kristiania, Komm. hos H. Aschehoug & Co. 1881. (120 S.).

Annuaire statistique de la Norvège. Deuxième année. 1880. Publié par le bureau central de statistique. Smst. 1881. (87 S.).

Jfr. Tidsskriftet XV, 101. Tabellariske Résumés af norsk Befolknings-, Sundheds-, Rets-, Fattig-, Undervisnings-, Jord- og Skovbrugs-, Fiskeri-, Bjergværks-, Industri-, Handels-, Kommunikations-, Kredit-, Assurance- og Finansstatistik. Det

norske Bureau agter herefter hvert Aar at udgive Aarbogen baade i norsk og fransk Text.

Annuario statistico italiano. Anno 1881. Roma 1881. [Udg. af:] Ministerio di agricultura, industria e commercio, direzione della statistica generale.

Sammendrag af den officielle italienske Statistik vedrørende Velgjørenhed, Fængsler, Sparekasser, Klimatologi (meteorologiske Iagttagelser), Udenrigshandel, Mønt-, Bankseddel- og Kreditvæsen, Hær, Finansvæsen, civil og kriminel Retspleje, Undervisningsvæsen, offenlige Arbejder, Marinen, Søfart, Landbrug, Sanitetsvæsen, Befolkning, Varepriser, Foreninger til gjensidig Understøttelse, den periodiske Presse, politiske og administrative Valg, Bjergværk, Industri, Topo- og Hydrografi. For de fleste af disse Forhold gives Oplysninger for Tidsrummet 1862—79, eller i alt Fald Halvfjerdserne og en Del af Treserne. Det er Meningen at udgive, om muligt, hvert Aar en Aarbog af et saadant Indhold. Disse italienske Sammendrag adskille sig ved deres Omfang fra lignende Sammendrag i andre Lande. De fylde paa det nærmeste 700 Sider, — udelukkende Tabeller — hvortil kommer en Indledning paa 159 Sider, for Størstedelen Text.

Claes Westman: Nationalekonomiens grunddrag, populärt framställda. Stockholm, (1881). Fahlcrantz & Co. Första häftet. (80 S.).

Hr. Westman, Lærer i Nationaløkonomi ved den kgl. tekniske Højskole i Stockholm, agter i populær Form at levere en kortfattet Fremstilling af den økonomiske Videnskabs Grundtræk. Arbejdet skal udgives i højst fem Hefter à 80 Øre, hvert paa 4 à 5 Ark, lille Format. Værket, hvis Pris altsaa vil blive c. 4 Kr., beregnes at være fuldstændigt udkommet i Løbet af tilstundende Efteraar. Naar det foreligger os i sin Helhed, skulle vi gjøre Rede for det. Foreløbig tro vi at turde sige, at det synes virkelig at ville give, hvad det lover: en kort, virkelig populær Fremstilling af Hovedpunkterne i Nationaløkonomien.

J. von Engeström: Grunddragen utaf jordbrukets ekonomi. I. Stockholm, Looström & Co. 1881. (320 S.).

Forfatteren, der er Lærer i Nationaløkonomi ved det kgl. Skovinstitut ved Stockholm, henviser til, at Landhusholdningens tekniske Sider oftere ere blevne behandlede i vor (den nordiske) Literatur, medens de økonomiske Spørgsmaal, der staa i Forbindelse hermed, i Literaturen have tildraget sig mindre Opmærksomhed Da han erkjender disse Spørgsmaals store Betydning, har han ønsket at give en Fremstilling af Jordbrugets Nationaløkonomi; blandt de udenlandske Værker, der have lettet ham Udførelsen af denne vanskelige Opgave, nævner han særligt Roschers. Værkets anden Del, der tænkes udgivet til næste Aar skal omhandle Skovbrug, Jagt og Kvægavl. Naar denne anden Del er udkommen agte vi nøjere at omtale det hele Værk. Foreløbig indskrænke vi os til at meddele Indholdet af den foreliggende første Del, nemlig: om Næringslivet før Agerbrugets Opkomst, om Agerbruget og dets Forbindelse med Bynæring, om extensivt og intensivt Agerbrug, Ejendomsretten over Jorden, Jordbrug i større og i mindre Maalestok, Agerbrugskrediten, Besiddelsesretten over Jord paa kortere eller længere Tid, Landarbejdere, Kornhandel, Beskatningen af Jord.

A. P.

Smaa Meddelelser.

Skandinavisk nationaløkonomisk Møde. Under 12. Maj er der bleven udstedt nedenstaaende Indbydelse til et skandinavisk nationaløkonomisk Møde i Malmø:

«Ved det i 1872 i Kjøbenhavn afholdte 3dje skandinaviske nationaløkonomiske Møde blev det besluttet, at det næste lignende Møde skulde afholdes i Kristiania, helst samtidigt med en Industriudstilling, og forberedes af en Komite af 15 Medlemmer (5 fra ethvert af de 3 skandinaviske Lande) med Ret til at supplere sig.

Forskjellige Omstændigheder have hidtil været til Hinder for det saaledes paatænkte 4de skandinaviske nationaløkonomiske Møde, men efter Overenskomst mellem de 3 særlige Komiteer er det nu vedtaget at afholde et saadant i Malmø, umiddelbart efter Landbrugsmødet sammesteds, den 26de Juli d. A. og følgende Dage.

Undertegnede Komite for Danmark, hvoraf 3 Medlemmer bleve valgte i 1872, medens Nationalbankdirektør, Etatsraad Levy og Professorerne Scharling og Falbe Hansen ere tiltraadte i Stedet for afdøde Konferensraad David og Professor Frederiksen, tillader sig herved at indbyde vore Landsmænd til at deltage i det ovennævnte Møde i Malmø.

Vi anmode om, at Underretning maa tilstilles os, saa snart som muligt, om saadanne Forhandlingsæmner, som Nogen maatte ønske at bringe paa Bane og at indlede.

Kjøbenhavn, den 12te Maj 1881.

W. C. E. Sponneck. Falbe Hansen. Levy.
M. G. Melchior. C. Ploug. W. Scharling.»

Den tyske nationaløkonomiske Kongres. Under 26. Marts har den tyske nationaløkonomiske Kongres's staaende Udvalg vedtaget, at den mellem den nationaløkonomiske Kongres og Foreningen for Socialpolitik afsluttede Overenskomst, om at Kongressen og Foreningen skiftevis holde Møde, opsiges; og som en Følge af denne Beslutning vil der ogsaa i Aar blive

afholdt en Kongres, i Tiden fra Midten af September indtil Midten af Oktober. Mødestedet er endnu ikke definitivt bestemt; man har nævnt Görlitz eller Leipzig eller Weimar eller Gotha. Dagsordenen er foreløbig fastsat paa følgende Maade: 1. Rigslovgivningen om Arbejderforsikring, særligt Assurance mod Ulykkestilfælde, med Gerkrath og Dr. Hans Blum som Indledere; — 2. Statens Overtagelse af Livsassurancevæsenet; — 3. Told og Skat paa Nærings- og Nydelsesmidler, Indledere: Dr. Engel og Professor, Dr. Conrad; — 4. Driftsherre-Forbund og Lav; Indledere: F. C. Philipson, M. Broemel og Eberty.

Nekrolog. Den 14. Maj afgik ved Døden Stiftsfysikus, Dr. med. Fr. Krebs (f. d. 15. Oktbr. 1814), — en Forfatter, hvem nærværende Tidsskrift har at takke for flere værdifulde Bidrag. I «Nationaløkononomisk Tidsskrift» skrev han: «Vore Landboforhold. Et Tilbageblik og Fremblik med særligt Hensyn til Markarbejdernes Kaar og Stilling for Tiden», en meget udførlig Afhandling, der gik gjennem flere Hefter, Bd. II og III. Fremdeles: «Arbejderspørgsmaalet», Bd. V, «Jordudstykningen og Industrien», Bd. XI, «Engelske Grundejere», Bd. XI. Spørgsmaalet om Jordudstykningen fremkaldte et Replikskifte mellem Dr. Krebs og Kammerraad C. Christensen, Hørsholm, i Tidsskriftets Bd. XI. Endvidere har Dr. Krebs i Nationaløkonomisk Forening indledet Diskusioner om Fattigforholdene paa Landet (jfr. N. T. Bd. II) og om Jordejendommenes Fordeling og Husmandsspørgsmaalet (Bd. XI). Dr. Krebs's omfangsringe Bog «Det gamle og det nye Samfund, eller Lavstvang og Næringsfrihed» (1876) findes anmeldt i Tidsskriftets Bd. VIII af Dr. Cl. Wilkens og i Bd. IX af *C.*

Mr. William Ellis er død d. 24. Febr. 1881; 81 Aar gl. I fyrretyve Aar virkede han for Folkeoplysningen, baade gjennem sine Skoler og gjennem populære Smaaskrifter, tildels af nationaløkonomisk Indhold. Det var netop ved Indførelsen af Nationaløkonomien som Undervisningsfag i sine Skoler, at han gjorde sig særlig bekjendt. Jfr. Professor M. Goldschmidts Omtale af ham i Nationaløkonomisk Forening, nærværende Tidsskrift III 225.

Friherre Max Maria v. Weber er død af et apoplektisk Tilfælde d. 18. April, 61 Aar gl. For Nationaløkonomerne er han særlig bekjendt ved en Mængde Skrifter om Jernbaneforhold.

Ernst Seyd, f. i Elberfeld, bosat i London, er død i Paris d. 1. Maj. Navnlig bekjendt ved Skrifter om Møntspørgsmaal; Bimetallist.

Bibliografi.

C. Wilkens. Samfundslegemets Grundlove. Et Grundrids af Sociologien. Kbhvn. Wroblewsky. (330 S.).

von Engeström. Grunddragen utaf jordbrukets ekonomi, I. Stockholm, Looström & Co. (320 S.). 3 Kr. 75

Bologne. Le Triomphe du socialisme. 4 vol. Librairie du Proarès. 14 fr.

Denayrouze. Le Socialisme de la science. Essai d'économie politique positive. Guillaumin. 2 fr. 50

Guyot (Yves). La Science économique. Reinwald. 4 fr. 50

Hairdet. Le Parti de la liquidation sociale; son but, son organisation, ses progrès depuis la Commune de Paris. Palmé. 2 fr.

Jay (Raoul). Du Travail des enfants et des filles mineures dans l'industrie. Cotillon. 4 fr.

Leroy-Beaulieu (Paul). Essai sur la répartition des richesses et sur la tendance à une moindre inégalité des conditions. Guillaumin. 9 fr.

Périn (Charles). Les Doctrines économiques depuis un siècle. Lecoffre. 3 fr. 50

Roberty (E. de). La Sociologie; essai de philosophie sociologique. G. Baillière. 6 fr.

Toubeau. La Répartition métrique des impôts. 2 vol. Guillaumin. 10 fr.

Broderick. English Land and English Landlords: An Inquiry into the Origin and Character of the English Land System, with Proposals for its Reform. pp. 514. Cassell. 12 sh. 6

Cudack. The Case of Ireland Stated: A Plea for my People and my Race. pp. 450. Gill (Dublin). Simpkin. 7 sh. 6

George (H.). Progress and Poverty: An Inquiry into the Cause of Industrial Depressions and of Increase of Want with increase of Wealth: The Remedy. pp. 512. C. Kegan Poul. 7 sh. 6

Higgins (Charles). The Irish Land Question: Facts and Arguments. pp. 172. J. Heywood. 2 sh.

Ireland. The Land Question. No. 8. Mr. Bonamy Price on the Three F's. February, 1881. pp. 16. Ridgway. 6 d.

— and the Irish. By a Member of University of Dublin. pp. 20. Herbert (Dublin). Hamilton. 6 d.

Irish Land and Irish Rights. By an Ulster Landlord. pp. 41. Stanford. 1 sh.

— Seditions: Their Origin and History, from 1792 to 1880: Ireland's Curse, England's Truble. With Map of Ireland, indicating the Proclaimed Districts. pp. 64. Diprose. 1 sh.

Lefevre (G. Shaw). English and Irish Land Questions: Collected Essays. pp. 278. Cassell. 6 sh.

Mc. Grath. Pictures from Ireland. 3rd ed. 212. C. Kegan Paul. 2 sh.

O'Brien. The Irish Land Question and English Public Opinion. With a Supplement on Griffiths' Valuation. New ed. pp. 124. Low. 2 sh.

Seward (G. F.). Chinese Immigration in its Social and Economical Aspects. With plate. pp. XVI—420. New York. 12 sh. 6

Trench (W. Stewart) Realities of Irish Life. New ed. pp. 420. Longmans. 2 sh. 6

Arendt, Dr. Otto. Allgemeine Staatsversicherung u. Versicherungssteuer. Ein Beitrag zur Frage der Arbeiterversicherung. (90 S.). Leipzig, Duncker & Humblot. 2 M.

— Die Reichsunfallversicherung. Eine Kritik d. Gesetzentwurfes betr. die Versicherg. der Arbeiter gegen Unfälle (88 S.). Leipzig, Duncker & Humblot. 2 M.

Beer, Adf. Der Staatshaushalt Oesterreich-Ungarns seit 1868. (524 S.). Prag, Tempsky. 13 M. 50

Dühring, Dr. F. Die Judenfrage als Racen-, Sitten- und Culturfrage. (158 S.). Karlsruhe, Reuther. 3 M.

Gerstfeldt, Phpp. Eine Finanzreformplan f. das Deutsche Reich. Finanzwirtschaftliche Uebersichten u. Erwäggn., m. besond. Berücksicht. der Staats- u. Gemeinde-Finanzen in Preussen. (95 S.). Leipzig, O. Wigand. 4 M.

Gumplowicz, Doc. Dr. Ludw. Rechtsstaat u. Socialismus. (548 S.). Innsbruck, Wagner. 10 M. 80

Huber, F. C. Der Reichs-Gesetz-Entwurf, betr. die Neureglung d. Innungswesens. (158 S.). Stuttgart, Grüninger. 2 M.

Jahrbuch f. Sozialwissenschaft u. Sozialpolitik. Hrsg. v. Dr. Ludw. Richter. 2. Jahrg. (398 S.). Zürich-Oberstraas, Körber. 4 M. 80

Leser, Untersuchungen zur Geschichte der Nationalökonomie. 1. Hft. [I. Aus der Lebensgeschichte d. Adam Smith. — II. Rob. Malthus als Entdecker der modernen Grundrentenlehre.]. (121 S.). Jena, Fischer. 2 M. 40

Mucke. Die tödtlichen Verunglückungen im Königr. Preussen seit Einführung der Unfallstatistik. (135 S.). Berlin, Simion. 2 M. 50

Putlitz. J. P. Proudhon. Sein Leben u. seine positiven Ideen. (141 S.). Berlin, Hertz. 2 M. 60

Richter, Prof. Gust. Allgemeine Wirtschaftslehre. (270 S.). Freiberg, Craz & Gerlach. 5 M.

Schäffle. Die Grundsätze der Steuerpolitik u. die schwebenden Finanzfragen Deutschlands u. Oesterreichs. (658 S.). Tübingen, Laupp. 13 M. 60

— Für internationale Doppelwährung. (146 S.). Tübingen, Laupp. 3 M.

Schanz, Prof. Dr. Geo. Englische Handelspolitik gegen Ende d. Mittelalters m. besond. Berücksicht d. Zeitalters der beiden ersten Tudors Heinrich VII u. Heinrich VIII. Gekrönte Preisschrift. 2 Bde., (684 u. 672 S.). Leipzig, Duncker & Humblot. 32 M.

Schwanck. Die deutsche Haftplichtfrage u. ihre Lösung. Betrachtet im Lichte der Thatsachen u. der Wirklichkeit. (136 S.). Düsseldorf, Schwann. 2 M.

Steiner, Dr. Max. Zur Haftpflichtfrage. (130 S.). Wien, Hölder. 2 M. 40

Wagner, Adph. Für bimetallische Münzpolitik Deutschlands. 2 Aufl., verm. durch e. Nachtrag: Die jüngste Münzdebatte im deutsche Reichstage u. die französ. Vorschläge f. den internationalen Münzcongress. (107 S.). Berlin, Puttkammer & Mühlbrecht. 2 M.

Wagner, Adph. Der Staat u. das Versicherungswesen. Socialökonomische u. socialrechtl. Studie. 1 Hft. Principielle Erörtergn. üb. die Frage der gemeinwirthschaftl. od. privatwirtschaftl. Organisation d. Versicherungswesens überhaupt. [Aus: «Ztschr. f. die gesammte Staatswiss.»]. (72 S.). Tübingen, Laupp. 1 M. 50

Wappäus. Einleitung in das Studium der Statistik. Vorlesgn., geh. an der Universität Göttingen. Hrsg. v. Dr. O. Gandil. (252 S.). Leipzig, Hinrichs' Verl. 5 M.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.